

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

ANTALYA ÖRNEĞİNDE ULUSAL TURİZM
POLİTİKALARININ SORGULANMASI

Oytun Eylem DOĞMUŞ

Haziran, 2010
İZMİR

ANTALYA ÖRNEĞİNDE ULUSAL TURİZM POLİTİKALARININ SORGULANMASI

Dokuz Eylül Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü

Doktora Tezi

Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, Şehir ve Bölge Planlama Anabilim Dalı

Oytun Eylem DOĞMUŞ

Haziran, 2010

İZMİR

DOKTORA TEZİ SINAV SONUÇ FORMU

OYTUN EYLEM DOĞMUŞ tarafından **YRD.DOÇ.DR. ŞEBNEM GÖKÇEN DÜNDAR** yönetiminde hazırlanan “**ANTALYA ÖRNEĞİNDE ULUSAL TURİZM POLİTİKALARININ SORGULANMASI**” başlıklı tez tarafımızdan okunmuş, kapsamı ve niteliği açısından bir doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Yrd.Doç.Dr. Şebnem Gökçen DÜNDAR

Yönetici

Prof.Dr. Orcan GÜNDÜZ
Tez İzleme Komitesi Üyesi

Prof.Dr. Sezai Göksu
Tez İzleme Komitesi Üyesi

Prof.Dr. Tuncay NEYİŞÇİ
Jüri Üyesi

Doç.Dr. İpek ÖZBEK SÖNMEZ
Jüri Üyesi

Prof.Dr. Mustafa SABUNCU
Müdür
Fen Bilimleri Enstitüsü

TEŞEKKÜR

Bu çalışma süresince araştırmalarım ışık tutan tez danışmanım Sayın Yrd.Doç.Dr. Şebnem GÖKÇEN DÜNDAR'a desteği ve yol arkadaşlığından ötürü teşekkürlerimi sunuyorum. Jüri üyelerim Sayın Prof.Dr. Orcan GÜNDÜZ, Sayın Prof.Dr. Sezai GÖKSU, Sayın Prof.Dr. Tuncay NEYİŞÇİ ve Sayın Doç.Dr. İpek ÖZBEK SÖNMEZ'e değerli eleştiri ve katkıları için teşekkürlerimi arz ediyorum.

Uzun zamana yayılan çalışmalarımın sonuçlanmasında yardımlarını esirgemeyen diğer kişileri ayrıca anmak istiyorum. Üniversiteye başladığım günden itibaren sürekli yanımda olan ve üzerimde büyük emeğe sahip değerli hocam Prof.Dr. Emel GÖKSU'ya, yine lisans eğitimimden başlayarak bilgisini, tecrübesini ve dostluğunu esirgemeyen Yrd.Doç.Dr. Funda ALTINÇEKİÇ'e, istatistiki bilgilere ulaşmamı sağlayan değerli büyüğüm TÜİK Antalya Bölge Müdürü Abdi ÖNCEL'e, lisans üstü öğrenciliğim süresince her zaman yardımına koşan Prof.Dr. Cahit HELVACI hocama, Fen Bilimleri Enstitü Sekreteri Serap BİÇİCİ nezdinde bütün çalışanlarına, kayıt işlemlerimin tamamlanmasında yardımlarını esirgemeyen değerli arkadaşlarım Şener DEMİREL ve Mehmet ALKAN'a, verilerin toplanması sürecinde Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın bütün olanaklarını sunan çok sevgili öğrencim, meslektaşım ve arkadaşım Yeniz SÖNMEZ'e, GIS tabanlı haritalara destek olan sevgili kardeşlerim Volkan ÖZ ve Mehmet MİRİOĞLU'na şükranlarımı gönderiyorum.

Son olarak çalışmalarım süresince sabırlı ve anlayışlı tutumları ile sürekli destekçilerim olan sevgili eşim Sibel'e, kız kardeşime, anneme ve hep yanımda olan değerli babama sonsuz teşekkürler...

Oytun Eylem DOĞMUŞ

ANTALYA ÖRNEĞİNDE ULUSAL TURİZM POLİTİKALARININ SORGULANMASI

ÖZ

Bu çalışma kapsamında ulusal politikaların ve yasal mevzuatın biçimlendirdiği turizm gelişmelerinin doğal alanların dönüşüm süreçlerindeki rolü sorgulanmıştır. Alansal olarak kutuplaşma eğilimindeki kitle turizmi yatırımlarının ulusal ölçekli müdahaleler sonucu, turizm öncelikli kıyılarda aşırı yoğunlaşmalara neden olduğu savunulmuştur. Söz konusu kutuplaşmanın yaşanmasında kitle turizminin yapısal özellikleri kadar yasal enstrümanlardan teşvik ve arazi tahsis uygulamalarının da belirleyici olduğu ileri sürülmüştür.

Çalışma genel olarak, Türkiye’de turizmi geliştirmeye yönelik politikaların kitle turizminin dinamikleri üzerinden örgütlendiğini ileri sürmektedir. Bu itibarla öncelikle ulusal turizm politikalarına yön veren kavramsal tartışmalara, Avrupa Birliği ve Akdeniz ülkelerinin turizm önceliklerine, ortak politika ve uygulamalarına, kitle turizminin önemli destinasyonlarından İspanya ve Yunanistan deneyimlerine yer verilmiştir. Türkiye’de turizme yön veren yasal mevzuatın ve ulusal politikaların genel ilkelerinin belirlenmesinin ardından, araştırmanın temel varsayımlarının sınanması amacıyla paralel olarak Antalya geneli ve Belek Turizm Merkezi özelinde söz konusu politikaların mekânsal izdüşümleri ele alınmıştır.

Veri kaynakları, yöntem ve içerik olarak birbirini tamamlayan farklı coğrafi düzlemlerde yürütülen araştırmada, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası sonrası turizm gelişimi iki farklı aşamada sorgulanmıştır. Antalya il sınırları turizm ekonomisinin nüfus, yerel örgütlenme süreçleri ve genel arazi kullanımında yarattığı temel bazı değişimleri örneklenmesi bakımından uygun bir ölçek sunmaktadır. Kıyılardaki yoğunlaşmalar ve kitle turizminin yarattığı kutuplaşmanın sergilenmesi açısından il sınırları yeterli gelmektedir. Belek Turizm Merkezi ise tamamıyla tahsisli araziler üzerinde şekillenen ve turizm yatırımlarına paralel olarak hinterlandında çok ciddi mekânsal dönüşümler yaratan bir örnek olma özelliğine sahiptir. Yapılan araştırma ve incelemeler sonucunda, orman vasfındaki hazine mülkiyetlerinin turizm gelişme

alanlarının yer seçimini etkilediği, turizm amaçlı planlama çalışmalarının hinterlandındaki nitelikli tarım arazilerini korumada yetersiz kaldığı gözlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Turizmi Teşvik Yasası, Belek Turizm Merkezi, turizm politikaları, turizm teşvikleri, arazi tahsisleri

CRITIQUES OF NATIONAL TOURISM POLICIES IN CASE OF ANTALYA

ABSTRACT

Within the context of this study, the role of tourism developments shaped by national policies and legal regulations has been questioned with reference to the transformation process of natural areas. It is argued that mass tourism investments which tend to polarize spatially have caused excessive densification in coastal tourism priority areas due to interventions by the central government. It is suggested that legal instruments such as incentives and land allocation practices in addition to the structural characteristics have both been determining the impact of mass tourism upon the mentioned polarization.

In general terms, the study proposes that those policies which aim at developing tourism in Turkey have been structured through the dynamics of mass tourism. Thus, followed by the conceptual discussions, priority has been given to the processes that shape the national tourism policies, tourism priorities of European Union and Mediterranean countries, their common policies and practices, and experiences of outstanding mass tourism destinations such as Spain and Greece. Identification of the fundamental principles underlying the legal regulations and national policies shaping the tourism sector in Turkey provides proof for verifying the main hypotheses of the research by way of testing their spatial reflections upon Antalya in general, and Belek Tourism Center in particular.

The research has been carried out in different integrated geographical levels in terms of databases, method and content. The tourism developments dated after Tourism Incentive Law No. 2634 have been questioned in two different stages. Provincial boundaries of Antalya provide an appropriate scale in terms of illustrating remarkable changes in population, local organisation processes and general land use that tourism economy causes. The densification of coastal areas and spatial polarization created by mass tourism also become manifest when perceived on scale of the province. On the other hand, Belek Tourism Center emerges as a unique case

as completely been structured on the allocated areas going through a remarkable spatial transformation owing to the tourism investments within its hinterland. Conducted researches and analyses concluded that common forestry lands determine the location of tourism development areas and tourism planning studies remain insufficient to protect the neighbouring agricultural lands of high quality.

Keywords: Tourism Incentive Law, Belek Tourism Center, tourism policies, tourism incentives, land allocations

İÇİNDEKİLER

Sayfa

TEZ SONUÇ FORMU.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
ÖZ	iv
ABSTRACT	vi

BÖLÜM BİR - GİRİŞ..... 1

1.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi	1
1.1.1 Araştırmanın Temel Varsayımları.....	4
1.2 Kapsam: Nasıl Bir Sorgulama?	6
1.3 Yöntem Üzerine	8

BÖLÜM İKİ - TURİZMİ ANLAMAK ÜZERİNE: DEĞİŞEN EĞİLİMLER - YENİLENEN POLİTİKALAR - TURİZMİN DÖNÜŞTÜRDÜĞÜ COĞRAFYALAR 10

2.1 Turizmin Değişen Kavramsal Çerçevesi.....	10
2.1.1 Turizm ve Turist Kavramları.....	11
2.1.2 Turizm Endüstrisine İlişkin Kavramsal Sorgulamalar	17
2.1.3 Bir Politika Olarak Turizm ve Planlaması	19
2.2 Modern Dönemde Kitlese Turizm Hareketlerinin Gelişimi ve Mekânsal Sonuçları.....	25
2.3 Postmodern Dönemde Turizmi Çeşitlendirme Politikaları	29
2.4 Dünyada Turizm Hareketleri ve Turizm Politikaları	31
2.4.1 Dünyada Turizm Hareketleri.....	32
2.4.2 Avrupa Birliği Turizm Politikaları	37
2.4.3 Akdeniz Ülkeleri Turizm Politikaları.....	40

2.5 Çıkarsamalar	45
------------------------	----

BÖLÜM ÜÇ - TÜRKİYE’DE TURİZMİN ÖRGÜTLENME SÜRECİ, YASAL GELİŞİMİ VE DÖNEMSEL TURİZM POLİTİKALARI 48

3.1 Türkiye Turizminin Künyesi: Mevzuat ve Örgütlenme	48
3.2 Ulusal Turizm Politikalarının Dönemsel Analizi	58
3.2.1 Planlı Dönem Öncesi Turizm Politikaları ve Mekânsal Yansımaları (1923-1963)	58
3.2.2 Ulusal Kalkınma Planlarının Turizm Politikaları ve Mekânsal Yansımaları	60
3.2.2.1 Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)	61
3.2.2.2 İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972).....	63
3.2.2.3 Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977).....	66
3.2.2.4 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)	70
3.2.2.5 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)	74
3.2.2.6 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)	78
3.2.2.7 Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)	81
3.2.2.8 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)	85
3.2.2.9 Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)	88
3.2.3 Planlı Kalkınma Dönemlerinin Genel Değerlendirmesi	89
3.2.4 Türkiye'nin 2010 Turizm Vizyonu ve II. Hamle Dönemi	98
3.2.5 Türkiye Turizm Stratejisi (2023).....	100

BÖLÜM DÖRT - ULUSAL TURİZM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK GELİŞİMİ VE TEŞVİKLERİN COĞRAFİ DAĞILIMI 104

4.1 Türkiye’de Turizm Sektörü	106
4.1.1 Turizm Sektörünün Ekonomik Gelişimi	106

4.1.1.1 Turizm Sektörünün Ödemeler Dengesine Etkileri.....	107
4.1.1.2 Turizm Talebi ve Turizm Gelir-Gider Dengesi	111
4.1.2 Turizm Sektörüne Sağlanan Ekonomik Teşvikler	114
4.1.2.1 Sektöre Sağlanan Teşvik Önlemleri	114
4.1.2.2 Yatırım Teşvikleri İçerisinde Turizm Sektörü.....	118
4.1.2.3 Turizm Teşviklerinin Kamu ve Özel Dağılımı	125
4.1.2.4 Sektöre Sağlanan Teşviklerin Yatırım Türlerine Dağılımı	127
4.1.2.5 Sektöre Sağlanan Teşviklerin Coğrafi Dağılımı	130
4.1.2.6 Turizme Ayrılan Teşviklerin Türkiye ve Antalya	
Karşılaştırması	134
4.1.3 Turistik Yatak Kapasitesinin Gelişimi	138
4.1.3.1 Bakanlık Belgeli Yatak Sayıları	138
4.1.3.2 Belediye Belgeli Yatak Sayıları.....	142
4.1.3.3 Bakanlık Belgeli Konaklama Tesis Ölçekleri.....	143
4.1.3.4 Konaklama Kapasitesi ve Turizm Talebi Karşılaştırması	143
4.1.4 Turizm Talebinin Mevsimsel Dağılımı	145
4.1.5 Turizm Yatırımlarına Sağlanan Kamu Arazisi Tahsisleri.....	148
4.2 Teşvik ve Arazi Tahsis Uygulamaları Çerçevesinde Turizm Gelişimine İlişkin Çıkarsamalar.....	150

BÖLÜM BEŞ - ULUSAL TURİZM POLİTİKALARININ COĞRAFI

SONUÇLARI: ANTALYA İLİ VE BELEK TURİZM MERKEZİ

ÖRNEKLERİ	153
------------------------	------------

5.1 Neden Antalya?	153
5.1.1 Bir Destinasyon Olarak Antalya	154
5.1.2 Ulusal Turizm Politikalarının Tercihi Olarak Antalya.....	156
5.2 Öngörülen Turizm Politikalarının Antalya Coğrafyasındaki Yansımaları ..	159

5.2.1 İlan Edilen Turizm Alanı ve Merkezleri ile Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri	162
5.2.2 Turizm İlanlarının Türlerine Göre Coğrafi Dağılımı	164
5.2.3 Turizm Gelişiminin Antalya İli �l�eğindeki Sonuçları	167
5.2.3.1 Demografik Sonuçlar	167
5.2.3.2 Mahallî İdari Yapı ve Kentsel Gelişim �zerindeki Etkiler	172
5.2.3.3 Doğal Arazi Kullanım Deseninde Gözlenen Değişimler.....	176
5.3 “�ncelikli Geliştirilen Alanlar”a �rnek: Antalya Belek Turizm Merkezi ..	182
5.3.1 Antalya Belek Turizm Merkezi'nin Gelişimi	183
5.3.1.1 Antalya Belek Turizm Merkezi İlanları.....	184
5.3.1.2 Antalya Belek Turizm Merkezi Planlama Süreci	184
5.3.1.3 Antalya Belek Turizm Merkezi Yatırım ve Gelişimi	
Süreçleri	197
5.3.1.4 Demografik Sonuçlar	200
5.3.1.5 Doğal Alanlara İlişkin Sonuçlar	201
BÖLÜM ALTI - SONUÇLAR VE GELECEğE İLİşKİN	
SORGULAMALAR.....	205
6.1 Turizm Gelişim Süreçlerine İlişkin Sonuçlar.....	206
6.2 Turizmin Geleceğine İlişkin Sorgulamalar	215
KAYNAKLAR	221

BÖLÜM BİR

GİRİŞ

1.1 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Tarihsel olarak turizmin gelişmesi sektörün ekonomik faydalarının anlaşılması sonucunda başlamıştır. Batılı ülkeler geri kalmış bölgelerin kalkınması ve kitlelere istihdam sağlanması konularında turizmden etkin olarak yararlanmıştır. Gelişmekte olan ekonomilerde ise turizm gelirleri özellikle sanayi yatırımlarının finansmanı için ihtiyaç duyulan döviz birikiminin oluşmasında büyük yararlar sağlamıştır. Emek yoğun yapısından ötürü geniş istihdam olanakları yaratması, düşük ithalat bağımlılığına karşın yüksek miktarda döviz kazandırması, ülke imajına ve tanıtıma katkı sunması, çarpan katsayısı itibariyle birçok sektöre ve ekonominin bütününe destek olması, sosyo-ekonomik gelişime ve bölgesel kalkınmaya fayda sağlaması turizmin tercih nedenlerinden bazılarını oluşturmaktadır. Turizm hareketlerinin kazandığı uluslararası boyutlar, önceleri hizmetler sektörü içerisinde basit bir ekonomik faaliyet olarak gösterilen turizmin “endüstri” olarak tanımlanması sonucunu doğurmuştur.

Zamanla yeni destinasyonların eklenmesi ve ulaşım olanaklarının gelişmesi sonucunda turizm dünya ekonomisinin asli unsurlarından biri haline gelmiştir. 1950 yılında 25 milyon olan uluslararası turist varışları, 1980’de 277 milyona, 2000’de 684 milyona ve son olarak 2008 itibariyle 922 milyona ulaşmıştır. Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) projeksiyonlarına göre bu hareketliliğin 2020 itibariyle 1,6 milyara ulaşması beklenmektedir. Benzer şekilde, 1990 yılında 264 milyar dolar olan uluslararası turizm harcamalarının, 2000’de 475 milyar dolara ve 2008 yılında 944 milyar dolara ulaştığı görülmektedir. Turizm gelirlerinin dünya ekonomisi içerisindeki payının % 5 seviyelerine ulaştığı tahmin edilmektedir. İstihdama olan katkısı ise % 6-7 olarak öngörülmektedir. Yolcu ulaşımını da içeren uluslararası turizm gelirleri 2008 sonu itibariyle 1,1 trilyon dolar olarak gerçekleşirken, bu rakam dünyadaki ticari hizmetler ihracatının % 30’una, toplam ihracatın ise % 6’sına denk düşmektedir (World Tourism Organisation [UNWTO], bt).

Ekonomik alanda sağlanan başarılarla karşılık bazı turistik bölgelerin plansız yatırımlar sonucu yaşadığı sıkıntılar, *turizmin ne pahasına geliştiği* sorularını gündeme getirmiştir. Özellikle kitle turizmi yatırımlarının yoğunlaştığı kıyı bölgelerde turizmin neden olduğu çevresel sorunlar sektörün geleceğine ilişkin kuşku uyandırmaktadır. Diğer taraftan artan rekabet sonucu turizm yatırımlarının geri dönüş sürelerinin uzaması, ekonomik kazanımlarına karşın kamunun turizm alanında yaptığı harcamaların da tartışılmasına neden olmuştur.

Gelişmeler turizm politikası ve planlaması konularında yürütülen çalışmaların sorgulanmasına ve yerelden uluslararası ölçeğe kadar farklı kurum ve kuruluşların bu alana ilgi duymasına yol açmıştır. Turizm politikaları ve turizm planlaması gelişim süreçleri farklı coğrafyalarda bir takım değişiklikler göstermesine karşın genel olarak beş farklı dönemde ele alınmaktadır (İçöz, Var ve İlhan, 2002):

- ✚ **Turizmin plansız olarak geliştiği ilk dönemde** turizm gelişiminin olası etkileri bilinmemektedir.
- ✚ Arz eğilimli turizm planlamasının başlangıcı olarak kabul gören **ikinci dönemde fiziksel altyapı yapılabilirlik çalışmaları** turizm planlaması olarak değer kazanmıştır. Söz konusu dönemde konaklama tesisi inşası, turistik yörelerin ulaşımının sağlanması ya da turizm amaçlı altyapı çalışmaları turizm planlaması olarak kabul görmüştür.
- ✚ Ürün ağırlıklı planlama yaklaşımının benimsendiği **üçüncü dönemde artan turizm talebinin karşılanması** planlamanın temel uğraşısı olmuştur. Tüketici (turist) tercihleri analiz edilmeden, sadece ihtiyaç duyulan yatak sayısını tespiti yönelik talep tahminleri yapılmıştır. Üçüncü dönemde turizm bölgelerindeki altyapının geliştirilmesi ve konaklama yatırımlarının teşviki politikalarının öne çıktığı görülmektedir. Kitle turizminin büyük gelişme gösterdiği bu dönemde, Türkiye’de devletin doğrudan yatırımcı ve işletmeci olarak rol aldığı örneklerle de rastlamak mümkündür.
- ✚ Gelen turist sayısını artırmaya yönelik çabaların turizm planlaması olarak kabul gördüğü **dördüncü dönemde tanıtım ve pazarlama odaklı çalışmalar** ağırlık kazanmıştır. Turizmde tanıtım çalışmalarının önem kazanması önceki dönemde

oluşan aşırı yatak kapasitesinin pazarlanması ihtiyacının ve artan rekabetin sonucunda gerçekleşmiştir. Turizm yatırımlarına nispeten daha geç başlayan ve turizm gelişimini salt ekonomik boyutları ile değerlendiren gelişmekte olan ülkelerde yatırımların çevresel, sosyal ve kültürel etkilerinin henüz dikkate alınmadığı görülmektedir.

🌈 Özellikle kitle turizminin yarattığı mevsimsel ve mekânsal kutuplaşma sorunlarına tepki olarak yürütülen **turizmi çeşitlendirme çalışmaları** güncel planlama pratiğini oluşturmaktadır. Ancak yeni turizm türlerinin çevresel ve sosyo-kültürel etkilerinin yeterince analiz edilmediği ve alternatif turizm ürünlerinin turizm pazarlama çabaları kapsamında geliştirildiği iddiaları gündemi meşgul etmektedir. Diğer taraftan kitle turizmine alternatif olarak sunulan turizm çeşitlerinin öngörülen ekonomik sonuçları sağlamadığı birçok örnekte izlenmektedir.

Türkiye örneği incelendiğinde, turizm gelişim süreçlerinin yukarıdaki dönemlere uyum içerisinde olduğu görülmektedir. Uygulanan kredi ve teşvik politikalarının ve kamu arazilerinin turizm yatırımcılarına tahsisi uygulamalarının olumlu sonuçlar vermesi ile konaklama yatak kapasitesinde büyük artışlar yaşanmıştır. Dolayısıyla turizmde belirli doygunluğa ulaşmış bir ülke olarak diğer önemli pazarlarda olduğu gibi sektörün sürdürülebilirliği adına turizm gelişiminin muhasebesi yapılmalıdır. Zira Türkiye, sektörün geldiği nokta itibarıyla *“turizm gelişimi her koşulda desteklenmelidir”* söyleminin ötesine geçmiştir. Bir tarafta turizmin ekonomik kazanımlarına yönelik politikalar uygulanırken, diğer tarafta söz konusu politikaların mekânsal, sosyal ve kültürel sonuçları da dikkate alınmalıdır. Ancak bugüne kadar yürütülen çalışmalar ağırlıklı olarak ekonomi alanından (İçöz, 2005; Mak 2004; Ünlüöner, Tayfun ve Kılıçlar, 2007), turizmin bütçe kalemleri içerisindeki ağırlığına yönelik yorumlara ya da turizm işletmeciliği alanından yönetim (Aktaş, 2002; Horner & Swarbrooke, 2004), insan kaynakları (Benligiray, 1999), tanıtım ve pazarlama (Gürson, 2004), müşteri memnuniyeti (Bozkurt, 2001), maliyet analizi (Uşal ve Kurgun 2006) gibi sektörün operasyonel özelliklerini öne çıkaran araştırmalara dayanmaktadır. Turizm yatırımlarının yerel topluluklar üzerindeki sosyal ve kültürel yansımaları (Özkul, 2001; Page, 2003) da son dönem çalışmaların yoğunlaştığı bir

başka alandır. Bu araştırmanın amacı ise daha önce tam olarak karşılık bulamayan, *turizm politikalarının mekânsal izdüşümlerinin* saptanmasıdır.

1.1.1 Araştırmanın Temel Varsayımları

Küresel ölçekte yaşanan çevre sorunları, bizzat tüketici tercihlerinin ekolojik kaygılardan etkilenmesi, son dönemde turizmde sürdürülebilirlik tartışmalarını başlatan gelişmelerdir. Turizmin beslendiği ve geliştiği doğal, tarihsel ve sosyo-kültürel çevrenin sürdürülebilirliği kadar sektörün sürekliliğini sağlayacak politikaların da giderek daha fazla önem kazandığı görülmektedir. Bu gelişmeler turizm politikalarının ve her ölçekteki turizm planlarının yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Nitekim Türkiye’de turizmin geliştirilmesi adına orman arazilerinin yatırımcılara tahsisi kalkınma planı metinlerinde dahi bir özeleştirici konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Yedinci plan metninde doğal çevrenin korunması konusu düşünülmeyen turizm yatırımlarının serbest bırakıldığı ve devlet desteğinden yararlandığı ifade edilmektedir. Planda, ayrıca yürürlükteki Turizmi Teşvik Yasası’nın bu nedenlerden ötürü tekrar düzenlenmesi istenmektedir (Devlet Planlama Teşkilatı [DPT], 1995a).

Bu gerçeklerden hareketle *çalışma*; uluslararası eğilimlere paralel olarak şekillenen **ulusal turizm politikalarının** turistik yatak kapasitesinin geliştirilmesi, turist sayısının ve turizm gelirlerinin artırılmasına yönelik **niceliksel hedefleri yakaladığı ancak turizmin mekânsal ve mevsimsel kutuplaşmasının önüne geçemediği** varsayımına dayanmaktadır. Turizmin genel olarak bölgelerarası dengesizlikleri gidermesi beklenirken, turizm yatırımları sonucu bölgesel gelişmişlik kıyıları lehine artış göstermiştir. Diğer taraftan uygulanan turizm politikalarının uluslararası alanda yakaladığı ekonomik başarılarla karşılaştıkça ekonomik olarak ölçülmesi mümkün olmayan doğal tahribatlar yarattığı öngörülmektedir. Bu durumun oluşmasında kitle turizminin yapısal özellikleri kadar turizmi teşvik uygulamalarının ve arazi tahsislerinin de belirleyici rol oynadığı izlenmektedir.

Ulusal turizm politikalarının mekânsal gerçekleştirmelerinin sınanmasına yönelik çalışmalar kapsamında bölgesel ve yerel ölçekte bazı kabullere gidilmiştir. Bu itibarla turizmin temel ekonomik sektör haline geldiği Antalya örneği, ulusal turizm yatırımlarının gelişme dinamiklerini birebir ifade etmektedir:

- ✚ *Antalya turizmi teşvikler ve kamu arazisi tahsisleri temelinde, özel sektör marifetiyle kıyı bölgelerde gelişmiştir.*
- ✚ *Antalya turizminin gelişiminde kıyılar; kıyı turizmi gelişimine eşlik edecek arkeolojik ve tarihsel değerler, kültürel varlıklar, kamu arazisi ve orman varlığı belirleyici olmuştur.*
- ✚ *Kitlesel turizm gelişimin temelini oluşturan kıyı turizm alanlarının dağılımı ağırlıklı olarak orman varlığı üzerinden planlanmıştır.*
- ✚ *Turizm yatırımları mekândan bağımsız düşünülemez, bu nedenle ekonomik gelişim, idari örgütlenme ve mekânsal gelişim süreçlerinde belirleyici role sahiptir.*

Sonuç olarak araştırma ulusal turizm politikalarının performansını sorgulamayı amaçlarken, turizm olayının hem öznesi hem de ürünü olan doğal alanların tükenmesi meselesine odaklanmaktadır. Yatırımların çökeldiği alanların dağılımını ve bu alanların ortak özelliklerini gün ışığına çıkarmayı hedeflemektedir. Zira bu konudaki emsal araştırmalar yatırım yeri seçiminin arkasındaki rasyonelleri, yatırımların hangi arazi kullanımlara karşılık geldiği ve mekânsal olarak ne tür dönüşümlere neden olduğu sorularını bir bütün olarak ele almamaktadır. Yapılacak değerlendirmelerin sonucunda, öncelikle bugüne kadar uygulanan turizm politikalarının bölgesel dengesizlikleri gidermek konusunda yetersiz kaldığı bilakis turizmin geliştirilmesi öngörülen kıyı alanlarında aşırı yoğunlaşmalara neden olduğu görülecektir. İkinci olarak kitle turizminin yapısal özellikleri çerçevesinde turizm politikalarının neden olduğu zamansal ve mekânsal kutuplaşmanın boyutları ortaya konacaktır. Bu tespit kitle turizmine yönelik desteklerin olası sonuçlarının görülerek daha kontrollü bir biçimde geliştirilmesine yarayacaktır. Üçüncü olarak turizm sektörünün mekânsal anlamdaki dönüştürücü gücünü tam olarak kavrayamayan politika ve planlama çalışmalarının öngörülen hedefleri gerçekleştirmesi mümkün değildir. Dolayısıyla araştırma kapsamında yapılan

incelemeler *turizmin fiziksel olarak neden olduğu dönüşümlerin, demografik gelişmeye* ve bunun sonucu olarak *yerel örgütlenme süreçlerine etkilerinin* görülmesine olanak sağlayacaktır.

1.2 Kapsam: Nasıl Bir Sorgulama?

Araştırma genel olarak turizmi geliştirmeye yönelik politikaların ve bu politikaları oluşturan farklı hassasiyetlerin varlığına karşın *turizmin planlama ve gelişim dinamiklerinin kitle turizmi üzerinden örgütlendiği* gerçeğine dayanmaktadır. Çalışma kapsamında öncelikli olarak turizme ilişkin kavramsal tanımlara ve politikalara yer verilmiştir. Turizm ve turist kavramlarının kökenleri incelenmiş, turizm literatürünü oluşturan diğer terimler anlatılmıştır. Turizmin endüstri olarak tanımlanma nedenleri, turizm politikaları ve turizm planlaması kavramları açıklanmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda yerelden uluslararası ölçeğe kadar turizm politikalarını oluşturan unsurlar ile süreç içerisinde politikaların ve planlama pratiğinin geçirdiği değişimler özetlenmiştir. Kamunun turizm politikaları üzerindeki etkinliğine ve değişen ekonomik konjonktür uyarınca üstlendiği yeni rollere ışık tutulmuştur. Turizm politikaları arasında ekonomik ve politik olarak ağır basan kitle turizmine ilişkin gelişmeler ve turizm yatırımlarının mekânsal etkileri anlatıldıktan sonra uluslararası turizm hareketleri, Avrupa Birliği ve Akdeniz ülkelerinden örneklerle turizm politikalarına yönelik farklı deneyimler incelenmiştir.

Türkiye’de turizm sektörünün örgütlenmesi, yasal mevzuatın oluşumu, turizm politikaları ve uygulamaları, planların yapılması ve yatırımların gerçekleşmesi süreçleri üçüncü bölümde kronolojik olarak ele alınmıştır. Turizmin yasal gelişimi ve sektörün kamusal örgütlenmesi dönemin koşulları dikkate alınarak aktarılmıştır. Ulusal turizm politikaları planlı dönem öncesi ve planlı kalkınma dönemi olmak üzere ayrı ayrı incelenmiştir. Ekonomideki dönüm noktaları ve siyasi konjonktür, diğer bir anlatımla dönemleri itibariyle *yürürlükteki turizm politikalarının tercih nedenleri* özellikle açıklanmaya çalışılmıştır.

Dördüncü bölümde ulusal *turizm politikalarının ekonomik ve mekânsal sonuçları* üzerinde durulmuştur. Turizm politikalarının döviz kazandırıcı özellikleri, ulusal gelire katkısı, turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine ve turizm giderlerinin ithalat giderlerine oranı, dış ticaret açığını karşılama performansı, turizm yatırımlarının istihdamı artırıcı yapısı retrospektif bir çerçevede sunulmuştur. Temel ekonomik göstergelere ek olarak ziyaretçi istatistikleri, turizm gelir-gider dengesi ve turist başına ortalama harcama tutarları yine geriye dönük olarak ele alınmıştır. Söz konusu verilerden bir kısmı planlı dönemin uygulamaya başlandığı 1963 yılından günümüze listelenirken, bir kısım veriler ulusal turizm sektörü adına önemli bir eşik olan 1980 sonrası döneme karşılık gelmektedir.

2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası ülke turizminin miladı olarak anılırken, söz konusu tarihten itibaren uygulamasına başlanan turizm teşvikleri detaylı olarak incelenmiştir. Konaklama tesis istatistikleri ve yatak kapasiteleri bölgelere ve seçilmiş illere göre değerlendirilmiştir. Yasa uyarınca gerçekleştirilen arazi tahsisleri, turizm alan ve merkezleri ve kültür turizm koruma ve gelişim bölgesi verileri listelenmiş, teşviklerin mekânsal dağılımı ve turizm politikalarının mekânsal sonuçları da bu bölümün kapsamına dâhil edilmiştir.

Süreç içerisinde gelişen çevresel, sosyo-kültürel hassasiyetlere ve tüketicinin bilinçlenmesi gerçeğine karşın turizm gelişiminin ağırlıklı olarak kıyı bölgeleri üzerinden ve kitle turizmi aracılığıyla gerçekleştiği görülmektedir. Turizmin endüstri olarak tanımlanması ancak kitlesel hareketliliği ve büyük ekonomik kazanımları sağlaması ile mümkün olabilmektedir. Bu tespitleri ispata yönelik olarak Türkiye’de turizm amaçlı arazi tahsislerinin, teşviklerin, konaklama kapasitesinin, turizm talebinin ve turizm gelirlerinin büyük bölümünü barındıran *Antalya’nın inceleme alanı olarak tercih nedenleri* beşinci bölüm kapsamında değerlendirilmiştir. Turizm yatırımlarının coğrafi dağılımları incelenmiş, turizm yatırım alanlarının hangi doğal verilere karşılık geldiği araştırılmıştır. Bu sorgulamalar yerel ölçekte, *Belek Turizm Merkezi örneğinde*, mülkiyet ve arazi kullanım deseni üzerinden detaylı olarak ele alınmıştır.

1.3 Yöntem Üzerine

Türkiye’de uygulanan turizm politikalarının mekânsal yansımalarını konu edinen araştırmada, öncelikle turizm hareketlerinin gelişimine paralel olarak turizm ve turist kavramlarının olgunlaşma süreci ele alınmıştır. Bu anlamda ilgili literatür tarandıktan sonra turizmin endüstri olarak tanımlanmasına kadar geçen safhalar anlatılmıştır. Turizmin politika ve planlama konusu olarak devletler, bölgesel organizasyonlar ve özel sektör kuruluşları tarafından ilgi görmesinin nedenleri ve sektörün yapısal özellikleri incelenmiştir. Rakip ülkelerde turizmin gelişimi, turizm politikaları ve planlama uygulamaları aktarılmıştır. Turizmin gelişme dinamiklerinin anlaşılması ve turizm yatırımlarının yer seçim kriterlerinin saptanması açısından emsal ülkelerin gelişim süreçleri son derece önemlidir. Akdeniz pazarındaki önemli rakiplerimizden İspanya ve Yunanistan’da nispeten daha erken başlayan turizm yatırımları, Türkiye’de uygulanan politikalara ve yatırım tercihleri ile benzerlikler göstermektedir.

Türkiye’de politika düzeyinde turizme yönelik yaklaşımların sergilenmesi açısından planlı dönemde uygulanan turizm politikaları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Söz konusu politikalar turizm yatırımlarının gelişim sürecinde büyük öneme sahiptir zira kamunun farklı dönemlerde uyguladığı *nakdî ve aynı destek unsurları* özel sektörün duruşunu yakından etkilemiştir. Kalkınma planlarında yer verilen turizm politika başlıklarının sürekliliği sorgulanırken, sonraki bölümde bu politikaların mekânsal izdüşümleri saptanmaya çalışılmıştır.

Hazine Müsteşarlığı tarafından tutulan teşvik istatistikleri ve Kültür ve Turizm Bakanlığı’nın yayımladığı konaklama tesis kapasiteleri, turist sayıları ve turizm gelirleri benzeri göstergeler üzerinden sektörün ekonomik gelişimi ve yatırımların coğrafi dağılımına ilişkin bulgular elde edilmiştir. Söz konusu göstergelere çapraz sorgulamalar uygulanarak, turizmin ekonomik fayda ve istihdam sağlama gibi konularda diğer sektörler ile mukayese edilmesi mümkün olmuştur. Ayrıca turizm potansiyeli bakımından önemli yerleşmelerden Antalya, Muğla ve İstanbul üçlüsünde yürütülen karşılaştırmalar öngörülen politikaların coğrafi anlamda nasıl tesir ettiğini göstermesi bakımından son derece önemlidir. Her üç ilin içinde bulundukları

bölgeler kapsamında değerlendirilmesi ise turizm yatırım alanlarının bölgesel ölçekte dahi nasıl bir kutuplaşma gösterdiğini açık bir biçimde ortaya koymaktadır. Esasen mevcut kurumsal verileri kullanmak suretiyle yapılan bu karşılaştırmalar coğrafi olarak özgün sonuçlar ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgular *yeni yatırım kararlarının yaratabileceği coğrafi sonuçların görülmesi* ve bu yönde bir *hassasiyet geliştirilmesi* bakımından dikkate değerdir.

Çalışma alanının belirlenmesinde Antalya İli'nin turizmin mekânsal gelişim süreçlerini ve kamunun yönlendirdiği yatırımların alansal dağılımını yansıtmaya etkili olmuştur. Antalya İli turizme yönelik kamu desteklerini etkili biçimde kullanmakla kalmamış, 1980 sonrasında turizmi temel ekonomik sektör olarak örgütlemiştir. Demografik ve mekânsal gelişim süreçlerinde turizm yatırımları belirleyici olmuştur. Belediye sayılarının değişimi ve il genelindeki coğrafi dağılımları turizm temelli gelişime ışık tutmaktadır. Doğal, tarihsel ve kültürel çekiciliklerin varlığı, kıyı alanlarda konumlanan orman arazilerinin turizme açılmasını beraberinde getirmiştir. NETCAD 5.0 ve ArcGIS 9.2 programları yardımıyla yukarıda aktarılan gelişmelerin her birinin haritası çıkarılmıştır.

BÖLÜM İKİ

TURİZMİ ANLAMAK ÜZERİNE: DEĞİŞEN EĞİLİMLER – YENİLENEN POLİTİKALAR – TURİZMİN DÖNÜŞTÜRDÜĞÜ COĞRAFYALAR

Çalışmaya ilişkin kavramsal tartışmaların ele alındığı bu bölümde öncelikli olarak turizm terminolojisi üzerinde durulmuştur. Turizm ve turist kavramlarının kökenleri incelenmiş, turizm literatürünü oluşturan diğer terimler aktarılmıştır. Turizmin endüstri olarak tanımlanma nedenleri, turizm politikaları ve turizm planlaması kavramları açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda yerelden uluslararası ölçeğe kadar turizm politikalarını oluşturan unsurlar ile süreç içerisinde politikaların ve planlama pratiğinin geçirdiği değişimler özetlenmiştir. Kamunun turizm politikaları üzerindeki etkinliğine ve değişen ekonomik konjonktür uyarınca üstlendiği yeni rollere ışık tutulmuştur. Turizm politikaları arasında ekonomik ve politik olarak ağır basan kitle turizmine ilişkin gelişmeler ve yatırımların mekânsal etkileri anlatıldıktan sonra uluslararası turizm hareketleri, Avrupa Birliği ve Akdeniz ülkelerinden örneklerle turizm politikalarına yönelik farklı uygulamalar ele alınmıştır.

2.1 Turizmin Değişen Kavramsal Çerçevesi

İngilizcede merkezi bir nokta veya eksen etrafında gerçekleştirilen dairesel hareket anlamına gelen “tour” kelimesi Latince “tornare” ve Yunanca “tornos” köklerinden türetilmiştir (Meriam-Webster, bt). Bu anlam modern İngilizcede ‘gidiş dönüş’e karşılık gelecek şekilde değişmiştir (Theobald, 1998). Tornus kelimesi Türkçede ise “tur” olarak ifade edilmiştir. Sürekli konaklama noktasından başlayarak aynı noktada son bulan turizm hareketi bu kelimedenden türetilmiştir. Turizm kelimesi modern ifadesini 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren bulmuştur (Ulucak ve Yazgı, 2001).

Turizm terimi başlangıçta varlıklı ve aylak kesimlerin gerçekleştirdikleri gezileri ifade etmek üzere kullanılmıştır. Rönesans sonrasında başlayan bilim, sanat ve eğitim amaçlı ziyaretler ve Fransız Devrimi’nin kişisel hak ve özgürlükleri genişletmesi turizme katkı sunan tarihsel gelişmelerdir. Baum’un (2006) ifade ettiği gibi sanayi devrimi ile birlikte ortaya çıkan “boş zaman” kavramı turizmin

gelişmesinde önemli bir aşamadır. Sonrasında demiryolları ile başlayan ulaşım teknolojilerindeki yenilikler özellikle kitle turizmi gelişiminin temel unsuru olarak kabul görmektedir.

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra giderek yaygınlaşan kitlesel turizm hareketleri kurumsallaşmayı da beraberinde getirmiştir. Turizm hareketlerinin izlenmesi ve sektörün geleceğinin belirlenmesi amacıyla hizmet edecek ulusal ve uluslararası ölçekte yeni örgütlenmelere gidilmiştir. Uluslararası toplantılarla turizmin tanımlanması ve turizm hareketlerinin izlenmesine ilişkin ortak kriterler belirlenirken, sektörün geniş kapsamı ve sürekli gelişen içeriği kavramlar üzerinde tam bir mutabakata varılmasını zorlaştırmıştır. Turizm endüstrisi, turizm sektörü ve turistik ürün türevi söylemler bu tartışmaların sonucunda literatüre girmiştir. Diğer taraftan turist teriminin yanı sıra ziyaretçi ve gezgin, turizm yerine ise seyahat kavramlarının kullanımına sıklıkla rastlanmaktadır.

2.1.1 Turizm ve Turist Kavramları

Turizm ve turist kavramlarına ilişkin olarak bugüne kadar birçok tanımlama yapılmıştır. Söz konusu tanımlamalar turizmi ağırlıklı olarak hareket olgusu üzerinden açıklarken, turizm ve turist kelimelerinin kökenini oluşturan “tour” ifadesinin önemine vurgu yapmıştır (Bandhu, 1989). Jafari'nin (2000) belirttiği gibi yaygın ve mesleki turizm tanımları zamanla değişim göstermiştir. İlk girişimler genellikle turizmin ekonomik boyutu üzerinde yoğunlaşırken, süreç içerisinde yapılan tanımların kapsamı genişlemiştir (Gunn & Var, 2002; Jafari, 2000).

Burkart ve Medlik (1981) turizm tanımlarını *kavramsal* ve *teknik* olmak üzere iki gruba ayırmıştır. Kavramsal tanımlamalar bir hareket olarak turizmin temel unsurlarına vurgu yaparken, teknik olanlar turizm aktivitesinin bileşenlerini ve turist tipolojisini oluşturmaya yöneliktir. Sonradan oluşturulan bütüncül turizm tanımları ise turizmin çevresel etkilerinin altını çizmektedir (Batta, 2000). Bu açılıma paralel olarak Leiper (1979), turizm tanımlamalarında üç farklı yaklaşım önermektedir: *Ekonomik*, *teknik* ve *bütüncül*. Daha önceki kavramsal sınıflamayı

ekonomik olarak değiştiren Leiper ekonomik tanımların turizmi hem ekonomik faaliyet hem de endüstri olarak incelediğini belirtmektedir. Teknik tanımlamalar veri toplama süreçlerinde turist kavramını ortak bir zemine oturtmayı amaçlarken, bütüncül yaklaşımlar ise konunun tüm unsurları üzerine odaklanmaktadır.

1930’lardan itibaren hükümetler ve turizm endüstrisi kurumları turist pazarının büyüklüğünü ve temel özelliklerini izlemeye çalışmaktadır (Leiper, 1979). Teknik tanımlar turizm hareketlerinin ortak ölçüm kriterlerini belirlemeye yönelik bu çabaların sonucunda gelişmiştir. Turizmin teknik olarak açıklanmasına ilişkin uluslararası ilk adım, istatistikî amaçlarla “uluslararası turist” tanımını öneren Milletler Cemiyeti Konseyi tarafından 1937 yılında atılmıştır. Uluslararası Resmî Seyahat Organizasyonları Birliği (IUOTO) 1950’de, Dublin’de gerçekleştirdiğı toplantıda söz konusu tanımları biraz değiştirerek kabul edilmiştir. 1953 yılında ise Birleşmiş Milletler İstatistik Komisyonu “uluslararası ziyaretçi” kavramını kabul etmiştir. 1963 yılında Roma’da toplanan Uluslararası Seyahat ve Turizm konulu Birleşmiş Milletler Konferansı IUOTO tarafından sunulan “ziyaretçi”, “turist” ve “gezgin” terimlerine tanımlamalar önermiştir. Uluslararası seyahat istatistikleri konusunda uzman bir grup tarafından bu tanımlamalar incelendikten sonra Birleşmiş Milletler İstatistik Komisyonu tarafından 1968 yılında kabul edilmiştir. 1991 Haziran’ında UNWTO ve Kanada Hükümeti tarafından güvenilir turizm istatistikleri konusunu görüşmek üzere Ottawa’da ulusal turizm idarecilerini, turizm sektörünü, ulusal istatistik kurumları ile uluslararası ve bölgesel turizm organizasyonlarını bir araya getiren seyahat ve turizm konulu uluslararası bir konferans düzenlenmiştir (UNWTO, 1995; UNWTO, 1995a).

Turizm kavramına yönelik ilk tanımlama Freuler’den gelmiştir (Bulut, 1998; Varan, 2009). Freuler turizmi, “gittikçe artan dinlenme ve hava değişimi ihtiyacına, doğal güzelliklerin bilinçli ve gayretli değerlendirilmesine, doğadan keyif alınmasına ve yararlanılmasına dayanan ve ticaretin, sanayinin ve mübadelenin gelişmesi ile ulaşım araçlarının mükemmelleşmesinin bir sonucu olarak özellikle toplumun çeşitli millet ve sınıfların karışımının artmasından dolayı meydana gelen bir yakın çağ olayı” şeklinde tanımlamıştır.

Turizmi tanımlama girişimlerinden bir diğeri kavramın ekonomik boyutları üzerine yürütülen tartışmaların başlangıcı olmuştur. Avusturyalı ekonomist Herman von Scullern-Schrathenhoffen 1910 tarihli tanımlamasında turizmi, “yabancıların belirli bir bölge, ülke veya eyaletten bir diğerine gelmesi, geçici olarak ikamet etmesi ve yayılmasından dolayı meydana çıkan, özellikle iktisadi olmak üzere birbirine bağlı süreçlerin tümü için kullanılan terim” olarak ifade etmiştir (Bandhu, 1989).

Turizmin kavramsal tanımlamalarına ilişkin en önemli adım Hunziger ve Krapf tarafından atılmıştır. Uluslararası Bilimsel Turizm Uzmanları Birliği (AIEST) Hunziger ve Krapf’ın “turizm, sürekli veya geçici gelir sağlayıcı faaliyette bulunmadıkları sürece, yabancıların seyahat ve konaklamasından kaynaklanan ilişkilerin ve olayların bir sonucudur” tanımlamasını kabul etmiş ve yaygın olarak kullanmıştır (Holloway, 1989; Batta, 2000). AIEST 1970’lerde bu tanıma boş zaman kavramının eklenmesine karar vermiştir. İngiltere Turizm Topluluğu 1976’da turizmi; insanların normal yaşam alanları ve iş çevreleri dışındaki destinasyonlara yönelik geçici, kısa süreli hareketler ve kaldıkları süre içerisindeki her türlü aktiviteler olarak tanımlamıştır. AIEST 1981 yılında turizm tanımını, belirli bir tercihe bağlı olarak sürekli yaşam alanı dışında gerçekleştirilen aktiviteler olarak değiştirmiştir (Wikipedia, bt).

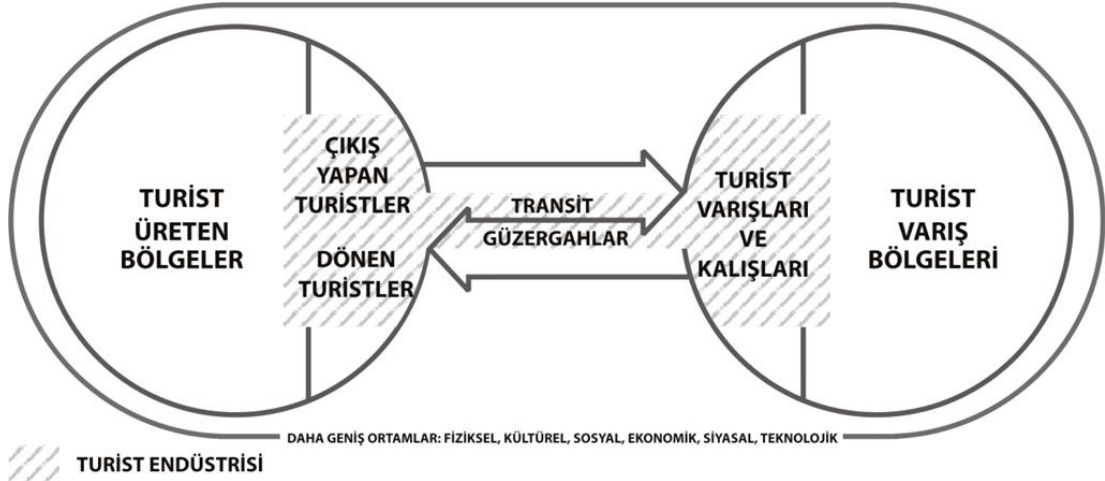
Yukarıda ifade edildiği gibi bazı turizm tanımları kavramın sadece ekonomi ve iş ile ilgili içeriğini ele almaktadır. McIntosh’un ekonomik tanımlamasında ise turizm, iş bileşenlerinden daha fazlasına sahiptir, niteliksel unsurları da kapsamaktadır (Leiper, 1979). Turizm ziyaretçileri çekme, taşıma, barındırma, ihtiyaç ve isteklerini zarif bir biçimde karşılama bilimi, sanatı ve işi olarak da tanımlanabilir (McIntosh, 1977). Turizmin tanımlanmasına ilişkin ekonomik yaklaşımlar, ne tartışmaların odak noktası olan turisti yani insan unsurunu ne de mekânsal ve geçici unsurları açıkça ifade etmemeleri nedeniyle yoğun eleştirilere konu olmaktadır (Leiper, 1979).

Bütüncül tanımlar ise konunun bütün unsurlarına odaklanmaktadır. Jafari (1977) ve Gunn (1972) bütüncül turizm tanımlamaları yapmış, daha sonra Leiper turizmin bütüncül tanımlarına dayanan bir model geliştirmiştir (Batta, 2000). Jafari (1977) ev

sahibi çevrenin etkisine referansla turizmi, normal yaşam çevresinden uzaktaki kişinin, onun ihtiyaçlarına cevap veren endüstrinin ve hem kişinin hem de endüstrinin sosyo-kültürel, ekonomik ve fiziksel çevreler üzerindeki etkilerine dair araştırmalar olarak tanımlamaktadır.

Bir diğer bütüncül yaklaşım turistik bölge tasarım çalışmalarında görülmektedir. Gunn'ın (1972) turist tanımı olarak sunduğu model turizmin beş temel bileşenini içermektedir: *İnsanlar, turistik cazibe merkezleri, hizmetler ve tesisler, ulaşım ve bilgi, yönlendirme*. Daha resmî olan bu yaklaşım beş temel bileşenin ötesinde çevresel etkileşimlere yeterince yer vermemesinden dolayı eleştiri konusu olmuştur (Batta, 2000).

Leiper (1979) bütüncül tanımlama girişiminde turizmi bir sistem çerçevesinde değerlendirmiştir (Şekil 2.1). Turizm tanımlamasına ilişkin bu yaklaşım turizmin temel unsurların belirlenmesi sürecini gerektirmektedir. Turizm faaliyetinin bu şekilde incelenmesi farklı yönlerini açığa çıkarmakta ve çok disiplinli çalışmalara olanak sağlamaktadır. Bu durum ayrıca disiplinler arası çalışmalar için ortak bir referans noktası oluşturmaktadır. Turizm çalışmaları genellikle *ticari girişim ve ekonomik gelişim kampı* ile *etki ve dışsallık kampı* olmak üzere ikiye ayrılabilir. Birincisi turizmin ekonomik etkileri üzerine yoğunlaşırken, ikincisi turizmin ev sahibi ülkeler ve topluluklar üzerindeki etkilerini analiz etmektedir. Sistem yaklaşımının iki akademik kamp arasındaki boşluğu ortadan kaldırmada başarılı olabileceği ileri sürülmektedir. Turizmi oluşturan unsurlar turist, coğrafi bileşenler, endüstriyel bir bileşen ve daha genel çevredeki çeşitli etkileşimler olarak tanımlanmaktadır (Batta, 2000).

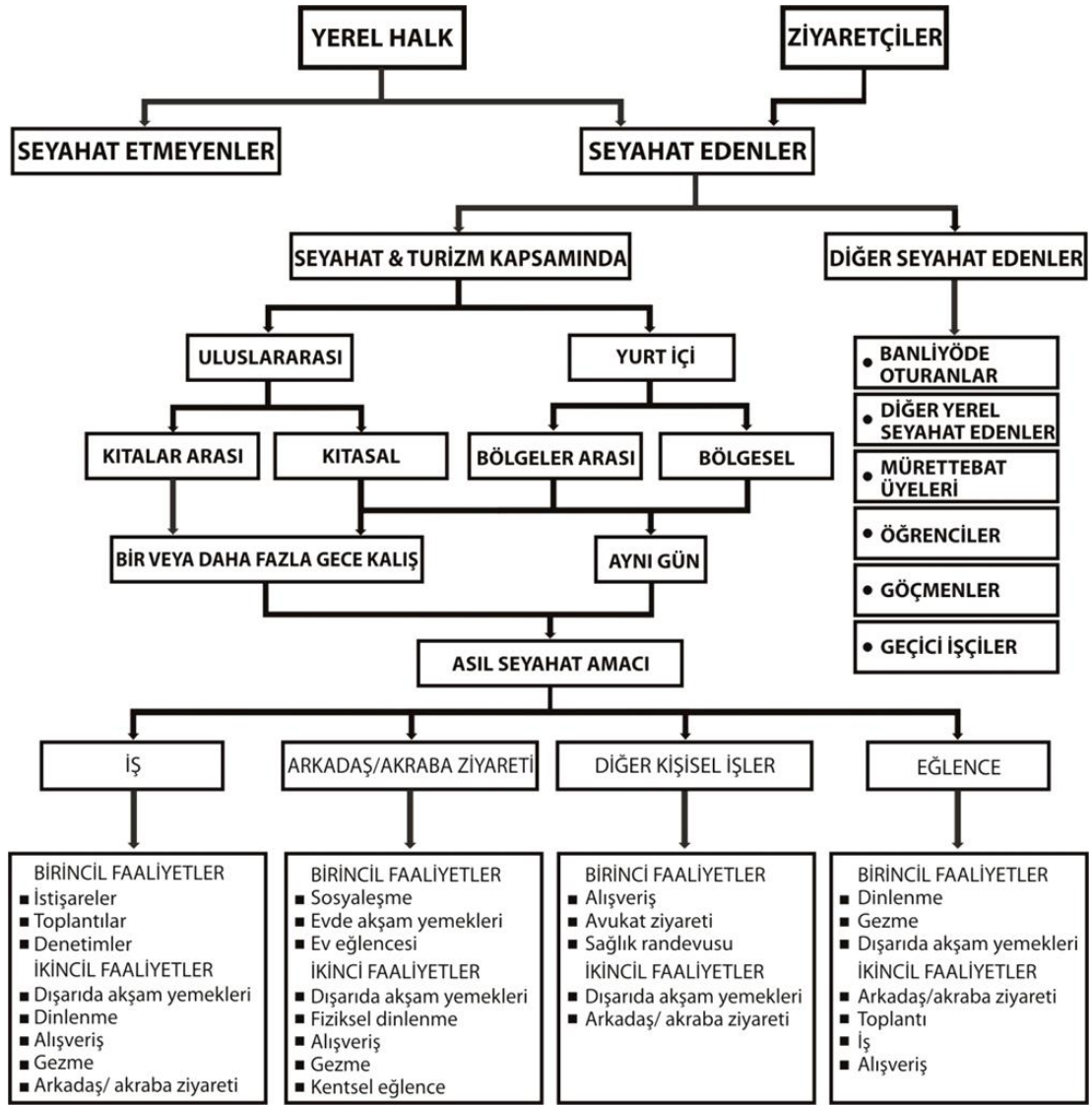

Şekil 2.1 Turizm sistemi

Kaynak: Leiper, 1995'ten uyarlanmıştır.

Yukarıdaki tanımlamalardan turizm olgusunun süreç içerisinde farklı biçimlerde yorumlandığı görülmektedir. Geniş kapsamı ve devamlı değişen içeriği hâlen yaşanmakta olan tartışmaların temel nedenidir. Diğer taraftan yapılan sınıflandırmalarda kavramların sürekli olarak birbirine karıştırıldığı izlenmektedir. Örneğin Theobald (1998) *turist* ve *gezgin* terimlerini birleştirmek üzere *ziyaretçi* kavramını kullanmıştır. Amerika'da toplantı endüstrisi farklı olarak sınıflandığı için turizm terimi sadece tatil amaçlı seyahatleri kapsamaktadır. Kullanılan diğer terimler ziyaretçi, konaklama ve seyahat endüstrilerini içermektedir. Buna karşılık iş turizmi olağan iş seyahatleri ile konferans ve sergilere yapılan seyahatleri kapsamaktadır (Law, 2002).

Chadwick (1987) de kavramlar üzerindeki muğlaklığı giderebilmek adına turistleri tanımlamaya ve sınıflamaya çalışmıştır (Şekil 2.2). Turistleri asıl seyahat amaçlarına göre *iş*, *eğlence*, *arkadaş* ve *akraba ziyaretleri*, *diğer kişisel nedenler* olmak üzere dört gruba ayırmıştır. Chadwick ayrıca seyahati gerektiren temel bir gerekçe olmakla birlikte yine seyahat kararını etkileyen tali nedenler ve eylemlerin var olduğunu ifade etmiştir. Örneğin bir konferansa katılma kararı, sadece söz konusu toplantının içeriğine göre değil aynı zamanda toplantı yeri ve çevresine göre verilebilmektedir.

Şekil 2.2 Seyahat edenlerin sınıflandırılması

Kaynak: Chadwick, 1987'den aktaran Law, 2002, s. 3.

Turizm tanımlarının ağırlıklı olarak üç ortak unsur içerdiği görülmektedir (Hudman & Jackson, 2003):

1. İki veya daha fazla yer arasında gerçekleştirilen hareket (başlangıç ve varış noktaları)
2. Hareket (geçici) süresinin uzunluğu
3. Seyahat amacı

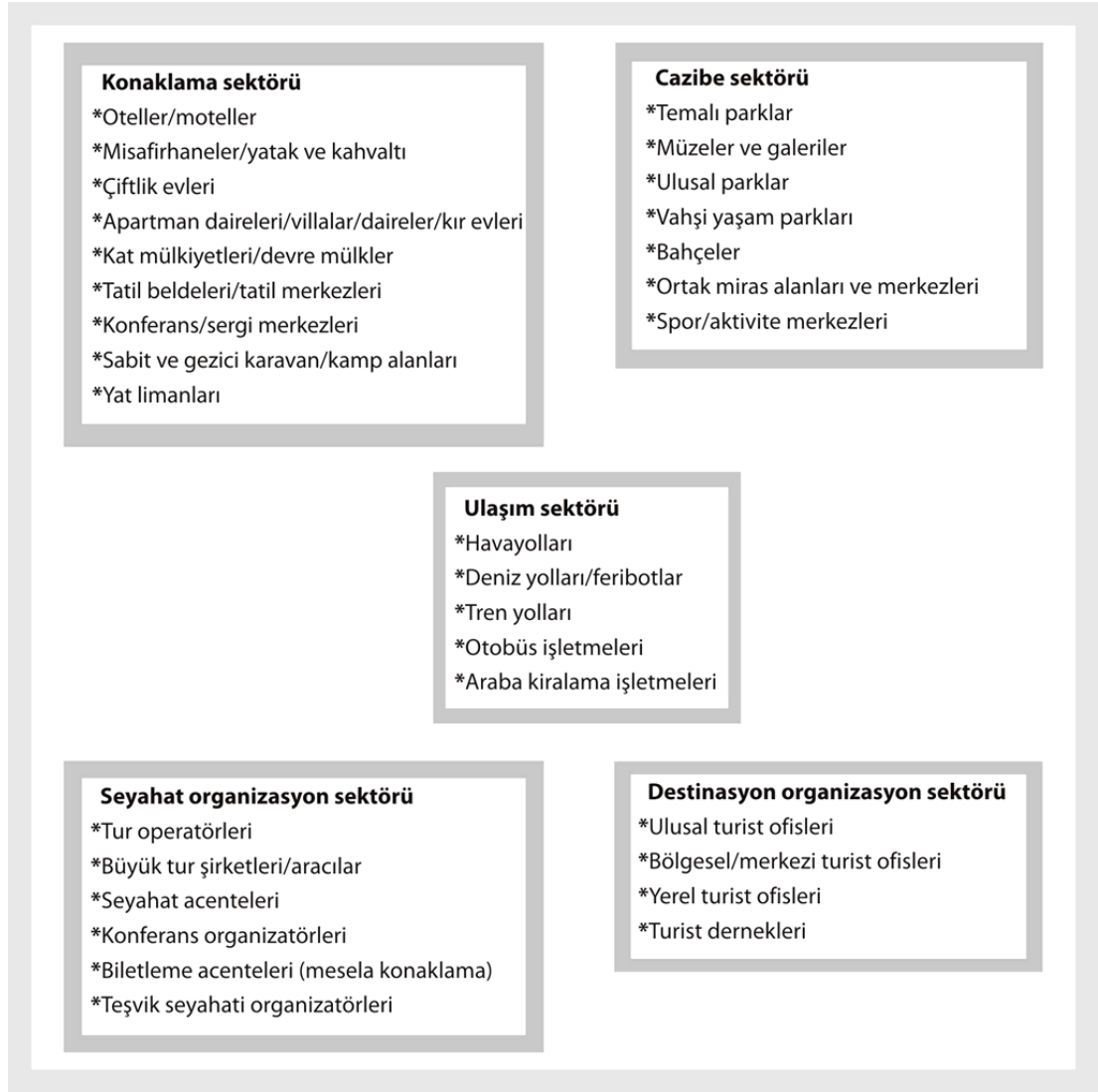
Bununla birlikte turizmi tanımlama çalışmalarında zaman zaman kullanılan iki farklı unsur daha mevcuttur. Bunlardan ilki *seyahat edenin ikametgâhı*, diğeri ise nispeten daha az *kullanılan ulaşım türüdür* (Theobald, 1998).

Dünya Turizm Örgütü'nün güncel tanımlamasına göre “turizm; ziyaret edilen yerde gelir sağlayıcı bir faaliyette bulunmakla ilgili olmayan, dinlenme, iş ve diğer amaçlarla art arda bir yıldan fazla olmamak üzere alışılmış ortamlarının dışına seyahat eden ve konaklayan bireylerin faaliyetlerini kapsamaktadır” (UNWTO, bt). Burada üzerinde durulması gereken husus turizmin seyahat kavramından farklı olduğudur. Turizm hareketinin gerçekleşmesi için yer değiştirme zorunludur ancak yapılan seyahatlerin hepsi turizme karşılık gelmemektedir. Buna ek olarak turist ve ziyaretçi kavramları süreç içerisinde yerine oturmuştur. Söz konusu kavramların belirlenmesi ve tüm taraflarca üzerinde uzlaşa sağlanması turizm istatistikleri üzerinden karşılaştırma yapılması ve turizmin etkilerinin belirlenmesi açısından son derece önemlidir (Hudman & Jackson, 2003).

2.1.2 Turizm Endüstrisine İlişkin Kavramsal Sorgulamalar

Kozak, N., Akoğlan ve Kozak, M., (1994) turizm endüstrisini; turistlerin sürekli yaşadıkları yerden ayrılarak tekrar aynı yere dönünceye kadar geçen seyahatleri sırasında gereksinim duydukları ulaşırma, konaklama, yeme-içme, eğlence ve diğer ihtiyaçlarını karşılayan faaliyetler bütünü olarak tanımlamaktadır. Konaklama sektörü *turizm endüstrisinin lokomotifi* olarak yaygın kabul görürken, Mason (2008) turizm endüstrisini oluşturan diğer sektörleri seyahat, eğlence ve turizm ile alakalı organizasyonlar olarak sıralamıştır.

Middleton (1994'ten aktaran Mason 2008) ise öncekilerden farklı olarak oluşturduğu beşli sınıflamasında turizm organizasyonlarına ve turistik cazibe yerlerine daha fazla vurgu yapmıştır (Şekil 2.3).

Şekil 2.3 Turizm endüstrisinin temel sektörleri

Kaynak: Middleton 1994'ten aktaran Mason, 2008, s. 13'ten Türkçeye çevrilmiştir.

Turizm sektörü yatırım aşamasından işletme ve pazarlama aşamalarına kadar ekonominin birçok sektörü ile mal ve hizmet ilişkisi içerisindedir. Son derece karmaşık ve dinamik bir yapıya sahip turizm endüstrisinin temel özellikleri aşağıda sıralanmıştır:

- ✚ Turizm endüstrisini oluşturan tüm sektörler hizmetlerin niteliği gereği iş birliği içerisinde olmalıdır.
- ✚ Tüketici tercihlerinin kısa sürede değişmesi, işletmelerin varlıklarını henüz ekonomik ömürlerini doldurmadan değiştirmelerini gerektirmektedir.
- ✚ Turizm endüstrisi emek yoğun bir yapıya sahiptir.

- ✚ Özellikle konaklama sektöründe sabit yatırım maliyetleri yüksektir.
- ✚ Sunulan hizmetin (ürünün) tüketimi, üretildiği yerde, eş zamanlı olarak gerçekleşmektedir.
- ✚ Turistik ürünün hammaddesi doğal, tarihsel ve kültürel değerler toplamıdır (Kozak, N., Akoğlan ve Kozak, M., 1994; Küçükaslan 2006).

Turizm birçok ülkede önemli endüstriler arasında sıralanmasına ve dünya genelinde en fazla istihdam olanağı sağlayan sektör olarak gösterilmesine karşın Theobald (1998) turizmin önemini ve ekonomik gelişmeye yaptığı katkıları yadsınamamakla birlikte *turizm endüstrisi* tanımının zorlama olduğunu ve geleneksel endüstri betimlemeleri ile örtüşmediğini ileri sürmektedir. Theobald turizmin, endüstri olarak tanımlanma arzusunu üç başlıkta toplamıştır:

1. **Saygı kazanma ihtiyacı:** Turizme meşruluk sağlamak suretiyle ekonomik gelişmeye yaptığı katkıların kesin olarak belirlenmesi ve imaj sorunun ortadan kaldırılması.
2. **Turizm verilerinin güvenilir bir çerçevede listelenmesi, analiz edilmesi ve yayımlanması ihtiyacı:** Endüstri olarak tanımlanarak elde edilecek eksiksiz, anlamlı ve güvenilir veriler turizmin diğer sektörlerle mukayese edilmesine olanak sağlayacaktır.
3. Üçüncü olarak **bazıları turizmin öz kimliğinin oluşturulmasına ihtiyaç duymaktadır.** Sanayinin bir parçası olmak, kimlik ve kimliği tamamlayan öz saygıyı kazanmanın açık ve kolay yoludur.

2.1.3 Bir Politika Olarak Turizm ve Planlaması

Turizm ulusal ekonomi politikalarının temel unsurlarındandır. Hall ve Jenkins (1995) kamusal turizm politikasını basitçe “hükümetlerin turizm ile ilgili yapmayı veya yapmamayı tercih ettikleri şeyler” olarak tanımlamaktadır. “Bu nedenle turizm politikası; politikanın yönelik olduğu alana, bölgeye veya millete yararlı olabilecek bir doğrultuda seçimler yapmak ve geliştirmek için endüstriye yol göstermeyi, yönlendirmeyi veya ikna etmeyi amaç edinen turizm endüstrisini hedefleyen politikalar” (Howie, 2003, s. 189).

Turizm politikaları yakın zamana kadar turizmin geliştirilmesi suretiyle gelirlerin artırılması, döviz girişi sağlanması ve istihdam yaratılması yönünde hükümetlerin aldığı önlemler ve kamu tarafından gerçekleştirilen müdahaleler olarak algılanıyordu. Günümüzde ise turizm politikaları yerelden uluslararası örgütlere kadar tüm tarafların ilgi alanına girmektedir. Hükümetler, siyasi çevreler, sektörel turizm örgütlenmeleri, girişimciler ve yerel yönetimler sorumluluk sahaları kapsamında geliştirdikleri turizm politikalarını uygulamaya çalışmaktadır.

Turizm politikalarının süreç içerisinde yaşanan ekonomik ve sosyal gelişmelerden, özellikle de siyasi konjonktürden yakından etkilendiği görülmektedir. 1980 sonrası piyasa ekonomisinin yaygınlaşması kamunun mali alandaki etkinliğini sınırlayan temel gelişmedir. Doğu Bloku ülkelerinde yaşanan rejim değişiklikleri ve Sovyetler Birliği'nin dağılması söz konusu gelişmeleri hızlandıran diğer önemli unsurlardır. Kamunun etkinliğinin azalmasına neden olan serbestleştirme süreci, hükümetlerin turizmin ekonomiye katkılarını artırmak adına daha fazla girişimci rol üstlendikleri uygulamaları beraberinde getirmiştir. Bu nedenle hükümetler giderek, destinasyonların tanıtım ve pazarlanması ve turistik cazibe yerlerinin özel sektör ile birlikte geliştirilmesi konularını içeren politikalar uygulamaya başlamıştır (Pearce, 1989).

Mitchell turizm politikalarına ilişkin teorik yaklaşımları iki temel grupta toplamıştır: Önceden tanımlanan esaslara bağlı olarak, politikaların nasıl belirlenmesi gerektiğini göstermeyi amaçlayan *kural koyucu veya kuralcı modeller* ve politika sürecinin nasıl gerçekleştiğini belgeleyen *tanımlayıcı modeller* (Mitchell, 1989, s. 264'ten aktaran Hall & Page, 2002).

Turizm politikalarının, turizmin değişen anlam ve içeriğine paralel olarak farklı boyutlar kazandığı görülmektedir. Sektörden gelen talepleri karşılamak ve uluslararası turizm hareketlerini doğru yönlendirmek üzere özellikle gelişmiş ülkelerde uygulanan uluslararası politikalar dört farklı dönemde incelenmiştir (Tablo 2.1). Bu süreçte bölgesel planlama, çevre yasası ve turizmin pazarlanması konularında kamunun etkinliği artarken, turizm altyapısının sağlanması hususu son zamanlarda kamu yatırımları dışında tutulmaya başlanmıştır. Bununla birlikte kamu-

özel ortaklıkları ve sektörün öz denetim sağlaması başlıkları son dönem kamusal turizm politikaları arasında giderek daha fazla önem kazanmaktadır (Hall, 2000; Hall & Page, 2002).

Tablo 2.1 Uluslararası turizm politikaları

Dönem	Özellikleri
1945-1955	İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uygulamaya konulan sağlık düzenlemeleri ile paranın, polisin ve gümrüklerin ayrıştırılması ve düzene konulması
1955-1970	Turizmden elde edilen geliri artırmak için turizm pazarlama konusuna kamunun daha fazla müdahil olması
1970-1985	Turizm altyapısının geliştirilmesine ve turizmin bölgesel kalkınma aracı olarak kullanılmasına devlet desteği sağlanması
1985-bugün	Bölgesel kalkınma aracı olarak turizmin kullanımına devam edilmesi, çevresel konulara ilginin artması, turizm altyapısına doğrudan devlet desteğinin azalması, kamu özel ortaklıklarının ve sektörün kendi kendini düzenlemesinin gelişimine daha fazla özen gösterilmesi

Kaynak: Hall, 1994 ve 1999'dan aktaran Hall & Page, 2002, s. 308.

Uras'ın (2007) da vurguladığı üzere küreselleşme sürecinde devletin ekonomik etkinliğinin önemli oranda azaldığı uygulanan ekonomik politikalardan açıkça görülmektedir. Ancak benimsenen kamu politikaları ve tercih edilen araçlar değişmekle birlikte kamunun politika sahnesinden çekildiğini ifade etmek için henüz erkendir. Nitekim turizm politika ve planlama süreçlerinde uluslararası ve uluslar üstü kuruluşlar hâlen belirgin roller almaktadır. Diğer taraftan uluslararası yasalar bazı kurumsal düzenlemeler ve denetim mekanizmaları için temel oluşturmaktadır. Buna karşılık sıralanan bütün unsurların etkinliği, ulus devletlerin uyguladığı yasal düzenlemelere oranla son derece kısıtlıdır (Hall & Page, 2002). Hall & Page'in (2002) dikkat çektiği bir diğer önemli husus, özel sektöre özgü bir faaliyet alanı olarak algılanmasına karşın turizmin farklı ölçeklerdeki kamu kuruluşları tarafından özellikle istihdam sağlamak üzere sıkça kullanıldığıdır.

Turizm politikası ve planlaması süreçlerinde yaygın olarak kullanılan araçlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir. Tablo 2.2'de gönüllü bazı araçlardan, parasal teşvik unsurlarına ve zorlayıcı nitelikli katı yasal düzenlemelere kadar uzanan birçok unsur bulunmaktadır. Bununla birlikte Hall & Page'in de (2002) ifade ettiği gibi politika ve

planlama sorunlarını çözebilecek sadece bir araç mevcut değildir. Hatta birden fazla aracın birlikte kullanıldığı uygulamalar bile çoğu zaman eksik sonuçlar doğurmaktadır.

Tablo 2.2 Turizm planlama ve politika araçları

Kategoriler	Araçlar
Düzenleyici araçlar	1. Kanunlar 2. Lisanslar, izinler, ruhsatlar ve standartlar 3. Ticari ruhsatlar 4. Quid pro quos 5. Mülkiyet haklarının kaldırılması
Gönüllü araçlar	1. Bilgi ve eğitim 2. Gönüllü dernekler ve sivil toplum örgütleri 3. Teknik yardım 4. Tartışma ve ikna
Harcama	1. Harcama ve sözleşme 2. Yatırım veya satın alma 3. Kamu kuruluşu 4. Kamu-özel ortaklıkları 5. İzleme ve değerlendirme 6. Tanıtım
Parasal teşvikler	1. Fiyatlandırma 2. Vergi ve harçlar 3. Hibe ve krediler 4. Sübvansiyonlar ve vergi teşvikleri 5. İadeler, ödüller ve kefalet senetleri 6. Kanıtlayıcı belgeler
Serbestlik	1. Serbestlik (planlı)

Kaynak: Hall, 1998; Hall & Jenkins 1998'den aktaran Hall, 2000, s. 159'dan sadeleştirilmiştir.

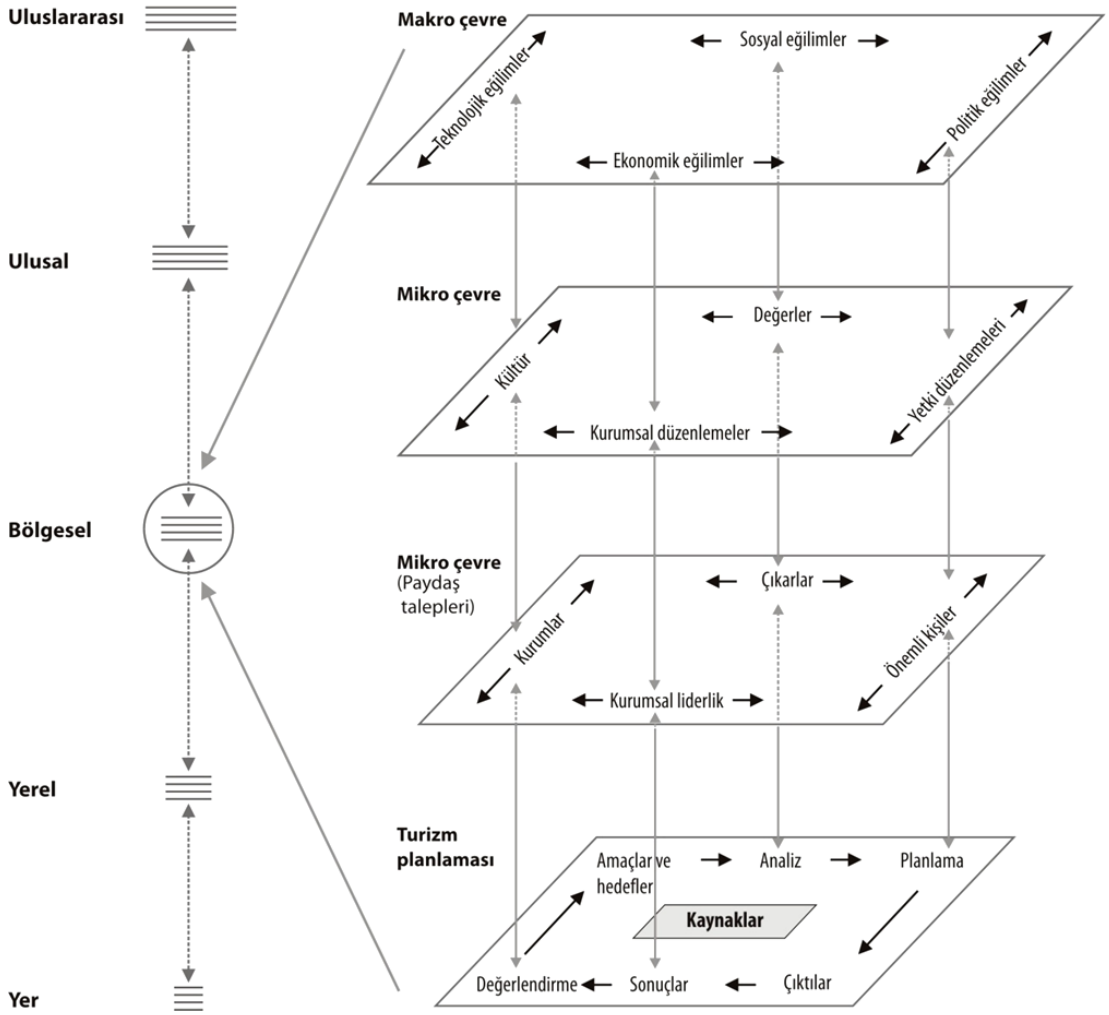
Murphy'nin (1985, s. 156) belirttiği gibi planlama büyüme sürecinin sosyal, ekonomik ve çevresel faydalarını artırmak adına düzenli gelişmesini teşvik etmek üzere bir sistemdeki değişikliği öngörmek ve düzenlemekle alakalıdır. Getz (1987, s. 3'ten aktaran Hall, 2000) buradan hareketle *turizm planlamasının* araştırma ve değerlendirmeye dayalı olarak insan refahı ve çevre kalitesine turizmin potansiyel katkısını etkin kılmayı amaçlayan bir süreç olması gerektiğini ifade etmiştir. Turizmin ekonomiye ve bölgesel gelişmeye sağlaması beklenen potansiyel yararlar kamunun turizm planlaması konusuna eğilmesinin temel nedenidir. Ancak sonuçlar genellikle yerel toplulukların sürece dair söz sahibi olamadıkları, yukarıdan aşağı planlama uygulamalarını beraberinde getirmektedir (Murphy, 1985).

Turizm hareketlerini planlamaya dönük çalışmalar eski dönemlere kadar uzanmasına karşın sektörel turizm planlaması uygulamalarının İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başladığı bilinmektedir. Söz konusu dönemde turizm talebi hızla artarken, turizm gelişiminin yaratabileceği olumsuz etkileri dikkate almaksızın birçok girişimci ve hükümet turizm endüstrisine yatırım yapmıştır (İçöz, Var ve İlhan, 2002). Bu süreçte hazırlanan planların çoğu kısa vadeli, sürekli olarak yeni turizm gelişimi öngören fiziksel planlama çalışmalarıdır. Diğer taraftan dünyanın birçok bölgesinde turizmin plansız olarak geliştiğini söylemek mümkündür (İçöz, Var ve İlhan, 2002). Nitekim turistik arz kapasitesini artırmaya yönelik bu gelişmeler özellikle kıyı bölgelerde kitle turizmi gelişimlerini de beraberinde getirmiştir.

Turizm planlaması alanında sıklıkla kullanılan bir diğer yaklaşım ise *turizm master planları*dır. Master planlar çoğunlukla kamu tarafından, beşer yıllık dönemler için hazırlanan ve belirli aralıklarla gözden geçirilen turizm planlaması yöntemidir. Turizm master planları esnek olmadıkları, zaman ve kaynak israfına neden oldukları için eleştiri konusu olmaktadır. Öte yandan bu planlar kamuya özel sektör gelişim programlarını denetleme olanağı sağladığı için yaygın olarak uygulanmaktadır (Murphy 1985; İçöz, Var ve İlhan, 2002).

Turizm planlaması kentsel ve bölgesel planlama gelenekleri içerisindeki genel eğilimlerin bir yansımasıdır. Sektörel turizm planlamasına oranla destinasyon planlaması konusuna daha fazla odaklanmıştır. Arazi kullanım planlaması, arazi geliştirme, konaklama ve inşaat sektörüne ilişkin düzenlemeler, turistik gelişimin yoğunluğu; kültürel, tarihsel ve doğal değerlerin korunması, altyapı sağlanması gibi konular turizm planlamasının çalışma alanını oluşturmaktadır (Getz, 1992). Son yıllarda eko turizm ve sürdürülebilirlik turizmin ana gündem maddesi halini alırken, turizm planlamasının da çevresel planlama ve politika alanlarında yaşanan gelişmelerden etkilendiği görülmektedir. Bu gelişmeler turizm planlamasının artık bölgesel ya da yerel ölçekli bir arazi kullanım çalışması olarak görülemeyeceği; çevresel, sosyo-kültürel konulara eğilmesi ve yerel, bölgesel, ulusal ve özellikle de küresel ölçekli ekonomik gelişme stratejilerinin ağırlığını ortaya koyması bakımından son derece önemlidir (Hall, 2000a'dan aktaran Hall & Page, 2002; Hall, 2000) (Şekil 2.4).

Planlama Ölçeği

Şekil 2.4 Turizm planlamasının unsurları ve boyutları

Kaynak: Hall, 2000, s. 71'den alınmıştır.

Gunn yaşanan gelişmeler çerçevesinde turizm planlamasına ilişkin bazı ilkeler tanımlamıştır. Gunn kavramın tamamlayıcı boyutlarından ziyade planlamanın arazi kullanım boyutlarına odaklanma eğilimindedir (1988):

1. Profesyonel plancılara ilave olarak tüm aktörlerin sürece müdahil olmaları durumunda sadece planlama olumsuz etkileri ortadan kaldırabilir.
2. Turizm ile koruma ve rekreasyon faaliyetleri arasında yaşamsal bir bağ bulunmaktadır.

3. Planlama artık sosyal, ekonomik ve fiziksel boyutları olan çoğulcu bir yapıya sahip olmalıdır.
4. Planlamanın politik bir olgu olmasından ötürü toplumsal hedefleri dikkate almak ve genellikle çatışan bu hedefleri dengelemek hayati önem ifade etmektedir.
5. Turizm planlaması stratejik ve bütünleştirici olmalıdır.
6. Turizm planlaması bölgesel planlama perspektifine sahip olmalıdır.

Hall (2000) sıralanan ilkelerin turizm planlamasının faydalarını gösteren yararlı bir temel oluşturduğunu ancak turizmin maliyetlerini azaltmaya yetmediğini ifade etmektedir. Diğer taraftan Getz'in (1987'den aktaran Hall, 2000) turizm planlamasına ilişkin tespit ettiği dört farklı yaklaşım bu alandaki en kullanışlı çerçeve olarak gösterilmektedir. Turizm planlama alanının en faydalı ana hatlarından birisi dört temel gelenek belirleyen Getz (1987'den aktaran Hall, 2000) tarafından ortaya konmuştur:

- 🚦 Destekçilik (boosterism)
- 🚦 Ekonomik, endüstri odaklı yaklaşım
- 🚦 Fiziksel/mekânsal yaklaşım
- 🚦 Turizm olayında ev sahibinin oynadığı rolü vurgulayan toplum odaklı yaklaşım

Hall (1995'ten aktaran Hall, 2000) bu dört yaklaşıma *sürdürülebilir turizm planlamasını* ilave etmiştir. Karşılıklı olarak birbirini dışlamayan farklı planlama yaklaşımları turizm planlamasını muhtelif şekillerde kavramlaştırmaktadır. Her bakış açısı planlama, problem tanımlama, uygun analiz seviyesi ve araştırma yöntemleri ile ilgili temel varsayımlarda farklılaşmaktadır.

2.2 Modern Dönemde Kitlese Turizm Hareketlerinin Gelişimi ve Mekânsal Sonuçları

Turizm hareketleri uzun bir geçmişe sahip olmasına karşın nispeten yakın tarihlerden itibaren sosyal ve ekonomik bir olgu olarak kabul görmeye başlamıştır. "Manila Dünya Turizm Deklarasyonu"nda ifade edildiği gibi turizm; ulusal toplulukların sosyal, kültürel, eğitimsel ve ekonomik sektörlerini ve onların

uluslararası ilişkilerini doğrudan etkilediği için ulusların yaşamında son derece önemli bir faaliyet olarak kabul edilmektedir” (WTO, 1995a, s. 1). 1960’lardan itibaren kitle turizmi ölçeğine kavuşan turizm endüstrisi geride kalan zaman zarfında hızlı ve istikrarlı bir büyüme göstermiştir (Theobald, 1998). Söz konusu dönemde kitle turizmi sektörün sürükleyici ögesi olarak öne çıkmıştır. Bazı tarihçiler kitlesel turizm hareketlerinin başlangıcını sanayi devrimi ile birlikte İngiltere’de yaşanan gelişmelere dayandırmakla birlikte İkinci Dünya Savaşı sonrası siyasi atmosferin rahatlaması, ulaşım teknolojilerindeki yenilikler ve boş zaman kavramının yerleşmesi kitle turizminin evrensel boyutlara ulaşmasının temel unsurlarıdır (Wikipedia, bt).

Fordist üretim paradigmasının hizmet sektöründeki yansıması olan ve kitlesel tüketimi öngören kitle turizmi bu paradigma çerçevesinde etkinliğini sürdürmüştür. Turizmin ekonomik kalkınma aracı olarak talep görmesi ve devletlerin turizm alanında kaydettiği ekonomik başarılar kitle turizmi sayesinde mümkün olabilmıştır. Ancak son zamanlarda esnek üretim modellerinin işlerlik kazanmasının yanı sıra çevresel hassasiyetlerin yaygın kabul görmesi, çevre politikalarının ve yeryüzünün geleceğine ilişkin tartışmaların uluslararası gündemi meşgul etmesi kitle turizminin sürdürülebilirliğine ilişkin tartışmaları su yüzüne çıkarmıştır.

Turizm sektörü bir tarafta doğal, tarihsel ve kültürel değerlerin korunması sürecinde önemli bir potansiyel sunarken, plansız turizm gelişimi veya planlama aşamasında ekonomik kaygıların ağır basması diğer tarafta turizm kaynaklı tahribatın yaşanmasına neden olmuştur. Ekonomiye katkılarından ötürü sürekli teşvik edilen turizm sektörü; “çevre değerlerini, kıyıları, ormanları, diğer kentsel ve arkeolojik sit alanlarını amaçlarına uygun tüketiceği bir ürün haline getirmiştir” (Akpınar, 2003). Söz konusu değerler kitle turizmini tamamladıkları oranda anlam kazanmış ve ancak ekonomik fayda sağladıkları sürece turizm amaçlı olarak kullanılmışlardır (Şekil 2.5).

1980 sonrasındaki ekonomik yeniden yapılanma süreçleri turizmle ilişkili olarak kültür politikalarının da kentsel ve kırsal alanları dönüştürücü rolünün farkına varıldığı bir dönemi ifade etmektedir. Nitekim söz konusu dönemde kültür odaklı gelişim stratejileri yoluyla kentsel/yerel imajlar yaratma, turizm endüstrisini canlandırma, yatırımları çekme ve rekabet koşulları içerisinde kentlerin yerini

güçlendirme gibi hedefler coğrafi mekân üzerinden izlenir olmuştur (Bianchini & Parkinson, 1993). Ancak bu süreçte örnek alınan kültür eksenli gelişim stratejileri her coğrafyada aynı başarı performansını garanti etmemektedir.

Şekil 2.5 İspanya kıyı turizminin önemli merkezlerinden Malaga kitle turizminin popülaritesini kaybetmesi sonucu şehir ve kültür turizmine yönelik projeler geliştirmeye başlamıştır. Picasso'nun doğduğu evin müzeye dönüştürülmesi bu projelerin başında gelmektedir. Yukarıdaki fotoğrafta ise şehrin merkezinde kalan ve turizm kaynaklı yoğun yapılaşmadan olumsuz etkilenen antik Roma tiyatrosunun restore edildiği görülmektedir. Tiyatronun varlığı yıllardan beri bilinmesine karşın restorasyonuna yakın zaman önce başlanmıştır.

Kaynak: <http://www.malagadeals.com/de/malaga.php> adresinden alınmıştır.

Turizmin çevresel alanda yarattığı tahribatın baş aktörü kitlesel turizm yatırımlarıdır. Yatırım alanlarının ve türünün belirlenmesinde bilimsel, ekolojik ve estetik kaygılar yerine ekonomik ve politik gerekçelerin ağır basması özellikle kıyılarda aşırı mevsimsel yoğunlaşmalara yol açmıştır (Şekil 2.6, Şekil 2.7). Gössling'in de ifade ettiği gibi kitle turizmi, sadece kıyılarda değil bütün doğal alanlar üzerinde önemli bir tehdit unsurudur (Gössling, 2002'den aktaran Atik, Altan ve Artar, 2006).

Şekil 2.6 Geleneksel kitle turizminin önemli örneklerinden “Costa Del Sol”ün (güneş sahili) merkezi konumundaki Malaga-İspanya.

Kaynak: <http://www.nuhart.com/images/malaga-news.jpg> adresinden alınmıştır.

Şekil 2.7 Yaz aylarında özellikle iç turizm talebi sonucu Adriyatik sahillerinin adeta bir yüzme havuzuna dönüştüğü Rimini-İtalya.

Turistik bölgelerin rekabet edebilmesi için çevre kalitesinin önemine vurgu yapan birçok araştırma olmasına karşın Inskeep (1987) ekonomik ve politik gerekçeleri ve yanlış planlama uygulamalarını turizmin olumsuz çevresel etkilerinin temel nedenleri olarak göstermektedir. Orman alanlarının turizm yatırımlarına tahsis edilmesi, millî park alanlarında turizm kaynaklı tahribatlar oluşması, tarım alanlarının turizm ve ikinci konut yatırımlarına maruz kalması, kıyı morfolojisinin bozulması ve su kaynaklarının tükenmesi turizm kaynaklı çevresel zararlar arasında gösterilmektedir. Ayrıca kitle turizminin mekânsal yoğunlaşmayı beraberinde getirmesi özellikle kıyılarda lineer formda kesintisiz yerleşmeler oluşturmuştur. Turistik yatırımlara ikinci konut taleplerinin eklenmesi ise altyapıda aşırı yüklenmeler yaşanması sonucunu doğurmuştur. Mekânsal kutuplaşmanın yanı sıra mevsimsel taleplerin yoğunlaşması kitle turizminin sürdürülebilirliğini tartışmaya açmış ve *taşıma kapasitesi* kavramının turizm planlama süreçlerinde ele alınmasını gerektirmiştir.

Dünya Turizm Örgütü tarafından *turizmde taşıma kapasitesi*, “bölgede ağırlanabilir turist sayısı” olarak tanımlanmaktadır (Simon, Narangajavana & Marques, 2004’ten aktaran Avcı, 2007, s. 490). Konunun geniş içeriği nedeniyle planlama (Saddul, 1995; Williams & Gill, 1998; Coccossis, 2002), mühendislik (Getz, 1982; Batta, 2000), ekonomi (Miller & Hadley, 2005; Buckley, 2009; Holden, 2008), sosyoloji (Murphy, 1985; Coccossis & Mexa, 2004) ve psikoloji (Saveriades, 2000) alanlarından farklı tanımlamalar yapılmakla birlikte turizm yatırımlarının fiziksel çevre üzerindeki etkilerini ele alan *ekolojik taşıma kapasitesi* esas çalışma alanını oluşturmaktadır. “Ekolojik taşıma kapasitesi, turizmin doğa üzerindeki etkisinin kabul edilebilir düzeyde olması için sınırların belirlenmesi ile ilgilidir. Bu sınırın aşılması, geri dönülmez sonuçlar doğurabilir. Çevre ile turizmin birbirine bağımlılıklarından dolayı turizm de olumsuz olarak etkilenecektir” (Avcı, 2007, s. 491-492).

2.3 Postmodern Dönemde Turizmi Çeşitlendirme Politikaları

Urry (çev., 1999) “Mekânları Tüketmek” başlıklı çalışmasında turizmi otantik değerlerin ve yaşam biçimlerinin yapay olarak yeniden üretilip uygun fiyatla paketlenerek “gelişmiş” batılılara sunulması olarak tanımlarken, kapitalizm ve

turizmin etkileşim süreçlerini üç farklı dönemde incelemiştir: *Liberal, örgütlü ve örgütsüz* (Tablo 2.3). Liberal dönem zenginlerin bireysel seyahatlerinde ifade bulurken, örgütlü kapitalizm dönemi örgütlü kitle turizmine karşılık gelmektedir. Mishan (1969’dan aktaran Urry, çev., 1999) coğrafi mekânın sınırlı bir kaynak olması nedeniyle kitle turizminin ziyaret edilen yerleri yok eden bir yanılsama olduğuna işaret etmektedir. Örgütlü kitle turizmi modern yaşamın bir ürünü olarak gelişirken, Urry postmodern dönemde turizmin çeşitlenmesi politikaları çerçevesinde toplumsal yaşamın ve kültürün turizm ürünü olarak pazarlanması sonucu özgünlüklerin ortadan kalkacağına, sosyal ve kültürel olarak birbirinden farksız toplumların oluşacağına vurgu yapmaktadır.

Tablo 2.3 Kapitalizm, turizm ve seyahat

Toplum biçimi	Seyahat biçimi
Kapitalizm öncesi	Örgütlü keşif
Liberal kapitalizm	Zenginlerin bireysel seyahatleri
Örgütlü kapitalizm	Örgütlü kitle turizmi
Örgütsüzleşmiş kapitalizm	“Turizmin sonu”

Kaynak: Urry, çev., 1999, s. 201’den alınmıştır.

Deniz-kum-güneş üçlüsüne dayalı olarak özellikle kıyılarda yoğunlaşan kitle turizmi yatırımlarının yerel toplumların kültürlerine, geçim kaynaklarına ve yaşam çevrelerine zarar verdiğiine ilişkin birçok somut gösterge mevcuttur. Diğer taraftan bugün geline aşamada turizmin geleceğine ilişkin politikalar üreten uluslararası kuruluşların varlığı, turizm pazarında oluşan rekabet ve elbette kitle turizmi kaynaklı tehditler yeni turizm türlerinin geliştirilmesine öncülük etmiştir. Kitle turizm pazarında yaşanan rekabet turist başına ortalama harcamaları önemli oranda düşürmüştür. Kitle turizminin ikamesinin mümkün olduğu yönündeki söylemler giderek daha yüksek sesle dillendirilmeye başlanmıştır. Ayrıca kitle turizminin mekânsal ve mevsimsel olarak kutuplaşma yaratması, turizmin dengeli dağılımını ve talebin yılın tamamına yayılmasını sağlayacak soft (yumuşak) turizm politikalarını harekete geçirmiştir.

1980'lerin ortalarından itibaren literatüre girmeye başlayan *soft turizm* kavramının sıklıkla *eko turizm*, *yeşil turizm* ve *kırsal turizm* olarak ifade edildiği görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerde ise *alternatif turizm* ifadesi yaygın olarak tercih edilmektedir. Uluslararası turizm politikaları bağlamında çevresel kaygılarla kullanılan *sürdürülebilir turizm* söylemi de sıklıkla karıştırılan bir başka kavramdır. Yukarıda da yer verildiği gibi soft turizm türleri kitle turizminin neden olduğu olumsuzluklara bir tepki ve yeni aktörlerin turizm pazarına sundukları farklı bir rekabet unsuru olarak geliştirilmiştir. Ancak özellikle gelişmiş turizm pazarlarında sektörün ulaştığı boyutlar karşısında, küçük ölçekli turizm hareketlerinin kitle turizmine “alternatif” olmalarının ve aynı ekonomik kazancı sağlamalarının zorluğu görülmüştür. Atanur'un (2006) kitlesel turizmden sürdürülebilir turizme geçiş çabalarını anlattığı makalesinde de ifade ettiği gibi “turizm sektöründe global ölçekte yaşanan sorunlara, sadece kitlesel olmayan yeni turizm modellerinin eklenmesi, adaların turizmdeki rekabet gücünü zayıflatmıştır”.

Alternatif turizm türlerinin çevre duyarlı turizmi oluşturma vizyonu çerçevesinde geliştirildiği görülmektedir. Kente özgü tarihsel, kültürel ve sanatsal değerlerin turistik ürün olarak sunulması suretiyle kentsel turizmin geliştirilmesi, doğada gerçekleştirilen türlü spor etkinlikleri, macera turizmi, kültür turizmi, sağlık turizmi benzeri örnekler bu çerçevede değerlendirilebilecek yeni ürünlerdir. Bu türlerin turizm eylemine katılanlar arasında çevre bilincinin artırılması ve özgün yerel kültürlerin algılanması bağlamında önemli avantajlar sunduğu ifade edilmektedir. Bu gelişmelere karşılık alternatif turizm formlarının sadece yeni bir pazarlama stratejisinden ibaret olduğuna ilişkin ciddi itirazlar da mevcuttur. Kitle turizminin yarattığı yoğunlaşmalara çözüm olarak sunulan yeni türlerin, öngörülen bölgede neden olacağı çevresel etkiler hesaplanmaksızın ürün çeşitlendirmesi yoluna gidilmesi itirazların odak noktasını oluşturmaktadır.

2.4 Dünyada Turizm Hareketleri ve Turizm Politikaları

İkinci Dünya Savaşı'ndan itibaren gelişme gösteren turizm hareketleri özellikle geçen yüzyılın son çeyreğinde ivme kazanmıştır. Bu gelişmeler sonrasında turizm

dünya genelinde en fazla ekonomik değer yaratan sektörler arasında yerini alırken, emek yoğun yapısından ötürü geniş kitlelere istihdam olanakları sağlamaktadır. Turizm ulusal ekonomilere sağladığı katkıların yanı sıra sosyo-kültürel ve siyasi ilişkilerde de giderek daha fazla önem kazanmaktadır. Farklı kültürlerin entegrasyonu ve siyasi ortaklıkların olumlu gelişmesinde turizmin katkısı yadsınamaz. Nitekim Avrupa Birliği sürecinde turizm sosyo-kültürel bütünleşmenin sağlanması ve birleşme sorunlarının ortadan kaldırılmasında büyük paya sahiptir.

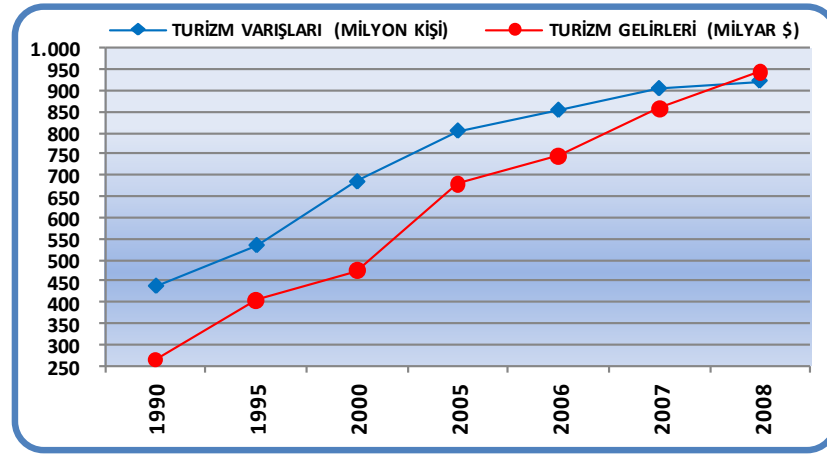
Turizmin olumlu etkilerine karşın özellikle kitlesel tüketimin neden olduğu çevresel sorunlar ve sektörün geleceğine ilişkin kaygılar uluslararası ortak turizm politikalarının geliştirilmesine neden olmuştur. Ortak politikalar arasında Avrupa Birliği'nin çalışmaları son derece önemlidir. Avrupa Birliği'ni oluşturan ülkeler ve özellikle Akdeniz'e kıyı yerleşmeler turizmin tarihsel gelişiminde merkez konumundadır.

2.4.1 Dünyada Turizm Hareketleri

Turizmin ekonomiye yaptığı olumlu katkılar, siyasi ve sosyo-kültürel ilişkileri geliştirmedeki başarısı gerek ulusal gerekse uluslararası ölçekte sektördeki aktörlerin sayısını çoğaltmıştır. Turizm özellikle gelişmekte olan ülkelerde döviz gelirlerini artırması dolayısıyla imalat sektörünün finansmanına ve dış ticaret açığının dengelenmesine hizmet etmesi nedeniyle yoğun talep görmektedir. Turizmin ekonomideki ağırlığını ve küresel turizm hareketlerinin ulaştığı boyutları göstermesi bakımından ziyaretçi istatistikleri ve turizmden elde edilen gelirler büyük öneme sahiptir.

Dünya turizmi İkinci Dünya Savaşı sonrasında gelişme olanağı bulmuş ancak asıl sıçramasını yüzyılın son çeyreğinde gerçekleştirmiştir. 1980'lerden itibaren dünya turizminde yaşanan gelişmelerde liberal politikaların yanı sıra Berlin Duvarı'nın yıkılması, Doğu Bloku ülkelerinde meydana gelen rejim değişiklikleri ve Sovyetler Birliği'nin dağılması gibi seyahat özgürlüğü önündeki engelleri kaldıran siyasi ve ekonomik tercihler belirleyici olmuştur.

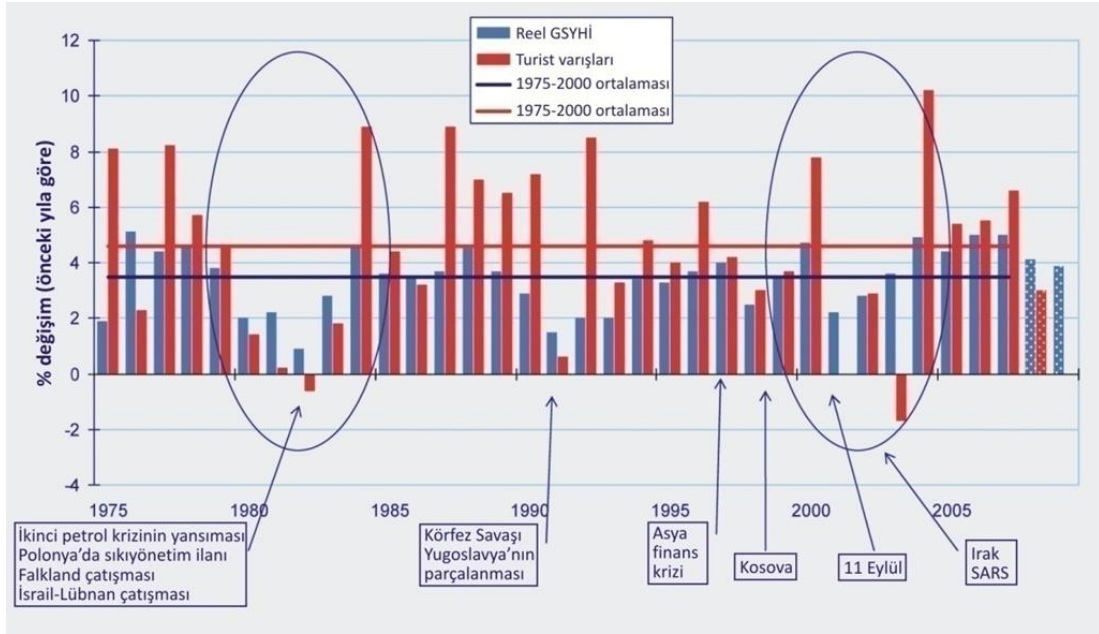
1950 yılında 25,3 milyon olan uluslararası turist varışları 1965 yılında 100 milyona ve 1995 yılında ise 534 milyona ulaşmıştır. 2000 yılında 684 milyon olarak kaydedilen uluslararası turist hareketleri, 2008 itibariyle 922 milyona ulaşmıştır. Turist hareketlerindeki değişime paralel olarak ülkelerin turizmden elde ettikleri gelirlerin de ulusal bütçe içerisindeki payının giderek arttığı görülmektedir. Dünya Turizm Örgütü verilerine göre 1990 yılında 264 milyar dolar olan uluslararası turizm gelirlerinin, 2000’de 475 milyar dolara ve 2008 yılında 944 milyar dolara ulaştığı görülmektedir (Grafik 2.1). UNWTO (2001) tarafından hazırlanan “Turizm 2020 Yılı Vizyonu” başlıklı çalışmada 2020 yılında uluslararası turist sayısının 1,5 milyar kişiye ve toplam turizm gelirlerinin ise 2 trilyon dolara ulaşması beklenmektedir.

Grafik 2.1 Uluslararası turist varışları ve turizm hareketleri

Kaynak: UNWTO, bt.

1975 yılından bugüne dünya ekonomisi sürekli olarak büyürken, turizm sektörü bu büyümenin en önemli aktörleri arasında yerini almıştır. Yapısal özellikleri gereği turizm sektörü yaşanan siyasi, askeri ve ekonomik gelişmelerden, doğal afet ve sağlık koşullarından etkilenmektedir. Ancak reel GSYİH artış oranını ve uluslararası turist varışlarındaki değişimi gösteren aşağıdaki grafikten de görüleceği gibi söz konusu olaylar uluslararası turizmin büyüme hızını belirli yıllarda yavaşlatmakla birlikte negatif büyüme sadece 1982 ve 2003 yıllarında gerçekleşmiştir (Grafik 2.2).

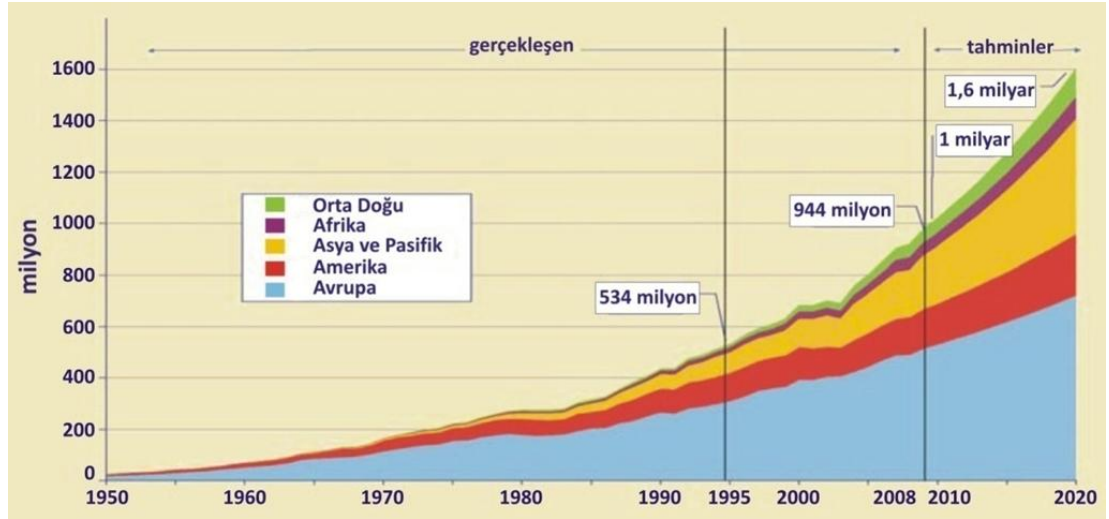
Grafik 2.2 Uluslararası turizm ve dünya ekonomisi (dünyada reel GSYİH büyümesi ve turist varışları)
Kaynak: Wohlmuther, 2008.

Turizm hareketlerinin ve turizm kaynaklı gelirlerin bölgesel dağılımı incelendiğinde Avrupa ülkelerinin pazarın yarısından fazlasını elinde tuttuğu görülmektedir. 2008 yılı rakamlarına göre turist varışlarının % 53,1'i ve turizm gelirlerinin % 50,2'si Avrupa ülkelerinde gerçekleşmektedir (Grafik 2.3). Asya Pasifik ülkeleri ikinci sıraya yükselirken, Amerika kıtası üçüncü sırada kalmıştır. UNWTO tarafından yapılan tahminlerde geleneksel turizm pazarlarının büyüme hızının yavaşlaması beklenirken, Asya Pasifik ülkelerinden oluşan yeni pazarlarda yüksek büyüme oranlarına işaret edilmektedir (Tablo 2.4).

Tablo 2.4 2020 itibariyle en fazla turist çekmesi beklenen on ülke

ÜLKELER	TURİST VARIŞLARI (MİLYON)	PAZAR PAYI (%)	ORTALAMA YILLIK BÜYÜME ORANI (%) (1995-2020)
ÇİN	130	8,3	7,8
FRANSA	106	6,8	2,3
BİRLEŞİK DEVLETLER	102	6,6	3,5
İSPANYA	74	4,7	2,6
HONG KONG (ÇİN)	57	3,6	7,1
BİRLEŞİK KRALLIK	54	3,4	3,4
İTALYA	53	3,4	2,1
MEKSİKA	49	3,1	3,6
RUSYA FEDERASYONU	48	3,1	8,5
ÇEK CUMHURİYETİ	44	2,7	4,0

Kaynak: Wohlmuther, 2008; UNWTO, bt.

Grafik 2.3 Uluslararası turist varışlarının bölgelere dağılımı

Kaynak: UNWTO, bt.

Dünya genelinde en fazla turist ağırlayan ülkeleri gösteren aşağıdaki tablo ilginç sonuçlar ortaya koymaktadır. 1950 itibariyle uluslararası turistlerin % 71'ini misafir eden ilk beş ülkenin, 1970 yılındaki payının % 43'e ve 1990 yılında ise % 38'e gerilediği görülmektedir. 2008 itibariyle bu oran % 31 olarak kaydedilmiştir. Diğer taraftan ilk on beş ülke dışındaki pazarların payının % 3'ten % 44'e yükseldiği görülmektedir. Bu değişim uluslararası turizm pazarındaki rekabete işaret ederken, tüketici tercihlerinin zamanla farklılaştığını yansıtmaları bakımından da son derece ilginçtir (Tablo 2.5).

Tablo 2.5 En fazla turist kabul eden ülkeler

SIRA	1950	PAZAR PAYI	1970	PAZAR PAYI	1990	PAZAR PAYI	2008	PAZAR PAYI
1	BİRLEŞİK DEVLETLER	71%	İTALYA	43%	FRANSA	38%	FRANSA	31%
2	KANADA		KANADA		BİRLEŞİK DEVLETLER		BİRLEŞİK DEVLETLER	
3	İTALYA		FRANSA		İSPANYA		İSPANYA	
4	FRANSA		İSPANYA		İTALYA		ÇİN	
5	İSVİÇRE		BİRLEŞİK DEVLETLER		MACARİSTAN		İTALYA	
6	İRLANDA	17%	AVUSTURYA	22%	AVUSTURYA	19%	BİRLEŞİK KRALLIK	14%
7	AVUSTURYA		ALMANYA		BİRLEŞİK KRALLIK		UKRAYNA	
8	İSPANYA		İSVİÇRE		MEKSİKA		TÜRKİYE	
9	ALMANYA		YUGOSLAVYA		ALMANYA		ALMANYA	
10	BİRLEŞİK KRALLIK		BİRLEŞİK KRALLIK		KANADA		MEKSİKA	
11	NORVEÇ	9%	MACARİSTAN	10%	İSVİÇRE	10%	MALEZYA	11%
12	ARJANTİN		ÇEKOSLOVAKYA		YUNANİSTAN		AVUSTURYA	
13	MEKSİKA		BELÇİKA		PORTEKİZ		RUSYA FEDERASYONU*	
14	HOLLANDA		BULGARİSTAN		MALEZYA		YUNANİSTAN*	
15	DANİMARKA		ROMANYA		HİRVATİSTAN		HONG KONG (ÇİN)	
	Diğerleri	3%		25%		33%		44%

Kaynak: UNWTO, 2009'daki tablo güncellenmiştir.

2008 itibariyle turistlerin en fazla talep gösterdiği ülke Fransa olurken, ikinci Amerika Birleşik Devletleri ve üçüncü İspanya olmuştur. Gelirlerin dağılımına bakıldığında, Birleşik Devletler'in birinci, İspanya'nın ikinci ve Fransa'nın üçüncü sırada yer aldığı görülmektedir. Türkiye en fazla turist ağırlayan ülkeler arasında sekizinci sırada yer alırken, turizm gelirlerine göre dokuzuncu sıradadır (Tablo 2.5).

UNWTO tarafından yapılan çalışmalarda tüketici tercihlerinin *deniz-kum-güneş* (3S) üçlüsünden, *eğlence-eğitim-çevre* (3E) üçlüsüne yöneldiği ifade edilmektedir. Bu eğilimlere paralel olarak dünya turizminin önümüzdeki dönemde aşağıdaki gibi gelişmesi beklenmektedir:

- ✚ Turist taleplerinin farklılaşması, yeni ürün talebinin artması
- ✚ Tüketici tercihlerinin çabuk değişmesi
- ✚ Deneyimli turist sayısının çoğalması
- ✚ Çevresel ve sosyal değerlere duyarlılığın artması
- ✚ Sürdürülebilir turizm kavramının önem kazanması
- ✚ Destinasyonların önem kazanması
- ✚ Tatile daha fazla zaman ayrılması
- ✚ Uzun mesafeli ve deniz aşırı seyahatlerin sayısının artması
- ✚ Üçüncü yaş grubunda seyahat edenlerin ağırlık kazanması

Wohlmuther (2008) WTO çalışmalarına dayanarak yaptığı sunumda ekonomik sorunları, enerji açığını, güvenlik endişelerini, salgın tehditlerini ve doğal felaketleri turizmi kısa vadede etkilemesi beklenen başlıklar olarak sıralarken; çevresel olayların, sosyo-ekonomik gelişmelerin ve bilişim teknolojilerindeki yeniliklerin de uzun vadede turizmin gelişiminde etkili olacağına vurgu yapmıştır. Wohlmuther'e göre önümüzdeki dönemde uluslararası turizm pazarının deniz-kum-güneş (kıtalararası yolculuklar, belirli pazarlar, birleşik seyahatler), spor turizmi (kış ve yaz sporları) ve macera turizmi, doğa turizmi, kültürel ve kentsel turizm, kruvaziyer turizmi, temalı parklar, kongre ve toplantı organizasyonları, sağlık turizmi arasında paylaşılması beklenmektedir.

2.4.2 Avrupa Birliği Turizm Politikaları

Dünya turizminin en eski ve en büyük pazarı olan Avrupa 489,4 milyon turistle uluslararası turizm hareketlerinden 2008 itibariyle % 53,1 pay almıştır. 489,4 milyon turistten elde ettiği 473,7 milyon dolar gelirle uluslararası turizm pastasından aldığı pay % 50,2'ye ulaşmıştır. Gelen turistlerin ülkelerine göre dağılımları incelendiğinde, söz konusu trafiğin % 87 oranında kıta içerisinde kaynaklandığı görülmektedir. Buna karşın kıtanın Akdeniz'e kıyılı ülkelerinin % 90 oranında Avrupalı misafirleri ağırladıkları izlenmektedir. Bu rakamlar dünya turizminin yarısından fazlasını ifade eden Avrupa'da, Akdeniz sahillerinin bütün kıtaya hizmet veren bir sayfiye yeri olduğuna ve kıyı ağırlıklı kitle turizminin ağırlığına işaret etmektedir (Şekil 2.8).

Şekil 2.8 Avrupa turizm hareketleri ve turizm gelirleri

Kaynak: Wohlmuther, 2008'deki veriler UNWTO'nun geçici 2008 verilerine güncellenmiştir.

Avrupa Birliği'nin turizm politikaları uluslararası turizmdeki eğilimleri göstermesi bakımından önemlidir. Öte yandan Türkiye turizm pazarının büyük çoğunluğunu Avrupa Birliği vatandaşları oluşturmaktadır. Türkiye'nin yürürlükteki adaylık süreci ve Akdeniz'e kıyısı bulunan ülkeler arasında turizm alanında süren rekabet dikkate alınırsa birliğin ortak turizm politikalarının takibi kaçınılmazdır.

Avrupa Birliği'nin kökleri 1957 yılında Avrupa Ekonomik Topluluğu'nun kuruluşuna kadar uzanmakla birlikte ortak turizm politikalarının oluşturulması nispeten yakın tarihlerde gerçekleşmiştir. Turizmin yapısal özellikleri farklı disiplinlerin ilgi alanına giren kararlar alınmasını gerektirirken, bu durum politika üretimini zorlaştırmaktadır. Ayrıca üye sayısının çoğalmasına bağlı olarak coğrafi sınırların genişlemesi (üye devletler arasında olduğu kadar bölgeler arasında da gelişmişlik farklılıklarının bulunması) ve ülke ekonomilerinde turizmin öneminin değişmesi her üye için iktisadi ve politik önceliğini farklılaştırmaktadır. Üstelik kuzey Avrupa dünyanın en fazla turist gönderen ülkelerini oluştururken, Akdeniz'e kıyılı olanlar ise dünyanın en büyük turizm pazarını hâlen ellerinde bulundurmaktadır. Ayrıca birliğin organizasyon şemasında turizm sektörüne özel bir birimin bulunmaması ortak politikaların tespitini geciktiren bir diğer unsurdur.

Avrupa Birliği anlaşma metninde hizmet sektörü olarak tanımlanan turizme yönelik politika oluşturma çabaları sektörün ekonomik öneminin kavranmasından sonra başlamıştır. 1980'lerden başlayarak turizm sektörüne dolaylı etki eden bazı yönetmelikler, mevzuat planları, eylem programları ve protokoller imzalanmış ve "Avrupa Bölgesel Gelişme Fonu" oluşturulmuştur (European Community, 1996'dan aktaran Yalçın, 2002). "Turizm Komisyonu 1982 yılında, turizm projelerinin hayata geçebilmesi için bazı fonlardan (bölgesel fonlar, tarım fonları, vb.) yararlanılması noktasında 'Topluluk Turizm Politikası Üzerine Başlangıç Yönetmeliği'ni Avrupa Konseyi'ne (Commission of The European Communities, 1982'den aktaran Yalçın, 2002) sunmuş ve böylelikle turizmde bir politika oluşturulması ihtiyacını ortaya koymuştur" (Yalçın, 2002). Söz konusu çalışmada turizm politikası oluşturulması kapsamında (turistlerin) tüketici hakları, serbest dolaşım, güvenlik, çevresel ve kültürel değerlerin korunması, mesleki eğitim ve çalışma koşullarının düzenlenmesi başlıkları ele alınmıştır. Üye devletler arasında fikir alışverişini sağlamak ve turistlere yönelik hizmetlerde iş birliğini geliştirmek üzere 1986 yılında "Turizm Danışma Komitesi" oluşturulmuştur.

1990'lı yıllar Avrupa Birliği genelinde ortak turizm politikası oluşturulması yolunda önemli gelişmelere sahne olmuştur. Birlik politikalarında turizmin

ekonominin geneline, bölgesel kalkınmaya ve istihdama olan olumlu katkıları yadsınmamakla birlikte öncesinde sektöre yönelik politikalar üretilmemiştir. Üye ülkelerin entegrasyonunda ve Avrupa vatandaşlığı kavramının yerleştirilmesinde turizmin son derece önemli olduğuna vurgu yapılmıştır.

“Avrupa Turizm Yılı”nın ilanı 1990’da gerçekleşmiş ve turizmin birlik fonlarından desteklenmesi ilk kez gündeme gelmiştir. Turizmin mevsimlik dağılımının iyileştirilmesi, Avrupa turizminin cazibesinin artırılması ve üye halkların kaynaşmalarının sağlanması yönünde çalışmalar yürütülmüştür. Avrupa Turizm Yılı’nın ardından komisyon üç yıllık uygulama programı öngören “Turizm Eylem Planı”nı 1992’de onaylamıştır. Turizm Eylem Planı iki temel eksene sahiptir (Dinçer, 1997, s. 102-103’ten aktaran Yalçın, 2002):

1. Birlik ve üye ülkelerin politikalarında turizmin desteklenmesi
2. Alternatif turizm çeşitlerinin orta vadede ele alınması, sınır ötesi programlar ve uluslararası pazarlarda Avrupa turizminin promosyonu

Turizm Eylem Planı’nın uygulanması sürecinde planlanan çalışmalar aşağıdaki gibidir (Türkiye Seyahat Acentaları Birliği [TÜRSAB], 1998’den aktaran Emekli 2005; Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006):

- ✚ Az gelişmiş yörelerde turizmin geliştirilmesi
- ✚ Turistik bölgelerde altyapının desteklenmesi
- ✚ Çevrenin korunması, doğaya dönüş arzusunun özendirilmesi
- ✚ Ortak kültür mirasına sahip çıkılması ve yaşatılması
- ✚ Halkın kültür seviyesinin yükseltilmesi
- ✚ Kültür, sosyal, gençlik ve kırsal turizm türlerinin geliştirilmesi
- ✚ Tatil dilimlerinin zaman ve mekân boyutunda ayarlanması
- ✚ Mevsimlik yoğunlaşmanın önüne geçilmesi
- ✚ Turizm istatistiklerinin kolay ve anlaşılır hale getirilmesi
- ✚ Mesleki eğitim ve staj imkânlarının sağlanması

“1996 yılında yayımlanan ‘Yeşil Rapor’, turizmin sadece birlik ekonomisine yaptığı katkıları değil aynı zamanda Avrupalı kimliğinin benimsenip yaygınlaştırılmasındaki sosyal katkıları da vurgulamıştır” (Yalçın, 2002). Yeşil Rapor sonrasında oluşturulan programlar, Avrupalı kimliğinin oluşturulması sürecinde turizmin rolüne vurgu yaparken, KOBİ’lerin desteklenmesi ve yapısal ve bölgesel fonlar yardımıyla teşviklerin artırılması konularına eğilmiştir (DPT, 2001a).

2000’li yıllardan sonra turizm sektörü birlik politikalarının önemli bir unsuru olarak ele alınmaya başlamıştır. Bilimsel araştırmalar ve istatistikî çalışmaların giderek daha fazla önem kazandığı bu dönemde üye devletler kadar sektör temsilcileri ve ilgili kurumların da karar alma süreçlerine müdahil oldukları gözlenmektedir.

Güncel turizm politikaları çerçevesinde birlik bünyesinde uygulanan turizm teşviklerini üç grupta toplamak mümkündür (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006):

1. Birliğin doğrudan turizme yönelik küçük bütçeli teşvik programları
2. Avrupa Yatırım Bankası ve yapısal fonlardan elde edilen ulaştırma, haberleşme ve diğer altyapı alanlarına yönelik büyük bütçeli teşvikler
3. Orta ve Doğu Avrupa devletlerine yönelik yapısal uyum araçları

Görüldüğü üzere *Avrupalı kimliğinin oluşturulması, yeni üyelerin entegrasyonu ve bölgelerarası gelişmişlik farklılıklarının azaltılmasında* turizm büyük öneme sahiptir. Ancak birliğin turizm alanında politikalar üretmesi sektörün ekonomik öneminin kavranmasından sonra mümkün olmuştur. Uygulamalarda *turizmin coğrafi ve mevsimsel dağılımının iyileştirilmesi, yeni turizm türlerinin desteklenmesi, çevresel hassasiyetin geliştirilmesi* konuları ağırlık kazanmaktadır.

2.4.3 Akdeniz Ülkeleri Turizm Politikaları

Barselona, Roma, Venedik gibi tarihsel ve kültürel açıdan büyük öneme sahip kentlerin varlığına karşın Akdeniz turizmi genellikle kıyı alanları üzerinden gelişimini sürdürmüştür. Akdeniz kıyı turizmi uluslararası turizm pazarındaki ağırlığını

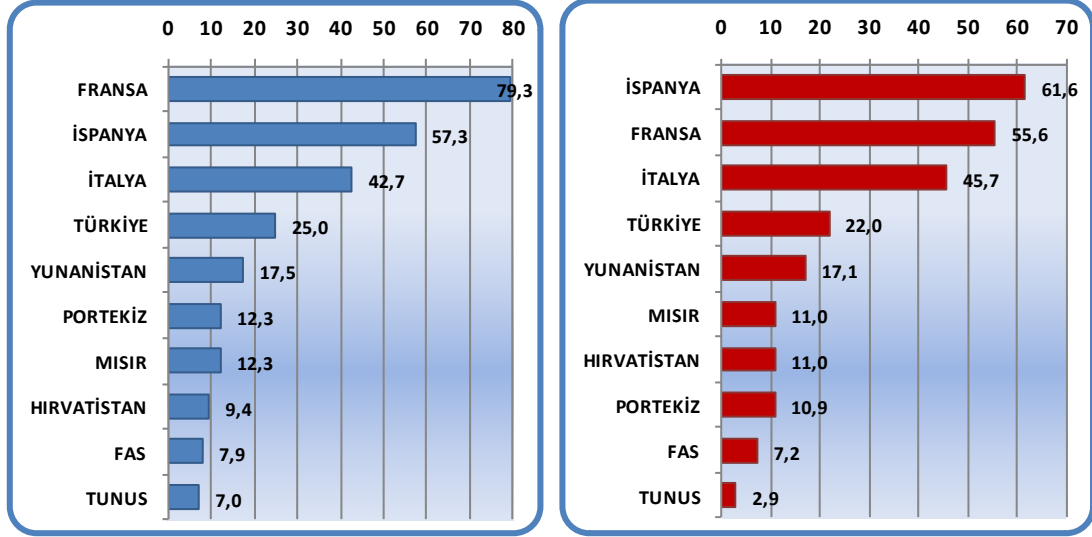
korumakla birlikte altyapı eksikliği, mevsimsel yoğunlaşmalar ve turizm kaynaklı yapılaşmalardan kaynaklanan çevresel sorunlar giderek çoğalmaktadır. Diğer taraftan iklim değişikliğinin olası etkilerinin en yoğun hissedileceği bölgeler arasında Akdeniz kıyıları ilk sıralarda yer almaktadır. Yaşanan sorunlar Akdeniz’e kıyısı bulunan ülkeleri turizm alanında ortak politikalar üretmeye sevk ederken, ülkeler arasında var olan rekabet uygulamada bazı sorunlar yaşanmasına neden olmaktadır.

Kuzey Akdeniz ülkeleri arasında Avrupa Akdeniz Ortaklığı kapsamında sürdürülen uygulamalar mevcut politikaların temelini oluşturmaktadır. Avrupa Birliği kaynaklı çevresel tedbirler yatırımların hâlen sürdüğü Kuzey Afrika ülkelerinde gelişmelerinin önündeki engeller olarak algılanmaktadır. Bu aşamada değişen tüketici profili ve çevresel duyarlılıklarının artması Akdeniz havzasının korunmasına yönelik politikaların benimsenmesini kolaylaştırmaktadır. Birleşmiş Milletler gözetiminde kurulan “Mavi Plan Çevre İnisiyatifi”nin temel amacı da Akdeniz kıyılarının korunmasına yönelik projeler üretmektir. Hazırlanan eylem planlarında kıyılardaki yapı yoğunlaşması, aşırı kentleşme ve nüfus baskısı, altyapı sorunları, turizm yatırımlarının doğal, tarihsel ve kültürel değerler üzerindeki etkisi, iklim değişikliklerinin olası yansımaları gibi konular ele alınmaktadır.

Türkiye söz konusu pazarda Fransa, İspanya ve İtalya’nın ardından dördüncü sırada yer almaktadır. 2008 yılında 25 milyon yabancı turist ağırlarken, aynı dönemde 22 milyon dolar turizm geliri elde etmiştir. Ayrıca Türkiye turizm alanında gerçekleştirdiği yatırımlar sayesinde, 2000 sonrasında Akdeniz ülkeleri arasında en yüksek büyüme ortalamasına sahiptir (Grafik 2.4).

Türkiye 1980 sonrasında turizm alanında yakaladığı başarılarla bütün dünyanın dikkatini çekmeyi başarırken, örgütlenme süreçleri ve kıyılarda aşırı yoğunlaşmalarla sonuçlanan olumsuz turizm gelişmelerinden ötürü sıklıkla diğer Akdeniz ülkeleri ile karşılaştırılmaktadır. Dünya turizminde Türkiye’den daha önce söz sahibi olmaya başlayan İspanya ve Yunanistan kaynak kullanımı ve kitle turizminin gelişimi açısından aydınlatıcı örneklerdir. İspanya’da kitle turizmine aşırı eğilim doğal kaynakların tükenmesi ve zamanla ülke imajının olumsuz etkilenmesi sonucunu yaratırken,

Yunanistan'da ise doğal ve kültürel kaynakların korunması, yapılaşmanın kontrol altında tutulması uzun süreli bir turizm gelişimini mümkün kılmıştır (Aykaç, 2006).

Grafik 2.4 Akdeniz'in en popüler turizm destinasyonları

Turist varışları (milyon kişi) / turizm gelirleri (milyar \$)

1951 yılında Enformasyon ve Turizm Bakanlığı'nı kurarak turizm gelişimini başlatan İspanya Akdeniz sahilleri üzerinden pazarlama çalışmalarını örgütlemiştir. Deniz-kum-güneş destinasyonu olarak gelişen ülkede, 1960-70 döneminde turist sayısında önemli artışlar yaşanmıştır. 1980'lere gelindiğinde uluslararası turizm pazarında yoğun kitle turizmi yapan bir ülke olarak üst sıralara yerleşmiştir. Ancak sürekli olarak yeni kapasitelerle desteklenen turizm gelişimi kıyılarda yoğunlaşırken, turizmin bölgesel ve mevsimsel dağılımı olumsuz tablolar yaratmıştır. Yabancılarla yönelik ikinci konut yatırımları ise Akdeniz sahillerinde yoğunluğu artıran bir diğer önemli etkidir. Sonuç olarak İspanya turizm gelişiminin önemli çevresel tahribatlar yarattığı, kıyılarda yoğun betonlaşmaların görüldüğü ve eskiyen turizm tesisleri nedeniyle düşük hizmet kalitesine sahip bir ülke olarak anılmaya başlamıştır. 1980'li yılların ortalarından itibaren bu olumsuz imajı kırmak adına turizmin çeşitlendirilmesi ve yılın tamamına yayılmasına yönelik politikaları uygulamaya koymuştur. Bununla birlikte tanıtım çalışmalarının odak noktasını yine deniz-kum-güneş oluştururken, son dönemde geliştirilen yeni ürünleri reklam görsellerinden okumak mümkündür (Kastal Erdoğan, 2009):

- ✚ Flâmenko, boğa güreşleri, giyim tarzı gibi İspanya'ya has özellikleri kullanarak ülke kimliği yaratmaya çalışan,
- ✚ Yarattığı ülke ve marka kimliğiyle hedef kitleye kendilerinde bulunmayan farklı olanı yaşama vaadi sunan,
- ✚ İbiza, Mallorca gibi turistik bölgeleri öne çıkararak destinasyon tanıtımı yapan,
- ✚ Deniz-kum-güneş turizmine ek olarak özellikle kültür, şehir, kongre, golf gibi turizm türlerini öne çıkaran,
- ✚ Dünyaya mâl olan sanatçıları ve eserlerini ülke tanıtımında kullanarak uluslararası alanda saygın bir kimlik edinmeye çalışan,
- ✚ Hizmet kalitesini öne çıkararak müşteri memnuniyetini vurgulayan tanıtım kampanyaları yürütmektedir.

İspanya’da turizm başlangıçta merkezî olarak planlanırken, 1974 yılından sonra yetkiler aşama aşama otonom bölgelere devredilmiştir (Antalya Ticaret ve Sanayi Odası [ATSO], 2007). Bugün itibariyle turizm politikaları Ekonomi Bakanlığı’na bağlı olarak faaliyet yürüten Ticaret ve Turizm Sekreterliği’nin sorumluluğu altındadır. Ulusal ölçekte belirlenen politika ve programların uygulanması on yedi bölgesel hükümet tarafından yürütülmektedir. “İspanya’nın kendine özgü coğrafi özelliklerini ve zengin kültürel çeşitliliğini dikkate alan Ulusal Turizm Planı bir yandan eko-turizmin geliştirilmesi, kültürel turizm, spor ve macera aktivitelerine odaklanırken, diğer yandan eğlence sektörü ve gastronomi faaliyetleri ile önem kazanan sahil ve dinlenme tesislerini kapsamaktadır” (Türkiye Turizm Yatırımcıları Derneği [TYD], 2003, s. 48).

İspanya turizmin ekonomik kazanımları adına aşırı yapılaşmaların yaşandığı kıyı alanlarını geri kazanmak için radikal bir kararı uygulamaya koymuştur. 1998 yılında kabul edilen “Kıyı Koruma Yasası” uyarınca sahillerdeki binlerce yapının kamulaştırma işlemlerinin 2011 yılına kadar tamamlanması planlanmaktadır. Kıyıları halka açmak ve betonlaşmanın önüne geçmek üzere başlatılan bu uygulama sonrası kıyıların tamamen imar dışı kalması öngörülmektedir. Kaçak yapıların yanı sıra yasanın yürürlüğe girdiği tarihten önce inşa edilen ruhsatlı yapıları da kapsayan düzenleme sonrası kamulaştırılması beklenen 45 bin konutun yaklaşık % 15’inin

yabancıların mülkiyetinde olduğu ifade edilmektedir (Çalabakan, 2008). Öte yandan turistlerin ortalama harcamalarının yükseltilmesi, turistik tesis ve hizmet kalitesinin artırılması, yatırımların bölgesel ve mevsimsel dağılımının geliştirilmesi, sosyal ve çevresel sürdürülebilirliğin desteklenmesi konuları ulusal turizm gündemini oluşturan diğer başlıklardır.

Yunanistan turizmi de yine kitle turizmi politikaları üzerinden kıyılarda ve çoğunlukla adalarda gelişme göstermiştir (Mantoglou 1998'den aktaran Spilanis & Vayanni 2004). “Turizmin mekânsal kutuplaşması devlet yardımları ile yaratılmış ve yatırımlar gelişmiş bölgelerde yoğunlaşmıştır” (Gezici, 1998, s. 63). “Özellikle adaların turizme bağımlı ekonomisi, kitle turizminden olumsuz yönde etkilenmeyi getirmiştir (Leontidou, 1991; Konsolas & Zacharatos, 1990'dan aktaran Gezici, 1998, s. 63).”

Akdeniz havzasındaki önemli turizm ülkelerinden Yunanistan'da 1993 yılında kurulan “Ulusal Turizm Kurumu” turizm politikasının hazırlanmasından ve uygulanmasından sorumludur. Sektörün düzenlenmesi, geliştirilmesi ve teşvik edilmesi amacına yönelik bütün faaliyetler kurum tarafından yürütülmektedir. Kitle turizminin olumsuz yansımalarını görerek turizme yeni bir yön verme uğraşısındaki Yunan yetkililer Avrupa Birliği'nin turizme yönelik doğrudan ve dolaylı yardımlarını etkili bir şekilde kullanmayı başarmıştır. “Yunan turizm sektörü, özellikle ülkenin kültürel ve doğal mirasını ön planda tutan, sürdürülebilir kalkınma hedefli eko-turizm projeleri ve faaliyetlerinin geliştirilmesi gerektiğinin bilincindedir” (TYD, 2003, s. 47-48).

“2000-2006 Bölgesel Kalkınma Ulusal Planı” çerçevesinde stratejik bir turizm kalkınma planı uygulanmıştır. Sektördeki bütün tarafların katılımıyla yürütülen plan çevresel kaygıları dikkate alırken, sürdürülebilir turizm kalkınması için özel faaliyetleri teşvik etmiştir. Plan genel olarak aşağıdaki amaçlar çerçevesinde kurgulanmıştır (TYD, 2003):

- ✚ Turizm hizmetlerinin kalitesinin yükseltilmesi
- ✚ Turizm yapı ve ekipmanlarının uygun hale getirilmesi
- ✚ Çevrenin korunması için yeni projeler uygulanması
- ✚ Enerji ve suyun etkin biçimde kullanımının desteklenmesi
- ✚ Kültürel turizm ve eko-turizmin teşvik edilmesi

Görüldüğü gibi Akdeniz turizm pazarının önemli örneklerinden gerek İspanya’da gerekse Yunanistan’da turizmin kitle turizmi temelinde kıyılarda örgütlendiği görülmektedir. “İspanya bir yandan mevcut turizm alanlarında çevre ve hizmet kalitesini yükseltmek yolunu izlerken, öte yandan turizmin kıyı alanlarında yoğunlaşmasına alternatifler yaratmak ... yeni turizm alanlarını geliştirmek hedefini saptamıştır” (Secall, 1990; Valenzuela, 1991’den aktaran Gezici 1998). “Yunanistan, İspanya gibi yeni turizm alanları yaratmaktan çok, mevcut alanlarda kaliteyi artırmak yönünde çevre projelerine ağırlık vermektedir” (Chiotis & Coccossis, 1990’dan aktaran Gezici, 1998).

2.5 Çıkarsamalar

İkinci Dünya Savaşı sonrasında itibaren kitlesel özellikler kazanan turizm sektörü öncelikli olarak İtalya, Fransa ve İspanya gibi Güney Avrupa ülkelerinde gelişme göstermiştir. 1980’lerden başlayarak gelişmekte olan ülkelerin de turizm sektörüne ilgi gösterdikleri gözlenmektedir. Turizmin ekonominin geneline yaptığı olumlu katkılar, sosyal politikalara ve istihdam yaratma çabalarına yardımları, bölgesel gelişmişlik farklılıklarının giderilmesi yönünde olanaklar sunması devlet otoritesinin bu alana sağladığı desteklerin temel gerekçelerini oluşturmaktadır.

Farklı ülkelerdeki turizm gelişim süreçleri genellikle ekonomik beklentilerin, destekleri kitle turizmine yönlendirdiğine işaret etmektedir. Yapısal olarak belirli alanlarda yoğunlaşma eğilimindeki kitle turizmi yatırımlarının, ulusal politikalarla aynı paralelde geliştirilmesi bölgesel farklılıkların derinleşmesine neden olmuştur. Yatırımların kitle turizmine uygun, nispeten gelişmiş kıyı bölgelerde toplanması sağlanmıştır. Öte yandan bir süre sonra kitle turizminin yoğunlaştığı kıyılarda sosyo-

kültürel ve çevresel problemlerin ortaya çıkması turizm gelişim süreçleri ve hâkim turizm politikalarını tartışmaya açmıştır.

Kitle turizm yatırımlarının geçen zaman zarfında kitlesel tüketimin gereği olarak destek gördüğü bilinmektedir. Son dönemde yaşanan paradigma değişimleri üretim süreçlerini esnek yapılara dönüştürürken, turizm ürünün benzer bir dönüşüm yaşadığını savlamak pek mümkün değildir. Gerek esnek üretim yöntemlerinin benimsenmesi gerekse turizm kaynaklı çevresel sorunlar *kitle turizminin hegemonyasını* kırmaya yetmemiştir.

Kitle turizmi yatırımlarının doğal alan kullanımları üzerindeki olumsuz sonuçları hemen hemen bütün taraflarca kabul görmektedir ancak bu somut duruma verilen tepkiler ülkelere göre farklılıklar içermektedir. Sürdürülebilirlik politikalarının ve çevresel değerlerin giderek daha fazla önem kazandığı gelişmiş ülkeler tüketici eğilimlerinin de etkisiyle soft turizm türlerini geliştirmelerine karşın kitle turizminin ekonomik ağırlığından ötürü bu alana yönelik destekler sürmektedir. Öte yandan gelişmekte olan ülkelerin ulusal kalkınma süreçlerinde, ekonominin diğer alanlarında olduğu gibi turizm sektöründe de alınması gereken uzun bir yol olduğu ve çevresel önlemlerin gelişmenin önünde engel oluşturduğu ileri sürülmektedir. Dolayısıyla konaklama kapasitesini artırmaya yönelik yatırımlara devam edilmektedir. Ayrıca batılı tüketicilerin değişen taleplerine ve çevresel duyarlılıklarına koşul olarak turizm çeşitlendirmesi yoluna gidilmektedir. Ancak kitle turizmine tepki ve pazardaki yeni eğilimlere paralel olarak geliştirilen türlerin de yerel toplulukların yaşamları ve doğal alanlar konusunda yeterince hassas davranmadığı yönündeki eleştiriler giderek artmaktadır. En önemlisi kitle turizmine karşı geliştirilen türlerin ekonomik anlamda bu turizm türünü ikamesi kısa vadede mümkün görünmemektedir.

Turizm ekonomik katkılarının yanı sıra sosyo-kültürel ve siyasi ilişkilerde de giderek önem kazanmaktadır. Avrupa Birliği örneğinde olduğu gibi farklı kültürlerin entegrasyonu ve siyasi ortaklıkların olumlu gelişmesinde turizm önemli paya sahiptir. Bu itibarla siyasal ve kültürel ortaklıkların geliştirilmesi ile turizm yatırımları ve doğal

alanların korunması süreçlerinde ulusal politikaların yanı sıra yerel, bölgesel ve küresel ölçekli müdahalelerin de yaygınlaşması beklenmektedir.

Bu açıklamalardan hareketle tezin izleyen bölümleri turizm gelişim süreçlerinde politika tercihlerinin ve planlama süreçlerinin etkinliği ve söz konusu unsurların fiziksel mekânın turizm kaynaklı dönüşüm aşamalarındaki belirleyici rolü üzerine yoğunlaşmaktadır.

BÖLÜM ÜÇ

TÜRKİYE’DE TURİZMİN ÖRGÜTLENME SÜRECİ, YASAL GELİŞİMİ VE DÖNEMSEL TURİZM POLİTİKALARI

Türkiye’de turizm sektörünün örgütlenmesi, yasal mevzuatın oluşumu, turizm politikaları ve uygulamaları, planların yapılması ve yatırımların gerçekleşmesi süreçleri bu bölümde kronolojik olarak ele alınmıştır. Turizmin yasal gelişimi ve sektörün kamusal örgütlenmesi dönemin koşulları çerçevesinde aktarılmıştır. Planlı dönem öncesi ve planlı kalkınma dönemi süresince uygulanan ulusal turizm politikalarının kapsamlı olarak incelendiği bölümde ayrıca ekonomideki dönüm noktaları ve siyasi konjonktüre, diğer bir anlatımla uygulanan turizm politikalarının tercih nedenlerine özellikle vurgu yapılmıştır. Planlı dönem turizm politikalarının karşılaştırmalı olarak gösterildiği tablolar üzerinden öngörülen politikaların sürekliliği araştırılırken, bir sonraki bölümdeki mekânsal sorgulamalara referans oluşturması için söz konusu politikaların uygulamadaki başarıları ele alınmıştır.

3.1 Türkiye Turizminin Künyesi: Mevzuat ve Örgütlenme

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu turizm alanında çalışmalar yürüten ulusal ölçekli ilk kuruluştur. 1923 yılında “Türk Seyyahîn Cemiyeti” olarak çalışmalara başlamış, sonrasında “Türkiye Turing Klöbü” adını almıştır. 1930 yılında kamu yararına çalışan kurum olarak tanınmış, gümrük ve trafik mevzuatı konularında özel yetki ve görevler yüklenmiştir. Turizm, kültür ve teknik alanlarında yürüttüğü çalışmalarla Türkiye'nin ilk tanıtım afişleri, turistik rehberleri, karayolu haritaları basılmış; ilk dil kursları açılmış, tercüman rehber sınavları gerçekleştirilmiş, turizm incelemeleri yapılmış, turizm kongre ve konferansları düzenlenmiş; devlet organlarının, mevzuatın ve metotların turizmin ihtiyaçları çerçevesinde ele alınmasına çalışılmıştır. Yeni üye olunmasına karşın Uluslararası Turizm Birliği’nin (AIT) 1931 yılında İstanbul’da toplanmasının sağlanması ve Dolmabahçe Sarayı’nın tarihinde ilk kez bu toplantı nedeniyle turizme açılması kurumun gerçekleştirdiği başarılı çalışmalardandır (Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu [T.T.O.K.], bt).

İnönü Hükümeti'nin İktisat Bakanı Şakir Kesebir 1930 yılında ilk kalkınma planının hazırlıklarını başlatmıştır. Türkiye'de *turizm ilk kez bu dönemde hükümet programı ve bütçesine girmiştir*. Turizmin kamusal örgütlenmesi 1934 gün ve 2450 sayılı İktisat Vekâleti Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki Yasa ile başlamıştır. Yasa uyarınca turizm ve tanıtım çalışmalarından sorumlu tutulan İktisat Vekâleti Dış Ticaret Dairesi'ne bağlı “Türk Ofis” ile devlet turizm faaliyetlerinin sorumluluğunu üstlenmiştir. Bu yıllarda turizm çalışmalarının İstanbul dışındaki bölgelere de yayıldığı görülmektedir. 1936 yılında İzmir Uluslararası Fuarı'nın açılmasından sonra İzmir ve Ege Bölgesi turizmine ilişkin araştırmalar başlamıştır. İzmir Valiliği'nin 1937 yılında hazırladığı “Ege Bölgesi Turizm Planı” çalışmasında bölgenin turistik kapasitesi ele alınmış ve bir turizm merkezi olması için yapılması gerekenler belirlenmiştir.

Türk Ofis'in Neşriyat ve Propaganda Servisi içerisinde faaliyet gösteren “Turizm Masası” 1938 yılında ayrı bir şubeye dönüştürülmüş, 1939'da Ticaret Vekâleti'nin kuruluşu sırasında “Turizm Müdürlüğü” adını almıştır. Bu yıllarda turizme bakış açısı genişlerken, örgütlenmedeki acil ihtiyaçlar da gün ışığına çıkmıştır (Turizm Bakanlığı, 1993). Merkezi örgütlenme çalışmalarının yanında yerel ölçekte de önemli gelişmeler gözlenmektedir. İstanbul'a gelen turist sayısının artması ile birlikte kurulan İstanbul Belediyesi Turizm Şubesi, Bursa Belediyesi Turizm Şefliği, İzmir Fuarı Kültür Park ve Turizm Müdürlüğü bunların başında sayılabilir (TÜRSAB, bt).

Bu dönemde turizmin ülke ekonomisine daha fazla katkısının sağlanması ve gelişmelerin bütün devlet birimleri tarafından izlenmesi için “Bakanlıklar Arası Turizm Komisyonu” kurulmuştur. 1940 yılına gelindiğinde turizmin reklam ve tanıtım çalışmaları ile yakın ilişkisi anlaşılmıştır. 1940 yılında 3857 sayılı Başvekâlete Bağlı Matbuat Umum Müdürlüğü Teşkiline ve Vazifelerine Dair Yasa'ya göre kurulan ve 1943'te Basın Yayın Genel Müdürlüğü adını alan birim içine Turizm Müdürlüğü de yerleştirilmiştir. Organizasyon şemasındaki bu değişiklikler, Turizm Bakanlığı'na giden yoldaki önemli adımlardır. Bu düzenleme *turizmin sadece bir merkezi yönetim meselesi olmadığı dolayısıyla reklam ve tanıtım çalışmalarının yapılması gerektiğinin kabul görmesi açısından önemlidir*.

Sektörde yaşanan gelişmelere paralel olarak kamusal düzeyde de yeni düzenlemeler, yeni görev tanımları içinde geliştirilmeye çalışılmıştır. “30 Haziran 1949’dan başlayarak, turizm ile ilgili etkinlikler, bu kez 5392 sayılı yasa ile kurulan Basın, Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü’ne bağlı “Turizm Dairesi”nce sürdürülmüştür” (Kozak, N., Akoğlan ve Kozak M., 1994). Turizmde tanıtım çalışmalarının öne çıktığı bu dönemde sektörün ileri gelenlerinin katıldığı bir kurul Türkiye ölçeğinde yürütülen turizm tartışmalarına uzun yıllar kaynak oluşturmuştur. 1949 gün ve 5392 sayılı Yasa’nın 17. Maddesi gereğince “turizm işlerine verilecek yönü ve alınacak tedbirler hakkında düşüncelerini bildirmek üzere” “Turizm Danışma Kurulu” oluşturulmuştur. Turizm Danışma Kurulu ilk toplantısını 19.12.1949 tarihinde gerçekleştirmiş ve ulusal turizm politikasının temeli olarak kabul edilen “Turizm Ana Programı”nı oluşturmuştur. Bu program çerçevesinde kamunun ve özel sektörün görev alanları belirlenmiş; kamunun turizm sektöründe düzenleyici ve teşvik edici bir rol üstlenmesi, özel kesimin ulaşamadığı alanlarda yatırım yapması öngörülmüştür. Özel sektör ise üstyapı yatırımları, personel eğitimi ve yabancı seyahat acenteleri ile daha sıkı ilişkiler kurmak ve tanıtım yapmakla görevlendirilmiştir. Bu toplantıda turizm ana programının belirlenmesi, sektörün gelişmesinin önündeki engeller ve turizmi geliştirecek önlemler konusunda çalışmak üzere üç komisyon oluşturulmuştur. Kurul turizmin öneminin kavranmasına, turistik ve tarihsel potansiyelin belirlenmesine öncü olmuştur. Söz konusu kurulun oluşturulması ve alınan kararlar turizmde kamunun yerine özel sektörün öne çıkarılmasının somut sonuçlarıdır.

Turizmin gelişimine paralel olarak teşvik sistemlerinin oluşturulması ve yeni kredi olanaklarının sağlanması gibi bir takım çalışmalar başlatılmıştır. Bu kapsamda 24.03.1950 tarihinde çıkarılan 5647 sayılı Turizm Müesseseleri Teşvik Yasası *turizmin geliştirilmesini amaçlayan ilk yasal düzenlemedir*. Söz konusu yasa ile hangi işletmelerin turizm müessesesi olacağı, teşvik önlemlerinden hangi işletmelerin yararlanacağı, teşviklerden yararlanma koşulları ve turizm işletmelerinin denetlenmesine ilişkin ilkeler belirlenmiştir. Turizm yatırımlarını özendirmek için 13.05.1953 tarihinde ikinci bir düzenleme daha yapılmıştır. 6086 sayılı Turizm Endüstrisini Teşvik Yasası ile turizm politikalarının ana hatlarının belirlenmesi ve

turizm amaçlı taşınmaz mallara vergi, resim ve harç muafiyeti tanınması gibi önlemler alınmıştır. Alınan önlemlerden en önemlisi turizm yatırımlarının on yıl süre ile vergiden muaf olmalarıdır (Toker, 2007). Turizm Endüstrisini Teşvik Yasası'nın ardından 1954 yılında 6224 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Yasası'nın yürürlüğe girmesi *yerli yatırımcılardan sonra yabancıların da turizm sektörüne yönelmelerini sağlamıştır*.

Teşvik önlemlerine ek olarak yatırımlara parasal destek sağlamak üzere 1950 yılında “Turizm Kredisi Fonu” oluşturulmuştur. Sektöre kredi desteği sağlamak, işletmelerin ticari senetlerini iskonto etmek, turizm işletmeleri kurmak, işletmek ve ortaklık sağlamak üzere 10 milyon TL sermayeli Türkiye Turizm Bankası A.Ş. 23.06.1955 gün ve 4/4513 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuştur. Banka sermayesinin yetersiz kalması sonucu 04.05.1960 gün ve 7470 sayılı yasa ile T.C. Turizm Bankası kurulmuş ve 300 milyon TL sermaye öngörülmüştür.

1957 yılında tanıtım ve reklam çalışmalarının bir bakanlık bünyesinde daha etkili yürütüleceği düşüncesinden hareketle Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü 4951 sayılı yasa ile Basın, Yayın ve Turizm Vekâleti adını almıştır. 1963 yılında 265 sayılı yasa kapsamında turizm alanında yeni politikalar üretmek amacıyla “Turizm ve Tanıtma Bakanlığı” olarak değiştirilmiştir. Sektörün ihtiyaç duyduğu nitelikli iş gücünü sağlamak için ilk “Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi” 1961’de Ankara’da açılmıştır.

“1961 Anayasası’nda ‘kıyıların korunması ve turizm amacıyla devlet ve kamu tüzel kişiliklerine kamulaştırma yetkisi’ verilmiş, 1962 yılında Maliye Bakanlığı ile AID (Uluslararası Kalkınma İdaresi) arasında imzalanan anlaşma ile ... sağlanan Turizm Geliştirme Fonu Vakıflar Bankası’nın idaresine verilmiştir” (Önen, 2000, s. 19). “1967 yılına kadar sadece turizm yatırım ve işletmeciliği faaliyetinde bulunan banka 1967 yılından itibaren çeşitli kaynaklardan sağladığı fonlarla kredilendirme işlevini sürdürmüştür” (Önen, 2000, s. 63).

1964 Ekim’inde ekonomik iş birliği anlaşmaları çerçevesinde *ilk turizm iş birliği anlaşması* Bulgaristan ile imzalanmıştır. Bakanlık yapılanması ile kurumsallaşma

adına önemli bir adım atan turizm sektörü ilk ciddi araştırmasını Temmuz 1965'te gerçekleştirmiştir. Bakanlık ve Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) tarafından ortaklaşa yürütülen anket çalışması Türkiye'nin *ilk turistik eğilim araştırması* olma özelliğine sahiptir. Altı ili kapsayan ankette toplam 2.471 turiste on yedi soru yöneltilmiştir. Anketin % 1 örneklem ile gerçekleştirilmesi bazı eleştirilere konu olmakla birlikte bu alanda yürütülen ilk çalışma olması nedeniyle sektöre ilişkin birçok ön bilgiyi içermektedir. Ankete katılan ziyaretçilerin yarısından fazlası tatil ve eğlence amacıyla geldiğini belirtirken, katılanların tamamı Türkiye'ye ilk kez ayak basmıştır (TÜRSAB, bt).

Turizm işletmelerine yönelik belgelendirme esaslarını düzenleyen Turizm Tesisleri Nitelikleri Yönetmeliği 1965 yılında çıkarılmıştır (Siyahhan, 2008). Millî Eğitim Bakanlığı çatısı altındaki kültür teşkilatlanması 1971 yılında ayrı bir bakanlık olarak örgütlenmiş, 1972 yılında ise Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı'na dönüştürülmüştür. 17 Kasım 1974 gün ve 4-1040 sayılı Cumhurbaşkanlığı Tezkeresi ile yeniden Bakanlık olarak örgütlenmiştir. Seyahat acenteliği mesleğinin ve faaliyet alanının temelini oluşturan turizm sektörünün gelişimine katkıda bulunmak üzere Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB) 28 Eylül 1972 tarihinde yürürlüğe giren 1618 sayılı "Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Yasası" uyarınca kurulmuştur (TÜRSAB, bt).

20.06.1980 gün ve 8/1133 sayılı Turizmi Teşvik Çerçeve Kararı ile sektöre yeni bir yasal çerçeve çizilmiştir. Bu kapsamda “yatırımların yoğunlaştırılacağı alanların tespiti ve planlaması, sektör için yeni finansman kaynak ve yöntemlerinin oluşturulması, bu alana yönelik yabancı sermayenin özendirilmesi ile genel olarak turizm yatırımlarının teşvikine yönelik esasların ele alınıp düzenlenmesi ve sonuçlandırılması konusunda ‘Turizm Koordinasyon Kurulu’ oluşturulmuştur” (Ulutürk, 1998, s. 164'ten aktaran Toker, 2007).

08.09.1981 tarihinde Turizm İşletmelerinde Personel Yetiştirme Temel Eğitim Kursları Yönetmeliği yürürlüğe girmiştir. Bu yönetmelik 1989 ve 1995 yıllarında yeniden düzenlenmiştir. Turizm Eğitim Merkezleri (TUREM) Kuruluş Yönetmeliği

08.09.1981 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır. Bu yönetmeliğin amacı turizm endüstrisinin çeşitli alanlarında ihtiyaç duyulan personele faaliyet dallarında formasyon kazandırmak ve geliştirmek, Turizm ve Tanıtma Bakanlığı personeline de kurs ve seminerler yoluyla hizmet içi eğitimi vermek amacıyla gerekli görülen yerlerde TUREM kurulmasını sağlamaktır.

1981 yılında Kültür Bakanlığı kaldırılarak Turizm ve Tanıtma Bakanlığı’nın adı “Kültür ve Turizm Bakanlığı” olarak değiştirilmiştir. Kültür Bakanlığı’na bağlı kuruluşlar Kültür ve Turizm Bakanlığı’na devredilmiş ve bu yeni teşkilatlanma 01.01.1982 tarihinde yürürlük kazanmıştır. 12.03.1982 gün ve 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası turizm sektörü için bir *dönüm noktası*dır. Turizm bölge, alan ve merkezlerinin belirlenmesi ve bunların geliştirilmesi, turizm yatırım ve işletmelerinin teşvik edilmesi ve düzenlenmesine ilişkin hükümleri kapsamaktadır. Söz konusu yasa ile ayrıca teşviklerden faydalanılabilmesi için turizm yatırım veya işletme belgesi alınması zorunluluğu ve doğal turizm kaynaklarının korunması ve kullanılması, imar planlarının İmar ve İskân Bakanlığı’nca onaylanması, turizm bölge, alan ve merkezlerinde bakanlığın talebi üzerine imar planları yapılmış ve turizme ayrılmış alanlardaki taşınmazlardan, hazine ve kamu kuruluşlarına ait yerler ile ormanların ilgili kuruluşlarca bakanlığa tahsis edilmesi gibi temel hükümler karara bağlanmıştır.

Turizmi Teşvik Yasası’nı müteakip pek çok yasal düzenleme gerçekleştirilmiştir. Korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ile ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlem ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmek amacıyla 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası 21.07.1983 tarihinde çıkarılmıştır. Millî Parklar Yasası 11.08.1983 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 2872 sayılı Çevre Yasası 11.08.1983 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.

Turizmi Teşvik Yasası uyarınca bir takım yönetmelikler hazırlanmıştır: 11.03.1983 tarihinde Turizm Yatırım İşletme ve Kuruluşlarının Denetimi Hakkındaki Yönetmelik çıkarılmıştır. Belgeli Turizm İşletmelerinde Yabancı Personel ve Sanatkârların Çalıştırılması Hakkında Yönetmelik 01.03.1983 tarihinde yürürlüğe

girmiştir. 27.01.1983 gün ve 17941 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Turizm Alanlarında ve Turizm Merkezlerinde İmar Planlarının Hazırlanması ve Onaylanmasına İlişkin Yönetmelik turizm alanları ve turizm merkezlerinde imar planlarının hazırlanması ve onaylanmasında uyulacak usul ve esaslara ait hükümleri içermektedir. 28.04.1983 gün ve 18031 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlük kazanan Kamu Arazisinin Turizm Yatırımlarına Tahsisi Hakkında Yönetmelik Turizmi Teşvik Yasası’nın 8. Maddesi’nde yer alan “Taşınmaz Malların Turizm Amaçlı Kullanımı” ile ilgili hükümlerinin uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirlemektedir. Turizmi Geliştirme Fonunun Denetlenmesine Ait Yönetmelik 10.01.1983 tarihinde yayımlanmıştır. 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası’nın 19/b Maddesi’ne dayanılarak Talih Oyunları Yönetmeliği 08.01.1983 gün ve 17922 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlük kazanmıştır. Yat Turizmi Yönetmeliği 04.08.1983 tarihinde yayımlanmıştır.

03.05.1985 tarihinde yerleşme yerleri ve buralardaki yapılaşmaların plan, fen, sağlık ve çevre şartlarına uygun gelişmesini sağlamak amacıyla İmar Yasası çıkarılmıştır. Aynı yıl içerisinde çeşitli yönetmelikler çıkarılarak yasal mevzuat tamamlanmaya çalışılmıştır. 10.06.1985 gün ve 3230 sayılı Tanıtma Fonu Teşkili ile 11.07.1939 gün ve 3670 sayılı Millî Piyango Teşkiline Dair Yasa’nın 4. Maddesi’ne Bir Bent Eklenmesi Hakkında Yasa ile Tanıtma Fonu kurulmuştur. Bu düzenleme esas olarak yurt içi ve dışında tanıtımdan sorumlu kuruluşların kaynaklarının artırılmasını amaçlamaktadır. Kamu Arazisinin Turizm Yatırımlarına Tahsisi Hakkında Yönetmelik 01.03.1985 tarihinde sektörden gelen talepler çerçevesinde güncellenmiştir. 1985 yılında Kaynak Kullanımı Destekleme Primi uygulaması başlatılmıştır. 04.08.1983 gün ve 18125 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Yat Turizmi Yönetmeliği günün şartlarına uygun hale getirilmiştir. Profesyonel Turist Rehberliği Yönetmeliği 02.07.1986 tarihinde çıkarılmıştır.

Yüksek Planlama Kurulu’nun 27.09.1988 gün ve 1988/9 sayılı kararı ile T.C. Turizm Bankası işletmeleri, özelleştirilme politikaları paralelinde kurulan Turban Turizm A.Ş.’ne 01.01.1988 tarihinden geçerli olmak üzere devredilmiştir. Banka’nın turizm işletmeciliği faaliyetinin sona ermesinin ardından “Yüksek Planlama Kurulu’nun

20.01.1989 gün ve 89-T/2 sayılı kararı ile T.C. Turizm Bankası'nın tüm aktif ve pasifleriyle Türkiye Kalkınma Bankası'na devredilmesi sonucu, sektör yatırımları Türkiye Kalkınma Bankası'nca finanse edilmeye başlanmıştır" (Önen, 2000, s. 64).

Kültür ve Turizm Bakanlığı 24.01.1989 gün, 354 ve 355 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler ile "Kültür Bakanlığı" ve "Turizm Bakanlığı" olarak iki ayrı bakanlık şeklinde örgütlenmiştir. 04.04.1990 gün ve 3621 sayılı Kıyı Yasası kıyıların korunmasını sağlamak ve kamu yararına kullanım esaslarını belirlemek amacıyla çıkarılmıştır. 1986 yılında çıkarılan Turist Rehberliği Yönetmeliği değişen koşullar çerçevesinde tekrar ele alınmıştır.

09.11.1991 tarihli Turizm Yatırım ve İşletmelerinin Niteliklerine İlişkin Yönetmelik ile turizm yatırım ve işletmelerinin geliştirilmesi, günün şartlarına uygun hale getirilmesi, belgeli turizm yatırım ve işletmelerinin asgari niteliklerinin belirlenerek bu işletmeler arasında standart eşitliğin sağlanması amaçlanmıştır. Yat Turizmi Yönetmeliği sektörden gelen taleplere ve günün koşullarına uygun olarak değiştirilmiştir. Turizm Uygulama Kurulunun Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik 04.10.1991 gün ve 21011 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmeliğin amacı turizm politikalarının uygulama sorunlarını belirlemek, kamu ve özel sektör kuruluşları tarafından sürdürülen çalışmaları koordine etmek ve Turizm İşleri Yüksek Koordinasyon Kurulu kararlarının uygulanmasını sağlamaktır. Turizm Bakanlığı Hizmet İçi Eğitim Yönetmeliği 30.07.1992 gün ve 21300 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Turizm Alan ve Merkezlerinde Yer Alan Termal Suların Kullanma Hakkı ve İşletilme Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik 31.12.1993 gün ve 21805 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Turizm Yatırım ve İşletmeleri Nitelikleri Yönetmeliği 16.05.1996 tarihinde güncel gelişmelere uygun olarak değiştirilmiştir. Seyahat Acentaları Yönetmeliği 04.09.1996 tarihinde yayımlanmıştır. Profesyonel Turist Rehberleri Yönetmeliği 15.05.1997 tarihinde güncellenmiştir. Turizm Şurası'nın kuruluşunu, çalışma esaslarını ve işleyişini düzenleyen yönetmelik 13.10.1998 tarihinde yayımlanmıştır.

21.12.2000 tarihinde Küçük ve Orta Boy İşletmelerin (KOBİ) Yatırımlarında Devlet Yardımları Hakkında Karar çıkarılmıştır. Turizm Tesisleri Yönetmeliği 06.07.2000 gün ve 24101 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 29.04.2003 gün ve 25093 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 4848 sayılı "Kültür ve Turizm Bakanlığı Teşkilât ve Görevleri Hakkında Kanun" ile Kültür ve Turizm bakanlıkları tekrar birleştirilerek, “Kültür ve Turizm Bakanlığı” olarak yeniden kurulmuştur. 1983 tarihli Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası 14.07.2004 gün ve 5226 sayılı yasa ile değiştirilmiştir. Vergi ve sigorta primi teşvikleri uygulamak, enerji desteği sağlamak ve bedelsiz arsa ve arazi tahsis etmek suretiyle bazı illerde yatırımları ve istihdam imkânlarını artırmayı amaçlayan Yatırımların ve İstihdamın Teşviki ile Bazı Yasalarda Değişiklik Yapılması Hakkında Yasa 06.02.2004 gün ve 25365 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Sektöre yönelik en kapsamlı düzenleme olan 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası 24.07.2003 gün ve 4957 sayılı Turizmi Teşvik Yasası’nda Değişiklik Yapılması Hakkında Yasa ile önemli değişiklikler geçirmiştir. Bu kapsamda turizm yatırımlarını teşvik için tek elden planlama, projelendirme ve işletme modellerini üretme biçiminde tanımlanabilecek farklı bir planlama anlayışı geliştirilmiştir. Esnek planlamayı sağlayacak arazi geliştirme modeline uygun “kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri”nin düzenlenmesi ve turizm alanları fiziksel planlarını onama yetkisinin Kültür ve Turizm Bakanlığı’nda toplanması söz konusu değişikliğin getirdiği önemli yeniliklerdendir. Yine sürdürülebilirlik esaslarına uygun olarak doğal, kültürel, tarihsel ve sosyo-ekonomik kaynakların koruma-kullanma dengesi gözetilerek turizme kazandırılması ilke olarak benimsenmiştir.

“1963’ten itibaren gelişmeyi yönlendiren beş yıllık kalkınma planlarında hedefler, öncelikler, araçlar ve kamu-özel sektör dengesindeki değişime paralel olarak turizm etkinliklerinde ağırlık, devletin öncü rolünden, özel sektör, sivil toplum örgütleri ve bunların kombinasyonlarını içeren yapılara dönüşmüştür” (DPT, 2007, s.7-8).

Tablo 3.1 Türkiye turizminin kamusal ve yasal örgütlenmesi sürecinde önemli dönüm noktaları

1934	• Turizmin kamusal örgütlenmesi 1934 gün ve 2450 sayılı İktisat Vekâleti Teşkilat ve Vazifeleri Hakkındaki Yasa çerçevesinde başlamıştır.
1949	• Turizm Danışma Kurulu 19.12.1949 tarihli ilk toplantısında Turizm Ana Programını oluşturmuştur.
1950	• 24.03.1950 gün ve 5647 sayılı Turizm Müesseseleri Teşvik Yasası turizmin geliştirilmesini amaçlayan ilk yasal düzenlemedir.
1955	• Türkiye Turizm Bankası A.Ş. 23.06.1955 gün ve 4/4513 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile kurulmuştur.
1957	• Basın-Yayın ve Turizm Genel Müdürlüğü, 4951 sayılı yasa ile Basın, Yayın ve Turizm Vekâleti adını almıştır.
1961	• Sektörün ihtiyaç duyduğu nitelikli iş gücünü sağlaması beklenen ilk Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi Ankara'da açılmıştır.
1963	• 265 sayılı yasa kapsamında Turizm ve Tanıtma Bakanlığı olarak değiştirilmiştir.
1964	• Ekim ayında turizm iş birliği anlaşmalarının ilki Bulgaristan ile imzalanmıştır.
1965	• Bakanlık ve DiE tarafından ortaklaşa yürütülen anket çalışması Türkiye'nin ilk turistik eğilim araştırması olma özelliğine sahiptir.
1972	• Türkiye Seyahat Acentaları Birliği (TÜRSAB) 28 Eylül 1972 gün 1618 sayılı yasa uyarınca kurulmuştur.
1981	• Kültür Bakanlığı kaldırılarak Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nın adı Kültür ve Turizm Bakanlığı olarak değiştirilmiştir.
1982	• 12.03.1982 gün ve 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası
1989	• 24.01.1989 gün, 354 ve 355 sayılı Kanun Hükmünde Kararnameler ile Kültür Bakanlığı ve Turizm Bakanlığı olarak iki ayrı bakanlık şeklinde örgütlenmiştir.
2003	• Kültür ve turizm bakanlıkları tekrar birleştirilerek Kültür ve Turizm Bakanlığı olarak yeniden kurulmuştur.
2003	• Turizmi Teşvik Yasası 24.07.2003 gün ve 4957 sayılı Turizmi Teşvik Yasası'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Yasa ile önemli değişiklikler geçirmiştir.

3.2 Ulusal Turizm Politikalarının Dönemsel Analizi

Ulusal turizm politikaları planlı dönem öncesi (1923-1962) ve planlı dönem (1963 sonrası) olmak üzere iki bölümde incelenmiştir. Planlı dönemin genel bir değerlendirmesi yapıldıktan sonra “Türkiye’nin 2010 Turizm Vizyonu ve II. Hamle Dönemi” ve “Türkiye Turizm Stratejisi - 2023” başlıklı çalışmalar geniş kapsam ve içerikleri itibarıyla ayrıca ele alınmıştır.

3.2.1 Planlı Dönem Öncesi Turizm Politikaları ve Mekânsal Yansımaları (1923-1963)

Planlı dönem öncesi turizmin sektörel gelişimi sınırlı olmuştur. Turizm yatırımları ve turist girişleri beklenenin oldukça altında gerçekleşmiştir. Buna karşılık turizmin kamusal örgütlenmesi adına bakanlığın kurulmasına kadar uzanan önemli bir yol alınmıştır. Mevzuata ilişkin çalışmalar, kredi ve teşvik uygulamaları başlatılmış ve ulusal turizm politikalarının belirlenmesi için toplantılar gerçekleştirilmiştir.

1923-1950 döneminde özel sektöre önemli olanaklar sağlanmış ancak sınırlı sermaye birikimi nedeniyle yatırımların gerçekleşmemesi sonucu devlet destekli bir politika benimsenmiştir. 1930 İnönü Hükümeti döneminde hazırlıklarına başlanan kalkınma planı ile turizm ilk kez hükümet programı ve bütçesine girmiştir. Turizm Danışma Kurulu’nun 19.12.1949 tarihli ilk toplantısında turizm politikalarının oluşturulması yönünde önemli adımlar atılmıştır. Bu toplantının temel gündem maddeleri ulusal turizm politikası esaslarının saptanması, kamunun ve özel sektörün görev alanlarının belirlenmesi olmuştur.

Dünya ve Türkiye ekonomisinde canlanmanın başladığı savaş sonrası yıllarda ulusal ölçekli bir dizi yatırım ve kalkınma planı hazırlanmıştır. Özel sektöre ağırlık veren bu çalışmalarda Türkiye’de turizmin geliştirilmesi için komisyonlar oluşturulmuştur. Özellikle yabancı uzmanların hazırladıkları turizm raporlarında ülke ekonomisi içinde turizmin yüksek gelişme potansiyeli vurgulanmıştır. Bu değerlendirmeler sonucunda hükümet tarafından turizmde özel sektörün rolünü artırmaya yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Turizm Komisyonu turizm tesislerinin

kamu tarafından işletilmesi yerine yerli ve yabancı özel sektöre, yerel idarelere verilmesi durumunda bütçenin bu yükten kurtulabileceğini karara bağlamıştır. Bu kararlar doğrultusunda yabancı turizm şirketleri ile iş birliği yapılması ve finansmanın büyük bölümünün bu şekilde sağlanması ilkesi benimsenmiştir (TÜRSAB, bt).

Turizmin geliştirilmesi amacıyla çıkarılan 5647 sayılı Turizm Müesseseleri Teşvik Yasası sektöre yönelik ilk yasal düzenlemedir. 22.05.1953 tarihinde yürürlük kazanan Turizm Endüstrisini Teşvik Yasası ise yatırımcılara yönelik vergi indirimleri ve bazı teşvik unsurlarını içermektedir. Bu düzenlemeden bir sene sonra yayımlanan 6224 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Yasası yerli yatırımcıların turizm yatırımlarını teşvikinden sonra yabancıların da sektöre yatırım yapmalarını kolaylaştırmıştır.

1950'li yıllarda ziyaretçiler ağırlıklı olarak Fransa, Almanya ve ABD gibi ülkelerden gelirken, Türkiye turizmi bugün olduğundan farklı bir görünüme sahiptir. Gelenler kültürel ve sosyal turizme ilgi gösterirken, gezilen yerler deniz-kum-güneş mekânları yerine çoğunlukla köy ve kasabalardan oluşmaktadır. Bu dönemin broşürlerinde kültürel ağırlıklı imgelerin ağırlıkta olduğu görülmektedir. Doğal, kültürel, tarihsel ve dinsel mekânlar turizmde ön plana çıkan ürünlerimizdir (TÜRSAB, bt).

1955 yılında Turizm Bankası'nın kurulması planlı dönem öncesine dair önemli gelişmelerdendir. Banka altyapı ve üstyapı yatırımlarına sağladığı kredilerle, bizzat gerçekleştirdiği yatırımlarla ve turizm işletmeciliği faaliyetleri ile sektörün gelişmesine büyük katkı sağlamıştır. İstinye Turistik Evleri, Küçüksu Tesisleri, Bolu, Gemlik kaplıca otelleri gibi tesisler bankanın gerçekleştirdiği ilk yatırımlarındandır.

1960'ların başlarında Emekli Sandığı örneğinde olduğu gibi kaynak yetersizliği nedeniyle bazı kamu kuruluşlarına önemli teşvikler verilerek fonlarının turizm yatırımlarına tahsisi sağlanmıştır. Bu kapsamda İstanbul, Ankara, İzmir ve Bursa'da "emek otelleri" olarak anılan yedi otel inşa edilmiştir ve yakın tarihlerde özelleştirilene kadar işletmeleri sürdürülmüştür (Şekil 3.1).

Şekil 3.1 Emek otelleri

Kaynak: Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK), bt.

3.2.2 Ulusal Kalkınma Planlarının Turizm Politikaları ve Mekânsal Yansımaları

1961 Anayasası'nın amir hükümleri gereğince beş yıllık kalkınma planı uygulamalarına başlanmıştır. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 03.12.1962 gün ve 11272 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Planların siyasi konjonktür yüzünden zaman zaman hazırlıkları gecikmekle birlikte günümüze kadar uygulaması sürmüştür. Turizm sektörü kalkınma planlarının tümünde giderek daha fazla yer bulmuştur. Özellikle 1982 sonrası hazırlanan ilk plan olması itibariyle Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda sektöre büyük vurgu yapılmıştır. Beşinci plan dönemine kadar devletin turizmi geliştirecek koşulları sağladığı ve öncü rol üstlendiği politikalar benimsenirken, bu plandan itibaren sektöre yönelik

serbestleşme hareketlerinin yaygınlaştığı görülmektedir. 1963 yılından itibaren “kamu-özel sektör dengesindeki değişime paralel olarak turizm etkinliklerinde ağırlık, devletin öncü rolünden, özel sektör, sivil toplum örgütleri ve bunların kombinasyonlarını içeren yapılara dönüşmüştür” (DPT, 2007, s.7-8).

3.2.2.1 Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı yabancı ülkelerde artan gelir düzeyine paralel olarak gelişen turizm hareketlerinin ve ülkemize yönelen talebin altını çizmiştir. Ödemeler dengesi açığının kapatılmasında turizmden geniş ölçüde yararlanılması zorunluluğu vurgulanmıştır. Türkiye’de bulunan doğal ve tarihsel varlıkların turizmin gelişmesi için elverişli olduğuna değinilirken, turizm talebini ülkemize çekebilmek için gerekli konaklama yatırımlarına ek olarak tanıtım çalışmalarına önem verilmesi ve turizmin yan sektörlerinin desteklenmesi temel politikalar olarak öne çıkarılmıştır.

Kamu kaynaklarının sınırlı olması nedeniyle yatırımların turizm gelişme potansiyeli yüksek bölgelerde yoğunlaşması ayrıca turizm yönünden gelişmiş ve gelişmekte olan bazı merkezlere öncelik verilmesi istenmiştir. Söz konusu politika planın “en yüksek iktisadi ve sosyal üretkenliğin elde edileceği büyüme noktalarına kaynakların öncelikle ve geniş ölçüde ayrılması yoluyla genel verimlilik derecesini yükseltmek” başlıklı bölge politikası hedefleri ile de paralellik göstermektedir (DPT, 1963, s. 471). Bu stratejilere uygun olarak plan döneminde kamu tarafından büyük kapasiteli otel ve tatil köyü yapımına başlanmıştır.

Bu genel ilkeler çerçevesinde; turizmin gelişmesine olanak sağlayacak karayollarının yapılmasına öncelik verilmesi, konaklama tesisi inşaatlarının bina vergisinden muaf tutulması, yabancı reklam kuruluşlarının yardımıyla tanıtım çalışmaları yapılması, belirli ülkelerde turist eğilimleri araştırması ve benzeri çalışmaların yaptırılması, dış turizmin geliştirilmesine öncülük etmesi için iç turizmin teşvik edilmesi, ülkede turizm işlerinin düzenli olarak yürütülmesinden sorumlu olacak bir örgütün en kısa sürede kurulması, yerel ölçekte bölgenin turizm

gelişmesini planlayacak, proje yapılmasını teşvik ve yapılacak işleri kontrol edecek “turizm geliştirme kurulları” oluşturulması, festivaller düzenlenmesi ve sonraki plan döneminde olimpiyatların organizasyonu için çalışmalar yapılması, turizm personeli eğitime öncelik verilmesi, kamu kesimindeki dinlenme kamplarından turistlerin faydalanma olanaklarının aranması, turistik amaçlarla geliştirilmeye uygun doğal varlıkların kullanımını belirlemek ve bu alanlarda spekülasyonlara engel olmak için ilgili makamlara gerekli yetkileri veren yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi plan döneminin öncelikli tedbirleri olarak benimsenmiştir (DPT, 1963).

Turizm ile ilgili projelerden önemlileri şöylece sıralanabilir:

1. Tatil köyleri ve kampların kurulması
2. Turizm ile ilgili bazı deneme projeleri
3. Millî parklar kurulması
4. Balkanlar, Yunanistan, İtalya ve İsrail ile yurdumuz arasında her çeşit ulaştırma imkânlarının artırılması
5. ‘Hac yolu’ adlı turistik yolun tamamlanması (DPT, 1963, s. 427).

“Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda turizm tesis yatırımlarının özel sektör tarafından, altyapı yatırımlarının ise kamu sektörüncce yapılması; Marmara, Ege ve Antalya bölgelerinin öncelikle ele alınması turizm politikasının ilkeleri olarak belirtilmişti” (DPT, 1967, s. 593). 1967 yılı sonunda merkezlerde oluşacak yatak sayısı projeksiyonuna göre en fazla turistik yatak ilavesinin Antalya-Alanya için önerildiği görülmektedir.

Plan dönemi içerisinde hazırlanan “Turizm Öncelik Bölgelerinde Turist Eğilimleri ve Turistik Yatırımların Dağılımı” başlıklı çalışmada konaklama altyapısına ilişkin öngörüler belirlenmiş, bununla birlikte turizm sektörüne ilişkin diğer temel sorunlar da sıralanmıştır. Söz konusu dönem itibariyle turizmin temel öncelikleri; ulaşım ve özellikle karayolu ulaşım olanaklarının düzenlenmesi, mevcutların iyileştirilmesi ve yenilerinin eklenmesi suretiyle öncelik bölge ve merkezlerinde yatak kapasitesinin artırılması, turizm eğitiminin ele alınması olarak saptanmıştır (İmar ve İskân Bakanlığı, 1964).

Plan dönemi süresince ve sonraki on yıl içerisinde turizm bakımından öncelikli gelişmeye elverişli üç bölgenin on bir merkezi belirlenmiştir. Doğal güzellikler, iklimsel özellikler, tarihsel değerler, arkeolojik alanlar, turistik altyapı, halkın davranışı ve hizmetleri içeren etkenlere göre merkezler için puanlama sistemi geliştirilmiştir. Yukarıda belirlenen kriterlere ek olarak merkezlerin seçiminde ülkeye giriş ve konaklama noktalarından itibaren turistlerin yayılma yarıçapları (80-120 km) belirleyici olmuştur. Turizm bakımından öncelik tanınan Marmara, Ege ve Antalya bölgelerinde yukarıdaki ölçütler çerçevesinde öncelikle gelişmeye elverişli on bir merkez Marmara Bölgesi'nde; İstanbul, Bursa, Erdek, Çanakkale, Ege Bölgesi'nde; İzmir, Bergama, Kuşadası, Marmaris, Eğridir, Denizli ve Antalya-Alanya olarak belirlenmiştir (İmar ve İskân Bakanlığı, 1964).

3.2.2.2 İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda turizmin ekonomik, sosyal ve kültürel fonksiyonlarından tam olarak yararlanılması, yabancı turist sayısı ve ortalama tüketimlerini yükselterek özellikle dış turizm gelirlerinin artırılması ve iç turizmin geliştirilmesi, fiyat politikasının uluslararası rekabet koşullarına uyarlanması, turizm örgütlenmesinin yeniden düzenlenmesi, turistik tanıtıma ve kredi politikasına yeni bir yön verilmesi turizm politikasının temel ilkeleri olarak benimsenmiştir (DPT, 1967). Turizm tanıtımının politik ve kültürel tanıtımdan ayrı olarak yürütülememesi, ticari nitelik taşınamaması, turizm eğitim-öğretimi çalışmaları ve turizm kredisi politikası için gerekli örgütlenmenin tam olarak sağlanamaması, turizmi teşvik edici yeterli parasal ve yasal önlemlerin alınamaması plan öncesine ilişkin saptamalardır.

Yukarıdaki politikalar uyarınca Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nın sadece turizm sektörü ile uğraşacak şekilde örgütlenmesinin gerçekleştirilmesi ve buna uygun olarak kuruluş yasasında gerekli değişikliklerin yapılması yönünde önlemler alınmıştır. Çeşitli kamu ve özel sektör kuruluşları arasında bulunması gerekli eş güdümün henüz sağlanamadığı vurgulanırken, tanıtım çalışmalarının sadece bakanlık tarafından ve gerekli görüldüğü durumlarda diğer kamu kuruluşları ile ortaklaşa yapılması, uluslararası alanda ve özellikle Akdeniz ülkeleri ile ortak turizm tanıtımı yapılması

konusunda iş birliği olanakları aranması öngörülmüştür. Kamu sektörü elindeki turizm işletmelerinin tek elden yönetilmesi, çeşitli kuruluşlar tarafından yürütülen turizm eğitimi ve öğretimi çalışmaları arasında eş güdümün sağlanabilmesi için “Turizm Eğitimi ve Öğretimi Ulusal Merkezi” kurulması, çevre sağlığı ve gıda kontrolüne önem verilmesi istenmiştir. Turizm kredilerinin artırılması, sadece bu alanda çalışacak bir örgütlenmenin sağlanması ve turizm öncelik bölgeleri arasında farklı faiz oranları uygulamasına gidilmesi şeklindeki önlemlere plan metninde yer verilmiştir.

Doğal, tarihsel ve arkeolojik değerlerin, anıtların ve eserlerin korunması, değerlendirilmesi ve onarımı çalışmalarında planda öngörülen bölgelere ve turistik konaklama tesislerinin yoğunlaştırılacağı yerlere öncelik tanınması; Türkiye’nin bütün turizm öncelik bölgelerini kapsayacak bir fiziksel turizm planının plan süresinin hemen başlarında tamamlanması ve yatırımların bu plana göre gerçekleştirilmesi mekânsal içerikli diğer önlemlerdir. Planda örnek turizm tesislerin ve altyapı yatırımlarının kamu, diğer turistik yatırımların ise özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi istenmiştir. Birinci plan döneminde yapımına başlanan otel ve tatil köyleri ikinci plan döneminde tamamlanmış ve işletmeye açılmıştır. Yatırımların turizm potansiyeli yüksek yerlerde yoğunlaştırılması, kitle turizmine uygun ulaşım ve konaklama olanaklarının sağlanması, söz konusu yatırımların krediler, yasal ve parasal önlemler ile desteklenmesi ve hazırlanacak fiziksel plana göre gerçekleştirilmesi karara bağlanmıştır. Turizm gelişme planı uygulanması istenen merkezler seçilerek, turizmin öncelikle buralarda gelişmesi öngörülmüştür. “Uygulamada Akdeniz, Göreme, Uludağ, Güney Ege ve kısmen Marmara bölgelerinde fiziksel planlama çalışmalarına girilmiştir” (DPT, 1972, s. 615).

Nitekim bu politikalara uygun olarak turizm bakımından önemli Güneybatı Anadolu yollarının tamamlanması projelerinin ele alınması istenmiştir. Plan döneminde yapılması öngörülen 2,6 milyar TL tutarındaki turizm yatırımının 2 milyarlık bölümünün konaklama tesisi yatırımlarına tahsis edilmesi, büyük ölçekli tatil sitesi yatırımlarının özellikle desteklenmesi, tesis yatırımlarının % 87’sinin kitle turizmine uygun işletmelere (3 ve 4’üncü sınıf oteller, motel, pansiyon, kamp ve tatil köyü) ayrılması gerektiği vurgulanmıştır.

İkinci plan döneminde yıllık ortalama % 14 oranında artan belgeli yatak kapasitesinin 1971 yılına gelindiğinde 31.325'e ulaştığı görülmektedir. Aynı yıl itibarıyla belgeli yatakların % 47,6'sı, toplam yatak kapasitesinin ise % 33,1'i Marmara Bölgesi'nde yoğunlaşırken; Ege Bölgesi belgeli yatakların % 24'üne, İç Anadolu Bölgesi % 13,8'ine, Akdeniz Bölgesi ise ancak % 3,4'üne sahiptir (DPT,1972) (Tablo 3.2).

Tablo 3.2 Konaklama tesislerinin bölgesel dağılımı
(yatak sayısı/yüzde olarak) (1971)

	BELGELİ TESİSLER	TOPLAM TESİSLER
MARMARA BÖLGESİ	47,6	33,1
EGE BÖLGESİ	24,0	9,8
AKDENİZ BÖLGESİ	3,4	8,5
İÇ ANADOLU BÖLGESİ	13,8	19,1
DİĞER	6,2	29,5

Kaynak: Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1972,
s. 617'de bulunan tablodan uyarlanmıştır.

Planlı dönemin başlaması ile birlikte DPT ve Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nca ulusal ölçekli fiziksel planlama çalışmalarına başlanmıştır. İlk olarak 25.07.1969 gün ve 6/12209 sayılı Turistik Gelişme Politika Esasları başlıklı Bakanlar Kurulu Kararı'na göre Çanakkale-Balıkesir il sınırının denizden başladığı nokta ile Antalya-İçel il sınırının denizden başladığı nokta arasında, 3 km derinliğindeki kıyı şeridi *turistik gelişme bölgesi* olarak saptanmıştır. Aynı şekilde Nevşehir - Kayseri - Niğde il sınırları içinde kalan alanda, turizm yönünden koruma ve geliştirme gerekleri büyük önem ve öncelik kazanan Nevşehir İli'nde Göreme ve Çevresi, Ürgüp, Avanos, Uçhisar, Ortahisar, Kaymaklı, Derinkuyu; Kayseri İli'nde Soğanlı Harabeleri, Yay Gölü (Sultan Sazlığı) ve çevresi, Erciyes Kayak Alanı, Talas, Gezi ve Kültepe Ören Yeri; Niğde İli'nde İhlara Vadisi ve çevresi *turistik gelişme yöreleri* olarak tespit edilmiştir. Bu yıllarda ilanına başlanan turistik öncelikli bölgeler 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası ve sonrasında çıkarılan yasa ve yönetmelikler çerçevesinde turizm merkezi, turizm alanı, kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgesi olarak yeniden tanımlanmıştır.

Buna karşılık 28.01.1970 gün ve 7/52 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesi ile fiziksel planları yapılarına kadar kıyılarda Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nca

belirlenecek turizme elverişli alanlarda ve Millî Eğitim Bakanlığı'nca bildirilecek tarihsel bölgelerde bulunan devlete, belediyelere, özel idarelere, köy tüzel kişiliklerine, katma bütçeli idarelere, iktisadi devlet teşekküllerine ait arazi ve arsaların, her ne şekilde olursa olsun satılmaması, dağıtılmaması, kamp yeri olarak tahsis edilmemesi, irtifak hakkı tesisi suretiyle hakiki ve hükmü şahıslara intikal ettirilmemesi, fuzuli işgallerine meydan verilmemesi karara bağlanmıştır (Maliye Bakanlığı, 2002).

Sahil şeritlerinde yapılaşma ve planlamaya ilişkin imar mevzuatı kapsamındaki ilk yasal düzenleme ise 11.7.1972 gün ve 1605 sayılı yasaya eklenen yedinci madde ile gerçekleşmiştir. Kıyı alanlarını da imar düzenlemesi kapsamına alan bu yasa ile deniz, göl ve nehir kenarlarında on metreden az olmamak üzere İmar ve İskân Bakanlığı'nca belirlenecek mesafe içerisinde halka açık olmayan bina inşa edilemeyeceği ve mevcutlara ilave yapılamayacağı, on metrelik şerit içerisindeki arazi ve arsaların özel mülkiyet konusu yapılamayacağı, denizin doldurulması yoluyla özel mülkiyete konu edilecek şekilde arsa ve arazi kazanılamayacağı karara bağlanmıştır (Sayıştay Başkanlığı, 2006).

İkinci plan döneminde kitle turizminin geliştirilmesi politikası çerçevesinde özellikle fiziksel planları tamamlanmış alanlarda, bu amaçlara uygun tesislerin kurulmasını özendirici bir takım önlemler getirilmiştir. Ancak turizm sektörünün finansmanında kredi ihtiyacı tam olarak karşılanamamıştır.

3.2.2.3 Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda öncelikle ilk iki plan dönemi kapsamlı olarak ele alınmıştır. Turizm talebinin ulusal ve uluslararası ekonomik, sosyal ve siyasal etkenlere fazla bağlı olması nedeniyle özellikle uzun dönemli tahminlerde bulunmanın zorluğu vurgulanmıştır. 1970 tarihli uluslararası turizm istatistiklerine dayanarak yapılan değerlendirmelerde; turistlerin % 75'inin Avrupa'yı tercih ettiği ve buna paralel olarak turizm gelirlerinden en yüksek payı Avrupa ülkelerinin elde ettiği, charter taşımacılığının özellikle Kuzey Avrupa ve Akdeniz ülkeleri arasında

turist trafiğini yoğunlaştırdığı işaret edilmiştir. Bu veriler ışığında ülkede turizm gelişiminin dünya ortalamasının üzerinde olacağı tahmin edilmiştir.

Üçüncü plan dönemi başında yaklaşık olarak 72.000 yatak olan konaklama tesisleri kapasitesinin 126.000'e çıkarılması tasarlanmıştır. Gerek bu kapasitenin yaratılması gerekse altyapı yatırımları için toplam 4,5 milyar TL bütçe öngörülmüştür (DPT, 1972). Önceki planda olduğu üzere kitle turizminin gereklerine uygun konaklama tesisi yatırımlarının öncelik bölgelerinde yoğunlaşması, mevcut ve yapılması planlanan konaklama tesislerinin altyapı ihtiyacının fiziksel planlara uygun olarak karşılanması ilkesi devam ettirilmiştir. “Öncelik bölgelerinde altyapı yatırımları havaalanı yapımı, karayollarının iyileştirilmesi, yerleşmelerin su, elektrik ve kanalizasyon tesislerinin yapımı ve yat yanaşma yerleri inşaatına yönelecektir. Ayrıca millî park yatırımları ile tarihî eserlerin onarımı tamamlayıcı yatırımlar içinde ele alınmaya devam edilecektir” (DPT, 1972, s. 619). Yatırımların diğer bölgelere kaydırılması turist akımına paralel olarak gerçekleşecek, tarihsel değerleri koruma amaçlı yatırımlar ise öncelikle ele alınacaktır. “Turizm potansiyeli selektif biçimde ve fiziksel planlara göre yer altı ve yer üstü tarihî değerler titizlikle korunarak geliştirilecek ve turizmin planlara uygun gelişimini gerçekleştirmek için deniz ve göl kıyılarının toplum yararına kullanılması sağlanacaktır” (DPT, 1972, s. 1003).

Otel ve turizm işletmelerinde çalışacak orta ve alt kademe elemanların yetiştirilmesine yönelecek pratik otelcilik ve turizm okullarının açılması ve çalışanların sürekli istihdamını sağlayıcı olanakların geliştirilmesi düşüncesi benimsenmiştir. Yatırımların, tanıtım çalışmalarının, sektörün tüm organizasyonunun ve kamu denetiminin kitle turizmi esaslarına uygunluğunun sağlanması; turizm yatırım ve işletmeciliğinde iç ve dış turizm talebine uygun olarak özel sektöre ağırlık verilmesi, kamunun yatırım ve işletmeciliğinin ise özel sektörün yetersiz kaldığı ölçüde öncü ve örnek tesislere veya yabancı yatırımlara eşlik etmesi; turizmin hızlı geliştiği alanlarda, arazi kullanımını ve tesis-altyapı ilişkilerini düzenlemek, otel ve rekreasyon tesislerinin düzensiz gelişimini önlemek amacıyla fiziksel planlama çalışmalarına devam edilmesi; söz konusu planların hazırlanması ve uygulanmasında İmar ve İskân Bakanlığı ile

Turizm ve Tanıtma Bakanlığı arasında iş birliği sağlanması; turizm yatırımlarının fiziksel planlara uygun olarak yapılması temel ilkeler olarak belirlenmiştir.

Kıyıların, turistik ve millî park niteliğindeki alanların kamu yararına kullanılmasını ve korunmasını sağlayacak yasal düzenlemelerin hazırlanması, önceliğin fiziksel planları yapılmış ve turizmin hızlı geliştiği alanlara verilmesi istenmiştir. Turizm Bankası'nın kredilendirme, yatırım ve işletmecilik sorumlulukları, turizm kredisine yönelecek fonların bankanın bu alandaki görevlerinin finansmanında kullanılması zorunluluğunu doğurmaktadır. Bu nedenle sektörün kredi ihtiyacının karşılanmasında Turizm Bankası'nın yanı sıra genel bankacılık sisteminden yararlanılması, yatırımların turistik önceliği olan bölge ve merkezlere yönelmesini sağlamak için özendirici kredi önlemlerinin devreye sokulması amaçlanmıştır. Sosyal turizmin geliştirilmesi ve iç turizmin ulusal bütünlüğe katkı sağlaması için desteklenmesi, bu plan döneminin dikkat çeken politikalarıdır. Turizm sektörüne yatırım yapacak yabancı sermayenin fiziksel planları tamamlanmış bölgelerde, kitle turizmine ve dış turizme dönük olması ve tamamlanmış tesislerin mülkiyetlerinin yabancı firmalara devrine izin verilmemesi karara bağlanmıştır.

“Uzun Dönemli Amaçları ve Hedefleri Gerçekleştirmede Yararlanılacak Planlama Araçları” başlığı kapsamında master planların hazırlanması öngörülmüştür. “1973 yılında başlayan ekonomik durgunluk ve petrol bunalımı, dünyada olduğu gibi Türkiye’de de turizm hareketlerini sınırlamış, bunun sonucu olarak üçüncü plan döneminde turizm gelirleri istenen düzeye ulaşamamıştır” (DPT, 1979, s. 429). Kıbrıs Barış Harekâtı ekonomideki gelişmelerden olumsuz etkilenen turizm talebinin, güvenlik temelli hassasiyetler sonucu, bir darbe daha almasına neden olmuştur. Sonuç olarak turizm sektörü gelişme hızını devam ettirememiş, özellikle yatırımlar bakımından duraklama devresine girmiştir.

Turizm sektöründe bakanlığın etkinliğinin artırılması ve kamu özel sektör eş güdümünün geliştirilmesi yönünde 1979 yılında yürürlüğe konulan Geçiş Dönemi Politikası’nda (GDP) üç ana amaç belirlenmiştir (DPT, 1979, s. 11’den aktaran Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982, s. 5):

1. Turizm kaynaklarını ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlayacak şekilde değerlendirmek,
2. Turizm olanaklarını toplumun çalışan kesimlerinin dinlenme gereksinimlerini karşılayacak biçimde geliştirmek ve yaygınlaştırmak,
3. Doğal ve tarihsel kaynakların gelecek kuşaklara devredilmesini sağlayacak bir koruma/kullanma dengesini geliştirmek ve uygulamak.

Geçiş Dönemi Politikası'nı belirleyen *birikimin değerlendirilmesi, yoğunlaştırılma ve uyarılma ilkelerine* bağlı olarak İstanbul (il), İzmir (alt bölge), Muğla (il), Antalya (il) ve Kapadokya (alt bölge) turizm gelişme bölgeleri (TGB) olarak belirlenmiştir. Belirlenen turizm gelişme bölgelerinde mevcut ve potansiyel turizm kapasitesinin daha rasyonel ve yoğun kullanımının sağlanması, yönetim sorunlarının aşılması, turistik arz çeşitliliği yaratılması, toplumsal ve ekonomik ilişkileri ortadan kaldıran, izole ve kendi kendine yeterli olma iddiasındaki turistik birimlerden özenle kaçınılması alt ilkeleri benimsenmiştir.

Geçiş Dönemi Politikası'nda öngörülen ilkelere bağlı olarak iç ve dış turizmi sürükleyen kıyı turizmi olgusu 1979 yılında Sektörel Planlama Dairesi'nce ilk kez bütünsel olarak ele alınmıştır. "GDP Mekânsal Gelişim Modeli Üzerine Hipotetik Bir Çalışma" ile Akdeniz, Ege, Marmara ve Karadeniz (İstanbul) kıyısındaki yirmi iki turizme dönük yerleşim merkezinde *turizmde uzmanlaşma araştırması* yapılmıştır. Bu araştırmada ülkedeki turizm hareketlerinin birikim olarak kazandırdıklarını açığa çıkaran yedi temel gösterge ve altmış üç alt gösterge kullanılmıştır. Turizm ve turizme bağlı eylemlerden doğan iş gücü yapısının temel sektör olma potansiyeli gösterdiği merkezleri açığa çıkarmayı amaçlayan bu araştırmaya İstanbul, İzmir ve Antalya gibi büyük kentler dâhil edilmemiştir. Ortalama kış nüfusu büyüklüğü 7.000-8.000 civarında olan ve yirmi yıllık perspektifte kış nüfusu tavanının 14.000-15.000'e ulaşması planlanan yerleşmeler "turizm kenti" olarak belirlenmiştir (DPT, 1979'dan aktaran Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982).

Elde edilen sonuçlara göre turizm kenti niteliklerine sahip, turizm yatırımları için elverişli on iki öncelikli kıyı turizmi merkezi saptanmıştır. Çalışma bu öncelikli

merkezlerin başta altyapı gereksinimleri olmak üzere gününbirlik çevreleri içindeki turizm hareketlerini kapsamına almıştır. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nca o güne kadar yapılan araştırma ve planlama çalışmalarında farklı turizm türleri parça parça ele alınmış ancak bütüncül bir mekânsal gelişim modeline ulaşılamamıştır. GDP'nin üç temel ilkesi uyarınca kıyı turizmi sürükleyici alt sektör olarak ele alınmak durumundadır. Özellikle dış turizm açısından diğer turizm türleri kıyı turizmini tamamladıkları oranda değer kazanacaklardır. Bu merkezler öncelik sıralamasına göre Bodrum, Marmaris, Kuşadası, Akçay, Çeşme, Alanya, Köyceğiz-Dalyan, Foça, Ayvalık, Side-Manavgat, Kemer, Fethiye olarak belirlenmiştir. (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1982).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı çeşitli nedenlerle yetiştirilemediğinden 1978 yılına özel bir program hazırlanmıştır. Bu programda ülkenin doğal, tarihsel ve kültürel zenginliklerinin halka sağlıklı dinlenme olanaklarının sağlanması amacıyla planlanmasına öncelik verilmesi, turizm sektörünün gelişmesine yönelik hedeflerin organizasyonunu ve mekânla ilişkisini belirleyen Turizm Sektörü Ana Politikası (TUSAP) çalışmalarına hız verilmesi, kıyı yasasının çıkarılması için çalışmalar yapılması, organize turizm bölgelerinin belirlenmesi; tanıtma, pazarlama ve enformasyon hizmetlerinde eş güdüm sağlanması, Türkiye'ye yönelik bir tanıtım kampanyasına başlanması planlanmıştır (Kozak, N., Akoğlan ve Kozak M., 1994).

3.2.2.4 Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda turizm sektöründe öngörülen 40.000 yataklık kapasite artışını sağlamak için 18,3 milyar liralık yatırım yapılması, bunun 9,5 milyar liralık kısmının özel kesim ve 8,8 milyarlık kısmının da kamu tarafından gerçekleştirilmesi, kitle turizminin gereklerine uygun konaklama tesisi yatırımlarının öncelikli yörelerde yoğunlaştırılması politikaları benimsenmiştir. Bu dönemde fiziksel planlama çalışmalarının istenen yönde ve sürede sonuçlanmasını da sağlamak üzere “organize turizm bölgeleri”nin geliştirilmesi karara bağlanmıştır (DPT, 1979).

Deniz, göl ve nehir kıyılarının kamu yararına kullanımının sağlanması, turistik kullanım özelliğinin bozulmaması için ikinci konut yapımını önleyici yasal düzenlemelere ilişkin çalışmaların plan dönemi içinde sonuçlandırılması, kamu kuruluşlarına ait kampların, dinlenme tesislerinin ve turistik yörelerdeki eğitim tesislerindeki yatak kapasitelerinin tek merkezden yönetilmesi ve nitelikleri uygun olanların dış turizme açılması yoluyla daha geniş kitlelerin yararlanması, iç turizme dönük kullanımlarda kâr amacı gütmeyen işletmelerinin sağlanması, turizmde hâlen düşük kapasite ile çalıştırılan ya da hazır olduğu halde işletmeye açılmayan tesislerin dış turizme açılması yollarının aranması, turizm alanında kamunun etkinliğinin artırılması; özel kesim, yabancı sermaye ve küçük tasarrufların yatırımlara dönüştürülmesinin özendirilmesi, bu sayede özellikle konaklama kapasitesinin artırılması; uluslararası optimal büyüklüklerin altında olmamak koşuluyla öncelikle fiziksel planları kesinleşmiş bölgelerde, kitle turizmine ve dış turizme yönelen yabancı turizm yatırımcılarının sermaye paylarına bakılmaksızın özendirilmesi, işletme aşamasında önemli döviz girdisi sağlayacak yabancı işletmecilerin ülkedeki turistik tesisleri işletmesine izin verilmesi, yabancı uyruklu personel istihdamına kolaylıklar getirilmesi tasarlanmıştır (DPT, 1979).

Tarihsel çevrenin ve önemli savaş alanlarının, kırsal ve kentsel dinlenme bölgelerinin, doğal dinlenme potansiyeline sahip orman alanlarının saptanması, korunması ve ulusal-tarihsel parklar çerçevesinde iç ve dış turizme yönelik olarak değerlendirilmesi çalışmalarına hız verilmesi istenmiştir.

Bu dönemde öncekilerden farklı olarak altyapı ve turistik üstyapı kitle turizminin gereklerini karşılayacak düzeye ulaşana kadar bireysel turizmin de değerlendirmeye alınması benimsenmiştir. Tek bir merkez tarafından yönetilen kamuya ait yatak kapasitesinin etkin şekilde pazarlanabilmesini sağlamak için Turizm Bankası A.Ş., Türk Hava Yolları, Devlet Hava Meydanları ve Limanlar genel müdürlükleri arasında iş birliği yapılması, turizm sezonunda charter seferlerinin düzenlenmesi ve sefer fiyatlarının saptanmasında Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nın görüşünün alınması, çalışanların dinlenme ve tatil gereksinimlerini karşılamak için gerekli önlemlerin alınması, turistlere ve günübirlikçilere ülkede kalacağı gün başına

önceden belirlenecek miktarlarda döviz bozdurma zorunluluğu getirilmesi, bireysel dış turizmin ihtiyaçlarını dikkate alarak ana güzergâhlar üzerinde belirli aralıklarla servis çekirdekleri oluşturulması ve bunların Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'nın sürekli denetimi altında işlerliğinin sağlanması, mevsimsel talebin dengeli dağılımını sağlamak ve sınır kapılarında yığılmaları ortadan kaldırmak için önlemler alınması, turizm eğitimi politikasının yeniden ele alınması, verilerin sağlıklı olarak toplanması, turizm istatistiklerinin geliştirilmesi ve turizm alanında uluslararası iş birliğinin genişletilmesi ilke ve politikaları benimsenmiştir.

1979 Yılı Programı'nda komşu ülkeler ile birlikte işletilmesi öngörülen tatil köyü girişimlerinin desteklenmesi planlanmıştır (DPT, 1978). 1979 yılında yatak kapasitesindeki eksikliği gidermek amacıyla kamunun öncülüğünde yeni konaklama yatırımlarına başlanmıştır. Bu kapsamda Turizm ve Tanıtma Bakanlığı ve Turizm Bankası bünyesinde proje çalışmaları yürütülmüş ve uygulamaya başlanmıştır. Programda “doğal kaynakların ekolojik dengelerini sürdürebilmeleri için korunması zorunlu alanların ve turizm sektörünün geleceği için gerekli rezerv alanların denetim altında tutulmasını sağlamak amacıyla kıyılar ve turistik alanlarla ilgili yasa tasarısı çalışmaları önem kazanmıştır” (Gezici, 1998). Bu çalışmalar sonucunda 1983 yılında 2683 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası ve 2783 sayılı Millî Parklar Yasası ile 2872 sayılı Çevre Yasası çıkarılmıştır.

Dördüncü plan döneminde siyasal ve ekonomik alanda önemli gelişmeler olmuştur. Türkiye ve dünya ekonomisinde köklü yapısal dönüşümlerin yaşandığı 1980 yılında “24 Ocak Kararları” olarak tarihe geçen ve ulusal ekonominin dışa açılmasına yol açan politikalar uygulamaya konmuştur. 24 Ocak Kararları enflasyonu kontrol etmek, yabancı finansman açığını kapatmak, dışa dönük ve piyasa öncelikli bir ekonomik sisteme ulaşmak amacıyla ilan edilmiştir. 1980 sonrasında uygulanan ekonomik program ihracat sübvansiyonları, yüksek oranda devalüasyon ve kamu iktisadi teşebbüsleri tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarında artış yapılmasını öngörmüştür. 1981 yılında Sermaye Piyasası kurulmuş, 1982'de ise yerleşik döviz hesabı açılmasına izin verilmiştir. 1983 ve 1984 yıllarında dış ticaretin önündeki engeller büyük ölçüde ortadan kalkmıştır (Öztürk ve Özyakışır, 2005).

20.06.1980 gün ve 8/1133 sayılı Turizmi Teşvik Çerçeve Kararı, parasal teşviklere ek olarak mekânsal tespitleri de içeren yeni öngörüler geliştirmiştir.

1981 Yılı Programı'nda İzmir ve Antalya havaalanlarının yabancı uçakların tarifeli seferlerine açılması, yat turizminin geliştirilmesi ile ilgili yeni yasal düzenlemelerin yapılması, 1981 yılı kredi fonlarının dağıtımında önceliğin yarım kalmış tesislere verilmesi, tanıtma ve pazarlamanın yerli ve yabancı tur operatörleri aracılığıyla yapılması ve gerektiğinde bu hizmetin kamu tarafından desteklenmesine öncelik verilmesi planlanmıştır (DPT, 1980).

1982 Yılı Programı'nda yurt dışından gelen işçi ailelerinin ülkemizde turizm amaçlı tatil yapmalarını özendirmek amacıyla gerekli çalışmalar yapılması, belgesiz konaklama tesislerinin iyileştirilmesine dönük çalışmaların hızlandırılması, turizm hareketleri ile ilgili istatistik verilerin yetersizliği dikkate alınarak Emniyet Genel Müdürlüğü'nün sınır kapılarında geliştireceği bilgisayarlardan yararlanılması planlanmıştır (DPT, 1981).

Uygulamaya konulan *liberal ekonomik politikalar* çerçevesinde turizm sektörü, döviz gelirlerini artırması beklenen önemli bir enstrüman olarak öne çıkmıştır. 12.03.1982 gün ve 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası turizm sektörüne ilişkin yapılan en kapsamlı düzenlemedir. Sektörü düzenleyecek, geliştirecek dinamik bir yapı ve işleyişe kavuşturacak tertip ve tedbirlerin alınmasını amaçlayan söz konusu yasa Türkiye turizm sektörünün miladı olarak kabul görmektedir.

1983 Yılı Programı'nda Turizm Bankası A.Ş. Genel Müdürlüğü'nün dağıtacağı kredilerde önceliğin turizm alan ve merkezlerine, ana tur güzergâhları üzerinde belirlenecek yerlere, ev pansiyonlarına, konaklama tevsî yatırımlarına, yarım kalmış tesislerin tamamlanmasına ve belgesiz konaklama tesislerinin iyileştirilmesine verilmesi planlanmıştır (DPT, 1982). 1983 yılında Turizmi Teşvik Yasası'nı müteakip pek çok yasal düzenleme yapılmıştır.

1984 Yılı Geçiş Programı'nda 24 Ocak Kararları'nın izlerinin açık şekilde görmek mümkündür. Geçiş programında turizmin öncelikli merkezlerde geliştirilmesi, turizm alan ve merkezleri ile tur güzergâhları üzerindeki önemli yerleşim noktalarının öncelikle geliştirilmesi, Türkiye'ye seyahat düzenleyen tur operatörleri ve havayolu şirketlerinin desteklenmesi amaçlanmıştır (DPT, 1983).

3.2.2.5 Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1980 sonrası hazırlanan ilk plan olması nedeniyle son derece önemlidir. Yeni dönemin siyasi ve ekonomik açılımları turizm politikalarının temelini oluşturmaktadır. Bu dönemden itibaren turizm yatırımları, turizm gelirleri ve turizm örgütlenmesi anlamında büyük gelişmeler yaşanmış ve artık ülkemizde turizm “endüstri” olarak anılmaya başlamıştır. 24 Ocak Kararları çerçevesinde uygulamasına başlanan liberal politikalar artarak devam etmiştir. İthalat ve ihracat alanlarında yaşanan liberal uygulamaları döviz işlemlerinin serbest bırakılması takip etmiştir.

1984 yılında döviz işlemleri kısmen serbest hale gelmiştir. 1985 yılında Merkez Bankası'nın kamu kâğıtları ihalelerine başlaması ve 1986 yılında para piyasasının açılışı önemli gelişmelerdir. 1989'da sermaye hareketleri serbest bırakılmıştır. Türk vatandaşlarının yabancı değerli kâğıtları, yabancıların ise yerli kâğıtları almaları mümkün hale gelmiştir. 1981-1988 dönemine *liberalizasyon programının* ilk aşaması olarak bakılabilir. İkinci aşama, 1989'da dış sermaye girişlerinin serbestleştirilmesi ile başlayacaktır. İlk dönemde ihracatı teşvik politikaları ön plandadır. Bu politikalar hem döviz hem de doğrudan ihracat sübvansiyonları araçlarını kullanmıştır (Ercan, 2000).

Plan döneminde uygulanması öngörülen ilkeler ve politikalar şu şekilde sıralanmıştır: Türkiye'nin doğal, tarihsel, arkeolojik ve kültürel varlığı, kış, av ve su sporları, festival, sağlık ve gençlik turizmi ile mevcut diğer turizm potansiyelinin ekolojik dengeyi koruma, çevreyi güzelleştirme ilkeleri doğrultusunda değerlendirilmesi, OECD ve OPEC ülkelerine ek olarak Balkan ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile turistik ilişkilerin geliştirilmesi, kitle turizmine öncelik verilmesi ve

bireysel turizmin desteklenmesi, çalışanların uygun koşullarda tatil yapmaları ve dinlenmelerinin sağlanması, turizm istatistiklerinin iç turizm hareketlerini de kapsayacak şekilde modern teknik olanaklardan yararlanarak toplanması, doğal ve kültürel değerlerin turizm amaçlı kullanımında koruma stratejileri ile turizm geliştirme stratejilerinin bütünleştirilmesi, turizm kaynakları envanteri ile fiziksel planlama çalışmalarında kamu kuruluşları, bilim kurumları, gönüllü kuruluşlar ve özel sektör arasında iş birliği sağlanması, Turizm Bankası'nın doğrudan yatırım yapmak yerine fonları kredi olarak kullandırması (DPT, 1984).

Şehirler arası sektörel uzmanlaşmanın gerekleri ele alınırken, diğer sektörlerin yanı sıra turizmin *tarım topraklarına doğru yayılmasının önüne geçilmesi* öngörülmüştür. Planın “Sosyal Hedef ve Politikalar” başlığı altında turizme ilişkin yerleşme-şehirlleşme ilke ve politikaları şu şekilde belirlenmiştir:

Şehirlerin mevcut potansiyeline göre turizm, sanayi, eğitim gibi belli fonksiyonlarına ağırlık verilecek, böylece şehirler arasında bir ihtisaslaşma sağlanacaktır.... Şehir yerleşme alanlarının gelişmesi, sanayi ve turizm amaçlı yapılaşma tarım topraklarına doğru olduğundan, tarım dışına çıkarılacak bölgelerin sınırları ve fonksiyon tahsisleri il ölçeğindeki ilgili kamu kuruluşlarınca belirlenecek ve bu bölgeler konut, sanayi ve turizm alanı olarak tespit ve ilan edilecektir. Yapılaşmanın tespit edilen bu bölgelere yönlendirilmesi sağlanacak, tarım arazisi olarak bırakılan yerlerde dağınık yapılaşmaya izin verilmeyecektir (DPT, 1984, s. 165).

Yeni turizm türlerinin geliştirilmesi, kamunun sadece altyapı yatırımlarına ağırlık vermesi, organize turizm bölgelerinin hayata geçirilmesi ve yabancı sermayenin desteklenmesi gibi bir takım önlemlerin alınması kararlaştırılmıştır.

Turizmde, 2634 sayılı Kanun gereğince belirlenen turizm alan ve merkezlerinin geliştirilmesi öncelik taşımaktadır. Devlet konferans, termal, yat ve kış turizmleri için altyapıyı geliştirmeye ağırlık verecek; bunun için Güney Antalya Projesi'ne benzer altyapı projeleri hazırlanıp uygulanacaktır. Üstyapının geliştirilmesi, yatak

kapasitelerinin artırılması ve özellikle işletmecilik eğitimi konuları devletçe desteklenecek ve yabancı sermaye teşvik edilecektir.

Turizm Bankası'nın doğrudan yatırım yapması yerine, fonlarını kredi olarak kullandırması tercih olunacaktır. Turizm sektörünün ulaştırma sorunlarına cevap verecek tedbirler, turizm sektörü ile koordinasyon yapılarak uygulamaya konulacaktır (DPT, 1984, s. 198).

1974 yılında planlama çalışmalarına başlanan, planlama-programlama-financeman-uygulama süreçleri bir bütün olarak yürütülen “Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi” beşinci plan döneminde bakanlığın en önemli faaliyeti olmuştur. Toplam kapasitenin % 80 oranında dış turizme hizmet etmesi ve döviz girdileri ile ödemeler dengesine katkıda bulunması amaçlanmıştır. Projenin başarılı bir şekilde uygulanması için çeşitli önlemler alınmıştır.

Yüksek standartlı altyapının inşaatı kamu kaynakları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Üstyapı yatırımları için ise özel sektöre kamu arazilerinin tahsis, uygun yatırım ve işletme kredileri, hibe nitelikli Kaynak Kullanımını Destekleme Primi, yatırım indirimi, sigorta prim indirimleri, gümrük istisnası ve KDV iadesi gibi önemli teşvikler sağlanmıştır. Doğal ve tarihsel çevreyi koruyucu önlemler devlet tarafından alınmıştır. Kemer kentinde gerekli olan sağlık merkezi, otelcilik eğitim merkezi ve uygulama oteli, turizm danışma bürosu, belediye binası, kamu personeli lojmanları gibi sosyal donatılar devlet tarafından gerçekleştirilmiştir (Güney Antalya Turizmi Geliştirme ve Altyapı İşletme Birliği [GATAB], bt).

Plan döneminde “özel kesim yatırımlarının sektörel dağılımı, konut ve turizm sektörü lehine önemli ölçüde değişmiştir” (DPT, 1989b, s. 338). Turizmi Teşvik Yasası ve ilgili yönetmeliklerin sağladığı kolaylıklar, turizm yatırımlarını son derece çekici hale getirmiştir. 1985 Yılı Programı'nda kalkınmada özel önem taşıyan sektör kapsamına alınan turizm yatırımlarının, 1986 yılında hibe türü teşviklerle desteklenmesi sonucu teşviklerden yararlanan firma sayısında ve toplam yatırım tutarında büyük artışlar gözlenmiştir (Önen, 2000).

Sektöre sağlanan teşvikler ile gerek üstyapı yatırımlarına gerekse pazarlama çalışmalarına hız kazandırılması, mesleki eğitimin yabancı dilde yapılması, turizmin öncelikli merkezlerde gelişmesinin sağlanması, kaynakların ülkenin her yönüne dağıtılarak verimliliğin düşmesinin önlenmesi, kitle turizmine öncelik verilmesi, bunun yanı sıra bireysel turizmin de desteklenmesi planlanmıştır (DPT, 1985a).

T.C. Turizm Bankası 1985 yılında Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda öngörüldüğü şekilde politika ve stratejisinde değişiklik yaparak kredilendirme faaliyetlerine ağırlık vermiş, teşvik politikasının yoğunluğu ile yatırım talepleri hızlanmış, gerekli kaynak temini faaliyetlerine gidilmiş, 1985-1988 döneminde banka dış kaynaklarında önemli ölçüde artış olmuştur. Yurt içi ve yurt dışı kuruluşlardan kısa, orta ve uzun vadeli borçlanmalarla kaynak temin edilmiştir (Önen, 2000, s. 63).

Tesis yatırımlarına paralel olarak tanıtım ve reklam çalışmalarına sağlanan destekler sonucunda gelen turist sayısı ve turizm gelirlerinde önemli artışlar sağlanmıştır. Belgeli konaklama tesisleri kapasitesinin yapım aşamasındaki tesislerin getireceği 38.000 yatakla plan dönemi sonunda 100.000'e ulaşması beklenmektedir. Turizmde devlet altyapıyı geliştirmeye ağırlık verecektir. Üstyapının geliştirilmesi, yatak kapasitesinin artırılması ve özellikle işletmecilikte eğitim konuları devlet tarafından desteklenecek ve yabancı sermaye teşvik edilecektir.

03.05.1985 tarihinde yerleşim alanlarının düzenli gelişimini sağlamak amacıyla İmar Yasası çıkarılmıştır. 1985 yılında Kaynak Kullanımı Destekleme Primi uygulaması başlatılmış ve turizm sektöründeki yatırımların özendirilmesini amaçlayan bu uygulama Kalkınma Bankası tarafından yürütülmüştür.

1986 Yılı Programı'nda Turizm Teşvik Fonu'nun artırılması, üstyapı ve pazarlama çalışmalarının hızlandırılması, turizm mevzuatının güncellenmesi, Turizm Bankası kaynaklarının özel yatırımların verimliliğini ve ölçeğini artıracak şekilde dağıtılması planlanmıştır (DPT, 1985b). 1987 Yılı Programı'nda Antalya, İzmir havaalanlarının uluslararası yolcu taşıma faaliyetlerinin artırılması, kruvaziyer

turizminin ve yatçılığın desteklenmesi, turizm eğitim merkezlerinin modernize edilmesi planlanmıştır (DPT, 1986). 1988 Yılı Programı'nda Antalya, İzmir ve Dalaman havaalanlarının uluslararası yolcu taşıma faaliyetlerinin artırılması, turistik tesislerin işletmeye alınmalarında sağlık şartlarının gözetilmesi ve sürekli olarak denetlenmeleri planlanmıştır (DPT, 1987). 1989 Yılı Programı'nda ise plan dönemi içerisinde uygulanan programlara devam edilmesi ve başlanan çalışmaların tamamlanması öngörülmüştür (DPT, 1988).

Bu dönemde turizm yatırımcıları arazi tahsisleri, kredi ve teşviklerle özendirilmiş, yabancı sermayenin ise öz kaynak ve kredi olarak kullanılmasına öncelik verilmiştir. Ayrıca yabancı sermayeye yönelik güven sağlayıcı, tanıtıcı ve teşvik edici faaliyetlerde bulunulmuştur. Altyapı yatırımları ve üstyapı yatırımlarının paralellik göstermemesi, turizm eğitiminde karşılaşılan sıkıntılar ve seyahat acentelerinin organizasyonlarını tamamlamaması plan döneminde karşılaşılan temel sorunlardandır (DPT, 1989a). Buna karşılık beşinci plan dönemi sonunda öngörülen bütün hedefler aşılmıştır. Gerçekleştirilen yatırımlar ve turizm mevzuatının tamamlanması anlamında büyük mesafe kat edilmiştir.

3.2.2.6 Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, turizm gelirlerinde son yıllarda sağlanan artışı sürekli kılmak için turizm yatırımlarının özendirilmesine devam edilmesi ve dış tanıtım çalışmalarına hız verilmesi dış ekonomik ilişkiler politikaları arasında yer almıştır. Şehirler arası uzmanlaşmanın sağlanması amacıyla potansiyel belirlenmesi ve var olan potansiyelleri çerçevesinde şehirlerin sanayi, turizm, eğitim gibi işlevlerine ağırlık verilmesi stratejisi benimsenmiştir. *Kıyılarda yapı yoğunlaşmasını önleyecek yeni bir yasal düzenleme* için çalışmalar yapılması, sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikle kamu yararını gözetilen bir master plan hazırlanması, nitelikli tarım arazilerinin turizm ve diğer amaçlarla kullanımını önlemek için toprak etüt ve haritalama işlerinin ulusal bir program çerçevesinde yürütülmesi yerleşme-şehirleşme ve çevre sorunlarına ilişkin ilke ve politikalar. Diğer taraftan “kıyıların sanayi, ticaret ve turizm yönünden taşıdıkları önem ve özellikleri belirlenerek liman yapımına

uygun kıyı kesimlerini tespit edecek kapsamlı bir çalışma yapılması” (DPT, 1989b, s. 352) bu planın ulaştırma temel politikaları arasındadır. “Kıyı şeridinin faydalı ve ekonomik kullanımını düzenlemek maksadıyla ve sahil şeritlerinden yararlanmada öncelikli kamu yararını gözetten bir master plan hazırlanacaktır” (DPT, 1989b, s. 312).

Planda turizme ilişkin olarak kış, av ve su sporları ile festival, sağlık, gençlik, kongre, termal, golf ve üçüncü yaş turizmini daha cazip hale getirecek teşvik politikalarının geliştirilmesi, sektöre ayrılan kamu kaynaklarının öncelikle eğitim ve teknik altyapının geliştirilmesine tahsis edilmesi, turizm alt ve üstyapısının nitelik ve niceliğinin yükseltilmesine önem verilmesi, sektöre doğrudan ve dolaylı hizmet verenlerin yeterli sayıya ulaştırılması ve eğitim yoluyla bilgi ve becerilerinin geliştirilmesi, otelcilik ve turizm meslek liselerine ağırlık verilmesi, doğal güzelliklerin ve kültürel değerlerin korunmasına öncelik tanınması, belirli alanların korumaya alınarak turizme açılmasının özendirilmesi, çevre ve kültür peyzajı ilkeleri esas alınarak turizm hareket ve yatırımlarının planlanması, charter taşımacılığının geliştirilmesi, özel hava taşıyıcılarının yurt dışı turizme dayalı charter ve yurt içi turizme dayalı küçük uçak ve hava taksi işletmeciliği alanlarında teşvik edilmesi, yerli seyahat acentelerinin desteklenmesi, turizm hizmetlerinin pazarlanmasında özel ve kamu iş birliğinin özendirilmesi, tesislerde doluluk oranlarını artırıcı, faaliyet mevsimini uzatıcı ve nitelik yükseltici önlemler alınması, turizm sezonunun yılın tamamına yayılmasının sağlanması, toplumun uygun ve sağlıklı şartlarda tatil yapmasının mümkün hale getirilmesi amaçlanmıştır (DPT, 1989b).

24 Ocak Kararları çerçevesinde önceki plan döneminde uygulamaya başlanan liberal politikalar hız kesmeden devam etmiştir. 1989 kararlarının ardından finansal hareketlerin tamamen serbestleşmesi turist harcamalarının hızlı artmasını doğurmuştur. Diğer taraftan plan döneminde dünya genelinde yaşanan köklü değişiklikler turizm talebini önemli ölçüde etkilemiştir. 1989’da Doğu Bloku’nun dağılması ve Berlin Duvarı’nın yıkılması, 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin tarihe karışması sonrası yaşanan kısa süreli karışıklıklardan sonra yeni turizm pazarlarının oluştuğu görülmektedir. Buna karşılık 1991 yılında yaşanan Körfez Savaşı, turizmi olumsuz etkilemiştir.

1990 Yılı Programı'nda tüm tarafların etkinliklerinin çerçevesini oluşturacak bir genel politika belirlenmesi, *ikinci konutların turizme açılmasının sağlanması*, küçük ölçekli tesisler ve aile işletmelerinin özendirilmesi, mevcut tesislerde doluluk oranlarını yükseltici ve ikincil harcamaları artırıcı önlemlerin alınması, kruvaziyer turizminin geliştirilmesi, Türkiye Kalkınma Bankası'nın turizm sektörü için ayırdığı kaynakları özel yatırımların verimliliğini ve hacmini artıracak şekilde kullanması, uluslararası turizm kuruluşları ile ilişkilerin geliştirilmesi planlanmıştır (DPT, 1989c).

1991 Yılı Programı'nda Avrupa Topluluğu (AT) normları paralelinde uygulamalar yapılması; doğal ve kültürel açıdan riskli, altyapının yetersiz olduğu bölgelerde sakıncalar giderilmediği sürece turizm yatırımlarına izin verilmemesi, Ege ve Akdeniz kıyılarındaki altı ili kapsayan Güneybatı Anadolu Çevre Projesi ile ilgili düzenlemelerin yapılması; yatırım, işletme ve pazarlamada verimliliği artırıcı teknolojik yeniliklerin izlenmesi, turizm personelinin sertifikasyonu sisteminin kurularak belgeli tesislerde sertifikalı eleman istihdamını zorunlu kılacak önlemlerin alınması öngörülmüştür (DPT, 1990).

1992 Yılı İcra Planı'nda uzun vadeli turizm gelişim politikası uygulama koşullarını belirleyecek bir master planının hazırlanması, turizm alt ve üst yapısının bütünleştirilmesi, sektörün AT normlarına uyumunun sağlanması yönünde önlemler alınması; yatak kapasitesinin yoğunlaştığı yörelerde çevresel çekiciliğin korunması, nitelikli yatak kapasitesini artıracak tatil konutlarının turizme açılmasının özendirilmesi, sektörde faaliyet gösteren yatırımcı, işletmeciler ve pazarlamacıların bir birlik çatısında toplanmasına yönelik yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, mevcut tesislerin tevsi ve modernizasyon yatırımlarının teşvik edilmesi planlanmıştır (DPT, 1992a).

1993 Yılı Programı'nda turizmin mekânsal dağılım, nitelik ve tür itibarıyla doğal peyzajın, kültür varlıklarının, sosyal yapının taşıyabileceği sürdürülebilir bir gelişim içinde olması amaçlanmıştır (DPT, 1992b). 1994 Yılı Programı'nda hava taşımacılığı, teknik altyapı, pazarlama ve turizm eğitimi alanlarındaki gelişmelerin yatak kapasitesindeki hızlı artışı yakalaması planlanmıştır. Akdeniz-Ege Kıyı Turizm

Altyapısı ve Kıyı Yönetimi Projesi (ATAK) pilot bölge uygulaması başlatılmıştır (DPT, 1993). Bakanlık tarafından 1989 yılında uygulamasına başlanan ATAK Projesi, Akdeniz ve Ege kıyılarındaki turizm yerleşmelerinin çevre koruma amaçlı altyapı sistemlerinin gerçekleştirilmesini hedeflemektedir. Bu projenin uygulanması turizm alanında çevresel unsurların öneminin kavranması ve AT normlarına uyum çalışmalarının somut göstergesidir.

Yedinci planın gecikmesi nedeniyle 1995 Yılı Geçiş Programı hazırlanmıştır. Bu programda sürdürülebilir turizm olgusuna vurgu yapılmış ve önceki programları tekrar eden politikalar benimsenmiştir. 1990 sonrası turizmin çeşitlendirilmesi politikası paralelinde kıyı bölgeleri dışındaki turizm kaynaklarının değerlendirilmesine yönelik planlama çalışmaları başlamış, böylelikle turizm ile ilgili fiziksel planlama çalışmaları ve turizm bölge ve merkezlerinin ülke genelinde daha dengeli dağılımı mümkün olmuştur (Gezici, 1998).

“Plan dönemindeki olumlu gelişmelere karşın Akdeniz çanağındaki ülkelerle kıyaslandığında yatak kapasitesi, teknik altyapı (kanalizasyon, su, yol, çöp toplama ve imha, arıtma), tanıtım ve pazarlama, turizm eğitimi, ulaştırma (hava, deniz ve kara taşımacılığı), tur operatörlüğü, seyahat acenteliği gibi önemli konularda yetersizliklerin sürdüğü görülmektedir. Altyapının finansmanına mahallî idarelerin ve kullanıcıların etkin olarak katılımının sağlanamaması ve kamu finansman imkânlarının kısıtlı olması nedenleriyle ATAK Projesi programlanan şekilde yürümektedir. Diğer taraftan yat limanlarının yetersizliği ve inşaatlarının kaynak sorunu nedeniyle uzun sürmesi sektörü olumsuz yönde etkilemektedir. Ayrıca turizmin çeşitlendirilememesinden kaynaklanan sorunlar da devam etmektedir" (DPT, 1995a, s. 162).

3.2.2.7 Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda öngörülen Mahallî İdarelerin Güçlendirilmesi Reformu'na göre “turizm, çevre, kültür, spor, köy hizmetleri ve sosyal hizmetlerden başlayıp plan dönemi boyunca diğer sektörlerle de yaygınlaştırılacak şekilde merkezi yönetim tarafından sağlanmakta olan bazı hizmetler il özel

idarelerinden başlamak üzere mahallî idarelerin yetki ve sorumluluğuna bırakılacaktır” (DPT, 1995a, s. 131). Bu reform kararına karşın turizm planlama ve uygulama süreçlerinin sonraki yıllarda daha fazla merkezileştiği görülecektir.

“Rekabet gücü yüksek ve verimli bir turizm ekonomisinin geliştirilmesi, yerel halkın ve turistlerin turizmden beklentilerinin karşılanması, doğal ve kültürel değerlerin zenginleştirilerek sürekliliğinin sağlanması sektörün temel amaçlarıdır” (DPT, 1995a, s. 162). Plan döneminde var olan turizm üstyapısının etkin kullanılması ve doğal sermayenin korunması esas alınmıştır.

Yedinci plan döneminin turizm politikaları *turizmin mevsimlik ve coğrafi dağılımını* iyileştirmek ve değişen tüketici tercihlerini de dikkate alarak yeni potansiyel alanlar yaratmak amacı ile golf, kış, dağ, yayla, termal, sağlık, yat, karavan, kruvaziyer, kongre ve eğlence turizmini geliştirme çalışmalarına devam edilmesi, fiziki planların amacına uygun olarak uygulanmasına özen gösterilmesi, turizm hareketlerinin yoğunlaştığı bölgelerde yerel yönetimlerin ve halkın turizm ile ilgili kararlara katılımının sağlanması, sektördeki yeni taleplere paralel olarak küçük ölçekli işletmelerin gelişmesine öncelik verilmesi, yerli tur operatörlüğünün yaygınlaştırılmasına çalışılması, tanıtım ve pazarlama çalışmalarının geliştirilmesi ve uygulanması için yeni finansman kaynaklarının oluşturulması, kamunun yanı sıra özel sektörün de sürece katılımının sağlanması, turizm üstyapısının yeterli altyapı ile bütünleşmesi için gerekli düzenleme ve teknik önlemlere ağırlık verilmesi, ATAK Projesi’nin hızla uygulanması için düzenlemelerin yapılması, kullanan öder-kirleten öder ilkesi uyarınca kamu eliyle yapılacak teknik altyapının finansmanına kullanıcıların katılımının sağlanması, turizm sektörünün uzun süreli ve sağlıklı gelişimini amaçlayan dinamik ve stratejik TUSAP’ın uygulamaya geçirilmesi, hizmet kalitesinin yükseltilmesi için sertifikasyon sistemine geçilmesi, öncelikli bölgelerde var olan ikinci konutların pazarlanmasına yönelik organizasyonlar geliştirilmesi olarak benimsenmiştir.

Planda ayrıca turizm sektörüne ilişkin olarak yasal ve kurumsal bir takım düzenlemeler yapılması öngörülmektedir (Tablo 3.3):

Turizm Bakanlığı'nın ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik değişikliklere hızla ayak uydurabilecek dinamik bir yapıya kavuşturulması için Turizm Bakanlığı Teşkilat Yasası çıkarılacaktır. Gümrük birliğinin getireceği koşullar içinde uluslararası pazarda rekabet gücüne sahip bir yapı oluşturmak amacıyla seyahat acentelerini bir meslek disiplini içine almak ve otokontrol mekanizması oluşturmak üzere Türkiye Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Yasası günün koşullarına uygun hale getirilecektir. Uluslararası pazarda rekabet gücünü koruyacak ve fiyat ayarlamalarını disipline edecek bir yapı oluşturmak üzere Türkiye Turistik Otelciler ve İşletmecileri Birliği Yasası çıkarılacaktır. Deniz turizmi ile ilgili faaliyetlerin koordinasyonu ve sağlıklı bir yapıya kavuşturulabilmesi için Deniz Turizmi Birliği Yasası çıkarılacaktır. Mahallî kaynakların daha verimli kullanılması, meslek üyeleri arasında mesleki iş birliği ve otokontrolün sağlanması amacıyla Pansiyon İşletmeleri ve Türkiye Pansiyon İşletmecileri Birliği Yasası çıkarılacaktır. Turist rehberliği mesleğine mensup olanların ortak sorunlarına çözüm bulmak, mesleki etkinliklerini artırmak, seyahat acenteleri ve birbirleri ile olan ilişkilerini meslek disiplini altında düzenlemek amacıyla Rehberler Birliği Yasası çıkarılacaktır (DPT, 1995a, s. 164).

Tablo 3.3 Yedinci beş yıllık kalkınma planında yer alan yasal ve kurumsal düzenlemeler

Proje adı: Altyapı hizmetlerinde yapısal değişim projesi (turizm)

KONU	YAPILACAK DÜZENLEME	İLGİLİ MEVZUAT	AÇIKLAMA
Turizm Bakanlığı'nın yasal statüsünün geliştirilmesi	Turizm Bakanlığı Teşkilat Yasası'nın çıkarılması	Turizm Bakanlığı'nın Kuruluş ve Görevleri Hakkında KHK	Bakanlığın sektördeki gelişmelere hızla ayak uydurabilecek dinamik bir yapıya kavuşturulması sağlanacaktır.
Seyahat acentelerinin faaliyetlerinin düzenlenmesi	Türkiye Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Yasası'nın çıkarılması	14.09.1972 tarihinde çıkarılan 1618 sayılı Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Yasası'nın değiştirilmesi	1972 yılında çıkarılan yasa, günümüz ihtiyaçlarına cevap verebilecek nitelikte değildir. Seyahat acentelerini bir meslek disiplini içerisine almak ve Gümrük Birliği'nin getireceği yeni yapı içerisinde uluslararası pazarda rekabet gücüne sahip bir yapı oluşturmak için söz konusu yasada değişiklik yapılması gereklidir.
Otel işletmeciliğinin düzenlenmesi	Deniz Turizm Birliği Yasası'nın çıkarılması		Yöresel dernekler halinde faaliyet gösteren turistik otelciler ve turizm işletmecilerinin Anayasa'nın 135. Maddesi doğrultusunda mahallî yönetim ve kaynakların daha verimli kullanılmasını sağlamak amacıyla bir yasaya kavuşturulması öngörülmektedir.
Deniz turizm faaliyetlerinin düzenlenmesi	Türkiye Turist Rehberleri Birliği ve Turist Rehber Odaları Yasası'nın çıkarılması		Doğu Akdeniz'e yönelmekte olan uluslararası yat trafiğinin getireceği faaliyetlerin sağlıklı bir yapıya kavuşturulması amaçlanmaktadır.
Rehberlik faaliyetlerinin düzenlenmesi	Türkiye Turist Rehberleri Birliği ve Turist Rehber Odaları Yasası'nın çıkarılması		Ülkemizde gelişen turizm rehberliğinin daha ilgili ve bilgili kişiler tarafından yapılmasının sağlanması gerekmektedir.
Pansiyonculuk ve ikinci konut işletmeciliğinin düzenlenmesi	Türkiye Pansiyon İşletmeleri Birliği Yasası'nın çıkarılması		Belediyeden belgeli pansiyonların ve ikinci konutların ülke çapında belirli bir hizmet standardına kavuşturulması ve turizme kazandırılması amaçlanmaktadır.

Kaynak: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1995, s. 299'da bulunan tablodan uyarlanmıştır.

Diğer taraftan çevre sorunlarına ilişkin turizm sektörünü de ilgilendiren bir takım yasal düzenlemelere gidilmesi gereği vurgulanmıştır (Tablo 3.4):

Çevre Yasası'nın ekonomik ve sosyal gelişme amaçlarına uygun olarak güncellenmesi, 6831 sayılı Orman Yasası'nın orman kaynaklarının korunması ve geliştirilmesi ilkesine uygun olarak yeniden düzenlenmesi, kamu arazilerinin turizm yatırımlarına tahsisinde doğal çevrenin korunması esasına uygun olarak Turizmi Teşvik Yasası'nın yenilenmesi, 3194 sayılı İmar Yasası'nın doğal çevrenin planlama sürecine entegre edilmesine olanak verecek şekilde tekrar ele alınması, 3621 sayılı Kıyı Yasası'nın topoğrafik koşulları ve doğal kaynakları gözетerek tekrar düzenlenmesi istenmiştir. Doğal varlıkların korunmasına yönelik düzenlemeler 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası'nın içeriğine eklenecektir (DPT, 1995a).

Tablo 3.4 Yedinci beş yıllık kalkınma planında yer alan yasal ve kurumsal düzenlemeler

Proje adı: Çevre ile ilgili kurumsal düzenlemeler

KONU	YAPILACAK DÜZENLEME	İLGİLİ MEVZUAT	AÇIKLAMA
Anayasa	Kamu yararı, kamulaştırma, tarih, tabiat ve kültür varlıklarının korunması, yargı sistemi, toprak mülkiyeti gibi Anayasa'nın çevre ile doğrudan ve dolaylı şekilde ilgili maddelerinde sürdürülebilir kalkınma ilkesi doğrultusunda düzenlemeler yapılması	Anayasa madde 43, 44, 46, 63, 125	- Kamu yararı ile ilgili maddede tarım yapılabilir alanların, meraların, ormanların daha açık tanımlar ile kapsama alınması gereklidir. - Toprak mülkiyeti ile ilgili madde, arazi kullanımının düzenlenmesi yaklaşımı ile ele alınmalıdır. - Tarih, kültür ve tabiat varlıklarının korunması yalnızca devletin görevi olmamalıdır. - İdari davalarda çevre davalarına öncelik verilebilecek bir düzenleme yapılmalıdır. - Kamulaştırma ve devletleştirme ayrımı gözetilmeden devletleştirme hedeflenmektedir. Kamulaştırma daha çok kullanım amacının bir aracı olarak algılanmalı ve çevrenin, özellikle doğal ekosistemlerin korunmasını açıkça hedefleyecek biçimde genişletilmelidir.
Turizm	Ormanlar ve kamu arazilerinin turizm yatırımlarına tahsisinde doğal çevrenin korunmasının gözetilmesi	2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası	Doğal çevrenin korunması göz önüne alınmadan turizm yatırımları serbest bırakılmış, devlet desteği almıştır. Bu durumu düzeltmek üzere Turizmi Teşvik Yasası revize edilmelidir.
Çevre	Çevrenin korunması, iyileştirilmesi, yaptırım ve denetim açılarından yeni düzenlemelerin yapılması	2872 sayılı Çevre Yasası	Yasa günün koşullarına uygun, sürdürülebilir kalkınma anlayışı doğrultusunda yeniden düzenlenmeli, kuruluşlar arasındaki yetki ve sorumluluk dağılımı netleştirilmelidir.
Orman	Orman tahribatına neden olabilecek niteliğin değiştirilmesi	6831 sayılı Orman Yasası	Doğal kaynakların korunması ve geliştirilmesi doğrultusunda hareket edilmelidir.
İmar Yasası	Doğal çevrenin planlama sürecine entegre edilmesi	3194 sayılı İmar Yasası	Günün şartlarına ve doğal çevrenin planlama sürecine entegre edilmesine olanak verecek şekilde düzenleme yapılmalıdır.

Kaynak: Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, 1995, s. 306'da bulunan tablodan uyarlanmıştır.

1996 Yılı Programı'nda İpek Yolu üzerindeki han, hamam ve kervansarayların turizme açılmasının hızlandırılması, UNESCO, Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) ve ilgili ülkelerin katılımı ile Uluslararası İpek Yolu Semineri'nin yapılması, Gelibolu Yarımadası Tarihî Millî Parkı'na özel yasal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi ve yat

limanı yatırımlarına ağırlık verilmesi amaçlanmıştır (DPT, 1995b). 1997 Yılı Programı'nda turizm potansiyeli bulunan alanların ortaya çıkarılması, bu politika uyarınca Osmanlı-Türk ve antik Anadolu kültür eserlerinin yoğunlaştığı yörelerin tanıtımına önem verilmesi programlanmıştır. (DPT, 1996).

Turizm gelişiminin bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldıracak şekilde yönlendirilmesi, turizmin yılın tamamına yayılmasının sağlanması, Avrupa Birliği'nin tek pazar uygulamasının beraberinde getireceği talep dalgalanmalarına karşı dış pazarlarda çalışmalar yürütülmesi amaçlanmıştır (DPT, 2000b). Yedinci plan döneminde “konaklama yatırımları yavaşlatılmış, altyapı, pazarlama ve yenileme yatırımları özendirilerek turizm hizmetlerinin niteliğinin korunması ve iyileştirilmesine öncelik verilmiştir” (DPT, 2000a, s. 78). Turizmde konaklama yatırımlarını teşvik eden uygulamalardan vazgeçilmesi açısından bu politikalar son derece önemlidir. Plan döneminde altyapının finansmanına yerel yönetimlerin ve turizmcilerin etkin katılımının sağlanamaması ve kamu finansman imkânlarının yetersiz kalması nedeniyle ATAK Projesi planlandığı gibi gelişmemiştir.

3.2.2.8 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Türkiye'nin turizm potansiyelini en iyi şekilde değerlendirmek amacıyla başlatılan çalışmalar sonucunda plan dönemi boyunca turizm gelirlerinde artış beklenmektedir. Planın mevcut durum değerlendirmesi bölümünde tanıtım ve pazarlama konularında reforma ihtiyaç olduğu, yabancı tur operatörlerinin turizm piyasasında tekel konumuna geldiği, turizm merkezlerindeki ulaşım altyapısının, öncelikle de havaalanlarının geliştirilmesi gerekliliği, mevcut turizm eğitiminin hizmet kalitesine yeterli katkı sağlamadığı, ATAK Projesi'nde finansal problemler nedeniyle yeterli gelişme görülmediği gözlemlerine yer verilmiştir.

Amaçlar, ilkeler ve politikalar bölümünde turizm sektörünün direncini artırıcı önlemler alınması, kriz dönemlerinde ayakta kalabilen, kendi kaynağını yaratabilen ve öz denetim yapabilen sağlıklı bir yapıya kavuşmasının sağlanması, turizm mevsiminin yılın tamamına ve potansiyeli olan ancak bugüne kadar yeterince ele

alınmamış bölgelere yayılmasına yönelik önlemler alınması; sektörle ilgili tüm yatırımların doğal, tarihsel ve sosyal çevreyi gözetten bir yaklaşım içinde olması; var olan kapasiteler kullanılıncaya kadar teşviklerde ağırlığın öncelikle pazarlama alanına, hava ulaştırmasına ve toplam kalite iyileştirmesine verilmesi; turizm bölgelerinde yerel yönetimlerin ve halkın turizm ile ilgili kararlara katılımının sağlanması, kullanan öder-kirleten öder ilkesi uyarınca kamu eliyle yapılacak fiziksel altyapının finansmanına kullanıcıların katılımının sağlanması, ATAK Projesi kapsamına girebilecek proje uygulamalarının hızlandırılması istenmiştir.

Talepteki eğilimlere paralel olarak sektörde küçük ölçekli işletmelerin gelişmesine öncelik verilmesi ve bunların KOBİ statüsüne alınmalarının sağlanması, turizm eğitimi ve kalitesinde standardizasyonu, verimlilik ve iş kalitesinin gelişmesini ve istihdam için gerekli beceri düzeylerinin belirlenmesini sağlayacak belgelendirme sisteminin getirilmesi; turizme yönelik arazi kullanım planlarını yapma, yaptırma, onama sürecini yeniden tanımlayan, yetkileri belirleyen ve etkin bir denetim sistemi getiren bir yasal düzenleme yapılması; turizm sektörünün uzun süreli ve sağlıklı gelişimini sağlamayı amaçlayan dinamik ve stratejik TUSAP'ın uygulamaya geçirilmesi, AB'nin tek pazar uygulamasının beraberinde getireceği olası dalgalanmalara karşı önlemler alınması, *turizmin mevsimlik ve coğrafi dağılımını* iyileştirmek ve değişen tüketici tercihlerini de dikkate alarak yeni potansiyel alanlar yaratmak amacıyla golf, kış, dağ, termal, sağlık, yat, kongre turizmi ve eko turizmle ilgili yönlendirme çalışmalarının sürdürülmesi; ekolojik yönden aşırı duyarlı millî park alanlarında sürdürülebilir turizm gelişimi için gerekli düzenlemeler yapılmasına öncelik verilmesi politikalarının benimsendiği görülmektedir (DPT, 2000a).

Yasal ve kurumsal düzenlemeler bölümünde önceki plan metninde de yer verilen konularda değişikliklere gidilmesi tekrar gündeme alınmıştır. Çevre politikaları bağlamında turizm sektörüne ilişkin olarak doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımını sağlamak üzere gerekli yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması, 6831 sayılı Orman Yasası, 3194 sayılı İmar Yasası, 3621 sayılı Kıyı Yasası, 2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası, 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası'nda ve ilgili yönetmeliklerde değişikliklerin yapılması öngörülmüştür (DPT,

2000a, s. 189). Bu düzenlemelere ek olarak Yat Turizmi Yönetmeliği'nin yeniden ele alınması planlanmıştır. Tanıtıma ayrı bir başlık altında geniş yer ayrılmıştır. Çalışmaların yurt içinde ve yurt dışında süreklilik içerisinde yürütülmesi, ülke tanıtımı ile birlikte bu çalışmalardan ekonomik fayda sağlanması da amaçlanmıştır.

2001 Yılı Programı'nda rekabet gücü yüksek ve verimli bir turizm ekonomisinin geliştirilmesi, turizm ürünü ve buna bağlı olarak müşteri profilinde niteliğin yükseltilmesi, öncelikli bölgelerde mevcut ikinci konutların pazarlanmasına yönelik organizasyonlar geliştirilmesi, turizmde dış tanıtım stratejilerinin belirlenmesi, Tanıtım Fonu Kurulu'nun yeniden yapılandırılarak tanıtma ile ilgili kamu, özel kuruluş, meslek odaları ve vakıflardan oluşacak bir kurul haline getirilmesi amaçlanmıştır (DPT, 2000c). 2002 Yılı Programı'nda turizm sektöründe küçük ölçekli işletmelerin gelişmesine öncelik verilmesi ve KOBİ statüsünde değerlendirilmekte olan turizm işletmelerinin ihtiyaçlarını karşılayacak düzenlemelerin yapılması amaçlanmıştır (DPT, 2001b).

2003 yılında sektörel büyümenin gelişmişlik düzeyi dengesizliklerini azaltıcı doğrultuda yönlendirilmesine çalışılması, mevcut tesislerde doluluk oranlarını yükseltici, ikincil harcamaları artırıcı, nitelik yükseltici önlemler alınarak sezonun yılın tamamına yayılması amaçlanmıştır (DPT, 2003a). 24.07.2003 gün ve 4957 sayılı Turizmi Teşvik Yasası'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Yasa turizm yatırımlarının tek elden planlanması, projelendirilmesi ve işletilmesini öngören bir teşvik modelini başlatmıştır. 2004 yılında turizm sektörünün sağlıklı bir yapıya kavuşturulması, sektör ile ilgili tüm kurum, kuruluş ve sivil toplum örgütlerinin tanıtım politikasının belirlenmesinde katılımcı olmaları amaçlanmıştır (DPT, 2003b).

2005 yılında turizm sektörünün direncini artıracak önlemlerin alınması; sektörle ilgili tüm yatırımların doğal, tarihsel, sosyal ve kültürel çevreyi koruyucu ve geliştirici bir yaklaşım içinde ele alınması; küçük ölçekli işletmelerin gelişmesine öncelik verilmesi ve KOBİ statüsünde değerlendirilmekte olan turizm işletmelerinin ihtiyaçlarını karşılayacak düzenlemelerin yapılması amaçlanmıştır (DPT, 2004a). “Ülkemizde son yıllarda yatak kapasitesindeki hızlı artışa ve kaydedilen önemli

gelişmelere rağmen teknik altyapı konusunda bazı eksiklikler yaşanmaktadır. Doğal ve tarihî çevrenin tahribatı ile turizm merkezleri üzerindeki kentleşme baskısı ülke turizmini etkileyen önemli sorunlar arasındadır” (DPT, 2005, s. 224).

2006 Yılı Programı’nda turizm sektöründe küreselleşmenin ortaya koyduğu dinamikleri barındıran, turist sayısının yanı sıra hizmet kalitesini artırmaya çalışan, pazarlama kanallarını çeşitlendirerek üst gelir gruplarını hedef alan, doğal sermayeyi koruyan ve sürdürülebilir kılan, karşılaştırmalı rekabet üstünlüğüne uygun turizm türlerine öncelik veren temel politikalar benimsenmiştir (DPT, 2005).

3.2.2.9 Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)

Ülkemizde son yıllarda yatak kapasitesindeki hızlı artışa ve kaydedilen önemli gelişmelere rağmen tanıtım ve pazarlama konusunda yapısal bir reforma gerek olduğu vurgulanmıştır. Turizm eğitiminde henüz mesleki belgelendirme sistemine geçilememiş olmasının ise hizmet kalitesini olumsuz etkilediğine yer verilmiştir. Dokuzuncu Kalkınma Planı’nda kültür turizmi alanındaki potansiyelin değerlendirmesi gereği vurgulanmış, kültür turizminin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması çalışmaları bağlamında otantik özellikleri ile korunarak turizme açılan yöresel örneklerin desteklenmesi benimsenmiştir.

Turizm sektörünün bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltıcı doğrultuda yönlendirilmesi, turizm potansiyeli olan ancak bugüne kadar yeterince ele alınmamış yörelerde turizmi geliştirerek ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması; turizm yatırımlarının doğal, tarihsel ve sosyal çevreyi korumasına ve geliştirmesine özen gösterilmesi; sektörde yeni kapasite yaratmanın yanı sıra mevcut ürünün niteliğinin geliştirilmesine ağırlık verilmesi; yeni aktörlerin, tanıtım, pazarlama, altyapı, turizm eğitimi ve çevre konularında görevleri ile kamunun turizm sektöründeki rolünün yeniden tanımlanması; *turizmin mevsimlik ve coğrafi dağılımını* iyileştirmek ve değişen tüketici tercihlerini de dikkate alınarak yeni potansiyel alanlar yaratılması; destinasyon yönetimine ağırlık verilerek golf, kış, dağ, termal, yat, kongre turizmi ve ekoturizm ile ilgili yönlendirme çalışmalarının sürdürülmesi; sektörel avantajları

dikkate alarak sağlık hizmetleri turizminin desteklenmesi; mevcut kapasiteleri, kârlılık sağlayacak fiyat ve doluluk oranlarına taşıyacak talep yaratılınca kadar turizm teşviklerinde pazarlama alanına, hava ulaştırmasına ve toplam kalite iyileştirilmesine öncelik verilmesi; turizm hareketlerinin yoğunlaştığı bölgelerde yerel yönetimlerin ve kullanıcıların turizm ile ilgili kararlara ve kamu eliyle yapılacak fiziksel altyapının finansmanına katılımının sağlanması; sektörün uzun süreli ve sağlıklı gelişimini sağlamak üzere TUSAP'ın hazırlanması; turizm eğitiminde mesleki belgelendirme sistemine geçilmesi ve kalite standardizasyonunun sağlanması plan döneminde gerçekleştirilmesi öngörülen öncelikler olarak sıralanmıştır (DPT, 2007).

3.2.3 Planlı Kalkınma Dönemlerinin Genel Değerlendirmesi

1963 yılından itibaren uygulanan kalkınma planları kapsamında turizme yönelik farklı politikaların geliştirildiği görülmektedir. Söz konusu politikalar genel olarak üç temel amaç çerçevesinde oluşturulmuştur:

1. Turizm kaynaklarını, ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlayacak ve özellikle döviz gelirlerini en az maliyetle artıracak biçimde değerlendirmek,
2. Turizm olanaklarını toplumun çalışan kitlelerinin sağlıklı dinlenme gereksinimlerini karşılayacak bir biçimde geliştirmek,
3. Yeniden üretilmez bir miras olan doğal ve tarihî kaynakların gelecek kuşaklara aktarılmasını sağlayacak bir koruma-kullanma dengesini geliştirmek ve uygulamak; bu kaynakların geriye dönülmez bir biçimde yıpratılıp yok edilmesini ve kötüye kullanılmasını önlemek (Kozak, N., Akoğlan ve Kozak M., 1994).

Kalkınma planları incelendiğinde (Tablo 3.5) turizmin gelişimine paralel olarak politika başlıklarının da zamanla çeşitlendiği izlenmektedir. Ancak dokuz plan dönemi süresince öngörülen politikalardan bazıları uygulama şansı bulurken, bazılarının ise söylem düzeyinde kaldığı görülmektedir. Gelişmekte olan diğer ülke örneklerinde olduğu gibi sektörden sağlanması beklenen ekonomik faydalar ulusal turizm politikalarının değişmez öncelikleri arasında yer almaktadır. Buna paralel olarak konaklama kapasitesinin artırılmasına yönelik projelere yedi ve sekizinci plan

dönemleri dışında sürekli rastlanmaktadır. Yedi ve sekizinci plan dönemlerinde ise konaklama yatırımlarının hızlı artışı karşısında altyapının yetersiz kalması, çevresel kaygıların artması ve en önemlisi yeni yatak arzının yeterli talep görmemesi sonucu mevcut kapasiteler kullanılabildiği kadar teşviklerde ağırlığın tanıtım, pazarlama, kalite iyileştirme ve yenileme yatırımlarına verilmesi istenmiştir. Öngörülen politikalara karşın özellikle sekizinci plan döneminde kitle turizmine yönelik konaklama yatırımlarını durdurmak mümkün olmamıştır.

Tablo 3.5 Ulusal turizm politikalarının sürekliliği

	Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1987)	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)	Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)	Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)	Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)	Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)	Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)	Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)
Turizmden ekonomik beklentiler	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Konaklama kapasitesinin artırılması	*	*	*	*	*	*			*
Kamunun turizm yatırımları	*	*	*	*					
Yabancı sermaye	*	*	*	*	*				
Katılımcı turizm planlaması							*	*	*
Altyapının ortaklaşa finansmanı						*	*	*	*
Tanıtım ve pazarlama	*	*	*	*		*	*	*	*
Turizm eğitimi	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Turizm örgütlenmesi	*	*		*		*			
Turizm mevzuatı	*	*	*	*	*	*	*	*	
Kredi ve teşvikler	*	*	*	*	*	*	*	*	*
Sosyal turizm			*	*	*	*			
İç turizm	*	*	*						
Bireysel turizm				*	*				
Kitle turizmi	*	*	*	*	*				
Turizmin çeşitlendirilmesi			*	*	*	*	*	*	*
İkinci konutların turizm amaçlı kullanımı						*	*	*	
Turizm altyapı sorunları		*	*	*	*	*	*	*	*
Turizm araştırmaları	*								
Turizm istatistikleri				*	*				
Sürdürülebilirlik				*	*	*	*	*	*
Doğal varlıkların korunması			*	*	*	*	*	*	*
Tarihsel/kültürel değerlerin korunması		*	*	*	*	*	*	*	*
Tarım topraklarının korunması					*	*			
Kıyılarının korunması ve kamu yararı		*	*	*		*			
Kıyılarda ikinci konut gelişiminin önlenmesi				*					
Mevsimsel dağılım sorunu				*		*	*	*	*
Yatırımların mekânsal dağılımı sorunu						*	*	*	*
Master plan						*			
Fiziksel planlama		*	*	*	*				
Turizm öncelik bölgeleri	*	*	*	*	*				
Organize turizm bölgeleri			*	*	*				
Bölgesel kalkınmada turizm yatırımları								*	*
Arazi tahsisleri					*	*	*	*	*

Kaynak: Kozak, N., Akoğlu ve Kozak M., 1994, s. 124'teki tablodan geliştirilmiştir.

Planlı dönemin başlangıç yıllarında turistik yatak kapasitesinin sınırlı olması veya turizm gelişim bölgelerinde konaklama altyapısının bulunmamasından ötürü kamunun konaklama yatırımlarına eğildiği görülmektedir. Beşinci plan dönemine kadar konaklama tesis yatırımlarına soyunan kamu bu dönemden itibaren üstyapıyı kredi, teşvik ve arazi tahsisi önlemleriyle desteklediği özel sektöre terk etmiştir. Yabancı yatırımcılar özellikle 2634 sayılı yasa sonrasında özel sektöre tanınan bütün imkânlardan yararlanma hakkına sahip olmakla birlikte ilk beş plan dönemi dışında yabancı sermayeye plan metinlerinde açık biçimde yer verilmediği görülmektedir.

Yedinci plan döneminden itibaren turizm politikası ve planlaması süreçlerine yerel yönetimlerin, özel sektörün ve halkın katılımı öngörülmüştür. Benzer biçimde altyapının finansmanına kamunun yanı sıra kullanıcıların aktif katılımına yönelik projeler üretildiği görülmektedir. Tanıtım ve pazarlama çalışmalarına ağırlık verilmesi, turizm eğitiminin iyileştirilmesi, turizm örgütlenmesi ve turizm mevzuatının ihtiyaçlara yönelik olarak sürekli güncellenmesi konuları hemen her dönemde yer verilen politika başlıkları arasındadır.

Türkiye’de turizm yatırımları diğer ülke örneklerinde olduğu gibi devlet yardımlarından azami oranda yararlanmıştır. Özellikle 12.03.1982 tarihli Turizmi Teşvik Yasası sonrasında kamu arazisi tahsislerinin konaklama kapasitesinin artmasında önemli paya sahip olduğu bilinmektedir. Diğer taraftan özellikle orman arazilerinin turizm yatırımcılarına tahsis edilmesi yoğun eleştiri konusu olmuştur. Nitekim yedinci plan döneminde “başta ormanlar olmak üzere kamu arazilerinin turizm yatırımlarına tahsisinde doğal çevrenin korunması” (DPT, 1995a) ve ilgili yasanın revize edilmesi ilke olarak benimsenmiştir: “Doğal çevrenin korunması göz önüne alınmadan turizm yatırımları serbest bırakılmış, devlet desteği almıştır. Bu durumu düzeltmek üzere Turizmi Teşvik Kanunu revize edilmelidir” (DPT, 1995a).

Arazi tahsisinin yanı sıra sektöre yönelik kredi ve teşvik önlemleri büyük talep görmüştür. Turizm yatırımcısı nakdî anlamda devlet desteğini ilk plan döneminden itibaren arkasına almakla birlikte Turizmi Teşvik Yasası ve ilgili yönetmelikleri yatırımcılara son derece cazip imkânlar sunmuştur. Öte yandan söz konusu tedbirler

yatırımların coğrafi dağılımı ve belirli turizm türlerinin desteklenmesi süreçlerinde etkin bir araç olmuştur. İkinci ve üçüncü plan dönemlerinde yatırımların turistik önceliği olan bölge ve merkezlere yönelmesini sağlayacak kredi önlemlerinin devreye sokulması ve öncelik bölgeleri arasında farklı faiz uygulamalarına gidilmesi yönünde tedbirler öngörülürken, sonraki dönemde ise kredilerde turizm alan ve merkezlerine, tamamlama, tevsi ve iyileştirme yatırımlarına öncelik tanınması istenmiştir. Altıncı plan döneminde teşviklerin, doğal güzelliklerin korunarak turizme kazandırılması ve yeni turizm türlerinin geliştirilmesine ayrılması istenmiştir. Sonraki dönemde de benzer kaygıların taşındığı görülürken, sekizinci ve dokuzuncu planlarda “mevcut kapasiteler kullanılıncaya kadar turizm teşviklerinde ağırlık öncelikle, pazarlama alanına, hava ulaştırmasına ve toplam kalite iyileştirilmesine verilecektir” (DPT, 2000a) şeklinde ifadelere yer verilmiştir.

Sosyal devlet uygulamalarının gereği olarak üçüncü plan döneminden itibaren sosyal turizm politikaları destek görürken, yedinci plan döneminde gündeme gelen kamu kamplarının özelleştirilmesi sosyal destekleri sona erdirmiştir. İç turizmin geliştirilmesi hedefi ilk üç plan metninde açık biçimde yer almasına karşın dördüncü ve beşinci kalkınma planı dönemlerinde bireysel turizmin de desteklenmesi öngörülmüştür. Kitle turizminin geliştirilmesine dönük politikalar altıncı plan dönemine kadar ulusal turizm politikalarının temelini oluşturmaktadır. Sonraki dönemlerde yeni turizm türlerinin politika düzeyinde daha fazla destek bulduğu, buna karşılık kitle turizmi yatırımlarının yaygın şekilde desteklendiği görülmektedir.

Turizm ürününün çeşitlendirilmesine yönelik ifadelere ilk olarak 1978 yılında hazırlanan Geçiş Dönemi Politikası kapsamında yer ayrılmıştır. Dördüncü plan döneminde sadece yat turizmine yönelik destek öngörülmüştür. Ancak yeni turizm türlerinin desteklenmesine beşinci plan döneminden itibaren karar verildiği gözlenmektedir. Özellikle konferans, termal, yat, kruvaziyer, kış turizmi, yayla turizmi ve golf turizmi gibi yeni türlerin desteklenmesi konusu plan metinlerinde yer bulmuştur.

Dördüncü plan döneminde turizme ayrılan kıyı alanlarında ikinci konut gelişimini önleyici düzenlemeler yapılması istenmiştir. Ancak alınan önlemlerin yetersiz kalması

sonucu kıyılarda ikinci konut inşaatlarının önüne geçilememiş, sonraki dönemlerde ise ikinci konutların turizm amaçlı kullanılması gündeme gelmiştir.

Konaklama kapasitesinin artışı karşısında altyapı yatırımlarının yetersiz kalışı ikinci dönemden itibaren tespit edilirken, takip eden yıllarda kullanıcıların altyapının finansmanına katılımları beklenen düzeye ulaşamamıştır. Doğal varlıkların korunarak turizm amaçlı kullanılması üçüncü dönemden itibaren ve tarihsel/kültürel değerlerin turizme kazandırılması ikinci plan döneminden itibaren politikalar arasında yer bulmuştur. Turizmin büyük sıçrama yaptığı beşinci ve altıncı plan dönemlerinde tarım arazileri üzerinde oluşan baskıya dikkat çekilmiştir. Kitle turizmine yönelik yatırımların yoğunlaştığı kıyı bölgeleri, turizm kaynaklı çevresel sorunların sıklıkla görüldüğü alanların başında gelmektedir. Kıyıların korunması ve kamu yararına uygun olarak kullanılması turizm planlama süreçlerinin başlıca gündem maddesi olmuştur.

Turizm gelişiminin bir master plan kapsamında ele alınması altıncı plan döneminde gündeme gelmiş, diğer taraftan fiziksel planlama çalışmaları kitle turizmi gelişimini yönlendirmek üzere yapılmıştır. Ancak söz konusu fiziksel planlar genel olarak turizme yönelik arazi kullanımların kendi içindeki dağılımlarını sorun edinmiştir. Turizm yatırımların hinterlandında neden olabileceği kentsel gelişmeleri hesaba katmamıştır. Kitle turizminin gelişmesi beklenen turizm öncelik bölgeleri ve organize turizm bölgeleri üzerinden sınırlı ulusal kaynakların etkin biçimde kullanılması düşünülmüştür. Öte yandan öngörülen politikalar ve diğer teşvik unsurları sonraki dönemlerde yatırımların belirlenen kıyı bölgelerde yoğunlaşmasına neden olmuştur. Özellikle kıyı bölgelerinde gözlenen aşırı yoğunlaşma yatırımların mekânsal ve mevsimsel olarak kutuplaşması sorununu beraberinde getirmiştir. Zira turizm sektörü birçok ülkede bölgesel dengesizlikleri gidermede başarılı olurken, ülkemizde turizm yatırımlarının başını çektiği yeni kutuplaşmalar yaşanmıştır.

Tablo 3.6 Kalkınma planlarının turizm politikaları

	Siyasi ve Ekonomik Konjonktür	Turizm Politikası	Desteklenen Turizm Türleri	Tanıtım ve Pazarlama Stratejisi	Eğitim Stratejisi	Örgütlenme Stratejisi	Yasal Strateji	Kredi ve Teşvik Stratejisi	Mekânsal Strateji	Gerçekleşmeler	Yasal Gelişmeler	Mekânsal Sonuçlar
Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)	➤Siyasi istikrarsızlık ➤Ankara Anlaşması	➤Ödemeler dengesi açığının kapatılmasında turizmden yararlanılması ➤Konaklama yatırımlarına önem verilmesi ➤Kamu kamplarının turizme açılması ➤Turizmin yan sektörlerinin desteklenmesi ➤Turizmin gelişmesine olanak sağlayacak karayollarının yapılması ➤“Turist eğilimleri araştırması” çalışmasının yapılması	➤İç turizmin teşvik edilmesi ➤Tatil köyleri ve kampların kurulması ➤Yabancı kuruluşlardan yardım alınması	➤Tanıtım çalışmalarına önem verilmesi ➤Tanıtımda yabancı kuruluşlardan yardım alınması	➤Turizm personeli eğitime öncelik verilmesi	➤Turizm işlerinden sorumlu olacak örgütün kısa sürede kurulması ➤Yerel ölçekli “turizm geliştirme kurulları” oluşturulması	➤Doğal varlıkların turizm amaçlı kullanımına ilişkin düzenlemelerin yapılması	➤Konaklama yatırımlarının bina vergisinden muaf tutulması	➤Turizm bakımından gelişmiş ve gelişmekte olan bölge ve merkezlere öncelik verilmesi ➤Öncelik bölge ve merkezlerinde yatak kapasitesinin artırılması (İmar İskân Bakanlığı, 1964) ➤Millî parklar kurulması	➤Kamu tarafından büyük kapasiteli otel ve tatil köyü yapımına başlanmıştır.		➤Turizm bakımından öncelik tanınan üç bölge ve on bir merkezi Marmara’da (İstanbul, Bursa, Erdek, Çanakkale), Ege’de (İzmir, Bergama, Kuşadası, Marmaris Eğirdir, Denizli) ve Antalya (Alanya) olarak belirlenmiştir.
İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)	➤Siyasi ve ekonomik istikrarsızlık	➤Yabancı turist sayısı, ortalama harcama ve dış turizm gelirlerinin artırılması ➤Örnek turizm tesislerinin ve altyapı yatırımlarının kamu, diğer turistik yatırımların özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi ➤Turizmin ekonomik, sosyal ve kültürel fonksiyonlarından tam olarak yararlanılması ➤Fiyat politikasının uluslararası rekabet koşullarına uyarlanması ➤Turizm bakımından önemli Güneybatı Anadolu yollarının tamamlanması ➤Çevre sağlığı ve gıda kontrolüne önem verilmesi	➤İç turizmin geliştirilmesi ➤Kitle turizmine uygun ulaşım ve konaklama olanaklarının sağlanması	➤Turistik tanıtıma yeni bir yön verilmesi ➤Tanıtım çalışmalarının bakanlık tarafından yürütülmesi ➤Uluslararası alanda özellikle Akdeniz ülkeleri ile ortaklaşa tanıtım yapılması	➤“Turizm Eğitimi ve Öğretimi Ulusal Merkezi” kurulması	➤Turizm örgütlenmesinin yeniden düzenlenmesi ➤Turizm ve Tanıtma Bakanlığı’nın sadece turizm sektörü ile uğraşacak şekilde örgütlenmesinin sağlanması ➤Kamu sektörü elindeki turizm işletmelerinin tek elden yönetilmesi	➤Turizm ve Tanıtma Bakanlığı kuruluş yasında değişiklikler yapılması	➤Kredi politikasına yeni bir yön verilmesi ➤Turizm kredilerinin artırılması ve sadece bu alanda çalışacak bir örgütlenmenin sağlanması ➤Turizm öncelik bölgeleri arasında farklı faiz oranları uygulanması	➤Koruma ve yenileme çalışmalarına öncelik bölgelerden başlanması ➤Yatırımların turizm potansiyeli yüksek yerlerde yoğunlaştırılması ➤Turizm öncelik bölgelerini kapsayacak bir fiziksel turizm planının hazırlanması ve yatırımların bu plana göre uygulanması	➤Kitle turizmine uygun tesislerin kurulmasını özendirici önlemler getirilmiştir. ➤Sektörün finansmanında kredi ihtiyacı karşılanamamıştır.	➤Fiziksel planları tamamlanana kadar kamu arazilerinin satılmaması, kiralınmaması, tahsis edilmemesi kararlaştırılmıştır. ➤Sahil şeritlerinde yapılaşma ve planlamaya ilişkin imar mevzuatı kapsamındaki ilk düzenleme 1605 sayılı yasaya eklenen yedinci madde ile gerçekleştirilmiştir.	➤Birinci plan döneminde yapımına başlanan otel ve tatil köyleri tamamlanmıştır. ➤Akdeniz, Göreme, Uludağ, Güney Ege ve kısmen Marmara bölgelerinde fiziksel planlama çalışmalarına girilmiştir. ➤Çanakkale-Balıkesir il sınırı ve Antalya-İçel il sınırı arasında kalan üç km derinliğindeki kıyı seridi turizm gelişme bölgesi ilan edilmiştir.
Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)	➤1973 yılında başlayan ekonomik durgunluk ve petrol bunalımı ➤Kıbrıs Barış Harekâtı	➤Konaklama ve altyapı yatırımlarının fiziksel planlara uygun olarak yapılması ➤Önceliğin fiziksel planları yapılmış ve turizmin hızlı geliştiği alanlara verilmesi ➤Millî park yatırımları ve tarihî eserlerin onarımlarının tamamlayıcı yatırımlar çerçevesinde değerlendirilmesi ➤Yatırımların turist akımına paralel olarak diğer bölgelere kaydırılması ➤Tarihsel değerleri koruma amaçlı yatırımlar öncelikli ele alınması ➤Kıyıların toplam yararına kullanılmasının sağlanması ➤Çalışanların sürekli istihdamının sağlanması ➤Özel sektörün yetersiz kaldığı ölçüde kamunun öncü ve örnek tesis yatırımlarını gerçekleştirmesi ➤Yabancı sermaye yatırımlarının planlı bölgelerde, kitle ve dış turizmüne dönük olması	➤Kitle turizmi ➤Yatırımların, tanıtım çalışmalarının ve denetimlerin kitle turizmi esaslarına uygunluğunun sağlanması ➤Sosyal turizm ➤İç turizm ➤Kıyı turizmi	➤Türkiye’ye yönelik bir tanıtım kampanyasına başlanması (1978 Yılı Programı) ➤Tanıtma, pazarlama ve enformasyon hizmetlerinde eş güdüm sağlanması (1978 Yılı Programı) ➤Turizm tanıtım ve işletmeciliğinde özel sektöre ağırlık verilmesi	➤Pratik otelcilik ve turizm okullarının açılması		➤Kıyıların, turistik ve millî park tanıtım kampanyasında niteliğindeki alanların kamu yararına kullanılmasını ve korunmasını sağlayacak düzenlemelerin hazırlanması	➤Kredi ihtiyacının karşılanmasında Turizm Bankası’nın yanı sıra genel bankacılık sisteminden yararlanılması ➤Yatırımların turistik önceliği olan bölge ve merkezlere yönelmesini sağlayacak kredi önlemlerinin devreye sokulması	➤Kitle turizmüne uygun konaklama tesisi yatırımlarının öncelik bölgelerinde yoğunlaşması ➤Fiziksel planlama çalışmalarına devam edilmesi ➤Organize turizm bölgelerinin belirlenmesi (1978 Yılı Programı) ➤Sektörel hedeflerin organizasyonu ve mekân ile ilişkisini belirleyen TUSAP çalışmalarına hız verilmesi (1978 Yılı Programı) ➤Turizm gelişme bölgelerinde turistik arz çeşitliliği yaratılması (GDP)		➤Geçiş Dönemi Politikası (GDP) (1979) uyarınca İstanbul (il), İzmir (alt bölge), Muğla (il), Antalya (il) ve Kapadokya (alt bölge) turizm gelişme bölgeleri olarak belirlenmiştir. ➤Turizm yatırımları için elverişli on iki öncelikli kıyı turizmi merkezi saptanmıştır: Bodrum, Marmaris, Kuşadası, Akçay, Çeşme, Alanya, Köyceğiz-Dalyan, Foça, Ayrıalık, Side-Manavgat, Kemer, Fethiye. ➤Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi planlama çalışmalarına başlanmıştır.	

Tablo 3.6 Kalkınma planlarının turizm politikaları (devam)

	Siyasi ve Ekonomik Konjonktür	Turizm Politikası	Desteklenen Turizm Türleri	Tanıtım ve Pazarlama Stratejisi	Eğitim Stratejisi	Örgütlenme Stratejisi	Yasal Strateji	Kredi ve Teşvik Stratejisi	Mekânsal Strateji	Gerçekleşmeler	Yasal Gelişmeler	Mekânsal Sonuçlar
Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)	24 Ocak Kararları 1981'de Sermaye Piyasası'nın kurulması 1982'de yerleşik döviz hesabı açılmasına izin verilmesi - Dış ticaretin önündeki engellerin büyük ölçüde kalkması 1984'te döviz işlemleri kısmen serbest hale gelmiştir.	- Turizmde kamunun etkinliğinin artırılması - Kıyıların kamu yararına kullanımının sağlanması - Özel sektör, yabancı sermaye ve küçük tasarrufların yatırıma özendirilmesi suretiyle konaklama kapasitesinin artırılması - Kitle turizmne ve dış turizme yönelen yabancı yatırımcıların özendirilmesi - Yabancı personel istihdamına kolaylıklar sağlanması - Turizm sezonunda charter seferlerinin düzenlenmesi - Çalışanların tatil gereksinimlerinin karşılanması - Turistlere ve günübirlikçilere ülkede kalacakları gün başına döviz bozdurma zorunluluğu getirilmesi - Mevsimsel talebin dengeli dağılımının sağlanması - Turizm istatistiklerinin geliştirilmesi - Turizmde alanında uluslararası iş birliğinin genişletilmesi	- Kitle turizmne uygun konaklama tesisi yatırımlarının öncelikli bölgelerde yoğunlaştırılması - Kitle turizmne yönelik yatırımlar tamamlanana kadar bireysel turizmin de desteklenmesi	- Tanıtma ve pazarlamanın yerli ve yabancı tur operatörleri yardımıyla yapılması - Kamu yatak kapasitesinin etkin şekilde pazarlanabilmesi için ilgili kurumlar arasında iş birliği sağlanması	Turizm eğitim politikasının yeniden ele alınması	Kamu kamplarının tek merkezden yönetilmesi, nitelikleri uygun olanların dış turizme açılması ve iç turizme dönük kullanımlarda kâr amacı güdülmemesi	- Kıyılarda ikinci konut yapımını önleyici düzenlemeler yapılması - Doğal kaynakların sürdürülebilmesi ve sektörün geleceği için gerekli rezerv alanların denetim altında tutulması amacıyla kıyılar ve turistik alanlar ile ilgili yasal düzenlemeler hazırlanması - Yat turizmne yönelik düzenlemeler yapılması	Kredilerde önceliğin tamamlama ve tevsi yatırımlarına, turizm alan ve merkezlerine, ev pansiyonlarına, belgesiz konaklama tesislerinin iyileştirilmesine verilmesi	- Kitle turizmne uygun konaklama yatırımlarının öncelikli bölgelerde yoğunlaştırılması - Organize turizm bölgelerinin geliştirilmesi - Tarihsel çevrenin ve önemli savaş alanlarının, kırsal ve kentsel dinlence bölgelerinin, doğal dinlence potansiyeline sahip orman alanlarının saptanması, korunması ve ulusal-tarihsel parklar çerçevesinde iç ve dış turizme yönelik olarak değerlendirilmesi	2683 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yasası 2783 sayılı Millî Parklar Yasası 2872 sayılı Çevre Yasası 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası	1979 yılında kamunun öncülüğünde yeni konaklama yatırımlarına başlanmıştır.	
Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)	24 Ocak Kararları - İhracatı teşvik politikaları 1985'te Merkez Bankası'nın kamu kâğıtları ihalelerine başlaması 1986'da para piyasasının açılması 1989'da sermaye hareketlerini n serbest bırakılması	- Turizm potansiyelinin ekolojik dengeyi koruma ve çevreyi güzelleştirme ilkeleri çerçevesinde değerlendirilmesi - Çalışanların tatil ihtiyaçlarının karşılanması - Turizm istatistiklerinin iç turizm hareketlerini de kapsamı - Turizm envanteri ile fiziksel planlama çalışmalarının kamu, özel sektör ve STK iş birliği ile gerçekleştirilmesi - OECD ve OPEC ülkelerine ek olarak Balkan ve Üçüncü Dünya ülkeleri ile turistik ilişkilerin geliştirilmesi - Kamunun altyapı yatırımlarına ağırlık vermesi - Üstyağının geliştirilmesi - Yatak kapasitesinin artırılması - Yabancı sermayenin desteklenmesi - Turizm sektörünün ulaşım sorunlarına çözüm aranması - İzmir, Antalya ve Dalaman havaalanlarının uluslararası yolcu taşıma kapasitelerinin artırılması	- Kitle turizmne öncelik verilmesi, bireysel turizmin desteklenmesi - Yeni turizm türlerinin geliştirilmesi - Konferans, termal, yat, kruvaziyer ve kış turizmi altyapısının devlet tarafından desteklenmesi	- İşletmecilik eğitime devlet desteği verilmesi - Mesleki eğitimin yabancı dilde yapılması - Turizm eğitim merkezlerinin modernize edilmesi	Turizm mevzuatının güncellenmesi	- Turizm Bankası'nın fonlarını sadece kredilere ayırması - Kamu arazileri tahsisî - Uygun yatırım ve işletme kredileri - K.K.D.P. - Yatırım indirimi - Sigorta prim indirimleri - Gümrük istisnası - KDV iadesi	- Turizmin tarım topraklarına doğru yayılmasının önüne geçilmesi - Organize turizm bölgelerinin hayata geçirilmesi - Güney Antalya Projesi'ne benzer altyapı projelerinin hazırlanması - Turizmin öncelikli merkezlerde gelişiminin sağlanması	- Özel kesim yatırımlarının sektörel dağılımı, konut ve turizm sektörü lehine önemli ölçüde değişmiştir. 1985'te turizm yatırımları kalkınmada özel önem taşıyan sektör kapsamına alınmıştır.	3194 sayılı İmar Yasası	- Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi bakanlığın en önemli faaliyeti olmuştur. - Yatırımcılara kamu arazileri tahsisine başlanmıştır.		

Tablo 3.6 Kalkınma planlarının turizm politikaları (devam)

	Siyasi ve Ekonomik Konjonktür	Turizm Politikası	Desteklenen Turizm Türleri	Tanıtım ve Pazarlama Stratejisi	Eğitim Stratejisi	Örgütlenme Stratejisi	Yasal Strateji	Kredi ve Teşvik Stratejisi	Mekânsal Strateji	Gerçekleşmeler	Yasal Gelişmeler	Mekânsal Sonuçlar
Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)	24 Ocak Kararları sonrası uygulanan liberal politikalar - Finans hareketlerinin tamamen serbest olması - Berlin Duvarı'nın yıkılması - Doğu Bloku'nun dağılması - Körfez Savaşı - Sovyetler Birliği'nin dağılması	- Alt ve üstyapının nitelik ve niceliğinin yükseltilmesi - Doğal güzelliklerin ve kültürel değerlerin korunmasına öncelik tanınması - Özel hava taşımacılığının ve charter seferlerinin desteklenmesi - Yerli seyahat acentelerinin desteklenmesi - Doluluk oranlarını ve ikincil harcamaları artırıcı önlemler alınması - Turizm sezonunun yılın tamamına yayılması - Toplumsal uygun ve sağlıklı şartlarda tatil yapmalarının sağlanması - AT normlarına uyumun sağlanması	- Kış, av ve su sporları ile festival, sağlık, gençlik, kongre, termal, golf, kruvaziyer ve üçüncü yaş turizminin desteklenmesi - Küçük ölçekli tesisler ve aile işletmelerinin desteklenmesi - İkinci konutların turizme açılmasının sağlanması	Dış tanıtım çalışmalarına hız verilmesi	- Kamu kaynaklarının eğitime ayrılması - Otelcilik ve turizm meslek liselerine ağırlık verilmesi - Belgeli tesislerde sertifikalı eleman istihdamının zorunlu kılınması		- Kıyılarda yapı yoğunlaşmasını önleyecek yasal düzenleme yapılması - Yatırımcı, işletmecisi ve pazarlamacıların bir birlik çatısı altında toplanmalarına yönelik düzenlemeler yapılması	Türkiye Kalkınma Bankası'nın kaynakları özel yatırımların verimliliğini ve hacmini artıracak şekilde kullanması	- Uzun vadeli turizm gelişme master planı hazırlanması - Sahil şeritlerinden yararlanmada kamu yararını gözetten bir master plan hazırlanması - Nitelikli tarım arazilerinin turizm amaçlı kullanımının önlenmesi - Doğal ve kültürel açıdan riskli bölgelerde altyapı tamamlanmadan yatırımlara izin verilmemesi - Turizmin mekânsal dağılım, nitelik ve tür itibarıyla sürdürülebilir bir gelişim içinde olması	- Turist harcamaları artmıştır. - ATAK Projesi çevresel değerlerin öneminin kavranması ve AT normlarına uyumun somut göstergesidir. - Altyapının finansmanına yerel yönetimlerin ve kullanıcıların katılımı sağlanamamıştır.	ATAK Projesi'nin pilot bölge uygulaması başlatılmıştır.	
Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)	Mahalli İdarelerin Güçlendirilme esi Reformu	- Rekabet gücü yüksek ve verimli bir turizm ekonomisinin geliştirilmesi - Yerel halkın ve turistlerin beklentilerinin karşılanması - Doğal ve kültürel değerlerin sürekliliğinin sağlanması - Turizm üstyapısının etkin kullanılması ve yeterli altyapı ile bütünleştirilmesi - Turizmin mevsimlik dağılımının iyileştirilmesi - Değişen tüketici tercihleri doğrultusunda yeni potansiyel alanlar yaratılması - Fiziki planların amacına uygun olarak uygulanmasının sağlanması - Yerel yönetimlerin ve halkın turizm kararlarına katılımı - ATAK Projesi'nin uygulanması - Altyapının finansmanına kullanıcıların katılımının sağlanması - İpek Yolu üzerindeki han, hamam ve kervansarayların turizme açılması	- Golf, kış, dağ, yayla, termal, sağlık, yat, karavan, kruvaziyer, kongre ve eğlence turizminin geliştirilmesi - Küçük ölçekli turizm işletmelerinin desteklenmesi - İkinci konutlar	- Öncelikli bölgelerde mevcut ikinci konutların pazarlanması - Yerli tur operatörlüğünün yaygınlaştırılması - Tanıtım ve pazarlama çalışmalarının geliştirilmesi ve uygulanması için yeni finansman oluşturulması - Osmanlı-Türk ve antik Anadolu kültür eserlerinin yoğunlaştığı yörelerin tanıtımına önem verilmesi	Hizmet kalitesinin yükseltilmesi için sertifikasyon sistemine geçilmesi		- Turizm sektörüne yönelik yasal ve kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesi, mevcutların güncellenmesi 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası'nın yenilenmesi	- TUSAP'ın uygulamaya geçirilmesi - Turizm gelişiminin bölgesel dengesizlikleri ortadan kaldıracak şekilde yönlendirilmesi - Turizmin coğrafi dağılımının iyileştirilmesi	Konaklama yatırımları yavaşlatılmış, altyapı, pazarlama ve yenileme yatırımları özendirilerek turizm hizmetlerinin niteliğinin korunması ve iyileştirilmesine öncelik verilmiştir.			

Tablo 3.6 Kalkınma planlarının turizm politikaları (devam)

	Siyasi ve Ekonomik Konjonktür	Turizm Politikası	Desteklenen Turizm Türleri	Tanıtım ve Pazarlama Stratejisi	Eğitim Stratejisi	Örgütlenme Stratejisi	Yasal Strateji	Kredi ve Teşvik Stratejisi	Mekânsal Strateji	Gerçekleşmeler	Yasal Gelişmeler	Mekânsal Sonuçlar
Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)	2001 Ekonomik Krizi	- Rekabet gücü yüksek ve verimli bir turizm ekonomisinin geliştirilmesi (2001 Yılı Programı) - Turizm ürününde ve müşteri profilinde niteliğin yükseltilmesi (2001 Yılı Programı) - Turizm sektörünün direncini artırıcı önlemler alınması - Turizm mevsiminin yılın tamamına yayılması - Yatırımların doğal, tarihsel ve sosyal çevreyi gözetin bir tutum içinde olması - Yerel yönetimlerin ve halkın turizm kararlarına katılımı - Altyapının finansmanına kullanıcıların katılımının sağlanması - ATAK Projesi kapsamına girebilecek proje uygulamalarının hızlandırılması - TUSAP'ın uygulamaya geçirilmesi - AB tek pazar uygulamasının getireceği olası dalgalanmalara karşı önlemler alınması - Doluluk oranlarını ve ikincil harcamaları artırıcı, nitelik yükseltici önlemler alınması (2003 Yılı Programı) - Turist sayısının yanı sıra hizmet kalitesinin artırılması (2006 Yılı Programı)	- Küçük ölçekli işletmelerin desteklenmesi, KOBİ statüsüne alınmalarının sağlanması - Golf, kırsal, dağ, termal, sağlık, yat, kongre turizmi ve eko turizm türlerinin desteklenmesi - Öncelikli bölgelerde mevcut ikinci konutların pazarlanması (2001 Yılı Programı) - Karşılaştırmalı rekabet üstünlüğüne uygun turizm türlerine öncelik verilmesi (2006 Yılı Programı)	- Tanıtıma ayrı bir başlık altında geniş yer verilmiştir. - Dış tanıtım stratejilerinin belirlenmesi (2001 Yılı Programı) - Tanıtma Fonu Kurulu'nun yeniden yapılandırılması (2001 Yılı Programı) - Tanıtım politikasının belirlenmesinde tüm tarafların katılımcı olmalarının sağlanması (2003 Yılı Programı)	Hizmet kalitesinin yükseltilmesi için sertifikasyon sistemine geçilmesi		- Turizm planlaması süreçlerini yeniden tanımlayan, etkin denetim sistemi getiren bir yasal düzenleme yapılması - Doğal kaynakların sürdürülebilir kullanımı sağlamak üzere gerekli yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılması - Sektörel düzenlemelerin güncellenmesi	Mevcut kapasiteler kullanılabildiği kadar teşviklerde ağırlığın öncelikle pazarlama alanına, hava ulaştırmasına ve toplam kalite iyileştirmesine verilmesi	- Turizmin potansiyeli olan yeni bölgelere yayılması - Ekolojik açıdan duyarlı millî park alanlarında sürdürülebilir turizm gelişimi için gerekli düzenlemeler yapılmasına öncelik verilmesi - Sektörel büyümenin gelişmişlik düzeyi dengesizliklerini azaltıcı doğrultuda yönlendirilmesi (2003 Yılı Programı)	Konaklama kapasitesindeki hızlı artışa rağmen teknik altyapı konusunda eksiklikler yaşanmaktadır.	4957 sayılı Turizmi Teşvik Yasası'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Yasa	
Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013)	Küresel Ekonomik Kriz	- Turizm potansiyeli olan yeni bölgelerde turizmi geliştirerek ekonomik kalkınmanın sağlanması - Turizm yatırımlarının doğal, tarihsel ve sosyal çevreyi korumasına ve gelişmesine özen gösterilmesi - Yeni kapasite geliştirilmesinin yanı sıra mevcut ürünün niteliğinin geliştirilmesi - Turizmin mevsimlik dağılımının iyileştirilmesi - Altyapı finansmanına yerel yönetimlerin ve kullanıcıların katılımının sağlanması - TUSAP'ın hazırlanması	- Kültür turizmi - Golf, kırsal, dağ, termal, yat, kongre, sağlık hizmetleri turizmi ve eko turizmin desteklenmesi	Tanıtım ve pazarlama reformu yapılması	Mesleki belgelendirme sistemine ve kalite standardizasyonuna geçilmesi	- Kamunun turizm sektöründeki rolünün yeniden tanımlanması - Destinasyon yönetimine ağırlık verilmesi		Mevcut kapasiteler kullanılabildiği kadar teşviklerde ağırlığın öncelikle pazarlama alanına, hava ulaştırmasına ve toplam kalite iyileştirmesine verilmesi	- Turizm yatırımlarının bölgesel gelişmişlik farklılıklarını azaltıcı doğrultuda yönlendirilmesi - Turizmin coğrafi dağılımının iyileştirilmesi - Yeni potansiyel alanlar yaratılması			

GDP: Geçiş Dönemi Politikası

TUSAP: Turizm Sektörü Ana Politikası

K.K.D.P.: Kaynak Kullanımını Destekleme Primi

3.2.4 Türkiye'nin 2010 Turizm Vizyonu ve II. Hamle Dönemi

2004 yılında kamuoyuna açıklanan “Türkiye’nin 2010 Yılı Turizm Vizyonu ve II. Hamle Dönemi” çalışmasında (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2004) 1982 tarihli Turizmi Teşvik Yasası sonrası uygulanan politikaların misyonunu tamamladığı ve ikinci bir turizm hamlesinin başlatılması gerektiği vurgulanmıştır. Turizm potansiyelimizin deniz-kum-güneş üçgenine sığmayacak zenginlikte olduğu ve bir taraftan temel ürünlerimizin dünyadaki yeni eğilimler paralelinde geliştirilmesi, diğer taraftan golf başta olmak üzere kayak, binicilik, futbol ve daha pek çok turizm dinamiğini barındıran spor yatırımlarının gerçekleştirilmesi öngörülmüştür. Termal kaynaklarımızın turizm amaçlı kullanılması ve sağlık turizminin desteklenmesi suretiyle kıyı bölgelerinde yoğunlaşan turizm hareketliliğinin ülke bütününe dağıtılması projelendirilecektir. Karayolu yatırımlarının tamamlanması sayesinde iç bölgelerimize yönelik kültür turları daha fazla talep alacaktır. Sivil havacılığın desteklenmesi ve gastronomi turizminin geliştirilmesi doğrultusunda çalışmalar başlatılacaktır.

Yeni dönemin temel vizyonunun *çevre odaklı bir turizm yaklaşımı* olarak belirlendiği, *kültürel mirasın korunması ve kültürel çeşitliliğin geliştirilmesinin* bu vizyonun temel öncelikleri olduğu açıklanmıştır. Kültür ve turizm bakanlıklarının birleştirilmesi sayesinde bu önceliğin hayata geçirilmesi için gereken örgütsel altyapı hazırlanmıştır. Vergi kanunlarında yapılan değişiklikler ile özel sektörün, şirketlerin ve özel şahısların, kültürel mirasın korunması amacıyla hazırlanan projelere destek vermeleri sağlanmıştır. Müze ve ören yeri gelirlerinin kültürel mirasın korunması ile ilgili çalışmalara tahsis edilmesi kararlaştırılmıştır.

2010 turizm vizyonumuzun bir diğer önemli unsuru sürdürülebilir turizm politikaları kapsamında planlı gelişmeye önem verilmesidir. Yeni dönemde topluma ve doğaya duyarlı, kalite odaklı bir turizm anlayışının hayata geçirilmesi planlanmıştır. Mevsimsel ve bölgesel olarak verimlilik sağlanamayan atıl kapasitelere işlerlik kazandırmak üzere ürün çeşitlendirmesi, pazarlama ve yatırım projelerine öncelik verilmesi istenmiştir. Çalışmada kapasite ve sayılara odaklanan turizm anlayışının terk edileceği vurgulanmakla birlikte yabancı ziyaretçi sayısının dönem sonunda 30 milyon

ve turizmden elde edilen toplam gelirin 30 milyar dolar olarak gerçekleşeceği tahmin edilmiştir. 2010 yılı itibarıyla nitelikli yatak kapasitesinin bir milyonun üzerine çıkacağı öngörülmüştür.

Yukarıdaki vizyon ve politikalara uygun olarak mekânsal bir takım projeler de geliştirilmiştir. Bu projelerde İstanbul'a öncelik verilirken, tarihî yarımada'nın müze kent olarak düzenlenmesi ve Kilyos kıyıları'nın ve maden ocakları bölgesinin İstanbul projeleri içinde değerlendirilmesi planlanmıştır. Bölgenin ulaşım bağlantılarının güçlendirilmesi, yat limanları, golf alanları, günübirlik tesisler ve çeşitli spor, eğlence, dinlenme, kültür, konaklama yatırımları çerçevesinde planlanması kararlaştırılmıştır.

Yeni turizm çevreleri oluşturması politikaları çerçevesinde geliştirilecek "Tarsus Turizm Bölgesi" Projesi Antalya ve batısında yoğunlaşan talebi doğuya kaydırmak ve Türkiye'nin doğu komşularından daha fazla turist çekebilmek için ikinci ve üçüncü aşamalarda Yumurtalık, İskenderun, Hatay bölgelerine genişlemesi planlanan bir pilot projedir. Çeşitli turizm ürünleri ile birlikte 12.000 yatak kapasitesi barındıran bu projenin 2007 turizm sezonu başlarken tamamlanması planlanmıştır.

Ege Bölgesi'nde zengin turizm kaynaklarına karşın bölge olanaklarını doğru değerlendiren büyük ölçekli ve planlı yatırımlar maalesef gerçekleştirilememiştir. "Dalaman Turizm Kenti"nin planlama, finansman, gerçekleşme ve yönetim modelleri anlamında uygulanacak yeni ve bütüncül bir yaklaşımla 2007 yılına kadar tamamlanması planlanan örnek bir proje olacağı vurgulanmıştır. GAP ve Kapadokya'da golf sahalarının, kongre ve konaklama projelerinin korumacı ve sürdürülebilir bir anlayış çerçevesinde gerçekleştirilmesi ayrıca Karadeniz Bölgesi ve Doğu Anadolu Bölgesi'nde kış, yayla ve kültür turizmi ile ilgili yeni projeler hazırlanması karara bağlanmıştır.

Çalışmada Türkiye turizminin dinamosu olarak tanımlanan Antalya bölgesi için temel strateji sürdürülebilirlik, planlı gelişme ve ürün çeşitliliği sağlanması yoluyla turizm mevsiminin uzatılması ve kapasite kullanımının artırılması olarak saptanmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından bu strateji çerçevesinde yaklaşık 12.000 ek yatak kapasitesi oluşturulması, yeni yatırım alanlarının ve minimum yedi golf sahasının arazi tahsisi

işlemlerinin tamamlanması ve yatırımlara başlanması planlanmıştır. Golf sahalarının Belek, Kemer ve Oymapınar bölgelerinde planlanması öngörülmüştür.

3.2.5 *Türkiye Turizm Stratejisi (2023)*

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda yer alan "turizm sektörünün uzun vadeli ve sağlıklı gelişmesini sağlamak üzere "Turizm Sektörü Ana Planı" hazırlanacaktır" ifadesi uyarınca Türkiye Turizm Stratejisi (2023) Yüksek Planlama Kurulu'na kabul edilerek 02.03.2007 gün ve 26450 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır (DPT, 2006, s. 82). Türkiye Turizm Stratejisi'nin vizyonu "sürdürülebilir turizm yaklaşımı benimsenerek istihdamın artırılmasında ve bölgesel gelişmede turizmin öncü bir sektör konumuna ulaştırılması ve Türkiye'nin 2023 yılına kadar uluslararası pazarda turist sayısı ve turizm geliri bakımından ilk beş ülke arasında önemli bir varış noktası ve uluslararası bir marka haline getirilmesinin sağlanmasıdır" (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007, s. 3).

Katılımcı planlama anlayışı ile hazırlanan strateji çalışması turizm sektöründe kamu ve özel kesimin yönetim kavramı çerçevesinde birlikte çalışmasını öngörmektedir. Çalışmanın temel felsefesi planlama, uygulama ve yönetim aşamalarına ilişkin hazırlanacak yol haritası ile sektörün "noktasal değil bölgesel, emredici değil yönlendirici, statik değil dinamik bir çerçevede geliştirilmesini olanaklı kılmaktır" (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007, s. 1).

Ülkemiz kıyı turizmi yanı sıra alternatif turizm (sağlık ve termal turizm, kış sporları dağ ve doğa turizmi, yayla turizmi, kırsal ve eko turizm, kongre ve fuar turizmi, kruvaziyer ve yat turizmi, golf turizmi, v.b.) ... türleri açısından da eşsiz imkânlarla sahip bulunmaktadır.... Türkiye Turizm Stratejisi ... ülkemizin doğal, kültürel, tarihî ve coğrafi değerlerini koruma-kullanma dengesi içinde kullanmayı ve turizm alternatiflerini geliştirerek ülkemizin turizmden alacağı payı artırmayı hedef almaktadır. Söz konusu turizm kaynaklarının noktasal ölçekte planlanması yerine gelişim aksları boyunca turizm koridorları, turizm bölgeleri, turizm kentleri ve eko turizm bölgeleri oluşturacak şekilde ele alınması, bu değerlerin tanıtımı ve

kullanım kriterlerinin belirlenmesi açısından daha doğru bir yaklaşım olarak görülmektedir. Böylece turizm potansiyeli bulunan bölgelerin diğer alternatif turizm türleri ile cazibesi artırılacaktır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007, s. 1).

Türkiye’de kitle turizmine yönelik gelişmeler ve turizm planlamasına parçacı yaklaşımlar sonucunda;

- ✚ Akdeniz ve Ege kıyı kesiminde aşırı yığılma,
- ✚ Kıyı gerisi ve çevresi alanlarda çarpık kentleşme/yapılaşma,
- ✚ Altyapı yetersizliği ve çevre sorunları ortaya çıkmıştır.

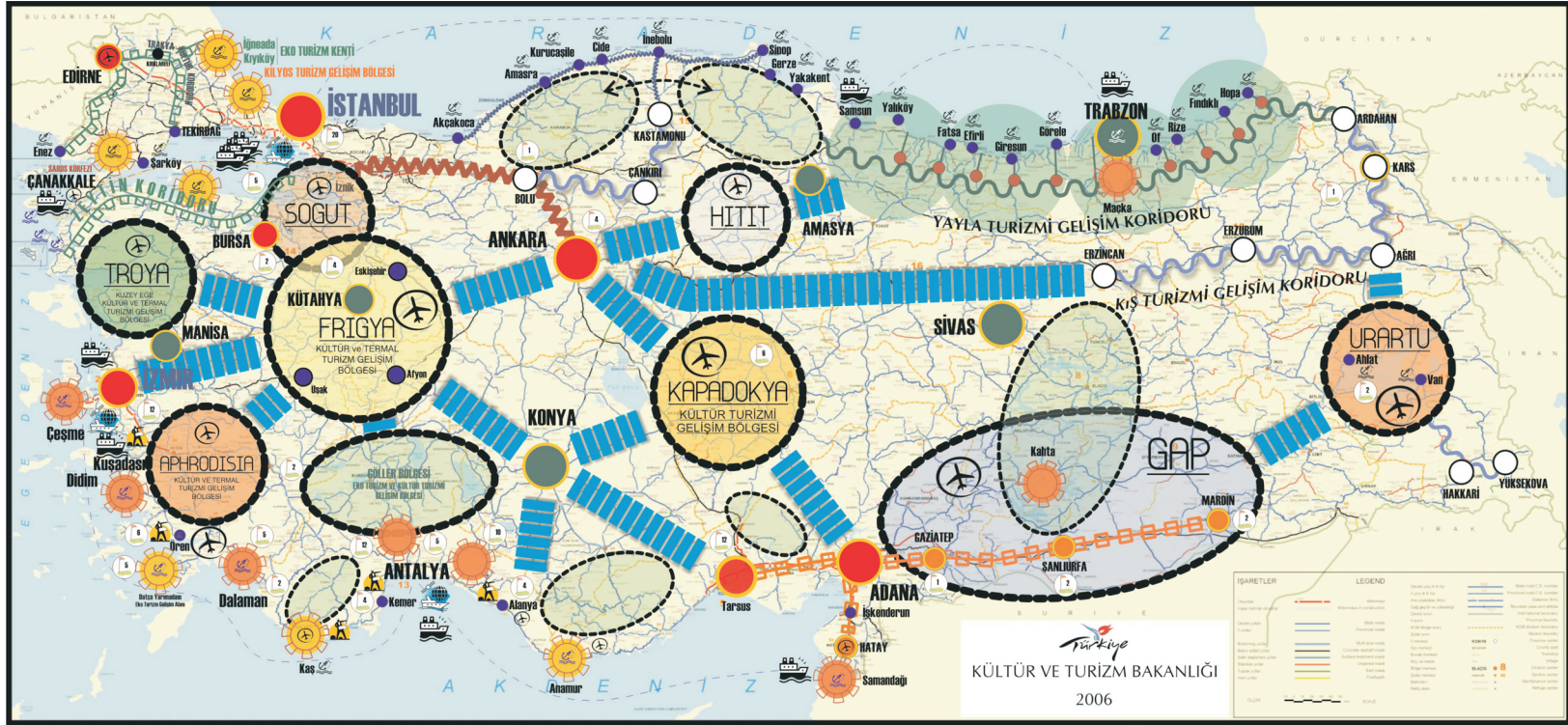
Bu olumsuz yapılanmayı olumlu yönde değiştirebilmek için Türkiye Turizm Stratejisi kapsamında bütüncül politika, strateji ve uygulamaya dönük yaklaşımlar yer almaktadır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007, s. 1).

Yukarıda sıralanan mekânsal sorunlara çözüm olarak turizm potansiyeli yüksek kıyı alanlarının “turizm kentleri” şeklinde, bölgesel ölçekte ve yatırımcıları teşvik edecek biçimde planlanması ve geliştirilmesi öngörülmektedir. Turizm sektörünün sürdürülebilirliğini amaçlayan bu politikalar kıyı şeridinin ve hinterlandının bir bütün olarak planlanmasını, bu bölgelerde turizmin çeşitlendirilmesini ve mevcut yerleşmelerin rehabilitasyonlarının sağlanmasını mümkün kılacaktır (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007).

“Turizm Sektörünün Güçlendirilmesine Yönelik Stratejiler” kapsamında planlama, yatırım, örgütlenme, iç turizm, araştırma ve geliştirme, ulaşım ve altyapının güçlendirilmesi, tanıtım ve pazarlama, eğitim, hizmet kalitesi, kentsel ölçekte markalaşma, turizmin çeşitlendirilmesi, mevcut turizm alanlarının rehabilitasyonu, turizm gelişim bölgeleri, turizm gelişim koridorları, turizm kentleri ve eko-turizm bölgeleri başlıklarına yer verilmiştir. Teşviklerin turizm türlerine ve bölgelere göre yeniden düzenlenmesi gerektiği sonucuna varılmıştır. Kıyı turizminin doyumluğa ulaşması nedeniyle termal, kış, doğa, vb. turizm türlerinin ve belirli illerin teşviklerden yararlandırılması kararlaştırılmıştır. Seyahat acentelerinin KOBİ

sınıfına alınması ve teşvikler verilmesi konusunda çalışmalar yapılması istenmiştir. Turizm yatırımlarının planlanması, geliştirilmesi ve yönlendirilmesi konularında danışmanlık yapan firmaların belgelendirilmesi bir diğer önemli strateji maddesidir. Ulusal Turizm Konseyi ve il konseylerinin yanı sıra noktasal ölçekte kurulacak konseyler ile denetim mekanizmasının işletilmesi planlanmıştır.

Türkiye Turizm Stratejisi'nin sektöre ve kamu yönetimine ilişkin açılımları turizm hareketlerinin tüm yıla yayılması ve çeşitlenmesini, öncelikli turizm türlerinin geliştirilmesini amaçlayan Eylem Planı (2007-2013) ile somutluk kazanmaktadır. Eylem Planı'nda dokuz kültür ve turizm gelişme bölgesi, yedi turizm gelişim koridoru, on turizm kenti, on bir kruvaziyer limanı, dokuz yat limanı, yirmi yedi balıkçı barınağı ve yat limanı, yeni demiryolu ve karayolu hatları yer almaktadır. Marka kentler ve eko-turizm bölgesi önerileri planın öne çıkan diğer başlıklarıdır.

Şekil 3.2 Türkiye Turizm Stratejisi Kavramsal Eylem Planı

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2007'den güncellenmiştir.

BÖLÜM DÖRT

ULUSAL TURİZM SEKTÖRÜNÜN EKONOMİK GELİŞİMİ VE TEŞVİKLERİN COĞRAFİ DAĞILIMI

Ulusal turizm politikalarının aktarıldığı üçüncü bölümün ardından bu bölümde söz konusu politikaların ekonomik ve mekânsal sonuçları üzerinde durulmuştur. Turizm politikalarının döviz kazandırıcı özellikleri, ulusal gelire katkısı, turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine ve turizm giderlerinin ithalat giderlerine oranı, dış ticaret açığını karşılama performansı, turizm yatırımlarının istihdam artırıcı yapısı retrospektif bir çerçevede sunulmuştur. Temel ekonomik göstergelere ek olarak ziyaretçi istatistikleri, turizm gelir-gider dengesi ve turist başına ortalama harcama tutarları yine geriye dönük olarak ele alınmıştır. Söz konusu verilerden bir kısmı planlı dönemin uygulamaya başlandığı 1963 yılından günümüze listelenirken, bir kısım veriler ulusal turizm sektörü adına önemli bir eşik olan 1980 sonrası döneme karşılık gelmektedir.

Türkiye turizminin miladı olarak anılan 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası'nın yürürlüğe girdiği 1982 yılından itibaren uygulamasına başlanan turizm teşvikleri detaylı olarak incelenmiştir. Konaklama tesis istatistikleri ve yatak kapasiteleri bölgelere ve seçilmiş illere göre değerlendirilmiştir. Yasa uyarınca gerçekleştirilen arazi tahsis bilgileri, turizm bölgeleri, turizm alan ve merkezleri ve kültür turizm koruma ve gelişim bölgesi verileri listelenmiş, teşviklerin coğrafi dağılımı da bu bölümün kapsamına dâhil edilmiştir.

4.1 Türkiye’de Turizm Sektörü

Türkiye’de planlı dönem öncesinde turizm devlet politikaları içerisinde kendisine yer bulmakla birlikte gelişmeler son derece sınırlı kalmıştır. Süreç içerisinde ancak sektörün örgütlenmesi adına bir takım kurumsal düzenlemeler tamamlanmış, yatırımları teşvik etmek üzere oluşturulan yasal düzenlemeler ise beklenen etkiyi sağlamaktan uzak kalmıştır. Turizm Bakanlığı’nın ve “özel sektörün ulaşamadığı alanlara devletin yatırım yapması ilkesi gereği turizmdeki alt ve üstyapı yatırımlarına

kaynak oluşturmak amacıyla Türkiye Turizm Bankası'nın kurulması döneme damgasını vuran önemli gelişmelerdir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006, s. 11).

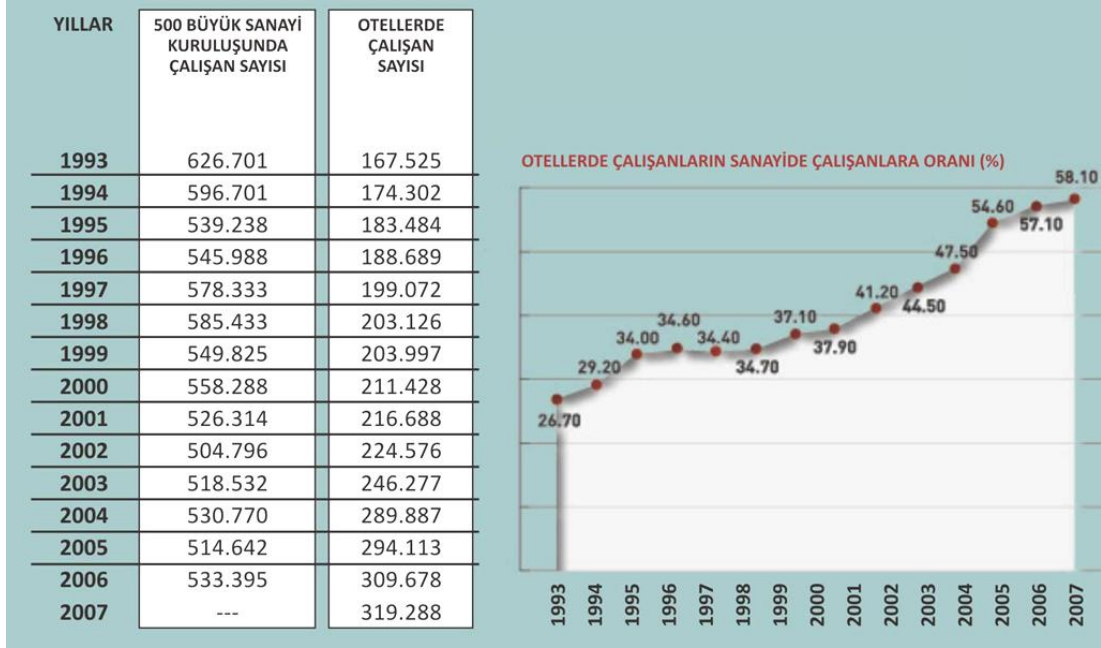
Planlı kalkınma döneminin başlamasından Turizmi Teşvik Yasası'nın yürürlüğe girdiği 1982 yılına kadar turizm sektörü plan metinlerinde yer bulmuştur ancak öngörülen turist girişleri ve turizm gelirleri istisnai yıllar dışında yakalanamamıştır. Sosyo-ekonomik konjonktüre ve devlet politikalarına paralel olarak turizm sektörüne yönelik önlemlerde temel amaç; döviz girdilerini artırmak, ödemeler dengesi açığının kapatılmasında turizm gelirlerinden yararlanmak, gelen turist sayısını ve ortalama harcamalarını yükseltmek, turizmde öncelikli yöreleri tespit ederek altyapı ve fiziksel planlama çalışmalarını tamamlamak, vatandaşlara tatil olanakları sağlamak, kitle turizmine uygun yatırımları teşvik etmek ve tanıtıma ağırlık vermek olarak benimsenmiştir. 1972 tarihinde TÜRSAB'ın kurulması en önemli gelişmelerdendir.

Turizm ekonomik sonuçlarını nispeten kısa sürede gösteren ve bu özelliğinden dolayı gelişmekte olan ülkeler tarafından tercih edilen bir sektördür. Söz konusu ülkelerin kalkınma sürecinde şiddetle ihtiyaç duydukları döviz girdisinin sağlanması açısından turizm yatırımları büyük öneme sahiptir. Türkiye'de de 24 Ocak Kararları ile beraber liberal uygulamalar ivme kazanırken, *dışa dönük büyüme politikası* ekonominin temel önceliği haline gelmiştir. Bu aşamada yatırımlara dış destek sağlayacak, dış pazarlara kısa vadede sunulabilecek *ulusal bir ürün olarak turizm sektörü* öne çıkmıştır. Yatırımlara sağlanan kamu arazisi tahsisleri ve diğer teşvik uygulamaları kısa sürede sonuç vermiş ve turizm sektörümüz dünya ortalamasının çok üzerinde bir gelişme göstermiştir. 1982 sonrasında kamunun üstyapı yatırımlarından çekildiği, özel sektörün ön plana çıktığı ve özelleştirmelerin başladığı görülmektedir. Turizmi Teşvik Yasası ile “yatırımlar, öncelikli turizm gelişme alanlarına yönlendirilerek kıt kaynakların daha etkin kullanımı sağlanmış, temel planlama ve koordinasyon işlevini yüklenen Turizm Bakanlığı, devlet arazilerinin tahsisi ile ilgili işlemleri basitleştiren, yeni turizm türlerinin gelişmesini sağlayan ve tüketici haklarını koruyan bir kuruluş olarak etkinliğini sürdürmüştür” (DPT, 2007, s. 7).

4.1.1 Turizm Sektörünün Ekonomik Gelişimi

Turizm sektörü dış ödemeler dengesinden, istihdama, ulusal gelire ve vergi kalemlerine kadar ekonominin bütününe önemli katkılar sağlamaktadır. Turizmi Teşvik Yasası çerçevesinde devlet tarafından sağlanan arazi tahsisleri ve teşvik önlemleri sayesinde anılan ekonomik göstergelerde önemli artışlar görülmüştür. Özellikle 1985-2000 döneminde turizm sektörü en yüksek gelişme gösteren sektör olmuştur. Söz konusu dönemde dünya genelinde turizm sektörünün büyüme hızı ortalama % 6,8 olurken, ülkemizde bu oran % 15 olarak gerçekleşmiştir. Turizm yatırımlarının ivme yakaladığı 1983-1991 döneminde ortalama yıllık büyüme hızı % 23,03 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde gösterilen başarılı performans sonucunda Türkiye en fazla turizm geliri sağlayan ve en fazla turisti kabul eden ülkeler sıralamasında üst basamaklara yükselmeyi başarmıştır.

Turizm sektörü bu önemli başarılarla paralel olarak ilişkide olduğu diğer sektörleri de olumlu etkilemiştir. 1979 yılında toplam 33 sektör ile mal ve hizmet ilişkisinde bulunurken, 1998 yılında bu sayı 54'e yükselmiştir. Turizm sektöründe nihai talebin 1 birim artış göstermesi ekonominin bütününde 1,7 birimlik artışa neden olmaktadır. Bu göstergelere karşın kâr oranlarının düşmesi ve maliyetlerin yükselmesi sonucu yatırımların geri dönüş süresinde artış yaşanmıştır. Geçmiş dönemlerde konaklama tesis yatırımlarının geri dönüş süresi beş-altı yıl iken, günümüzde bu süre on yılı aşmaktadır. Diğer taraftan turizm yatırımları geniş istihdam olanakları yaratmaktadır (Grafik 4.1). 1993 yılında konaklama ve lokanta sektöründe çalışan kişi sayısı 167.525 iken, 2006 yılında bu sayı 309.678'e yükselmiştir. Aynı dönemde 500 büyük sanayi kuruluşunda çalışan toplam kişi sayısı ise 626.701'den 533.395'e düşmüştür (Türkiye Otelciler Federasyonu [TÜROFED], 2008).

Grafik 4.1 500 büyük sanayi kuruluşunda ve konaklama tesislerinde çalışanların sayısı

Kaynak: TÜROFED, 2008, s. 48'den uyarlanmıştır.

4.1.1.1 Turizm Sektörünün Ödemeler Dengesine Etkileri

Turizm sektörünün ekonomiye sağladığı yararın görülmesi ve sektörün gelişmişlik düzeyinin ölçülmesi açısından GSMH içerisinde turizm gelirlerinin payı önemli bir göstergedir. GSMH içerisinde turizm gelirlerinin payı planlı dönemin ilk yılında % 0,1 iken, 1982'de % 0,7 olarak gerçekleşmiştir. Uygulanan kamu arazisi tahsisleri ve teşvik önlemleri bu yıldan itibaren olumlu sonuç vermiş ve üç sene sonunda bu oran dört katına çıkarak % 2,8'e yükselmiştir. 1997 yılında % 4,2 olarak gerçekleşirken, 2001 ekonomik krizinin tüm sektörleri olumsuz etkilediği bir dönemde turizm gelirleri % 6,9'luk paya ulaşmıştır (Tablo 4.1 ve Grafik 4.2).

Cari işlemler hesaplamalarının görünmeyen kalemler bölümünde yer alan turizm gelirleri dış ticaret açıklarını dengeleyen önemli bir kalemdir. 1963 yılında sadece % 2,4 olan turizm gelirlerinin dış ticaret açığını karşılama oranı 1982 yılında % 12, 1988 yılında ise % 88,1 olarak gerçekleşmiştir. 2001 krizinde turizm gelirlerinin dış ticaret açığını telafi oranı % 100'lük rekor seviyeye ulaşırken, bu tarihten itibaren sürekli azalarak 2007 itibarıyla % 29,4'e gerilemiştir (Tablo 4.1 ve Grafik 4.2).

Görünmeyen ihracat kalemi olarak kabul edilen turizm gelirlerinin toplam ihracat içerisindeki payı 1963 yılında % 2,1 ve 1982 yılında % 6,4 olmuştur. 1980 sonrası uygulanan liberal politikalar ve ihracata dönük büyüme modeli ihracat gelirlerini artırmakla birlikte finansal hareketlerin serbestleşmesi turizm gelirlerinin de yükselmesini beraberinde getirmiştir. Turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine oranı 2002’de % 33 ile en yüksek seviyeye ulaşmıştır. 2002 ve 2008 yılları arasında turizm gelirleri % 84,4 oranında artarken, ihracat gelirlerindeki artış ise % 266,1 oranında gerçekleşmiştir. Dolayısıyla 2008 itibariyle turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine oranı % 16,6 olmuştur (Tablo 4.1 ve Grafik 4.2).

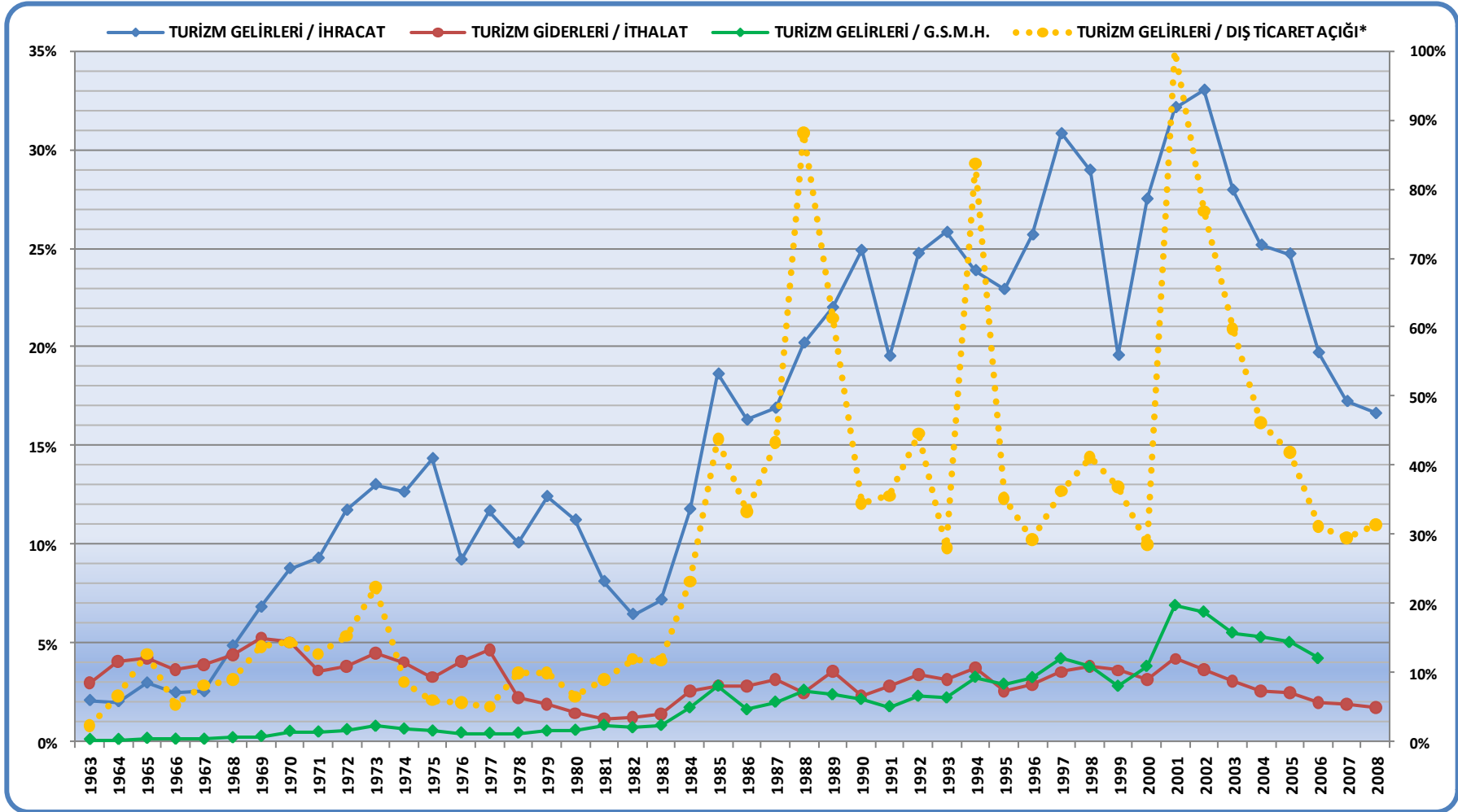
Vatandaşların yurt dışına seyahatlerinde yaptıkları toplam harcamanın ithalat giderlerine oranı 1963 yılında % 3 ve 1982 yılında % 1,2 olarak gerçekleşmiştir. Turizm sektörünün ulusal gelire sağladığı katkıları göstermesi açısından önemli olan turizm giderlerinin ithalat harcamalarına oranı en yüksek gerçekleşmesini % 4,2 ile 2001 yılında kaydetmiştir (Tablo 4.1 ve Grafik 4.2).

Tablo 4.1 Turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine ve turizm giderlerinin ithalat giderlerine oranı, turizm gelirlerinin GSMH (cari alıcı fiyatları ile) içindeki payı ve dış ticaret açığını karşılama oranı

	TURİZM GELİRLERİ (A) (MİLYON \$)	İHRACAT (B) (MİLYON \$)	(A / B)	TURİZM GİDERLERİ (C) (MİLYON \$)	İTHALAT (D) (MİLYON \$)	(C / D)	G.S.M.H. (E) (MİLYON \$)	(A / E)	DIŞ TİCARET DENGESİ (F) (MİLYON \$)	(A / F)
1963	7,7	368,1	2,1	20,5	687,6	3,0	7.422,4	0,1	-319,5	2,4
1964	8,3	410,8	2,0	21,8	537,2	4,1	7.923,6	0,1	-126,5	6,6
1965	13,8	463,7	3,0	24,3	572,0	4,3	8.525,1	0,2	-108,2	12,7
1966	12,1	490,5	2,5	26,3	718,3	3,7	10.157,7	0,1	-227,8	5,3
1967	13,2	522,3	2,5	26,8	684,7	3,9	11.275,6	0,1	-162,3	8,1
1968	24,1	496,4	4,9	33,4	763,7	4,4	12.499,3	0,2	-267,2	9,0
1969	36,6	536,8	6,8	42,2	801,2	5,3	13.877,0	0,3	-264,4	13,8
1970	51,6	588,5	8,8	47,7	947,6	5,0	9.951,3	0,5	-359,1	14,4
1971	62,9	676,6	9,3	42,2	1.170,8	3,6	12.969,9	0,5	-494,2	12,7
1972	103,7	885,0	11,7	59,3	1.562,5	3,8	17.200,7	0,6	-677,6	15,3
1973	171,5	1.317,1	13,0	93,0	2.086,2	4,5	22.130,7	0,8	-769,1	22,3
1974	193,7	1.532,2	12,6	151,8	3.777,5	4,0	30.507,0	0,6	-2.245,3	8,6
1975	200,9	1.401,1	14,3	155,0	4.738,6	3,3	37.598,0	0,5	-3.337,5	6,0
1976	180,5	1.960,2	9,2	207,9	5.128,6	4,1	41.283,5	0,4	-3.168,4	5,7
1977	204,9	1.753,0	11,7	268,5	5.796,3	4,6	49.177,1	0,4	-4.043,3	5,1
1978	230,4	2.288,2	10,1	102,5	4.599,0	2,2	53.690,7	0,4	-2.310,9	10,0
1979	280,7	2.261,2	12,4	95,1	5.069,4	1,9	52.962,2	0,5	-2.808,2	10,0
1980	326,7	2.910,1	11,2	114,7	7.909,4	1,5	57.198,3	0,6	-4.999,2	6,5
1981	381,3	4.702,9	8,1	103,3	8.933,4	1,2	46.087,2	0,8	-4.230,4	9,0
1982	370,3	5.746,0	6,4	108,9	8.842,7	1,2	52.853,0	0,7	-3.096,7	12,0
1983	411,1	5.727,8	7,2	127,3	9.235,0	1,4	50.153,5	0,8	-3.507,2	11,7
1984	840,0	7.133,6	11,8	276,8	10.757,0	2,6	48.986,5	1,7	-3.623,4	23,2
1985	1.482,0	7.958,0	18,6	323,6	11.343,4	2,9	52.597,6	2,8	-3.385,4	43,8
1986	1.215,0	7.456,7	16,3	313,6	11.104,8	2,8	75.173,0	1,6	-3.648,0	33,3
1987	1.721,1	10.190,0	16,9	447,7	14.157,8	3,2	85.979,0	2,0	-3.967,8	43,4
1988	2.355,3	11.662,0	20,2	358,0	14.335,4	2,5	90.460,0	2,6	-2.673,4	88,1
1989	2.556,5	11.624,7	22,0	565,0	15.792,1	3,6	107.544,0	2,4	-4.167,5	61,3
1990	3.225,0	12.959,3	24,9	520,0	22.302,1	2,3	150.758,0	2,1	-9.342,8	34,5
1991	2.654,0	13.593,5	19,5	592,0	21.047,0	2,8	150.168,0	1,8	-7.453,6	35,6
1992	3.639,0	14.714,6	24,7	776,0	22.871,1	3,4	158.122,0	2,3	-8.156,4	44,6
1993	3.959,0	15.345,1	25,8	934,0	29.428,4	3,2	178.715,0	2,2	-14.083,3	28,1
1994	4.321,0	18.105,9	23,9	866,0	23.270,0	3,7	132.302,0	3,3	-5.164,1	83,7
1995	4.957,0	21.637,0	22,9	912,0	35.709,0	2,6	170.081,0	2,9	-14.072,0	35,2
1996	5.962,1	23.224,5	25,7	1.265,0	43.626,6	2,9	183.601,0	3,2	-20.402,2	29,2
1997	8.088,5	26.261,1	30,8	1.716,0	48.558,7	3,5	192.383,0	4,2	-22.297,6	36,3
1998	7.808,9	26.974,0	28,9	1.753,9	45.921,4	3,8	206.552,0	3,8	-18.947,4	41,2
1999	5.203,0	26.587,2	19,6	1.471,0	40.671,3	3,6	185.267,0	2,8	-14.084,0	36,9
2000	7.636,0	27.774,9	27,5	1.711,0	54.502,8	3,1	200.002,0	3,8	-26.727,9	28,6
2001	10.066,5	31.334,2	32,1	1.738,0	41.399,1	4,2	145.693,0	6,9	-10.064,9	100,0
2002	11.900,9	36.059,1	33,0	1.880,0	51.553,8	3,6	180.892,0	6,6	-15.494,7	76,8
2003	13.203,1	47.252,8	27,9	2.113,3	69.339,7	3,0	239.235,0	5,5	-22.086,9	59,8
2004	15.887,7	63.167,2	25,2	2.524,0	97.539,8	2,6	300.578,0	5,3	-34.372,6	46,2
2005	18.153,5	73.476,4	24,7	2.870,4	116.774,2	2,5	360.876,0	5,0	-43.297,7	41,9
2006	16.850,8	85.534,7	19,7	2.742,3	139.576,2	2,0	399.673,0	4,2	-54.041,5	31,2
2007	18.487,0	107.271,7	17,2	3.259,6	170.062,7	1,9			-62.791,0	29,4
2008	21.950,8	132.027,2	16,6	3.506,4	201.963,6	1,7			-69.936,4	31,4

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK).

Not: Kırmızı renkliler geçici verilerdir.

Grafik 4.2 Turizm gelirlerinin ihracat gelirlerine oranı, GSMH içindeki payı, dış ticaret açığını karşılama oranı ve turizm giderlerinin ithalat giderlerine oranı

* Turizm gelirlerinin dış ticaret açığını karşılama oranı sağ eksenle gösterilmiştir.

4.1.1.2 Turizm Talebi ve Turizm Gelir-Gider Dengesi

Ulusal kalkınma planlarının ortak turizm politikaları arasında ödemeler dengesi açığının kapatılması için turizmden yararlanılması, turistlerin harcamalarını artırıcı önlemler alınması ve gelen turist sayısının artırılması gibi niceliksel başlıklar bulunmaktadır. Bu başlıklar içerisinde ülkeye gelen turist sayısı kadar turist başına yapılan harcamalar ve ortalama geceleme süreleri de son derece önemlidir. İlk üç kalkınma planı süresince vatandaşlarımızın yurt dışında gerçekleştirdikleri ortalama harcamalar ziyaretçi başına ortalama harcama tutarlarının üzerinde seyretmiştir. Bu tarihten itibaren turistlerin ülkemizdeki ortalama harcamaları sürekli olarak artmıştır.

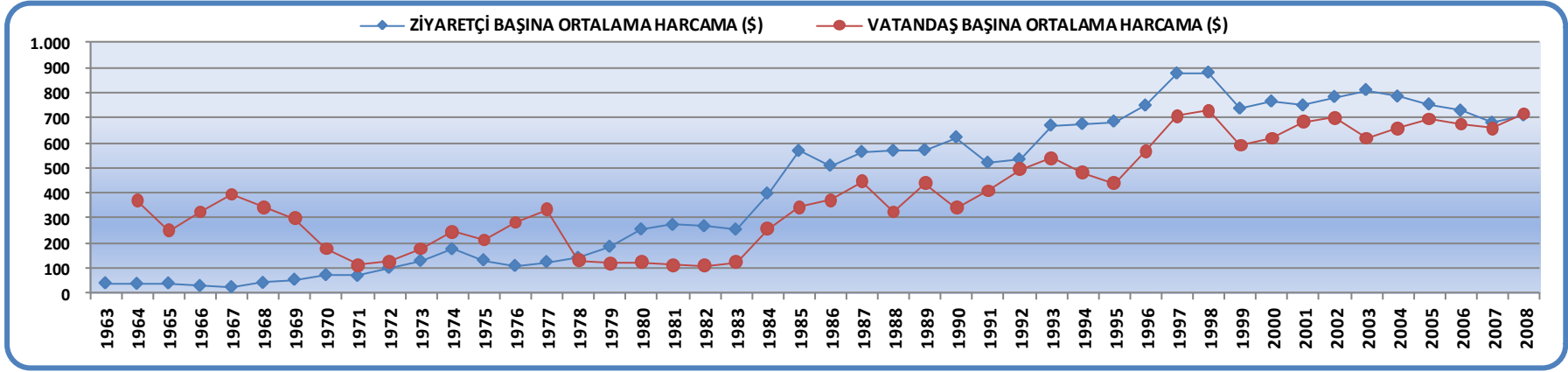
1983-1985 arasında döviz işlemlerinin kısmen serbest bırakılması sonucu turist başına ortalama harcama tutarı % 124 oranında artarak 566,7 dolara yükselmiştir. 1985 yılından sonra ancak 2008’de vatandaşların yurt dışında yaptıkları harcamalar turistlerin ortalama harcamalarından yüksek gerçekleşmiştir (Tablo 4.2 ve Grafik 4.3). Diğer taraftan ülkemize gelen turist sayısı gerçekleşen yatırımlar sonucu istisnai yıllar dışında sürekli olarak artmıştır. Yeni yatak arzına paralel olarak gelen turist sayısı artarken, en ciddi büyüme 2000 sonrasında yaşanmıştır. 1999 yılında 7,5 milyon yabancı turist ülkemizi tercih ederken, 2008 yılına kadar bu sayı % 251,8 oranında artarak 26,3 milyona ulaşmıştır. 2008 itibarıyla Türkiye ikametli dönen vatandaş sayısı ise 4,9 milyon düzeyindedir (Tablo 4.2 ve Grafik 4.4). Gelen turist sayısındaki artışta kitle turizmine yönelik konaklama kapasitesinin ve kalitesinin gelişmesinin önemi büyüktür. Ancak turizm harcamalarının aynı oranda artmaması aksine ortalama harcamalarda düşüş görülmesi tanıtım ve pazarlama stratejileri ve ülke imajına yönelik çalışmaların gözden geçirilmesini gerektirmektedir.

Tablo 4.2 Ziyaretçi istatistikleri, turizm gelir-gider dengesi ve ortalama harcama

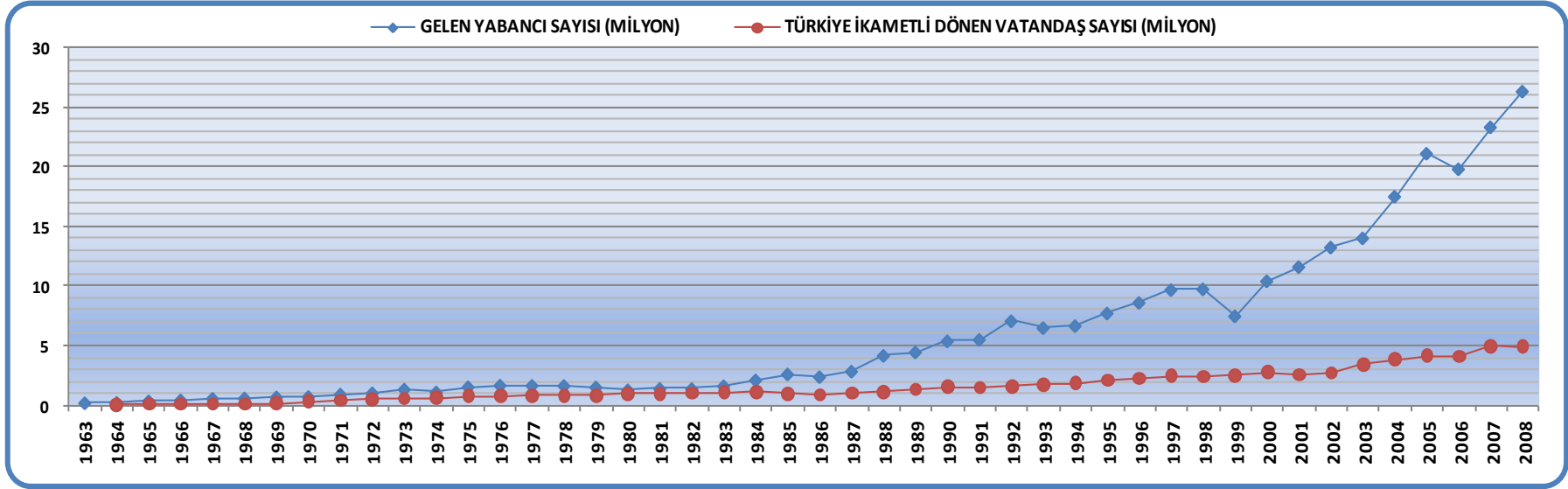
	GELEN YABANCI SAYISI	ÇIKAN ZİYARETÇİ SAYISI	TURİZM GELİRLERİ (‘000 \$)	ZİYARETÇİ BAŞINA ORTALAMA HARCAMA	ÇIKAN VATANDAŞ SAYISI	TÜRKİYE İKAMETLİ DÖNEN VATANDAŞ SAYISI	TURİZM GİDERLERİ (‘000 \$)	VATANDAŞ BAŞINA ORTALAMA HARCAMA	DENGE (‘000 \$)
1963	198.841	198.841	7.659	38,5	41.833		20.511		-12.852
1964	229.347	229.347	8.317	36,3	113.083	59.199	21.807	368,4	-13.490
1965	361.758	361.758	13.758	38,0	186.520	97.643	24.310	249,0	-10.552
1966	440.534	440.534	12.134	27,5	155.293	81.296	26.329	323,9	-14.195
1967	574.055	574.055	13.219	23,0	130.140	68.128	26.813	393,6	-13.594
1968	602.996	602.996	24.082	39,9	186.449	97.606	33.409	342,3	-9.327
1969	694.229	694.229	36.573	52,7	270.417	141.563	42.231	298,3	-5.658
1970	724.784	724.784	51.597	71,2	515.992	270.122	47.738	176,7	3.859
1971	926.019	926.019	62.857	67,9	719.668	376.746	42.192	112,0	20.665
1972	1.034.955	1.034.955	103.731	100,2	904.605	473.561	59.320	125,3	44.411
1973	1.341.527	1.341.527	171.477	127,8	1.004.821	526.024	93.013	176,8	78.464
1974	1.110.298	1.110.298	193.684	174,4	1.186.228	620.990	151.797	244,4	41.887
1975	1.540.904	1.540.904	200.861	130,4	1.397.425	731.552	154.954	211,8	45.907
1976	1.675.846	1.675.846	180.456	107,7	1.412.391	739.387	207.893	281,2	-27.437
1977	1.661.416	1.661.416	204.877	123,3	1.545.801	809.227	268.528	331,8	-63.651
1978	1.644.177	1.644.177	230.398	140,1	1.498.345	784.384	102.476	130,6	127.922
1979	1.523.658	1.523.658	280.727	184,2	1.534.872	803.505	95.070	118,3	185.657
1980	1.288.060	1.288.060	326.654	253,6	1.794.808	939.582	114.738	122,1	211.916
1981	1.405.311	1.405.311	381.268	271,3	1.783.891	933.867	103.313	110,6	277.955
1982	1.391.717	1.391.717	370.320	266,1	1.899.377	994.324	108.919	109,5	261.401
1983	1.625.099	1.625.099	411.088	253,0	1.998.162	1.046.038	127.337	121,7	283.751
1984	2.117.094	2.117.094	840.000	396,8	2.071.189	1.084.267	276.806	255,3	563.194
1985	2.614.924	2.614.924	1.482.000	566,7	1.806.163	945.526	323.600	342,2	1.158.400
1986	2.391.085	2.391.085	1.215.000	508,1	1.622.237	849.241	313.570	369,2	901.430
1987	2.855.546	3.058.676	1.721.117	562,7	1.921.681	1.006.000	447.739	445,1	1.273.378
1988	4.172.727	4.150.300	2.355.295	567,5	2.114.780	1.107.087	357.966	323,3	1.997.329
1989	4.459.151	4.482.779	2.556.529	570,3	2.464.318	1.290.070	565.000	438,0	1.991.529
1990	5.389.308	5.190.729	3.225.000	621,3	2.917.118	1.527.111	520.000	340,5	2.705.000
1991	5.517.897	5.106.792	2.654.000	519,7	2.770.758	1.450.492	592.000	408,1	2.062.000
1992	7.076.096	6.827.392	3.639.000	533,0	2.997.318	1.569.096	776.000	494,6	2.863.000
1993	6.500.638	5.925.760	3.959.000	668,1	3.311.313	1.733.472	934.000	538,8	3.025.000
1994	6.670.618	6.410.979	4.321.000	674,0	3.446.618	1.804.305	866.000	480,0	3.455.000
1995	7.726.886	7.247.076	4.957.000	684,0	3.981.391	2.084.258	912.000	437,6	4.045.000
1996	8.614.085	7.970.722	5.962.100	748,0	4.260.701	2.230.477	1.265.000	567,1	4.697.100
1997	9.689.004	9.233.503	8.088.549	876,0	4.632.876	2.425.311	1.716.000	707,5	6.372.549
1998	9.752.697	8.878.840	7.808.940	879,5	4.601.349	2.408.806	1.753.900	728,1	6.055.040
1999	7.487.285	7.069.293	5.203.000	736,0	4.758.211	2.490.923	1.471.000	590,5	3.732.000
2000	10.428.153	9.990.841	7.636.000	764,3	5.284.336	2.766.350	1.711.000	618,5	5.925.000
2001	11.618.969	13.450.121	10.066.500	748,4	4.856.143	2.542.191	1.738.000	683,7	8.328.500
2002	13.256.028	15.214.516	11.900.900	782,2	5.131.071	2.686.116	1.880.000	699,9	10.020.900
2003	14.029.558	16.302.050	13.203.100	809,9	5.928.454	3.414.844	2.113.300	618,9	11.089.800
2004	17.516.908	20.262.640	15.887.700	784,1	7.299.458	3.844.495	2.524.000	656,5	13.363.700
2005	21.124.886	24.124.501	18.153.500	752,5	8.246.056	4.124.830	2.870.400	695,9	15.283.100
2006	19.819.833	23.148.669	16.850.800	727,9	8.274.793	4.063.179	2.742.300	674,9	14.108.500
2007	23.340.911	27.214.988	18.487.008	679,3	8.937.660	4.956.069	3.259.625	657,7	15.227.383
2008	26.336.677	30.979.979	21.950.807	708,5		4.892.070	3.506.448	716,8	18.444.359

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı

Not: Kırmızı renkliler geçici verilerdir.

Grafik 4.3 Ziyaretçi ve vatandaş başına ortalama harcama

Grafik 4.4 Türkiye'ye gelen yabancı sayısı ve Türkiye ikametli dönen vatandaş sayısı

4.1.2 Turizm Sektörüne Sağlanan Teşvikler

Turizm sabit yatırım maliyetlerinin yüksek olmasından ötürü devlet desteğine gereksinim duyan önemli sektörlerdendir. Ayrıca turizm yatırımları siyasal, sosyal, ekonomik gelişmelere duyarlı ve doğal afetler karşısında kırılgan olmaları nedeniyle özel girişimciler için riskli yatırımlardır. Bu nedenlerden ötürü sektör geliştirilecek politikalarda ve planlarda önemli ölçüde devlet desteğine ihtiyaç duymaktadır.

Turizm sektörünün teşvik edilmesini ve korunmasını gerektiren başlıca nedenler aşağıda sıralanmıştır:

- ✚ Ödemeler dengesine olumlu etkisi
- ✚ Gelir ve istihdamı artırıcı etkileri
- ✚ Diğer sektörlerle olan çarpan etkisi
- ✚ Bölgeler arası dengesizliklerin ortadan kaldırılmasına katkı sağlaması
- ✚ Fiziksel çevrenin geliştirilmesine destek olması
- ✚ Doğal ve çevresel değerlerin korunmasına olanak sunması
- ✚ Tarihsel, kültürel ve arkeolojik değerlerin, anıt ve eserlerin restorasyonuna kaynak sağlaması

4.1.2.1 Sektöre Sağlanan Teşvik Önlemleri

5647 sayılı Turizm Müesseseleri Teşvik Yasası 1950 yılında çıkarılan, turizm sektörüne yönelik *ilk teşvik düzenlemesidir*. 1953 yılında ikinci bir düzenleme gerçekleştirilmiş ve 6086 sayılı Turizm Endüstrisini Teşvik Yasası yürürlüğe konmuştur. Bu yasanın hemen ardından 1954 yılında 6224 sayılı Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Yasası'nın yürürlüğe girmesi yerli yatırımcıların yanı sıra yabancıların da turizm sektörüne yönelmelerini sağlamıştır. 20.06.1980 gün ve 8/1133 sayılı Turizmi Teşvik Çerçeve Kararı sektörün geliştirilmesine yönelik mekânsal referansları da içeren yeni bir yasal çerçeve öngörmüştür (Tablo 4.3).

12.03.1982 gün ve 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası turizm sektörüne ilişkin en kapsamlı düzenlemedir. Hibe ve kredi türü parasal teşviklerin ve vergi kolaylıklarının yanı sıra kamu arazilerinin uzun süreli tahsisi söz konusu düzenlemenin öne çıkan teşvik enstrümanlarıdır. 24.07.2003 gün ve 4957 sayılı Turizmi Teşvik Yasası'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Yasa ile yürürlükteki teşvik yasasının günün gereklerine uygun hale getirilmesi, sektörün taleplerine ve gelişme hızına cevap verebilecek yeni bir teşvik modelinin uygulanması amaçlanmıştır (Tablo 4.3).

Tablo 4.3 Turizm sektörünün teşvikine yönelik yasal düzenlemeler

KABUL TARİHİ	YASAL DÜZENLEME	ÖNGÖRÜLEN YENİLİKLER
24.03.1950	5647 sayılı Turizm Müesseseleri Teşvik Yasası	- Turizmin sektörüne yönelik ilk teşvik düzenlemesidir. - Hangi işletmelerin turizm işletmesi sayılacakları, teşvik önlemlerinden hangi işletmelerin yararlanacakları, teşviklerden yararlanma koşulları ve turizm işletmelerinin denetlenmesine ilişkin ilkeler yer almaktadır.
13.05.1953	6086 sayılı Turizm Endüstrisini Teşvik Yasası	Turizmin işletmelerine on yıl süreli vergi muafiyeti tanınması
20.06.1980	8/1133 sayılı Turizmi Teşvik Çerçeve Kararı	- Turizm yatırımlarının yoğunlaştırılacağı alanların tespiti ve planlaması - Sektör için yeni finansman kaynak ve yöntemlerinin oluşturulması - Turizm Koordinasyon Kurulu oluşturulması
12.03.1982	2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası	- Kamu arazilerinin turizm yatırımcılarına tahsisi - Hibe türü teşvikler, düşük faizli krediler - Vergi, resim ve harç kolaylıkları
24.07.2003	4957 sayılı Turizmi Teşvik Yasası'nda Değişiklik Yapılması Hakkında Yasa	- Turizm alanlarının fiziksel planlarını onama yetkisi Kültür ve Turizm Bakanlığı'nda toplanmıştır. - Planlama, projelendirme ve işletme yetkilerini bir araya toplayan yeni bir model geliştirilmesi - Esnek planlama ve arazi geliştirme modeline uygun "kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri"nin düzenlenmesi - Koruma-kullanma dengesi gözetilerek turizm yatırımlarında sürdürülebilirlik esaslarının uygulanması

Yatırımların teşvikini, belirli ekonomik faaliyetlerin diğerlerine oranla daha fazla ve hızlı gelişmesini sağlamak için kamu tarafından verilen ayni ve maddî destekler olarak tanımlamak mümkündür (Aydoğuş, Soybalı ve Baytok, 2006). 1980 yılından itibaren ihracata dayalı büyüme modelinin benimsendiği ülkemizde dış ticaret ve kur politikalarının serbestleşmesi ve yabancı sermaye girişinin özendirilmesinin yanı sıra sektörel teşvikler sonucu turizm yatırımlarında önemli artışlar gözlenmiştir. Liberal uygulamalar ile birlikte turizm sektörümüz gerek ulusal sınırlar içerisinde ve gerekse uluslararası ölçekte teşviklerden yararlanmak suretiyle ciddi gelişmeler kaydetmiştir.

Türkiye'de turizm yatırımlarının desteklenmesi sürecinde, 20.06.1980 tarihli Turizmi Teşvik Çerçeve Kararı ile başlayan yasal düzenlemeler çerçevesinde, farklı

teşvik araçları uygulamaya konmuştur. 1985 yılına kadar geçen dönemde geliştirilen ilk desteklere talep sınırlı olmuş dolayısıyla turizm yatırımları beklenen gelişmeyi gösterememiştir. 1985 yılında turizm sektörünün “kalkınmada özel önem taşıyan sektör” kapsamına alınması ve 1992 yılına kadar geçen sürede hibe türü teşvikler ile desteklenmesi sonucu yatırımlarda büyük artış görülmüştür.

1985 yılında, yatırımcının finansman imkânını artırmaya yönelik nakit bir teşvik tedbiri olan Kaynak Kullanımını Destekleme Primi (K.K.D.P.) 11.11.1985 gün ve 18925 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan 27.10.1985 gün ve 85/10011 sayılı “Yatırımların, Döviz Kazandırıcı Hizmetlerin ve İşletmelerin Teşviki ve Yönlendirilmesine Ait Esaslar”da yer almıştır.... 1985-1991 yılları arasında Hazine Müsteşarlığı’nca turizm sektörüne düzenlenen 1907 adet belgenin % 91’lik kısmını oluşturan 1.740 adedinde K.K.D.P. yer almış, bu yıllar arasında en fazla 1989 yılında 578 K.K.D.P. içeren belge düzenlenmiştir (Ataer, Erdemli ve Varışlı, 2003, s. 2).

K.K.D.P. uygulaması fon kaynaklarının yetersizliği ve yaşanan sorunlar nedeniyle 1991 yılında uygulamadan kaldırılmıştır. Bu tarihten itibaren Kaynak Kullanımını Destekleme Fonu Kaynaklı Kredi Uygulaması başlatılmıştır. Söz konusu düzenleme 1992’de yürürlükten kaldırılırken, 1994 yılına kadar sürecek ve “Yatırımları ve Döviz Kazandırıcı Hizmetleri Teşvik Fonu”ndan ödenecek olan Fon Kaynaklı Kredi uygulaması başlatılmıştır. Turizmi Teşvik Yasası kapsamında turizm yatırımcılarının en çok tercih ettikleri teşvikler yatırım indirimi, gümrük muafiyeti, K.K.D.P., teşvik primi ve vergi, resim ve harç istisnalarıdır (TYD, 1992’den aktaran Önen, 2000).

Tablo 4.4 Turizm sektörüne sağlanan teşvik önlemleri

	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	2	2	2	2	2	2	2	2
	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	8	8	8	8	8	8	8	8	8	8	9	9	9	9	9	9	9	9	9	9	0	0	0	0	0	0	0	0	0
	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	1	2	3	4	5	6	7	8	9	0	1	2	3	4	5	6	7	8
GÜMRÜK MUAFİYETİ						*	*	*	*	*		*	*	*	*	*	*	*	*	*									
YATIRIM YARDIMI						*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*									
Ö.Ö.T.S. İLE K.Ö.Y.'DE ÇALIŞANLARIN ÜCRETLERİNİN VERGİLENDİRİLMESİNDE İNDİRİM						*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*									
YATIRIM FİNANSMAN FONUNDAN FAYDALANMA						*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*									
BİNA İNŞAAT HARCİ İSTİSNASI						*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*									
VERGİ, RESİM VE HARÇ İSTİSNASI						*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*									
DÖVİZ TAHSİSİ						*	*	*	*	*																			
K.İ. VE K.Ö.Y. YATIRIMLARINDA VERGİ, RESİM VE HARÇ İSTİSNASI VE MUAFILIKLAR						*	*	*	*	*	*	*	*																
FAİZ FARKI İNDİRİMİ						*																							
KAYNAK KULLANIMI DESTEKLEME PRİMİ						*	*	*	*	*	*	*																	
KAYNAK KULLANIMINI DESTEKLEME FONU KAYNAKLI KREDİ												*	*																
FON KAYNAKLI KREDİ													*	*	*														
YATIRIM MALİ İMALATÇISI TEŞVİK KREDİSİ						*	*	*	*																				
RIHTIM RESMİ MUAFİYETİ						*	*	*	*																				
KATMA DEĞER VERGİSİ ERTELEMESİ							*	*		*	*	*	*	*	*	*	*	*	*	*									
İTHAL HAKKI											*																		
ULAŞTIRMA ALTYAPILARI RESMİ MUAFİYETİ										*	*																		
TEŞVİK KREDİLERİ													*	*	*	*	*	*	*	*									
SSK PRİMİ, ZORUNLU TASARRUF, KONUT EDİNDİRME FONU VE ENERJİ TEŞVİKİ													*	*	*	*	*	*	*	*									
ARSA VE ARAZİ TAHSİSİ						*	*	*	*	*	*	*	*																
İLAVE İSTİHDAM TEŞVİKİ														*	*	*	*	*	*	*									

Kaynak: Önen, 2000, s. 22’de bulunan tablodan uyarlanmıştır.

Ö.Ö.T.S. (ÖZEL ÖNEM TAŞIYAN SEKTÖR)

K.K.Ö. (KALKINMADA ÖNCELİKLİ YÖRELER)

K.İ. (KONUT İNŞAATI)

4.1.2.2 Yatırım Teşvikleri İçerisinde Turizm Sektörü

1980-2008 döneminde Hazine Müsteşarlığı tarafından toplam 83.689 teşvik belgesi düzenlenirken, turizm sektörü teşviklerden % 6 düzeyinde pay almayı başarmıştır. Buna karşılık toplam yatırımların % 8,1'ini gerçekleştirmiş, emek yoğun yapısı sayesinde % 8,7 oranında istihdam olanağı yaratmıştır. Turizm sektörü bu süre içerisinde 5.021 adet teşvik belgesi ile 17,1 milyar lira yatırım gerçekleştirmiş ve 418.944 kişiye doğrudan istihdam olanağı sunmuştur (Tablo 4.6).

2000 yılından sonra turizm sektöründe yatırım ölçeğinin büyük oranda arttığı ve buna paralel olarak istihdam yaratma kapasitesinin geliştiği gözlenmektedir. Sektörler arasında teşvik belgesi başına ortalama yatırım tutarı farkının turizm sektörü lehine ilk olarak 1992 yılında açıldığı ve 2005 yılında farkın en yüksek seviyeye ulaştığı görülmektedir (Grafik 4.5). Sektörlerin istihdam yaratma kapasiteleri karşılaştırıldığında da turizm sektörünün emek yoğun yapısı göze çarpmaktadır. “Turizm sektörünün ekonomi ve toplumsal yaşama katkısının bir diğer boyutu da yarattığı istihdamdır. Sektör hem büyük ölçekli istihdam yaratmada hem de bir kişiye iş sağlamak için yapılan yatırım harcamalarındaki pozisyonuyla öne çıkıyor” (TÜROFED, 2008, s. 45) (Tablo 4.5). Kitle turizminin gereklerine paralel olarak konaklama tesis ölçeklerinde önemli oranda büyüme gözlenen turizm sektöründe 2005 yılında teşvik belgeleri ile toplam 36.295 kişiye istihdam yaratılması öngörülmüştür (Grafik 4.6).

Tablo 4.5 Sektörlerde bir kişiye istihdam yaratmanın maliyeti (turizm = 100)

SEKTÖR	MALİYET	SEKTÖR	MALİYET
ORMAN ÜRÜNLERİ	13	TİCARET	120
DERİ VE KÖSELE	45	ULAŞTIRMA	123
GIDA VE İÇKİ	53	KAĞIT	124
TARIM	58	LASTİK	135
EĞİTİM	77	CAM	137
DOKUMA VE GİYİM	89	ELEKTRİK Lİ MAKİNELER	146
TURİZM	100	SERAMİK	215
MADENİ EŞYA	104	TAŞIT ARAÇLARI	236
MADENCİLİK	106	KİMYA	252
İMALAT SANAYİ	104	ÇİMENTO	260
SAĞLIK	106	DEMİR-ÇELİK	264
ORTALAMA	107	ENERJİ	1.667
HİZMETLER	110		

Kaynak: TÜROFED, 2008, s. 47’de bulunan tablodan uyarlanmıştır.

Turizm yatırım teşvikleri incelendiğinde, teşvik belgeleri ve istihdam bazında en yüksek artışın hibe türü teşviklerin verildiği 1985-1989 aralığında gerçekleştiği görülmektedir (Grafik 4.7 ve Grafik 4.9). Ancak 36.295 kişilik rekor istihdam olanağı sağlandığı 2005 yılında teşvik belgesi başına 159 kişi ve 1980-2008 döneminde ortalama 84 kişinin istihdamı öngörülürken, 1989 yılında belge başına 58 kişiye iş imkânı yaratılması turizm yatırımlarının ölçeğine işaret etmektedir (Grafik 4.6). Ortalama yatırım tutarlarının ise 1990'ların ikinci yarısı ve özellikle de 2000 sonrası gösterdiği artış dikkat çekmektedir (Grafik 4.8).

Tablo 4.6 Yatırım teşvik belgelerinin sektörel dağılımı

	1980			1981			1982			1983			1984			1985		
	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)
TARIM	98	82.785	7.546	497	49.588	9.234	209	30.086	3.918	159	33.227	2.968	104	57.875	2.377	95	49.803	2.337
MADENCİLİK	21	6.788	1.261	53	186.838	7.023	51	19.112	4.375	32	57.626	3.375	53	300.264	5.845	86	165.144	7.135
İMALAT	376	354.562	48.093	769	775.335	62.822	500	792.152	37.914	408	769.424	27.612	584	1.135.294	41.944	977	1.578.834	54.343
ENERJİ	6	553	12	4	989	85	3	436	31	7	3.420	23	10	70.699	76	16	17.630.500	2.151
HİZMETLER	70	28.456	2.674	1.921	671.196	57.370	793	306.208	25.390	371	583.530	16.526	425	381.084	13.221	658	3.427.337	42.722
TURİZM	6	3.152	567	19	8.901	1.386	22	11.882	1.428	50	157.057	4.192	59	159.775	4.383	90	391.127	7.736
TOPLAM	571	473.144	59.586	3.244	1.683.946	136.534	1.556	1.147.994	71.628	977	1.447.227	50.504	1.176	1.945.216	63.463	1.832	22.851.618	108.688

	1986			1987			1988			1989			1990			1991		
	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)
TARIM	87	51.848	1.864	202	360.305	4.481	118	165.436	2.284	442	554.211	6.278	1.415	3.177.371	20.763	142	838.879	2.851
MADENCİLİK	144	327.460	11.981	160	488.203	10.440	161	269.070	6.257	139	1.039.197	7.513	64	1.232.978	6.677	69	1.355.408	3.438
İMALAT	1.347	5.732.145	75.891	1.556	5.872.557	85.970	1.544	9.136.324	179.126	1.578	31.764.706	131.528	1.231	44.223.577	123.909	1.016	51.251.427	123.577
ENERJİ	8	21.357	255	12	3.550.289	4.858	13	2.402.346	14.935	11	411.292	108	3	7.253.147	211	19	2.244.825	205
HİZMETLER	905	5.950.225	56.077	898	11.730.561	55.774	906	29.202.935	66.460	1.087	49.567.078	59.707	428	12.357.730	30.119	529	39.708.937	41.359
TURİZM	195	1.432.604	13.264	288	7.307.030	22.522	463	8.482.243	27.713	592	14.999.459	34.526	138	4.824.978	11.522	141	7.678.299	10.747
TOPLAM	2.491	12.083.035	146.068	2.828	22.001.915	161.523	2.742	41.176.111	269.062	3.257	83.336.484	205.134	3.141	68.244.803	181.679	1.775	95.399.476	171.430

	1992			1993			1994			1995			1996			1997		
	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)
TARIM	24	878.134	1.135	57	10.747.528	3.221	26	6.723.667	1.660	47	11.173.644	2.846	98	44.102.476	5.743	108	36.507.296	4.227
MADENCİLİK	63	3.129.837	2.753	171	13.869.193	10.743	74	6.001.607	2.820	101	20.781.322	3.893	131	27.298.663	4.606	138	49.519.088	25.340
İMALAT	1.002	143.148.141	67.056	2.081	444.277.888	139.751	874	306.374.281	60.463	3.747	3.638.846.671	317.499	3.301	2.329.881.937	185.958	3.180	2.993.076.509	192.169
ENERJİ	10	7.120.901	129	39	28.669.131	626	13	23.731.097	180	27	463.202.063	660	37	162.791.783	514	75	987.922.989	1.092
HİZMETLER	454	89.619.671	42.579	702	361.395.143	44.164	407	994.730.698	26.165	1.033	1.008.234.452	50.389	1.457	917.183.121	72.238	1.643	1.523.867.482	111.816
TURİZM	115	61.345.839	6.997	152	46.337.032	8.331	57	10.590.590	5.040	137	94.355.923	11.013	186	152.303.260	13.729	284	410.664.554	26.166
TOPLAM	1.553	243.896.684	113.652	3.050	858.958.883	198.505	1.394	1.337.561.350	91.288	4.955	5.142.238.152	375.287	5.024	3.481.257.980	269.059	5.144	5.590.893.364	334.644

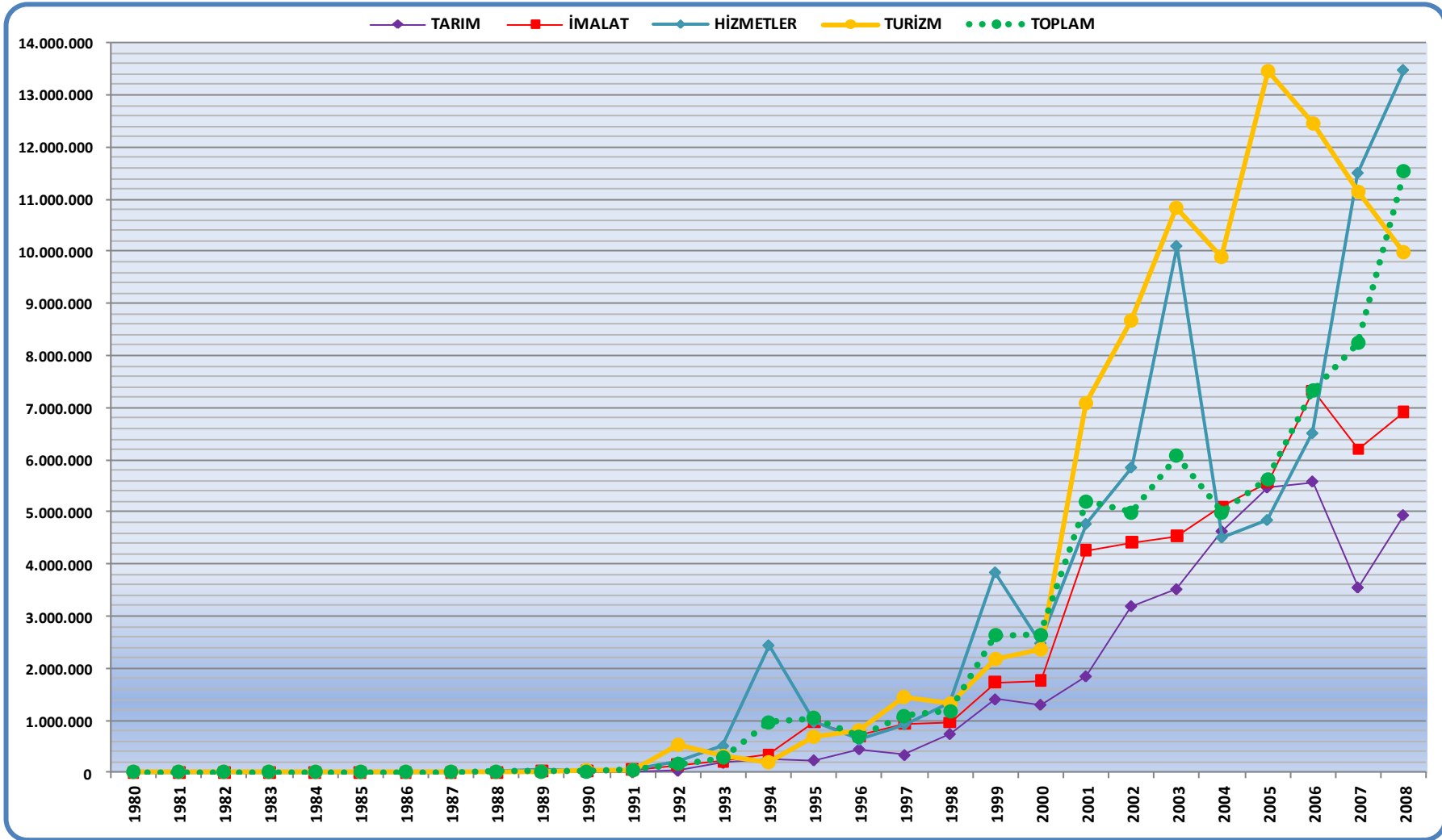
Tablo 4.6 Yatırım teşvik belgelerinin sektörel dağılımı (devam)

	1998			1999			2000			2001			2002			2003		
	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)
TARIM	145	107.458.302	7.405	109	153.033.022	4.682	94	122.316.272	5.374	52	95.949.798	3.109	42	133.894.961	3.041	84	295.038.420	4.063
MADENCİLİK	135	92.975.827	5.081	93	52.487.808	2.758	85	69.384.566	2.665	64	84.503.065	2.270	101	589.492.837	6.499	123	295.319.969	14.540
İMALAT	2.468	2.374.287.138	146.249	1.602	2.773.410.240	91.229	2.095	3.698.650.782	90.892	1.297	5.525.798.138	62.587	1.955	8.635.255.476	86.533	2.559	11.602.756.771	104.810
ENERJİ	46	441.763.231	743	48	513.591.157	542	46	2.447.843.902	1.723	46	2.187.094.208	1.232	29	486.032.983	311	38	524.749.516	427
HİZMETLER	1.497	2.025.974.344	125.353	1.116	4.289.482.978	93.523	1.201	2.985.153.077	86.259	696	3.322.233.484	37.859	875	5.123.502.897	44.845	1.072	10.830.865.799	53.623
TURİZM	243	325.259.348	17.952	199	430.672.843	19.378	154	363.858.955	12.002	138	978.164.841	9.224	187	1.622.131.243	17.685	257	2.788.224.426	29.759
TOPLAM	4.291	5.042.458.842	284.831	2.968	7.782.005.205	192.734	3.521	9.323.348.599	186.913	2.155	11.215.578.693	107.057	3.002	14.968.179.154	141.229	3.876	23.548.730.475	177.463

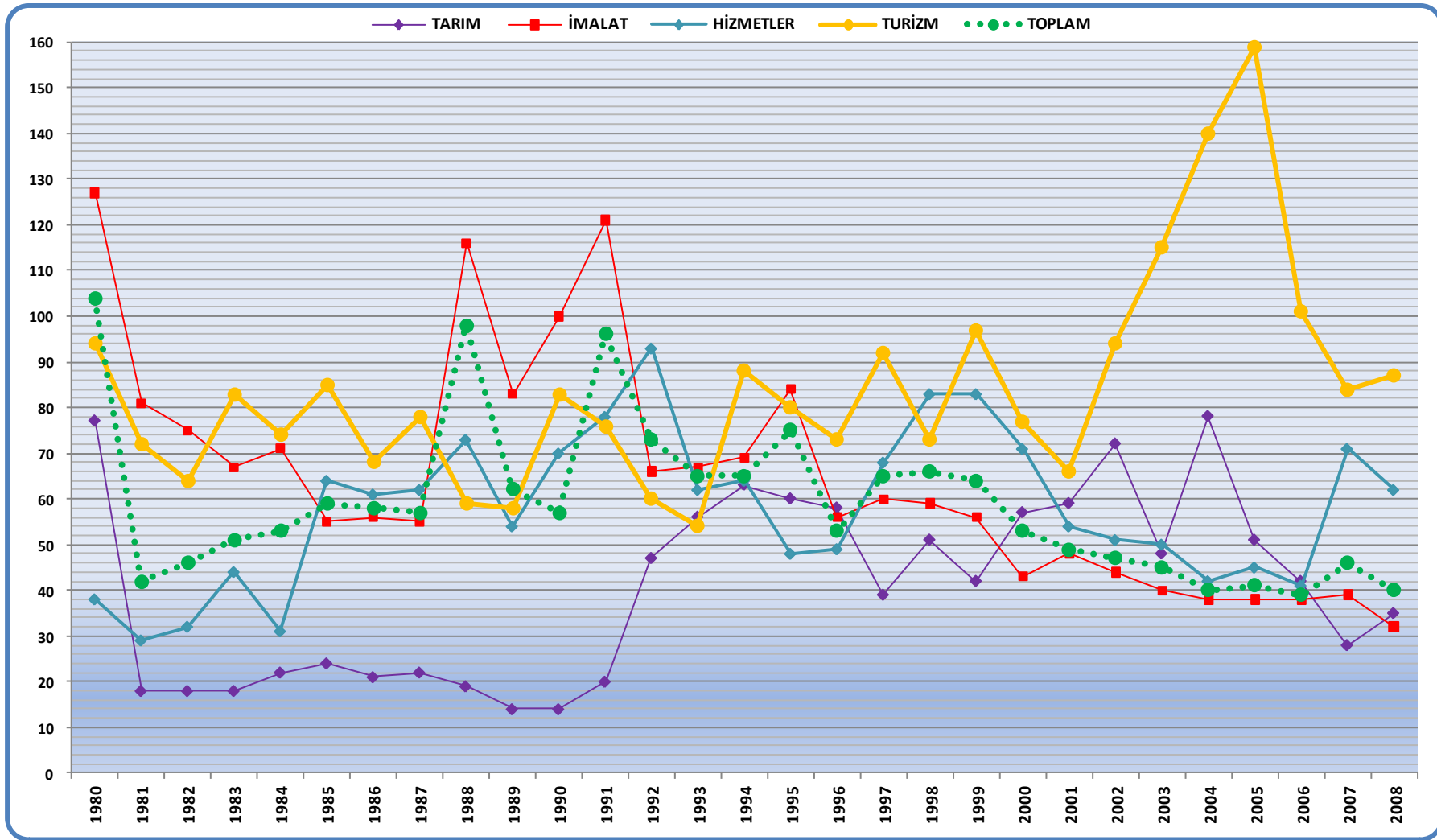
	2004			2005			2006			2007			2008			TOPLAM (1980-2008)		
	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)
TARIM	82	379.194.826	6.431	96	524.231.588	4.909	94	524.091.757	4.006	107	379.470.175	3.079	73	359.937.219	2.590	4.906	3.190.200.499	134.422
MADENCİLİK	168	550.942.084	7.851	157	705.425.444	8.247	132	608.974.093	4.406	153	668.213.001	4.684	136	714.237.931	4.673	3.058	4.558.004.423	189.149
İMALAT	2.558	13.025.807.072	99.115	2.305	12.832.037.505	89.553	1.622	11.895.764.874	62.970	2.108	13.084.655.607	82.411	1.476	10.210.985.456	47.249	48.116	105.668.400.823	2.919.223
ENERJİ	41	857.233.393	1.115	84	2.121.738.580	890	55	1.888.356.750	1.452	103	3.711.228.018	4.930	144	8.600.160.000	5.142	993	25.486.819.555	44.658
HİZMETLER	1.228	5.543.548.414	51.695	1.661	8.052.721.696	75.215	1.196	7.790.553.158	49.996	768	8.835.677.811	54.575	619	8.343.832.235	38.723	26.616	72.192.491.737	1.526.416
TURİZM	179	1.771.373.565	25.088	228	3.069.058.647	36.295	146	1.817.509.542	14.889	139	1.550.390.584	11.718	157	1.565.496.461	13.692	5.021	17.103.194.160	418.944
TOPLAM	4.077	20.356.725.789	166.207	4.303	24.236.154.813	178.814	3.099	22.707.740.632	122.830	3.239	26.679.244.612	149.679	2.448	28.229.152.841	98.377	83.689	211.095.917.037	4.813.868

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

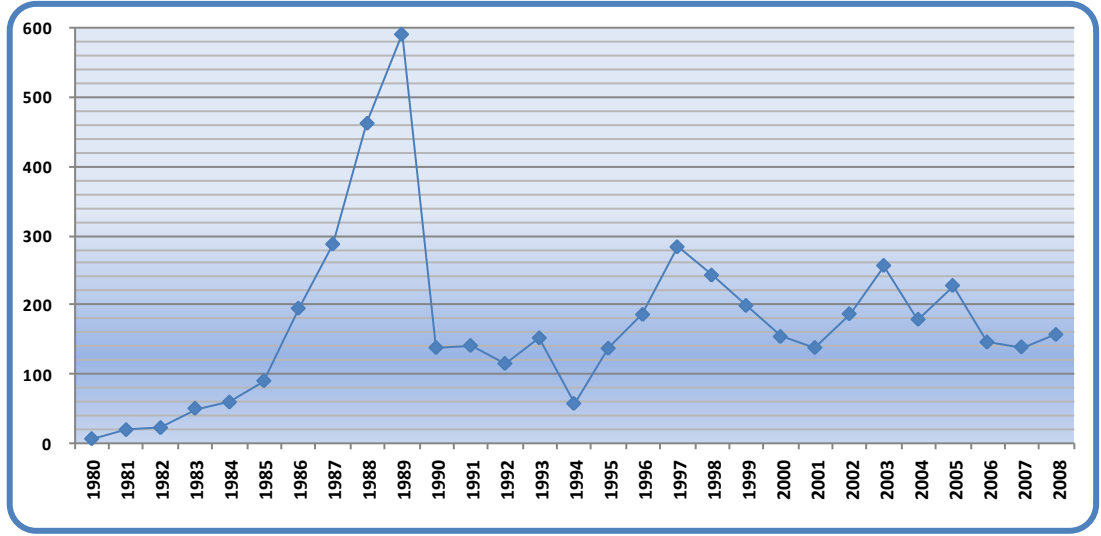
Not: 1980-2007 toplam yatırım miktarları 14.01.2008 cari fiyatları ile 2008 toplam yatırım miktarları ise 08.10.2009 cari fiyatları ile verilmiştir.

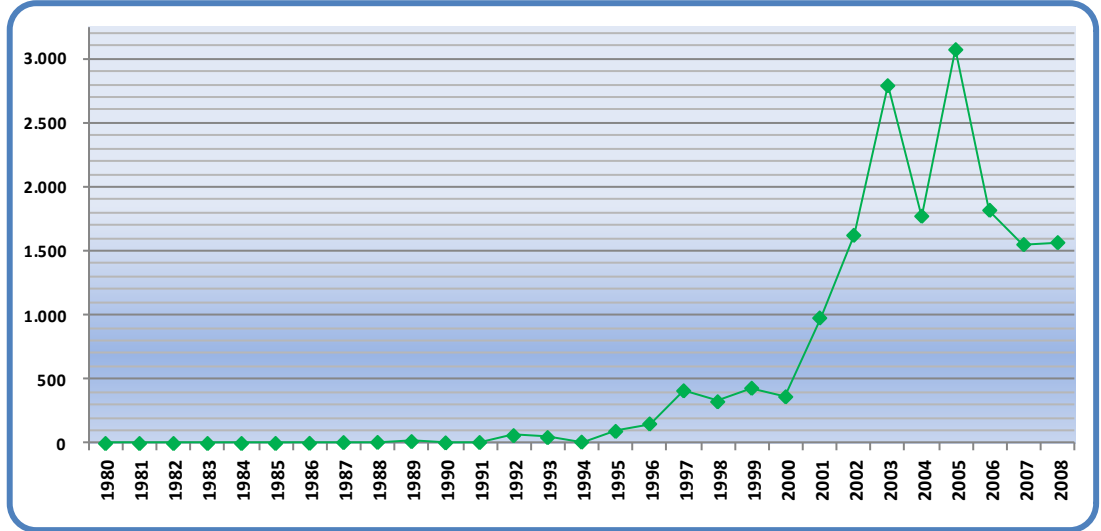
Grafik 4.5 Sektörlerin ortalama toplam yatırım miktarı

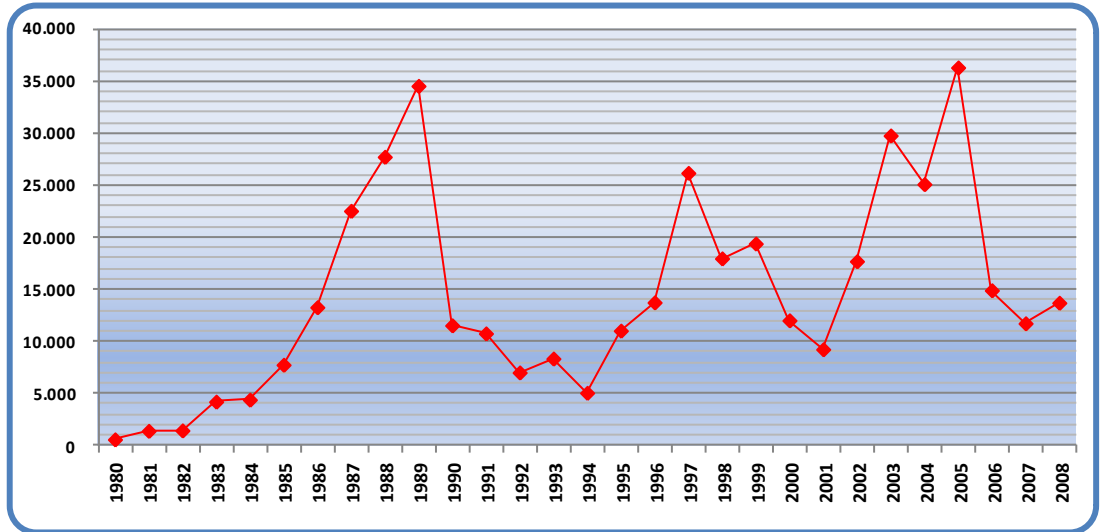
Grafik 4.6 Sektörlerin ortalama istihdam kapasitesi

Grafik 4.7 Turizm sektörüne verilen yatırım teşvik belgeleri – belge sayısı

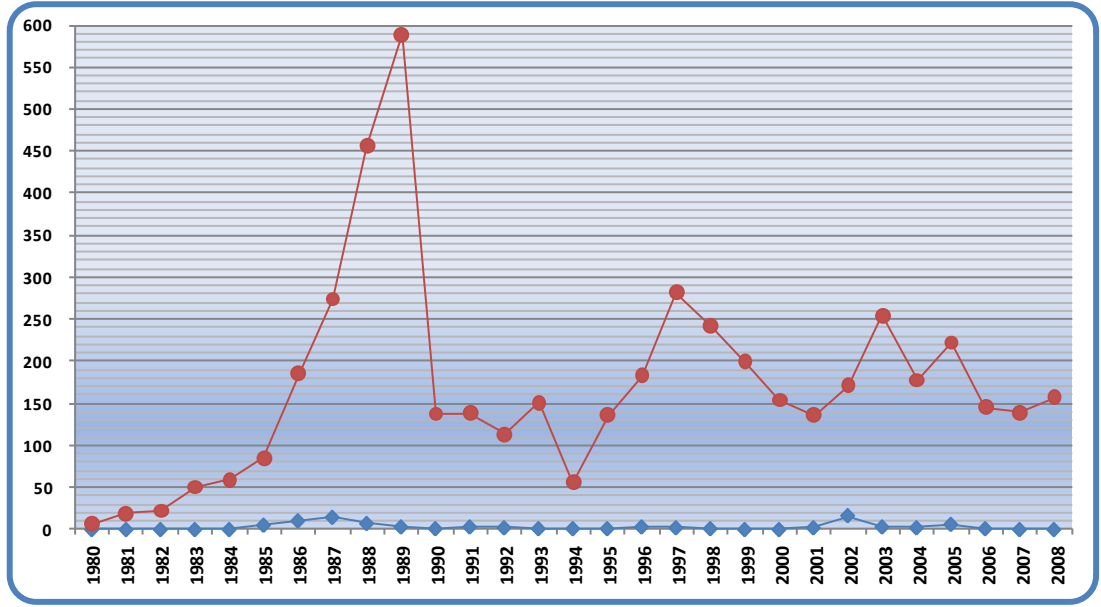
Grafik 4.8 Turizm sektörüne verilen yatırım teşvik belgeleri – toplam yatırım (milyon YTL)

Grafik 4.9 Turizm sektörüne verilen yatırım teşvik belgeleri - istihdam

4.1.2.3 Turizm Teşviklerinin Kamu ve Özel Dağılımı

Kalkınma planlarının ilk dönemlerinin aksine 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası sonrasında devlet üstyapı yatırımlarından çekilirken, turizmde özel sektör giderek daha fazla ağırlık kazanmıştır. Bu gelişmelere paralel olarak 1980-2008 döneminde turizm yatırımlarına verilen toplam 5.021 adet teşvik belgesinin % 98,3'ü özel sektör tarafından kullanılmıştır (Tablo 4.7). Söz konusu grafik kalkınma planlarında geçen “kamunun turizm sektöründe düzenleyici ve teşvik edici rol üstlenmesi ve yatırımların özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi” politikalarının gerçekleştiğini göstermesi bakımından son derece çarpıcıdır (Grafik 4.10).

Grafik 4.10 Turizm sektörüne verilen yatırım teşvik belgelerinin kamu/özel dağılımı

Tablo 4.7 Turizm sektörüne verilen yatırım teşvik belgelerinin kamu/özel dağılımı

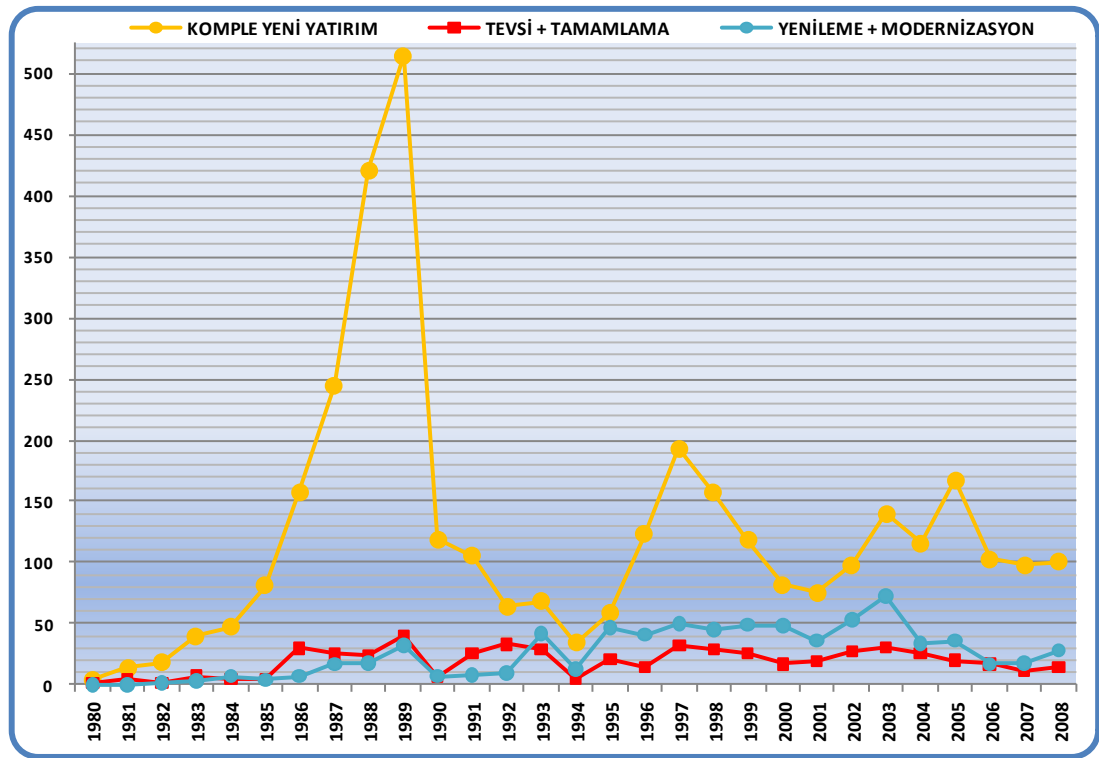
	1980			1981			1982			1983			1984			1985		
	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)
KAMU	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	5	19.719	880
ÖZEL	6	3.152	567	19	8.901	1.386	22	11.882	1.428	50	157.057	4.192	59	159.775	4.383	85	371.408	6.856
TOPLAM	6	3.152	567	19	8.901	1.386	22	11.882	1.428	50	157.057	4.192	59	159.775	4.383	90	391.127	7.736
	1986			1987			1988			1989			1990			1991		
	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)
KAMU	10	28.090	303	14	34.530	1.100	7	13.163	360	3	178.893	200	1	5.398	0	3	48.676	116
ÖZEL	185	1.404.514	12.961	274	7.272.500	21.422	456	8.469.080	27.353	589	14.820.566	34.326	137	4.819.580	11.522	138	7.629.623	10.631
TOPLAM	195	1.432.604	13.264	288	7.307.030	22.522	463	8.482.243	27.713	592	14.999.459	34.526	138	4.824.978	11.522	141	7.678.299	10.747
	1992			1993			1994			1995			1996			1997		
	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)
KAMU	2	3.830	0	1	2.928	20	1	1.136	0	1	1.387.290	200	3	959.979	105	2	714.736	173
ÖZEL	113	61.342.009	6.997	151	46.334.104	8.311	56	10.589.454	5.040	136	92.968.633	10.813	183	151.343.281	13.624	282	409.949.818	25.993
TOPLAM	115	61.345.839	6.997	152	46.337.032	8.331	57	10.590.590	5.040	137	94.355.923	11.013	186	152.303.260	13.729	284	410.664.554	26.166
	1998			1999			2000			2001			2002			2003		
	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)
KAMU	1	434.899	0	0	0	0	0	0	0	2	11.483.731	0	16	436.808.485	2.055	3	8.383.728	150
ÖZEL	242	324.824.449	17.952	199	430.672.843	19.378	154	363.858.955	12.002	136	966.681.110	9.224	171	1.185.322.758	15.630	254	2.779.840.698	29.609
TOPLAM	243	325.259.348	17.952	199	430.672.843	19.378	154	363.858.955	12.002	138	978.164.841	9.224	187	1.622.131.243	17.685	257	2.788.224.426	29.759
	2004			2005			2006			2007			2008			TOPLAM (1980-2008)		
	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)
KAMU	2	1.507.342	0	6	4.304.827	50	1	3.471.980	0	0	0	0	0	0	0	84	469.793.360	5.712
ÖZEL	177	1.769.866.223	25.088	222	3.064.753.820	36.245	145	1.814.037.562	14.889	139	1.550.390.584	11.718	157	1.565.496.461	13.962	4.937	16.633.400.800	413.502
TOPLAM	179	1.771.373.565	25.088	228	3.069.058.647	36.295	146	1.817.509.542	14.889	139	1.550.390.584	11.718	157	1.565.496.461	13.962	5.021	17.103.194.160	419.214

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Not: 1980-2007 toplam yatırım miktarları 14.01.2008 cari fiyatları ile 2008 toplam yatırım miktarları ise 08.10.2009 cari fiyatları ile verilmiştir.

4.1.2.4 Sektöre Sağlanan Teşviklerin Yatırım Türlerine Dağılımı

Turizme verilen teşviklerin yatırım türlerine göre dağılımı incelendiğinde komple yeni yatırımların teşviklerden sürekli olarak daha fazla pay aldığı görülmektedir. 1980-2008 döneminde komple yeni yatırımların turizm teşviklerinden yararlanma oranı % 70,9 olarak gerçekleşmiştir. Özellikle hibe türü teşviklerin verildiği 1985-1991 döneminde komple yeni yatırımların kaydettiği artış göze çarpmaktadır. Yeni yatak arzı sağlayan tevsi ve tamamlama yatırımları da eklendiğinde bu oran % 81,8'e çıkmaktadır. Diğer taraftan yenileme ve modernizasyon teşviklerinde 1990'lı yılların ortalarından itibaren artış gözlenmektedir. Esasen yenileme ve modernizasyon yatırımları da hibe türü teşviklerin sağladığı imkânlardan yararlanmış ancak bu alandaki artış mevcut tesislerin yenilenme ihtiyacının duyulduğu 1990'ların ikinci yarısından itibaren gerçekleşmiştir (Tablo 4.8 ve Grafik 4.11).

Grafik 4.11 Turizm sektörüne verilen yatırım teşvik belgelerinin yatırım türlerine göre dağılımı

Tablo 4.8 Turizm sektörüne verilen teşvik belgelerinin yatırım türlerine göre dağılımı

		1980			1981			1982			1983			1984			1985		
	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	
KOMPLE YENİ YATIRIM	4	2.581	492	14	7.930	959	18	11.588	1.208	40	149.758	3.529	47	149.207	3.657	81	385.087	7.327	
TEVSİ	0	0	0	3	911	203	1	35	7	6	5.114	527	2	3.000	128	4	4.454	119	
TAMAMLAMA	2	571	75	1	34	210	1	107	63	1	1.240	100	3	1.226	185	1	350	40	
YENİLEME	0	0	0	0	0	0	2	152	150	2	89	12	6	5.962	289	4	1.236	250	
KALİTE DÜZELTME	0	0	0	1	26	14	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
MODERNİZASYON	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	856	24	1	380	124	0	0	0	
FİNANSAL KİRALAMA	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
RESTORASYON	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
BÜYÜK PROJE	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
TOPLAM	6	3.152	567	19	8.901	1.386	22	11.882	1.428	50	157.057	4.192	59	159.775	4.383	90	391.127	7.736	

		1986			1987			1988			1989			1990			1991		
	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	
KOMPLE YENİ YATIRIM	158	1.356.188	11.444	245	7.208.832	20.693	421	8.411.171	26.460	514	13.840.324	31.007	119	4.772.273	10.586	105	7.332.703	7.864	
TEVSİ	22	58.482	1.067	12	20.729	449	14	33.213	424	18	671.672	634	4	21.710	310	15	222.115	1.271	
TAMAMLAMA	8	8.711	434	13	27.280	863	10	20.241	396	22	360.559	1.274	2	2.642	50	11	69.199	622	
YENİLEME	4	7.911	270	10	43.209	423	3	8.539	93	8	32.476	399	2	8.321	114	3	35.919	580	
KALİTE DÜZELTME	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
MODERNİZASYON	3	1.312	49	7	6.486	94	15	9.079	340	24	60.915	1.062	5	4.809	372	5	13.598	380	
FİNANSAL KİRALAMA	0	0	0	1	494	0	0	0	0	2	13.944	0	3	6.233	0	1	2.255	0	
RESTORASYON	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	19.569	150	3	8.990	90	1	2.510	30	
BÜYÜK PROJE	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
TOPLAM	195	1.432.604	13.264	288	7.307.030	22.522	463	8.482.243	27.713	592	14.999.459	34.526	138	4.824.978	11.522	141	7.678.299	10.747	

		1992			1993			1994			1995			1996			1997		
	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	
KOMPLE YENİ YATIRIM	64	54.607.643	4.425	68	41.495.668	4.465	34	7.163.517	2.566	58	53.888.457	5.409	123	122.964.700	10.189	193	282.745.674	18.075	
TEVSİ	21	1.480.045	622	22	958.415	658	3	48.976	78	17	25.913.834	893	8	1.949.238	290	19	24.959.699	2.068	
TAMAMLAMA	12	687.623	692	7	46.799	416	2	60.635	98	4	1.743.032	365	6	2.613.882	318	13	83.286.469	2.421	
YENİLEME	2	19.145	55	14	312.736	1.410	8	1.028.350	1.308	18	4.880.644	1.176	17	17.462.994	1.014	34	13.909.440	2.651	
KALİTE DÜZELTME	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
MODERNİZASYON	8	436.133	974	28	3.445.253	1.325	5	114.499	350	29	7.531.444	3.145	24	5.896.500	1.831	16	5.124.805	951	
FİNANSAL KİRALAMA	4	22.056	0	11	50.932	0	4	10.613	0	10	101.312	0	7	409.286	0	9	638.467	0	
RESTORASYON	4	4.093.194	229	2	27.229	57	0	0	0	1	297.200	25	1	1.006.660	87	0	0	0	
BÜYÜK PROJE	0	0	0	0	0	0	1	2.164.000	640	0	0	0	0	0	0	0	0	0	
TOPLAM	115	61.345.839	6.997	152	46.337.032	8.331	57	10.590.590	5.040	137	94.355.923	11.013	186	152.303.260	13.729	284	410.664.554	26.166	

Tablo 4.8 Turizm sektörüne verilen teşvik belgelerinin yatırım türlerine göre dağılımı (devam)

	1998			1999			2000			2001			2002			2003		
	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)
KOMPLE YENİ YATIRIM	157	255.514.888	12.211	118	359.838.520	12.273	82	286.188.240	7.291	75	295.345.894	5.597	98	1.134.000.018	10.295	140	2.033.942.559	16.683
TEVŞİ	17	16.536.022	1.139	13	13.362.975	1.012	12	24.946.529	1.279	9	39.804.515	958	5	25.681.481	534	9	92.958.660	1.117
TAMAMLAMA	12	15.071.609	1.663	13	5.808.311	980	5	6.454.231	569	10	58.782.112	587	22	241.680.025	2.972	22	237.563.894	4.015
YENİLEME	23	17.051.526	1.412	39	45.177.147	4.521	36	33.443.395	1.897	21	547.430.820	1.481	21	77.259.273	1.527	37	200.401.174	4.688
KALİTE DÜZELTME	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	500.336	81	0	0	0	0	0	0
MODERNİZASYON	22	17.159.599	1.527	10	6.103.527	582	12	7.598.061	926	15	20.016.372	520	32	125.281.606	2.277	36	201.170.302	3.256
FİNANSAL KİRALAMA	12	3.925.704	0	5	302.884	0	6	4.307.754	0	7	16.284.792	0	8	17.300.938	0	13	22.187.837	0
RESTORASYON	0	0	0	1	79.479	10	1	920.745	40	0	0	0	1	927.902	80	0	0	0
BÜYÜK PROJE	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM	243	325.259.348	17.952	199	430.672.843	19.378	154	363.858.955	12.002	138	978.164.841	9.224	187	1.622.131.243	17.685	257	2.788.224.426	29.759

	2004			2005			2006			2007			2008			TOPLAM (1980-2008)		
	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)
KOMPLE YENİ YATIRIM	116	1.437.517.135	19.299	167	2.683.943.663	30.997	103	1.497.843.420	10.790	98	1.261.633.111	8.689	100	1.262.019.883	9.163	3.560	13.114.280.632	313.643
TEVŞİ	10	64.901.423	1.415	14	136.554.428	1.760	8	111.158.416	885	4	45.027.263	345	6	28.657.660	247	298	655.941.014	20.439
TAMAMLAMA	16	137.242.567	2.101	6	51.619.056	941	9	79.373.084	1.722	7	54.789.219	644	8	84.614.058	905	249	1.061.928.766	25.721
YENİLEME	22	81.782.483	1.248	16	66.198.701	880	9	47.151.937	427	10	98.335.424	1.445	21	145.828.300	2.857	392	1.397.817.303	32.577
KALİTE DÜZELTME	0	0	0	0	0	0	1	9.991.300	90	0	0	0	0	0	0	3	10.491.662	185
MODERNİZASYON	12	48.198.753	1.025	20	110.454.202	1.717	8	67.121.747	975	8	77.286.875	595	7	20.377.116	520	353	723.414.229	24.941
FİNANSAL KİRALAMA	3	1.731.204	0	5	20.288.597	0	8	4.869.638	0	12	13.318.692	0	15	23.999.444	0	146	129.773.076	0
RESTORASYON	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	19	7.383.478	798
BÜYÜK PROJE	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2.164.000	640
TOPLAM	179	1.771.373.565	25.088	228	3.069.058.647	36.295	146	1.817.509.542	14.889	139	1.550.390.584	11.718	157	1.565.496.461	13.692	5.021	17.103.194.160	418.944

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Not: 1980-2007 toplam yatırım miktarları 14.01.2008 cari fiyatları ile 2008 toplam yatırım miktarları ise 08.10.2009 cari fiyatları ile verilmiştir.

4.1.2.5 Sektöre Sağlanan Teşviklerin Coğrafi Dağılımı

Turizm yatırımlarına sağlanan teşviklerinin bölgelere ve seçilmiş illere göre dağılımı çarpıcı sonuçlar ortaya koymaktadır. Şöyle ki kamu tarafından sağlanan arazi tahsislerinin ve verilen teşviklerin kalkınma planlarında öngörüldüğü üzere yatırımların turizm öncelik bölgelerinde yoğunlaşmasını sağlamada son derece başarılı olduğu görülmektedir. Nitekim Marmara ve Ege bölgelerinde mevcut tesislerin dağılımı ile turizm teşviklerinin bölgesel dağılımı paralellik göstermektedir. Akdeniz Bölgesi ise turizm teşviklerinden ancak 1982 yılından sonra yararlanmaya başlamış ve Antalya öncülüğünde kısa sürede diğer bölgelerin önüne geçmiştir.

1971 yılı itibariyle Akdeniz Bölgesi belgeli tesislerin % 3,4'üne, toplam tesislerin ise % 8,5'ine sahiptir. 1980-2008 döneminde Antalya turizm sektörüne ayrılan teşvik belgelerinin % 27,2'sini almış, buna karşılık Muğla % 19'unu, İstanbul ise % 11,2'sini alabilmiştir (Grafik 4.12). Benzer şekilde turizm sektörü tarafından gerçekleştirilen teşvik belgeli toplam yatırımların % 43'ünü Antalya alırken, Muğla ve İstanbul'un toplamı % 25,5 oranında kalmıştır (Grafik 4.13). Teşvik belgeli turizm yatırımları tarafından sağlanan istihdam oranları da paralellik göstermektedir. Muğla ve İstanbul'un toplam istidam kapasiteleri % 30,1 olurken, Antalya tek başına istihdamın % 37,2'sini sağlamıştır (Grafik 4.14). Muğla'nın yanı sıra Aydın ve İzmir illeri Ege Bölgesi'nde teşviklerden faydalanan diğer illerdir. Akdeniz Bölgesi'nde ise Antalya teşvik belgeli turizm toplam yatırımlarının % 96,2'sini gerçekleştirmiştir (Tablo 4.9). Söz konusu karşılaştırmalar Antalya'da turizm belgeli teşvik yatırımlarının çok olmasının yanı sıra yatırımların ölçeğinin de büyük olduğunu göstermektedir. Özellikle 2000 sonrasında toplam yatırım miktarının ve toplam istihdamın önemli miktarda artış gösterdiği aşağıdaki grafiklerden rahatça okunmaktadır (Grafik 4.13 ve Grafik 4.14).

Tablo 4.9 Turizm sektörüne verilen yatırım teşvik belgelerinin bölgelere ve seçilmiş illere dağılımı

	BELGE SAYISI (ADET)	1980 TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	1981 TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	1982 TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	1983 TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	1984 TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	1985 TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)
MARMARA BÖLGESİ	3	1.998	452	8	6.151	653	6	981	260	9	44.991	810	20	55.764	1.599	29	102.080	2.151
İSTANBUL	2	1.951	402	1	4.600	180	0	0	0	3	1.622	94	12	52.975	1.073	19	90.738	1.361
EGE BÖLGESİ	0	0	0	4	545	389	4	712	171	15	49.466	1.126	18	41.244	924	20	39.663	697
MUĞLA	0	0	0	3	315	265	4	712	171	9	3.530	588	15	40.440	752	14	30.019	383
AKDENİZ BÖLGESİ	1	229	50	4	1.927	244	6	7.575	404	12	49.842	1.264	14	29.100	1.101	31	228.131	3.959
ANTALYA	1	229	50	2	1.055	77	4	6.795	308	7	47.190	981	8	23.860	602	24	212.934	3.452
İÇ ANADOLU BÖLGESİ	1	524	25	3	278	100	4	2.433	517	7	9.595	524	5	32.767	673	6	9.316	488
KARADENİZ BÖLGESİ	1	401	40	0	0	0	1	28	0	4	1.764	284	0	0	0	3	10.304	401
DOĞU ANADOLU	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	900	86	0	0	0
GÜNEY DOĞU ANADOLU	0	0	0	0	0	0	1	153	76	3	1.399	184	0	0	0	1	1.633	40
TOPLAM	6	3.152	567	19	8.901	1.386	22	11.882	1.428	50	157.057	4.192	59	159.775	4.383	90	391.127	7.736

	BELGE SAYISI (ADET)	1986 TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	1987 TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	1988 TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	1989 TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	1990 TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	1991 TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)
MARMARA BÖLGESİ	44	167.583	2.953	50	931.684	3.728	76	679.384	6.149	100	2.381.239	5.538	21	381.264	1.626	20	1.484.472	1.558
İSTANBUL	31	152.069	2.433	33	887.832	2.761	51	578.984	4.808	69	2.024.069	3.863	13	269.897	1.235	15	263.166	1.274
EGE BÖLGESİ	65	556.983	5.099	113	4.653.688	8.691	220	3.482.040	10.118	237	3.784.277	13.383	33	1.001.147	3.049	28	796.595	2.870
MUĞLA	42	390.676	3.300	58	3.423.445	4.439	117	1.086.249	5.180	111	2.092.435	6.855	24	839.514	2.476	13	345.305	790
AKDENİZ BÖLGESİ	51	599.912	3.795	81	1.539.897	7.427	102	3.724.278	8.421	166	7.163.747	11.009	29	2.374.620	4.473	36	4.674.588	3.635
ANTALYA	45	572.628	3.402	66	1.513.627	6.474	81	3.675.988	7.371	148	6.377.453	9.878	24	2.305.814	3.951	34	4.656.313	3.535
İÇ ANADOLU BÖLGESİ	16	77.435	775	21	115.260	1.856	40	263.333	2.113	43	598.716	2.622	13	206.262	560	10	118.203	422
KARADENİZ BÖLGESİ	7	25.610	314	8	25.821	264	10	274.531	367	21	786.850	696	9	88.269	321	14	107.892	589
DOĞU ANADOLU	8	2.648	108	9	34.309	311	6	16.256	227	10	74.745	324	21	433.850	792	15	179.932	758
GÜNEY DOĞU ANADOLU	4	2.433	220	6	6.371	245	8	40.264	278	15	209.885	954	12	339.566	701	18	316.617	915
TOPLAM	195	1.432.604	13.264	288	7.307.030	22.522	463	8.482.243	27.713	592	14.999.459	34.526	138	4.824.978	11.522	141	7.678.299	10.747

	BELGE SAYISI (ADET)	1992 TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	1993 TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	1994 TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	1995 TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	1996 TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	1997 TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)
MARMARA BÖLGESİ	23	6.308.417	1.045	42	7.333.267	2.589	8	1.809.285	954	18	16.406.112	2.103	16	20.511.510	1.262	37	85.045.130	4.041
İSTANBUL	20	5.992.667	925	28	6.740.400	2.102	7	1.799.424	914	9	15.138.276	1.605	4	10.252.753	278	17	70.619.607	2.571
EGE BÖLGESİ	36	1.687.898	1.732	39	21.591.190	1.651	19	5.140.991	1.623	54	21.936.352	4.345	67	36.575.517	3.751	107	66.863.475	8.259
MUĞLA	25	1.577.308	1.225	20	880.906	772	11	4.154.932	1.112	39	10.441.340	2.879	51	20.995.469	2.598	74	49.664.444	5.781
AKDENİZ BÖLGESİ	34	51.487.232	3.240	34	14.210.629	2.746	17	2.861.684	2.002	51	54.298.241	3.849	80	80.545.795	7.843	100	200.181.629	10.732
ANTALYA	32	51.382.637	3.064	30	14.174.029	2.594	13	1.885.272	1.781	48	53.790.600	3.585	75	79.327.377	7.607	91	166.541.824	9.897
İÇ ANADOLU BÖLGESİ	10	87.393	433	12	2.200.097	669	3	156.429	101	7	263.175	259	9	11.010.227	482	17	17.979.153	986
KARADENİZ BÖLGESİ	3	1.421.831	284	17	431.375	379	8	575.471	271	2	159.643	111	4	2.494.193	190	11	3.841.320	1.050
DOĞU ANADOLU	5	114.797	158	7	544.644	267	2	46.730	89	3	1.183.402	275	6	883.820	114	9	35.168.758	931
GÜNEY DOĞU ANADOLU	4	238.271	105	1	25.830	30	0	0	0	2	108.998	71	4	282.198	87	2	135.541	80
TOPLAM	115	61.345.839	6.997	152	46.337.032	8.331	57	10.590.590	5.040	137	94.355.923	11.013	186	152.303.260	13.729	284	410.664.554	26.166

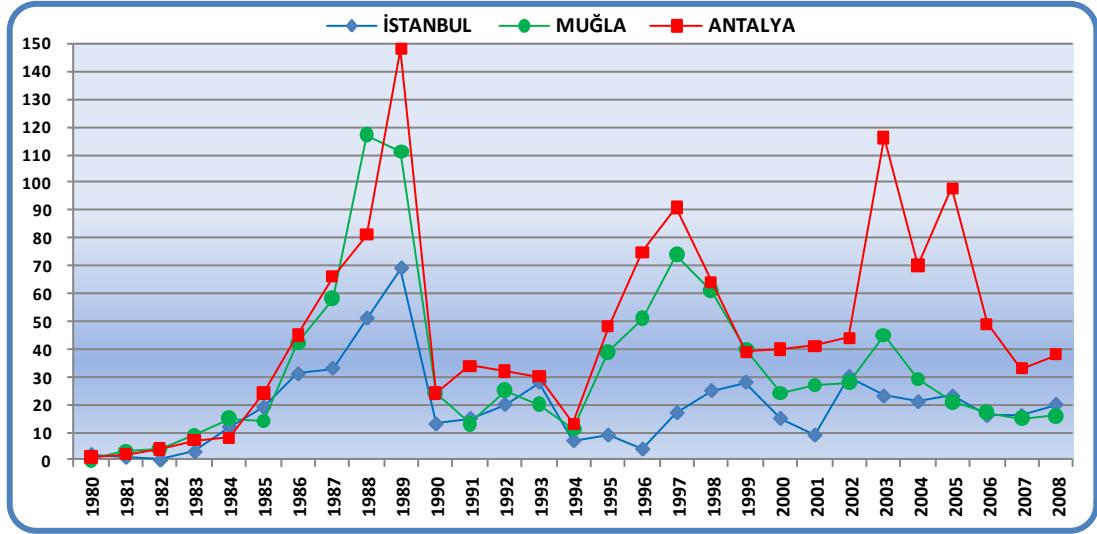
Tablo 4.9 Turizm sektörüne verilen yatırım teşvik belgelerinin bölgelere ve seçilmiş illere dağılımı (devam)

	1998			1999			2000			2001			2002			2003		
	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)
MARMARA BÖLGESİ	45	79.837.688	4.254	44	83.350.753	5.428	23	75.633.257	1.178	24	25.816.269	774	51	654.483.187	4.539	35	587.671.224	5.703
İSTANBUL	25	51.868.742	1.782	28	75.779.321	4.368	15	65.170.192	905	9	15.497.196	244	30	488.691.749	3.172	23	534.951.647	4.956
EGE BÖLGESİ	85	87.726.835	6.257	57	82.207.795	5.676	38	52.179.627	3.379	38	171.103.361	2.374	46	238.984.583	3.725	65	529.335.824	6.548
MUĞLA	61	50.382.002	3.854	40	73.073.735	4.215	24	21.686.868	1.346	27	159.816.150	1.907	28	95.152.054	1.790	45	373.169.380	4.445
AKDENİZ BÖLGESİ	73	140.016.179	5.943	47	205.540.751	5.374	46	144.044.856	4.385	45	192.221.634	4.375	47	357.983.796	5.257	123	1.541.205.951	15.590
ANTALYA	64	131.464.200	5.583	39	199.250.080	4.959	40	141.090.890	4.066	41	187.933.324	4.210	44	348.257.083	5.192	116	1.506.450.883	14.970
İÇ ANADOLU BÖLGESİ	10	4.663.386	388	18	23.459.677	985	24	72.954.641	1.638	14	48.377.575	1.251	21	300.609.696	2.536	16	87.611.108	1.091
KARADENİZ BÖLGESİ	17	6.256.526	670	12	4.855.643	489	9	8.438.738	810	2	1.586.855	75	9	27.868.252	833	8	16.714.226	300
DOĞU ANADOLU	5	2.232.624	236	12	10.159.330	613	10	8.482.847	385	10	533.131.684	265	8	25.898.936	440	8	17.298.205	427
GÜNEY DOĞU ANADOLU	7	4.091.211	204	9	21.098.894	813	4	2.124.989	227	5	5.927.463	110	5	16.302.793	355	2	8.387.888	100
TOPLAM	243	325.259.348	17.952	199	430.672.843	19.378	154	363.858.955	12.002	138	978.164.841	9.224	187	1.622.131.243	17.685	257	2.788.224.426	29.759

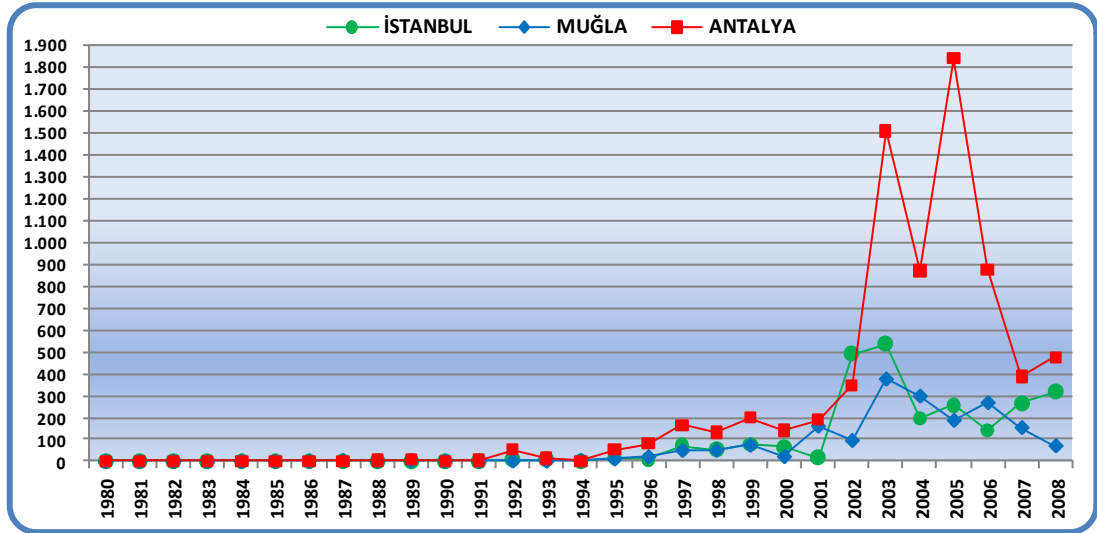
	2004			2005			2006			2007			2008			TOPLAM (1980-2008)		
	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)
MARMARA BÖLGESİ	33	256.194.402	9.014	35	312.871.016	4.012	22	175.741.013	1.502	28	310.239.461	2.394	38	446.803.219	2.819	908	3.152.292.801	81.088
İSTANBUL	21	195.757.115	8.209	23	255.706.679	3.230	16	141.701.356	1.134	16	263.959.327	2.005	20	315.521.574	1.825	560	2.519.475.928	59.709
EGE BÖLGESİ	47	442.473.187	4.157	50	514.050.739	4.461	35	464.739.916	4.216	30	431.682.030	3.160	33	241.418.571	3.321	1.603	3.424.104.251	115.152
MUĞLA	29	295.922.418	2.261	21	186.398.961	1.404	17	266.289.001	2.649	15	153.737.458	1.170	16	71.006.533	1.763	953	1.842.601.599	66.370
AKDENİZ BÖLGESİ	72	882.670.374	9.970	103	1.865.915.380	25.080	53	890.113.136	6.894	44	473.147.243	3.778	41	521.745.531	4.755	1.543	7.638.583.887	167.595
ANTALYA	70	869.356.842	9.830	98	1.839.128.940	24.570	49	876.953.134	6.764	33	386.573.497	2.686	38	475.172.973	4.530	1.365	7.348.127.471	155.969
İÇ ANADOLU BÖLGESİ	16	142.859.462	1.435	14	89.751.581	975	15	131.423.345	860	14	203.228.098	1.338	21	261.251.721	2.066	410	1.399.320.886	28.168
KARADENİZ BÖLGESİ	4	6.223.566	108	11	39.451.555	400	12	107.434.285	1.019	14	96.437.304	708	15	39.862.948	446	236	365.375.201	11.419
DOĞU ANADOLU	3	8.154.061	100	9	81.129.365	732	4	14.156.117	103	4	11.647.132	165	3	28.776.412	110	179	779.751.504	8.016
GÜNEY DOĞU ANADOLU	4	32.798.513	304	6	165.889.011	635	5	33.901.730	295	5	24.009.316	175	6	25.638.059	175	139	341.879.026	7.379
TOPLAM	179	1.771.373.565	25.088	228	3.069.058.647	36.295	146	1.817.509.542	14.889	139	1.550.390.584	11.718	157	1.565.496.461	13.692	5.021	17.103.194.160	418.944

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

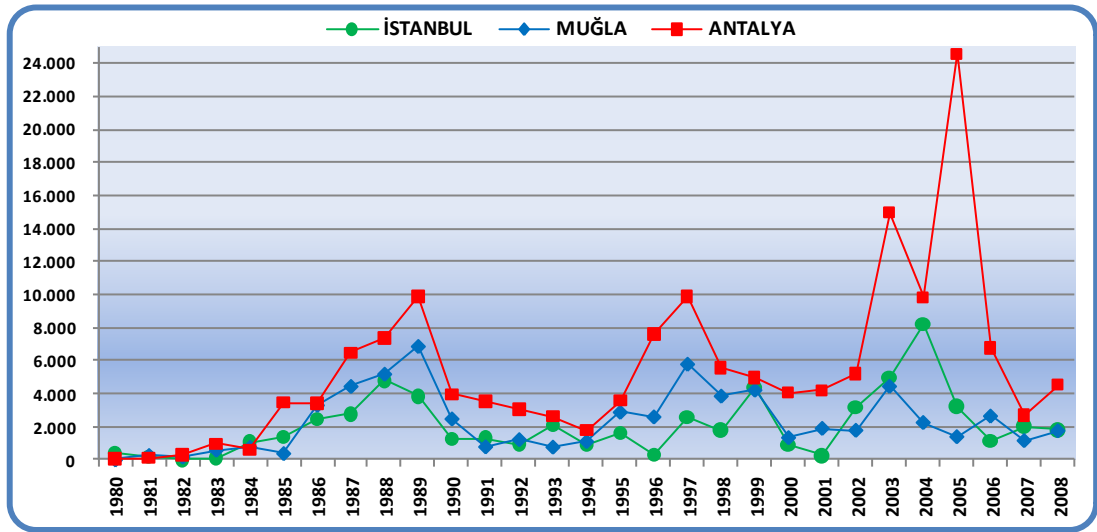
Not: 1980-2007 toplam yatırım miktarları 14.01.2008 cari fiyatları ile 2008 toplam yatırım miktarları ise 08.10.2009 cari fiyatları ile verilmiştir.

Grafik 4.12 Turizm sektörüne verilen yatırım teşvik belgelerinin seçilmiş illere dağılımı – belge sayısı

Grafik 4.13 Turizm sektörüne verilen yatırım teşvik belgelerinin seçilmiş illere dağılımı – toplam yatırım

Grafik 4.14 Turizm sektörüne verilen yatırım teşvik belgelerinin seçilmiş illere dağılımı – istihdam

4.1.2.6 Turizme Ayrılan Teşviklerin Türkiye ve Antalya Karşılaştırması

Yatırım teşviklerinin sektörel dağılımının yorumlandığı grafik çalışması Türkiye genelinde ve Antalya’da turizm sektörünün ağırlığını ortaya koymaktadır (Grafik 4.15). Turizm yapısal özelliklerinden ötürü devlet desteklerine diğer sektörlerle oranla daha fazla ihtiyaç duymaktadır. Bu itibarla teşvik belgelerinden faydalanmada turizmin sektörel payı bir bölgede turizmin gelişimini ve bölgesel önemini vurgulaması açısından son derece önemlidir.

Aşağıdaki veriler turizmin Antalya ekonomisi için temel sektör olduğuna işaret etmektedir. Nitekim Türkiye’de 1980-2008 döneminde turizm yatırımları teşvik belgelerinin % 6’sına karşılık gelirken, Antalya’da % 57,1’lik paya ulaşmıştır. Türkiye genelinde turizm teşvikleri toplam yatırımlarda % 8,1 ve istihdam sağlamada % 8,7’lik orana sahiptir. Antalya’da bu oranlar sırasıyla % 68,5 ve % 75,1 olarak gerçekleşmiştir. 1985-1991 aralığında ve 2000’li yılların ilk yarısında il genelindeki teşviklerin büyük çoğunluğu turizm sektörü tarafından yatırıma dönüştürülürken, 1985 yılında turizm sektörü toplam yatırımlarının tüm sektörler içerisinde aldığı pay % 99,2 olmuştur (Tablo 4.10 ve Grafik 4.15).

Tablo 4.10 Antalya'ya verilen yatırım teşvik belgelerinin sektörel dağılımı

	1980			1981			1982			1983			1984			1985		
	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)
TARIM	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
MADENCİLİK	1	285	58	0	0	0	1	90	42	0	0	0	0	0	0	0	0	0
İMALAT	2	465	94	7	4.775	296	2	230	52	1	640	30	1	12.562	150	0	0	0
ENERJİ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	40.907	36	0	0	0
HİZMETLER	3	669	210	20	4.560	471	15	8.504	508	9	47.799	1.041	12	26.420	750	33	214.745	3.593
TURİZM	1	229	50	2	1.055	77	4	6.795	308	7	47.190	981	8	23.860	602	24	212.934	3.452
TOPLAM	6	1.419	362	27	9.335	767	18	8.824	602	10	48.439	1.071	14	79.889	936	33	214.745	3.593

	1986			1987			1988			1989			1990			1991		
	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)
TARIM	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
MADENCİLİK	0	0	0	0	0	0	1	918	40	0	0	0	0	0	0	2	14.610	112
İMALAT	8	10.994	179	21	66.805	1.062	15	43.635	451	18	216.107	2.089	4	238.537	643	3	31.084	90
ENERJİ	0	0	0	0	0	0	1	22.938	42	0	0	0	0	0	0	0	0	0
HİZMETLER	59	582.749	3.739	77	1.519.496	6.723	87	3.690.588	7.480	160	6.437.646	10.455	27	2.320.902	4.004	40	4.938.313	3.788
TURİZM	45	572.628	3.402	66	1.513.627	6.474	81	3.675.988	7.371	148	6.377.453	9.878	24	2.305.814	3.951	34	4.656.313	3.535
TOPLAM	67	593.743	3.918	98	1.586.301	7.785	104	3.758.079	8.013	178	6.653.753	12.544	31	2.559.439	4.647	45	4.984.007	3.990

	1992			1993			1994			1995			1996			1997		
	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)
TARIM	0	0	0	0	0	0	2	2.139	0	6	1.184.777	267	6	2.612.034	223	7	780.570	198
MADENCİLİK	1	30.870	50	2	18.720	67	2	143.700	89	1	112.981	10	2	488.090	62	4	1.207.812	162
İMALAT	6	1.419.271	65	10	1.310.398	307	3	255.193	104	24	28.023.354	1.814	31	12.811.559	1.160	43	27.870.670	2.657
ENERJİ	0	0	0	1	4.582.000	338	0	0	0	1	169.164	0	0	0	0	4	3.769.155	30
HİZMETLER	40	52.102.613	4.076	44	14.844.448	3.696	14	1.986.609	1.781	64	64.231.146	4.460	101	115.010.834	9.516	127	182.942.417	11.378
TURİZM	32	51.382.637	3.064	30	14.174.029	2.594	13	1.885.272	1.781	48	53.790.600	3.585	75	79.327.377	7.607	91	166.541.824	9.897
TOPLAM	47	53.552.754	4.191	57	20.755.566	4.408	21	2.387.641	1.974	96	93.721.422	6.551	140	130.922.517	10.961	185	216.570.624	14.425

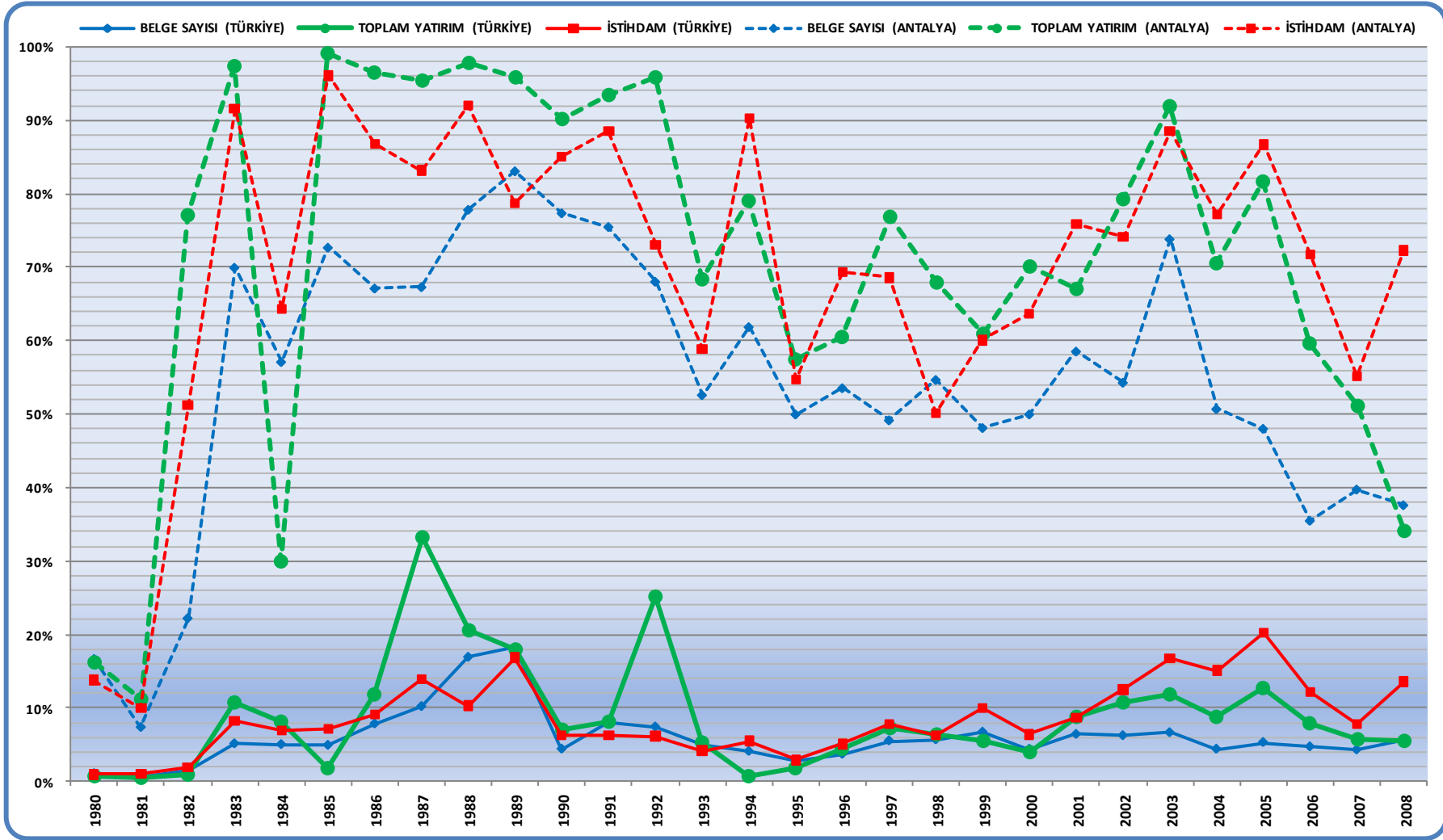
Tablo 4.10 Antalya'ya verilen yatırım teşvik belgelerinin sektörel dağılımı (devam)

	1998			1999			2000			2001			2002			2003		
	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)
TARIM	5	1.416.901	115	5	3.938.090	226	6	3.049.112	86	6	24.666.273	456	5	5.362.907	234	6	14.895.192	192
MADENCİLİK	3	829.517	136	1	710.000	50	2	1.835.155	62	1	790.780	21	1	1.400.000	20	2	3.223.999	35
İMALAT	18	16.144.425	883	12	3.808.623	261	11	6.101.894	243	7	16.280.521	224	15	68.366.300	874	17	60.284.265	1.067
ENERJİ	1	2.811.420	10	2	1.380.000	26	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
HİZMETLER	90	172.290.994	9.987	61	316.801.350	7.689	61	190.520.109	6.002	56	238.830.591	4.843	60	364.811.626	5.877	132	1.559.608.309	15.621
TURİZM	64	131.464.200	5.583	39	199.250.080	4.959	40	141.090.890	4.066	41	187.933.324	4.210	44	348.257.083	5.192	116	1.506.450.883	14.970
TOPLAM	117	193.493.257	11.131	81	326.638.063	8.252	80	201.506.270	6.393	70	280.568.165	5.544	81	439.940.833	7.005	157	1.638.011.765	16.915

	2004			2005			2006			2007			2008			TOPLAM (1980-2008)		
	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)	BELGE SAYISI (ADET)	TOPLAM YATIRIM (YTL)	İSTİHDAM (KİŞİ)
TARIM	9	20.067.334	235	14	75.772.173	601	17	44.731.661	468	9	26.416.904	219	15	52.613.618	468	103	224.896.067	3.520
MADENCİLİK	3	8.746.000	461	3	7.483.984	59	7	35.615.621	190	4	13.892.530	95	11	36.232.156	230	44	76.545.662	1.821
İMALAT	31	133.410.575	1.166	50	156.735.784	1.916	33	233.520.130	1.165	10	72.057.978	358	12	68.872.464	359	403	839.026.774	19.400
ENERJİ	2	23.436.250	16	4	73.550.995	56	1	23.530.000	5	5	86.571.000	79	7	549.000.000	224	23	219.863.829	638
HİZMETLER	93	1.047.225.630	10.861	133	1.939.241.031	25.703	80	1.131.947.826	7.607	55	556.006.214	4.113	56	684.753.475	4.988	1.753	7.968.194.138	175.972
TURİZM	70	869.356.842	9.830	98	1.839.128.940	24.570	49	876.953.134	6.764	33	386.573.497	2.686	38	475.172.973	4.530	1.327	6.872.954.498	151.439
TOPLAM	138	1.232.885.789	12.739	204	2.252.783.967	28.335	138	1.469.345.238	9.435	83	754.944.626	4.864	101	1.391.471.713	6.269	2.326	9.328.526.470	201.351

Kaynak: Hazine Müsteşarlığı

Not: 1980-2007 toplam yatırım miktarları 14.01.2008 cari fiyatları ile 2008 toplam yatırım miktarları ise 08.10.2009 cari fiyatları ile verilmiştir.

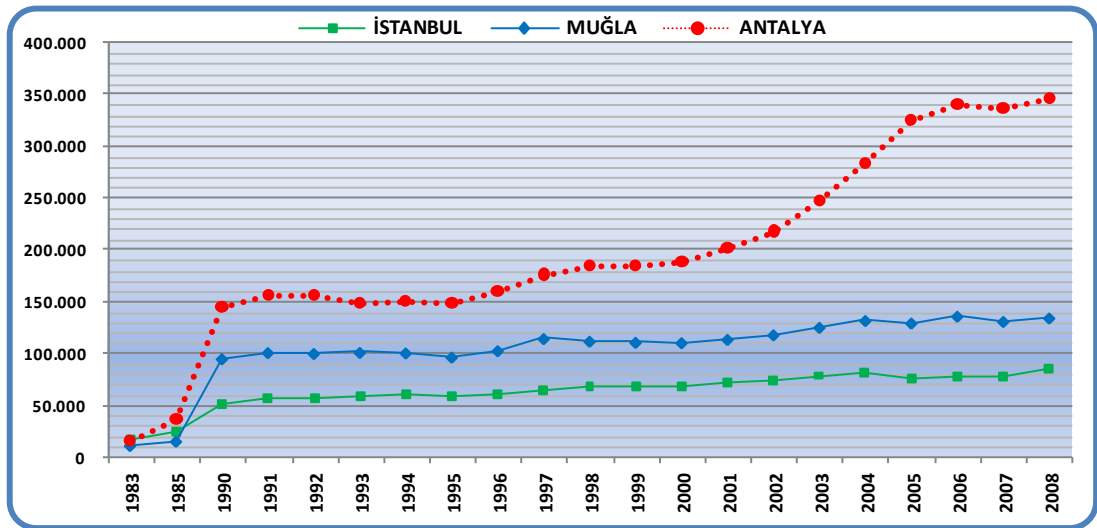
Grafik 4.15 Türkiye ve Antalya’da turizm sektörüne verilen yatırım teşvik belgelerinin oransal dağılımı

4.1.3 Turistik Yatak Kapasitenin Gelişimi

Turistik yatak kapasitesinin artışı bir ülkede turizm sektörünün geçirdiği evreleri göstermesi açısından büyük öneme sahiptir. Turizmi Teşvik Yasası sonrasında sektöre yönelik arazi tahsisi ve yatırım teşvik uygulamaları sonucu 2008 itibarıyla Türkiye genelinde yatırım belgeli 772 tesiste toplam 258.287 yatak bulunurken, işletme belgeli 2.566 konaklama tesisindeki yatak sayısı 564.470'tir. 1980'de belgeli yatak sayısı 82.332 iken, 2008 yılında 822.757'ye ulaşmıştır. Söz konusu süreçte belgeli konaklama kapasitesinin on katına çıktığı görülmektedir. Bu gösterge sektöre yönelik teşviklerin ne derece etkili olduğuna işaret etmektedir (Tablo 4.11).

4.1.3.1 Bakanlık Belgeli Yatak Sayıları

Belgeli yatak kapasitesinin ve niteliğinin artırılması politikaları başarıya ulaşırken, tahsis uygulamaları ve fiziksel planlama çalışmaları paralelinde turizm yatırımlarının özellikle kitle turizmine uygun kıyı alanlarında yoğunlaştığı gözlenmektedir. Bakanlık belgeli yatak sayılarının seçilmiş illere göre dağılım grafiği incelendiğinde turizm yatırımlarından aslan payını Antalya'nın aldığı görülmektedir. Özellikle 2000'den sonra yeni arazi tahsislerinin verilmeye başlaması ve yatırımların ölçeğinin büyümesi sonucu Antalya belgeli yatak kapasitesinde Muğla ve İstanbul gibi turizm açısından gelişmiş iller ile olan farkı giderek açmıştır (Grafik 4.16).

Grafik 4.16 Bakanlık belgeli yatak sayılarının seçilmiş illere dağılımı

Tablo 4.11 Bakanlık belgeli konaklama tesislerinin türlerine ve sınıflarına göre dağılımı

	1980				1990				2000				2005				2008			
	YATIRIM BELGELİ		İŞLETME BELGELİ		YATIRIM BELGELİ		İŞLETME BELGELİ		YATIRIM BELGELİ		İŞLETME BELGELİ		YATIRIM BELGELİ		İŞLETME BELGELİ		YATIRIM BELGELİ		İŞLETME BELGELİ	
	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI
5 YILDIZLI HOTEL	1	288	11	5.136	58	38.216	41	22.264	73	44.708	118	71.136	143	92.683	189	121.860	129	82.762	267	179.964
4 YILDIZLI HOTEL	7	2.187	14	3.385	119	42.991	58	17.977	144	50.254	193	52.894	203	83.111	384	121.708	202	74.506	471	147.153
3 YILDIZLI HOTEL	20	3.893	36	6.358	592	109.699	198	32.320	317	51.644	446	73.871	229	34.400	577	87.684	154	22.792	645	91.960
2 YILDIZLI HOTEL	43	4.370	76	8.198	549	50.861	370	35.314	427	36.618	547	46.566	216	16.780	687	58.175	60	4.696	616	47.490
1 YILDIZLI HOTEL	73	4.889	185	13.307	125	8.162	256	17.941	78	3.744	145	9.081	55	2.972	113	6.196	20	1.242	91	6.626
1. SINIF MOTEL	31	4.143	51	6.397	20	2.175	18	1.899	6	338	6	862	1	130	2	216	0	0	1	136
2. SINIF MOTEL	33	1.776	44	3.346	67	3.073	28	1.305	15	609	20	917	7	215	9	417	0	0	8	381
MOTEL	0	0	4	226	0	0	0	0	0	0	0	0	8	274	5	256	2	124	9	422
1. SINIF TATİL KÖYÜ (5*)	6	2.222	5	4.330	71	40.567	32	23.343	49	30.234	69	46.603	32	21.400	72	49.410	26	19.025	66	50.836
2. SINIF TATİL KÖYÜ (4*)	1	288	3	1.230	22	10.437	7	1.480	20	7.121	12	4.042	23	12.047	22	8.300	13	7.652	20	8.383
PANSİYON	34	1.297	46	1.628	257	9.066	157	5.101	122	4.109	133	4.460	60	2.139	85	2.754	21	797	63	1.926
KAMPING	13	32	22	403	25	6.828	30	8.207	10	2.852	10	2.834	7	2.046	7	1.626	4	2.511	6	1.169
OBERJ	1	598	8	1.286	1	150	13	2.369	3	220	7	1.153	4	280	5	1.019	0	0	1	481
TERMAL OTELLER	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	10	6.369	13	3.049
KAPLICA	1	132	1	264	0	0	1	40	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
APART OTEL	0	0	0	0	0	7	15	1.068	0	0	38	3.219	4	1.010	110	11.173	49	19.695	102	11.732
ÖZEL BELGELİ	3	173	5	550	15	3.283	36	2.599	24	999	72	4.670	29	1.803	138	9.562	12	1.044	170	11.695
GOLF TESİSİ	0	0	0	0	0	0	0	0	3	2.068	2	910	4	382	2	488	3	510	1	68
MOLA TESİSİ	0	0	0	0	0	0	0	0	1	54	0	0	1	54	0	0	0	0	0	0
EĞT. VE UYG. TESİSİ	0	0	0	0	0	0	0	0	4	705	3	499	1	216	3	499	0	0	1	72
OTO KARAVAN	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TURİZM KOMPLEKSİ	0	0	0	0	0	0	0	0	4	7.517	3	1.451	5	5.743	2	1.987	5	4.993	2	1.987
HOSTEL	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
BUTİK HOTEL	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	6	550	0	0	42	4.042	9	813
KIRSAL TURİZM TESİSİ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	20	0	0	0	0	0	0
B TİPİ TATİL SİTESİ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	12	4.792	2	860
BUTİK TATİL VİLLALARI	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	244	0	0
DAĞ EVİ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	2	176	1	152
ÇİFTLİK EVİ / KÖY EVİ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	235	1	115
YAYLA EVİ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	80	0	0
TOPLAM	267	26.288	511	56.044	1.921	325.515	1.260	173.227	1.300	243.794	1.824	325.168	1.039	278.255	2.412	483.330	772	258.287	2.566	567.470

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü)

1982 tarihli yasanın sağladığı nakdî ve ayni destek unsurlarını etkili bir şekilde kullanan Antalya belgeli yatak sayısını sürekli olarak artırmıştır. Muğla ve İstanbul gibi turizm açısından önemli potansiyele sahip diğer iller ile olan makas özellikle 1985-1990 döneminde ve 2000 sonrasında giderek açılmıştır. Antalya ve Muğla'nın 2008 sonu itibariyle konaklama kapasitesi toplamı Türkiye toplamının % 58,2'sine karşılık gelmektedir. Bu gösterge kıyıya yönelik politikaların ve kitle turizmi tercihinin beklenen sonuca ulaştığına işaret etmektedir. Diğer taraftan konaklama yatırımlarının dağılımı *Türkiye turizmindeki kutuplaşmanın* açık bir göstergesidir.

Söz konusu kutuplaşma Antalya il sınırları içerisinde daha açık bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Belgeli tesisler itibariyle var olan turistik konaklama kapasitesinin % 96,6'sı geniş kıyı bandına sahip Alanya, Kemer, Manavgat, Serik ve Muratpaşa ilçelerinde konumlanmaktadır. Geri kalan sınırlı sayıdaki yatak kapasitesi ise Konyaaltı, Kaş, Finike, Kumluca ve Kepez ilçelerine dağılmıştır. Sonraki bölümde bahse konu beş ilçede yatırımların yoğunlaşma nedenleri ve mevcut dağılımın grafiksel gösterimlerine geniş biçimde yer verilecektir (Tablo 4.12).

Tablo 4.12 Antalya'daki bakanlık belgeli konaklama tesislerinin il ve ilçe bazında türlerine ve sınıflarına göre dağılımı - 2008

	ALANYA				FINİKE				KAŞ				KEMER				KEPEZ			
	YATIRIM BELGELİ		İŞLETME BELGELİ		YATIRIM BELGELİ		İŞLETME BELGELİ		YATIRIM BELGELİ		İŞLETME BELGELİ		YATIRIM BELGELİ		İŞLETME BELGELİ		YATIRIM BELGELİ		İŞLETME BELGELİ	
	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI
5 YILDIZLI HOTEL	8	5.399	28	18.294	0	0	1	598	0	0	0	0	8	5.524	35	26.567	0	0	0	0
4 YILDIZLI HOTEL	15	7.046	57	21.550	0	0	0	0	0	0	3	346	9	3.242	20	7.254	1	91	0	0
3 YILDIZLI HOTEL	8	2.519	65	13.303	0	0	1	116	1	32	3	432	6	961	18	4.761	0	0	1	103
2 YILDIZLI HOTEL	1	50	32	3.196	0	0	0	0	0	0	8	353	3	316	11	906	0	0	1	94
1 YILDIZLI HOTEL	2	73	5	300	0	0	0	0	1	26	2	76	5	451	10	2.359	0	0	0	0
1. SINIF MOTEL	0	0	4	2.642	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	18	14.041	0	0	0	0
2. SINIF MOTEL	0	0	1	424	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	299	0	0	0	0
1. SINIF TATİL KÖYÜ (5*)	1	564	0	0	0	0	0	0	1	400	0	0	1	300	0	0	0	0	0	0
2. SINIF TATİL KÖYÜ (4*)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1.600	0	0	0	0	0	0
PANSİYON	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	36	2	99	18	575	0	0	0	0
KAMPİNG	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1.300	0	0	0	0	0	0
TERMAL OTELLER	1	160	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
APART OTEL	2	200	36	5.332	0	0	0	0	0	0	1	60	2	400	2	116	0	0	0	0
ÖZEL BELGELİ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	1.361	0	0	1	44
GOLF TESİSİ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TURİZM KOMPLEKSİ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	254	1	242	0	0	0	0
BUTİK HOTEL	1	100	0	0	0	0	0	0	0	0	1	80	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM	39	16.111	228	65.041	0	0	2	714	3	458	19	1.383	39	14.447	137	58.481	1	91	3	241

	KONYAALTI				KUMLUCA				MANAVGAT				MURATPAŞA				SERİK			
	YATIRIM BELGELİ		İŞLETME BELGELİ		YATIRIM BELGELİ		İŞLETME BELGELİ		YATIRIM BELGELİ		İŞLETME BELGELİ		YATIRIM BELGELİ		İŞLETME BELGELİ		YATIRIM BELGELİ		İŞLETME BELGELİ	
	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI
5 YILDIZLI HOTEL	3	1.028	5	3.543	0	0	0	0	13	9.169	37	27.815	1	1.258	14	14.598	9	8.876	28	24.070
4 YILDIZLI HOTEL	2	912	0	0	1	408	0	0	26	17.030	42	24.000	7	4.695	13	7.628	4	3.376	5	3.822
3 YILDIZLI HOTEL	0	0	6	648	1	120	0	0	6	1.309	14	4.108	0	0	13	1.456	0	0	2	355
2 YILDIZLI HOTEL	0	0	4	214	1	68	1	66	3	276	6	709	0	0	11	627	0	0	0	0
1 YILDIZLI HOTEL	0	0	2	116	0	0	0	0	1	133	0	0	0	0	1	66	0	0	0	0
1. SINIF MOTEL	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
2. SINIF MOTEL	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
1. SINIF TATİL KÖYÜ (5*)	0	0	0	0	0	0	1	1.016	2	1.574	10	8.103	0	0	0	0	1	1.000	10	7.571
2. SINIF TATİL KÖYÜ (4*)	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	2.052	1	1.088	0	0	0	0	0	0
PANSİYON	0	0	0	0	0	0	0	0	1	20	0	0	0	0	5	140	0	0	0	0
KAMPİNG	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	47
TERMAL OTELLER	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
APART OTEL	0	0	0	0	0	0	0	0	2	648	3	492	0	0	2	244	0	0	0	0
ÖZEL BELGELİ	0	0	0	0	0	0	1	54	0	0	1	62	0	0	10	252	0	0	1	417
GOLF TESİSİ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	228	0	0	1	230	1	68
TURİZM KOMPLEKSİ	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	1.745
BUTİK HOTEL	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
TOPLAM	5	1.940	17	4.521	3	596	3	1.136	54	30.159	116	67.341	10	7.269	69	25.011	15	13.482	49	38.095

Kaynak: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü)

4.1.3.2 Belediye Belgeli Yatak Sayıları

Bakanlık belgeli yatakların yanı sıra belediyeler tarafından belgelendirilmiş konaklama tesislerindeki yatak kapasitesi de önemli miktarlara ulaşmıştır. Belediye belgeli tesislerde 1987 yılında 188.491 yatak bulunurken, bu sayı 1997 yılında 344.551'e ve 2006'da ise 395.671'e ulaşmıştır. 1987-2006 döneminde belediye belgeli yatak sayısı % 110 oranında artış kaydetmiştir. Antalya ülke genelindeki belediye belgeli yatakların % 22'sine sahipken, Muğla % 13,2 ve İstanbul % 9,1 oranında pay sahibidir. Antalya sınırları içerisinde ise belediye belgeli yatakların % 73,9'luk oranla Alanya'da konumlandığı görülmektedir. Alanya şehir merkezindeki konaklama yatırımlarının nispeten daha eski yıllarda ve belediye belgeli olarak gelişmesi bu dağılımda etkili olmuştur. Diğer taraftan araştırmanın odak noktasını oluşturan ve beşinci bölümde kapsamlı olarak ele alınacak olan Belek Turizm Merkezi'nin de içinde bulunduğu Serik ilçe sınırları dâhilinde, 2006 verilerine göre belediye belgeli 32 tesiste sadece 1.562 yatak bulunmaktadır. Salt bu gösterge bile ilçede turizmin gelişiminde devlet desteklerinin ve arazi tahsislerinin ne derece etkili olduğuna işaret etmektedir (Tablo 4.13).

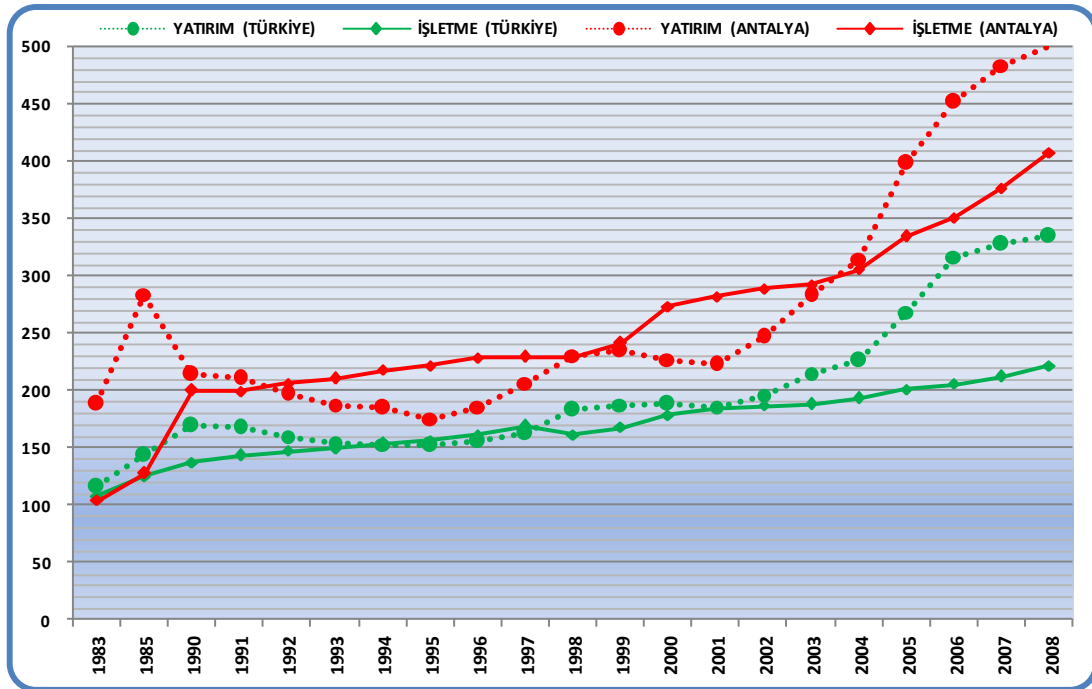
Tablo 4.13 Belediye belgeli konaklama tesislerinin bölgelere ve seçilmiş illere dağılımı

	1997		2000		2001		2002		2003		2006	
	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI	TESİS SAYISI	YATAK SAYISI
MARMARA BÖLGESİ	1.751	86.887	1.527	76.797	1.541	77.589	1.547	77.993	1.471	74.450	1.775	92.908
İSTANBUL	683	35.496	469	25.137	484	25.983	483	25.915	446	24.079	638	35.831
EGE BÖLGESİ	2.861	116.427	2.722	112.179	2.765	113.558	2.871	118.646	2.514	127.422	2.081	116.582
MUĞLA	1.409	53.141	1.362	51.391	1.355	51.359	1.351	51.215	1.113	58.007	862	52.346
AKDENİZ BÖLGESİ	1.620	68.389	1.575	69.211	1.585	70.324	1.613	72.318	2.102	130.147	1.515	111.304
ANTALYA	1.130	47.961	1.106	51.330	1.105	50.614	1.094	49.451	1.624	109.283	991	87.200
İÇ ANADOLU BÖLGESİ	558	25.178	537	24.417	543	24.712	556	25.195	388	18.447	506	26.430
KARADENİZ BÖLGESİ	704	27.814	749	29.438	743	29.463	749	29.726	732	29.264	723	28.118
DOĞU ANADOLU	334	12.482	320	12.053	323	12.089	335	12.650	279	11.712	275	12.602
GÜNEY DOĞU ANADOLU	147	7.374	169	8.403	161	8.083	161	8.208	151	7.927	158	7.727
TOPLAM	7.975	344.551	7.599	332.498	7.661	335.818	7.832	344.736	7.637	399.369	7.033	395.671

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yatırım ve İşletmeler Genel Müdürlüğü

4.1.3.3 Bakanlık Belgeli Konaklama Tesis Ölçekleri

Bakanlık belgeli konaklama tesislerindeki ortalama yatak sayısını gösteren aşağıdaki grafikten konaklama tesis ölçeklerinin sürekli büyüdüğü anlaşılmaktadır. 1985 itibariyle işletme belgeli tesislerde de Türkiye ortalamasını geride bırakan Antalya’da bu tarihten sonra işletmedeki tesislerin ölçekleri devamlı olarak artmıştır. Antalya’da 2008 yılı itibariyle ortalama yatak kapasitesi yatırım belgeli konaklama tesislerinde 500’e ve işletme belgelilerde ise 407’ye ulaşmıştır. Buna karşılık Türkiye ortalamaları sırasıyla 335 ve 221’dir (Grafik 4.17).

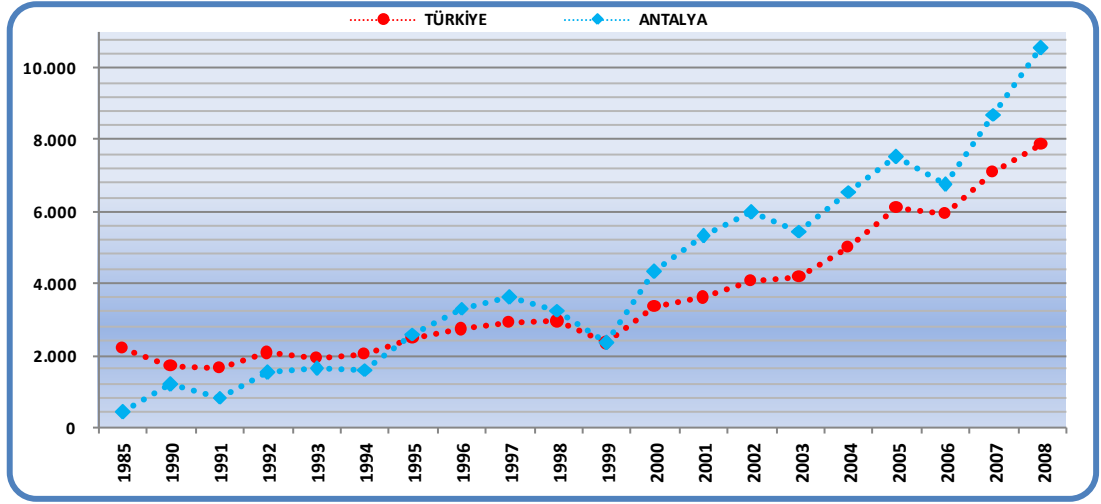

Grafik 4.17 Türkiye ve Antalya’daki bakanlık belgeli konaklama tesislerinde ortalama yatak sayıları

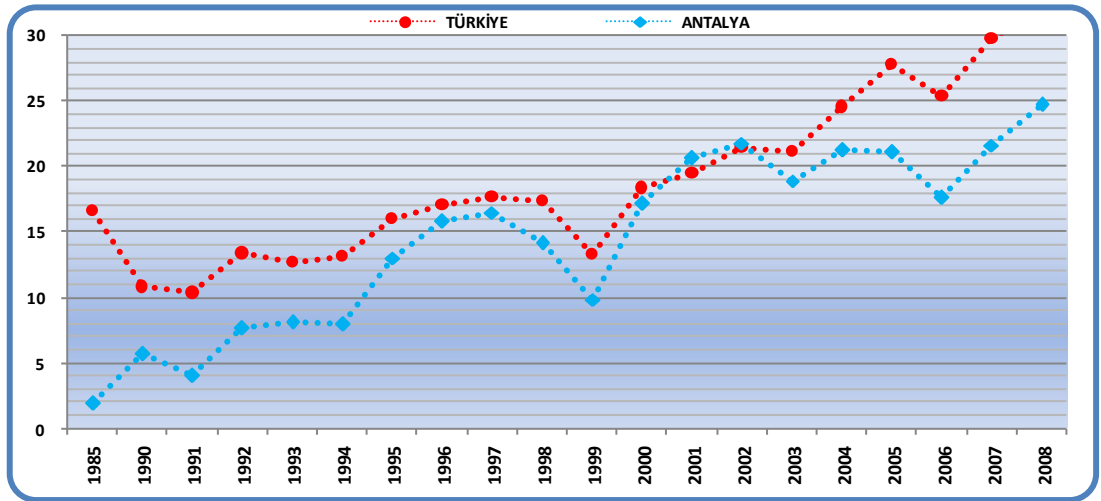
4.1.3.4 Konaklama Kapasitesi ve Turizm Talebi Karşılaştırması

Türkiye turizm teşvik uygulamaları ile birlikte konaklama kapasitesinde önemli miktarda artış sağlamıştır. Ancak kapasite artışı turist girişlerinin üzerinde gerçekleşmiş ve önceki bölümlerde görüldüğü üzere turizm harcamaları da aynı oranda büyümemiştir. Bu durum her şey dâhil sistemi ve ucuz ülke imajı ile ilişkilendirilirken, çözüme yönelik önlemler henüz başarıya ulaşamamıştır. Aşağıdaki grafiklerden de izleneceği gibi gelen yabancıların belgeli tesislere oranında gerek Türkiye gerekse

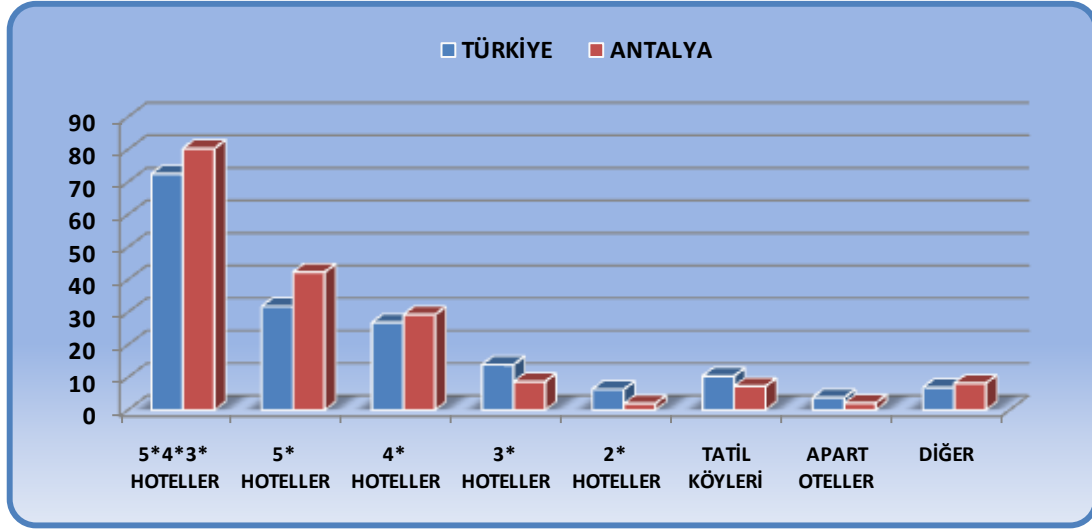
Antalya ölçeğinde bir artış görülmektedir. Bu tablo turist girişlerindeki artışın belgeli tesis sayısındaki artıştan fazla olmasından kaynaklanmaktadır (Grafik 4.18). Ancak gelen misafirlerin belgeli yataklara dağılımına bakılacak olursa; Türkiye genelinde daha istikrarlı bir gelişme izlenirken, Antalya’da özellikle 2000 yılından sonra hızla artan yatak kapasitesinin aynı oranda talep görmediği son derece açıktır (Grafik 4.19). Yeni yatırımların büyük yatak kapasitelerine sahip olması bu sonucun temel nedenidir. Özellikle Antalya’da beş yıldızlı yatak kapasitesi il genelindeki bakanlık belgeli yatakların 42,3’üne karşılık gelirken, dört yıldızlı tesislerde bu oran % 29,3’tür. Antalya’daki beş yıldızlı oteller ülke genelindeki bakanlık belgeli emsal tesislerin % 55,9’luk kapasitesine sahiptir (Grafik 4.20).

Grafik 4.18 Türkiye ve Antalya’ya gelen yabancıların belgeli tesis sayısına oranı

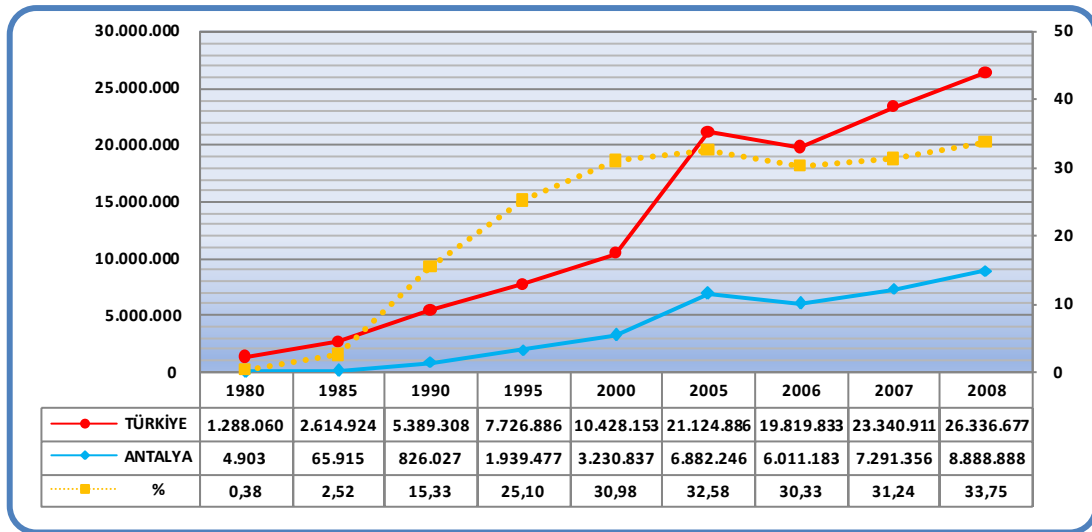
Grafik 4.19 Türkiye ve Antalya’ya gelen yabancıların belgeli yatak sayısına oranı

Grafik 4.20 Türkiye ve Antalya’da bakanlık belgeli yatakların türlerine göre oransal dağılımı (%)

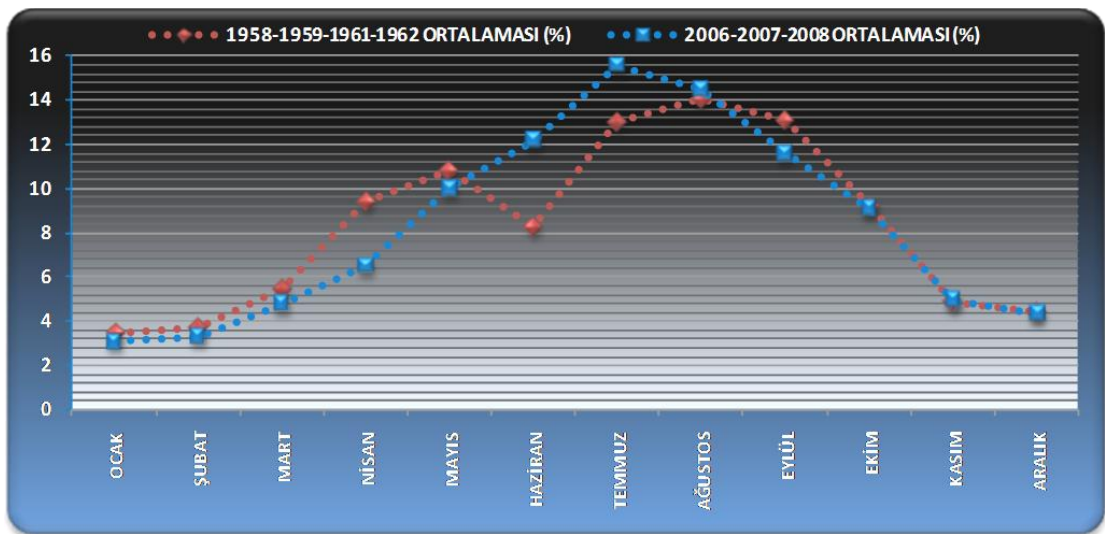
4.1.4 Turizm Talebinin Mevsimsel Dağılımı

Türkiye 1980 yılında 1,3 milyon turist ağırlarken, 2008 itibariyle ülkemizi ziyaret edenlerin sayısı yirmi kat artış göstererek 26,3 milyona ulaşmıştır. Söz konusu dönemde Antalya’nın payı büyüyen yatırımlara paralel olarak istikrarlı bir artış göstermiştir. 1980 yılında Antalya ülkemizi tercih eden turistlerin ancak % 0,4’ünü ağırlarken, 1985’de bu oran % 2,5 ve 2000 yılına kadar olan sürede en ciddi sıçramasını yaparak % 31 olmuştur. Antalya 2008 yılı itibariyle % 33,8’lik paya sahiptir (Grafik 4.21). Uzun vadede turist sayısı artmakla birlikte *ziyaretçilerin mevsimsel dağılımı sorunu* hâlen çözülememiştir.

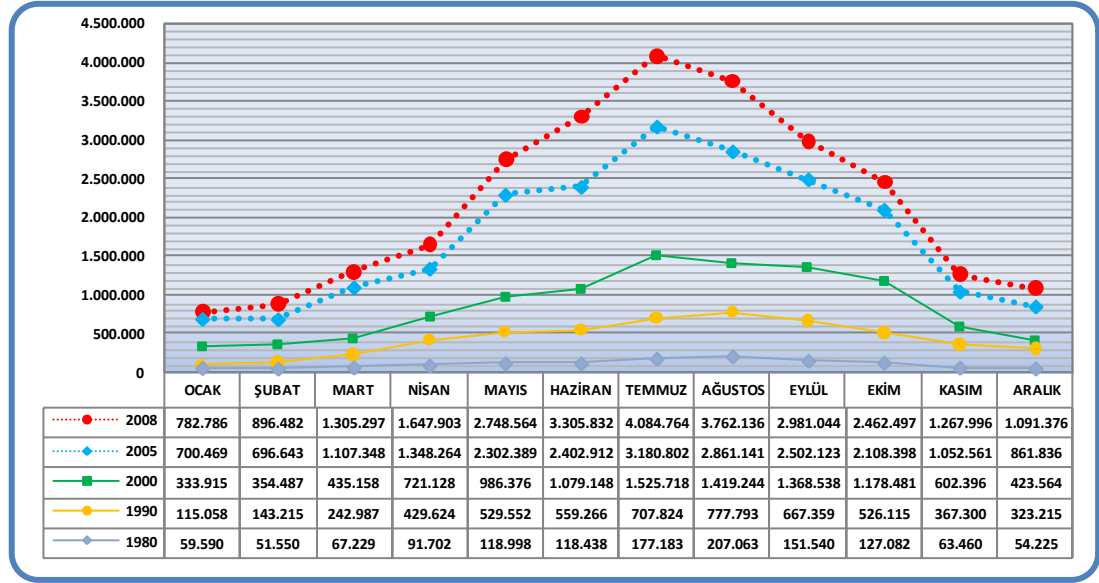
Grafik 4.21 Türkiye ve Antalya’ya gelen turistlerin yıllara göre dağılımı

Türkiye'ye gelen yabancıların aylara göre ortalama dağılımları aşağıda verilmiştir. Ülkede turizm kavramının tam olarak oturmadığı 1958-1962 arasındaki dört yılın ve Türkiye turizmin uluslararası tanınırlığının sağlandığı 2006-2008 dönemine ilişkin turist girişlerinin aylara göre ortalama dağılımlarının karşılaştırması ilginç sonuçlar ortaya koymaktadır. 1958-1962 döneminde “turistlerin en fazla geldikleri aylar Temmuz, Ağustos ve Eylül aylarıdır. Bununla beraber memleketimiz için turistik mevsimin Nisan'da başlayıp Ekim ortalarına kadar sürdüğünü söylemek yanlış olmaz” (İmar ve İskân Bakanlığı, 1964, s. 34). 2006-2008 yıllarına ilişkin aylık dağılımlara bakıldığında yaklaşık yarım asırlık sürede uygulanan “turizm mevsiminin yılın tamamına yayılması politikaları”nın başarıdan uzak olduğu görülmektedir. Özellikle Nisan ve Eylül dönemlerinde giriş yapan yabancıların oranında azalma mevcuttur. Bu sonuca varılmasında tercih edilen politikaların farklı turizm türlerinin geliştirilmesi konusuna eğilmemesi ve teşviklerin kitle turizmi yatırımlarına yönelmesinin payı büyüktür. Sonuç olarak 2006-2008 dönemi ortalamalarına göre sadece deniz-kum-güneş üçlüsüne dayalı kitle turizm sezonundaki turist girişlerinde bir artış yaşanmıştır (Grafik 4.22 ve Grafik 4.23). Antalya'da da kitle turizmi altyapısının sonucu olarak yaz sezonunda yaşanan yığılma dikkat çekmektedir (Grafik 4.24). 2008 itibarıyla gelen ziyaretçilerin aylık oransal dağılımının yapıldığı grafikten okunacağı üzere Antalya'nın Mayıs-Eylül dönemi payları Türkiye ortalamasının üzerindedir. Türkiye'de ise nispeten daha dengeli bir dağılım mevcuttur (Grafik 4.25).

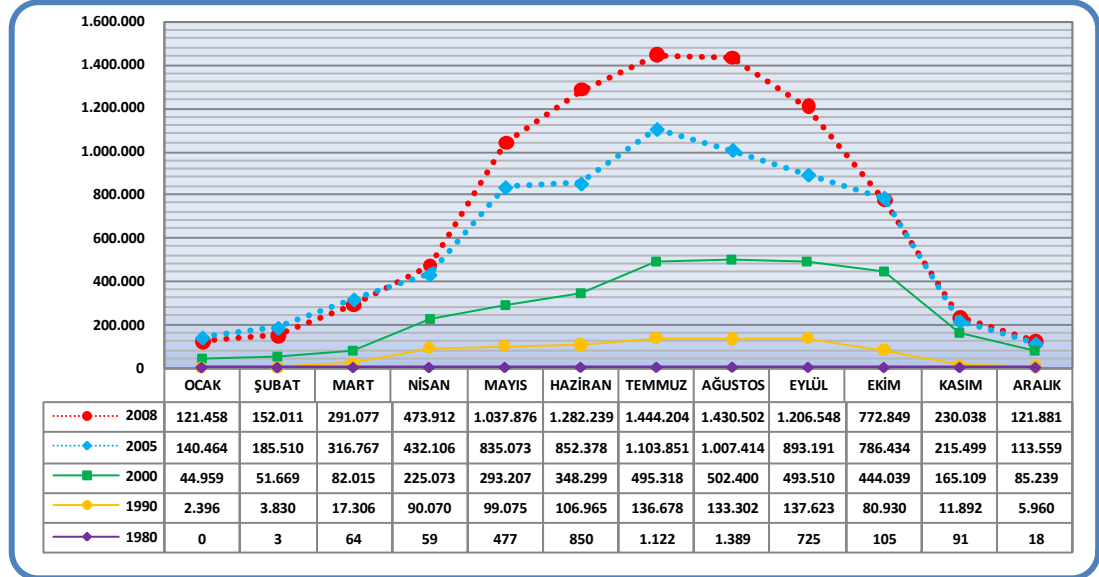

Grafik 4.22 Türkiye ve Antalya'ya gelen turistlerin aylara göre ortalama dağılımı

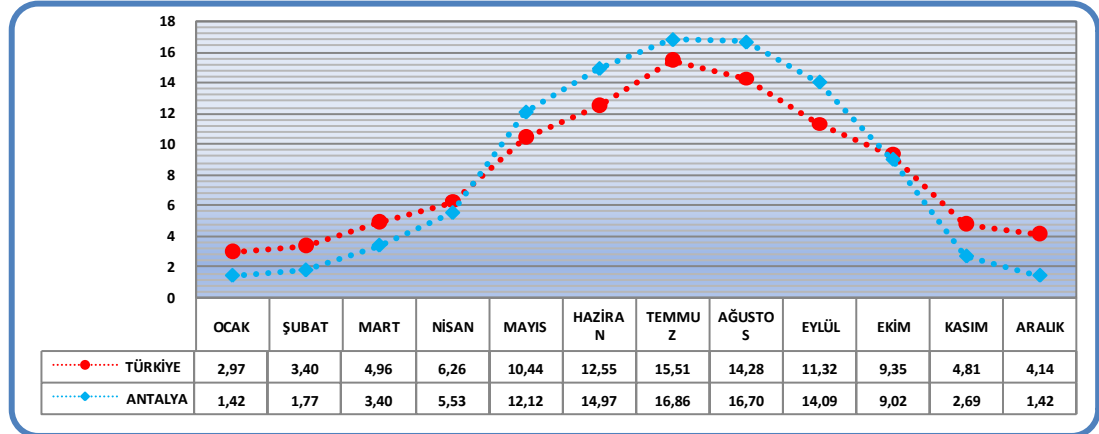
Kaynak: 1958-1959-1961-1962 verileri İmar ve İskân Bakanlığı, 1964, s. 34'den alınmıştır.

Grafik 4.23 Türkiye'ye gelen turist sayılarının aylara göre dağılımı

Grafik 4.24 Antalya'ya gelen turist sayılarının aylara göre dağılımı

Grafik 4.25 Türkiye ve Antalya'ya gelen turist sayılarının aylara göre oransal dağılımı – 2008 (%)

4.1.5 Turizm Yatırımlarına Sağlanan Kamu Arazisi Tahsisleri

Turizm sektörünün geliştirilmesine ilişkin esasları kapsayan 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası'nın yürürlüğe girmesinin hemen ardından turizm alan ve merkezlerinin belirlenmesi, ilanı, planlanması ve tahsisine ilişkin yönetmelikler hazırlanmıştır. İlgili mevzuat kapsamında 1982 yılından günümüze kadar Çanakkale-Mersin kıyı bandı boyunca ilan edilen turizm bölge, alan ve merkezleri ile kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgelerinde bir milyonu aşan yatak kapasitesi arz eden çevre düzeni planlarının yapımı gerçekleştirilmiş, yaklaşık beş yüz bin turistik yatak için belge düzenlenmiştir. Söz konusu dönem süresince her üç belgeli yataktan biri tahsisli araziler üzerinde gerçekleştirilmiştir (Kültür ve Turizm Bakanlığı, 2006).

Yönetmeliğe uygun olarak birinci grup turizm alan ve merkezleri ilanı 25.08.1982 tarihli Turizm İşleri Yüksek Koordinasyon Kurulu Kararı ile gerçekleştirilmiştir. Son olarak 40. grup listesi 06.02.2010 gün ve 27485 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlük kazanmıştır. Bu süre içerisinde gerçekleştirilen ilanlardan bazıları yine Bakanlar Kurulu ya da Danıştay'ın almış olduğu kararlarla iptal olmuştur. Hâlen yürürlükte olan 234 adet turizm bölge, alan ve merkezi ile kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgesi mevcuttur (Şekil 4.1).

Bugüne kadar gerçekleştirilen turizm ilanları turistik çekiciliklerin yanı sıra bölgedeki orman ve hazine mülkiyeti varlığının da belirleyici olduğuna işaret etmektedir. Nitekim turizm açısından gelişmiş kıyı bölgelerinden Antalya ve Muğla illerinde turizm yatırımcısına sağlanan orman arazisi tahsisleri konaklama kapasitesinin gelişmesinde büyük paya sahiptir. Türkiye Turizm Yatırımcıları Derneği'nin (bt) araştırmalarına göre yatırımcılara tahsis edilen 223 orman arazisinden 156'sı Antalya'da bulunurken; Antalya, Muğla, Aydın ve Mersin'den oluşan dört il toplam tahsisli arazilerin % 98,8'lik yüzölçümüne sahiptir. Bu veriler belirlenen turizm politikaları ve öncelik bölgeleri kapsamında kıyılara yönelik yoğunlaşmaya işaret etmektedir (Tablo 4.14).

Tablo 4.14 Turizm yatırımlarına tahsis edilen orman arazileri

	TAHSİS SAYISI	ORAN (%)	YÜZÖLÇÜM (ha)	ORAN (%)
ANTALYA	156	70,0	2.470	76,2
MUĞLA	27	12,1	360	11,1
AYDIN	2	0,9	90	2,8
MERSİN	12	5,4	280	8,6
BOLU				
BURSA				
ERZURUM				
ISPARTA	26	11,7	40	1,2
KARS				
KAYSERİ				
KÜTAHYA				
TOPLAM	223		3.240	

Kaynak: <http://www.ttyd.org.tr/tr/page.aspx?id=906>, bt.

4.2 Teşvik ve Arazi Tahsis Uygulamaları Çerçevesinde Turizm Gelişimine İlişkin Çıkarımlar

Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma süreçlerinde turizmden elde edilen döviz gelirleri büyük öneme sahiptir. Özellikle bütçe açığının dengelenmesi ve sanayi yatırımlarının finansmanı için gerek duyulan kaynağın elde edilmesi turizm gelirleri sayesinde mümkün olabilmektedir. Türkiye’de de ihracata dayalı ekonomik büyüme modelinin uygulamaya başlanması sonucu yatırımlara dış destek sağlayacak, dış pazarlara kısa vadede sunulabilecek ulusal bir ürün olarak turizm sektörü öne çıkmıştır. Buna paralel olarak ulusal turizm politikaları eldeki sınırlı mali kaynakları rasyonel bir biçimde değerlendirme yoluna gitmiştir. Konaklama kapasitesini artırmaya yönelik kitle turizmi yatırımlarının belirli bölgelerde yoğunlaşması sağlanmış, Turizmi Teşvik Yasası ve ilgili yönetmeliklerle yatırımların yasal zemini oluşturulmuştur. Söz konusu yasanın öngördüğü teşvik ve hazine arazisi tahsis uygulamaları kısa sürede sonuç vermiştir.

Gerçekleşen yatırımlar sonucu konaklama kapasitesi, gelen yabancı ziyaretçi sayısı ve buna paralel olarak ulusal turizm gelirleri istisnai yıllar dışında sürekli olarak artmıştır. Ekonomik krizlerin yaşandığı dönemlerde turizmden elden edilen dövizlerle dış ticaret açığının dengelendiği görülmüştür. Sunulan nakdî ve aynı destekleri iyi değerlendiren turizm sektörü ekonomik olarak büyük kazanımlar sağlamıştır.

Sektörün gelişmesinde teşvik önlemleri kuşkusuz çok önemli paya sahiptir. Türkiye genelinde turizm sektörü 1980-2008 aralığında teşviklerden belge bazında % 6 pay alırken, teşvik belgeli toplam yatırımların % 8,1'ini gerçekleştirmeyi ve emek yoğun yapısı sayesinde % 8,7 oranında istihdam yaratmayı taahhüt etmiştir. Coğrafi bölgeler ve seçilmiş iller özelinde gerçekleştirilen değerlendirmeler ulusal politikaların ve fiziksel planların yönlendirmesi sonucu yatırımların nispeten gelişmiş kıyı bölgelerde yoğunlaştığına işaret etmektedir. Turizme yönelik teşviklerden en fazla yararlanan iki ilin Antalya ve Muğla olduğu görülmektedir. Antalya'da söz konusu dönemde turizm yatırımlarının teşvik belgeli toplam yatırımlar içerisindeki payının % 68,5 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Komple yeni yatırımlarla birlikte konaklama kapasitesinde artışla sonuçlanan tevsi ve tamamlama yatırımlarının, 1980-2008 aralığında Antalya'da turizme sağlanan teşvik belgelerinin % 81,8'ini karşıladığı bilinmektedir.

Bakanlık belgeli konaklama kapasitesinde Antalya ve Muğla'nın ulaştığı yatak sayıları *kıyılara yönelik kitle turizmi politikalarının başarısına* işaret etmektedir. 2008 yılı itibariyle her iki ilin konaklama kapasitesi toplamı ülke genelinde % 58,2 oranında paya sahiptir. Belediye belgeli tesislerde ise bu oran 2006 itibariyle % 35,2 olarak gerçekleşmiştir. Konaklama yatırımlarının dağılımına ilişkin veriler ülke turizmindeki kutuplaşmanın açık bir göstergesidir. Diğer taraftan bakanlık ve belediye belgeli konaklama kapasiteleri arasında bu kadar fark olması söz konusu bölgelerin gelişim süreçlerinde ulusal turizm politikalarının etkinliğini gözler önüne sermektedir.

2008 itibariyle yatırım belgeli tesislerde ortalama yatak kapasitesi Antalya'da 500'ü bulurken, Türkiye ortalaması 335'te kalmıştır. Son dönemde gerçekleşen büyük ölçekli yatırımlarla beş yıldızlı yatak kapasitesi il genelindeki bakanlık belgeli yatakların 42,3'ünü yakalamıştır. Antalya'daki beş yıldızlı toplam yatak kapasitesi ise ülkedeki emsal tesislerin % 55,9'una karşılık gelmektedir.

Turizm teşvik uygulamaları politik söylemlerin aksine sürekli yeni yatak arzı ile sonuçlanırken, kapasite artışının ve turizm harcamalarının aynı oranda büyümediği izlenmektedir. Özellikle Antalya genelinde artan yatak sayısının eşit miktarda talep

görmediği açıktır. Bu durum tanıtım ve pazarlama stratejilerinin tekrar gözden geçirilmesini gerektirmektedir. Ayrıca kıyılara dönük büyük ölçekli yatırımlar yerine turizm çeşitliliği yaratan ve tüketici tercihlerindeki güncel eğilimleri karşılayan yatırımların teşviki zorunlu hale gelmiştir.

1980’de 1,3 milyon turisti ağırlayan Türkiye 2008 itibariyle yaklaşık yirmi kat artış yakalayarak 26,3 milyona ulaşmıştır. Aynı dönemde Antalya’ya gelen turist sayısı ise 1.813 katına çıkmıştır. Ancak turist sayısı artmakla birlikte ziyaretçilerin mevsimsel dağılımı sorunu devam etmektedir. Antalya’da deniz-kum-güneş üçlüsüne dayalı kitle turizmi altyapısının varlığı yaz sezonunda yaşanan yığılmanın temel nedeni olarak yorumlanmaktadır.

Antalya ve Muğla’nın önemli turizm destinasyonları olmasında etkili bir diğer uygulama ise hazine arazisi tahsisleridir. Nitekim turizm bölgelerinin ilanında turistik çekiciliklerin yanı sıra kıyılarda yoğunlaşan orman arazileri de belirleyici olmuştur. TYD’nin (bt) araştırmaları, ülke genelinde yatırımcılara tahsis edilen orman vasfındaki hazine arazilerinin alansal olarak % 87,3’ünün Antalya ve Muğla’da olduğuna işaret etmektedir.

BÖLÜM BEŞ

ULUSAL TURİZM POLİTİKALARININ COĞRAFI SONUÇLARI: ANTALYA İLİ VE BELEK TURİZM MERKEZİ ÖRNEKLERİ¹

Yatırım teşvik belgeleri ve arazi tahsis verileri, dördüncü bölümde irdelendiği üzere turizm sektöründe yaşanan coğrafi ve mevsimsel kutuplaşmanın ulusal ölçekteki yansımaları olarak önemlidir. Antalya coğrafyası özelinde ise Turizmi Teşvik Yasası sonrası uygulamalar ağırlıklı olmak üzere ulusal turizm politikalarının mekânsal sonuçlarının analiz edildiği çalışmalara ağırlık verilmesi de bu anlamda araştırmanın temel varsayımlarının sınanmasına olanak verecektir. Söz konusu sorgulamalar için Antalya'nın tercih gerekçelerinin tespiti sonrasında il sınırları dâhilinde turizm yatırımlarının gelişimine paralel olarak araştırmanın mekânsal ayağını oluşturan politika analizlerine, plan incelemelerine ve arazi kullanımdaki değişikliklere ışık tutulmaya çalışılacaktır. Bu değerlendirmelerin ardından Belek Turizm Merkezi örneğinde turizm yatırımlarının yarattığı mekânsal dönüşüm; doğal alanların turizm tesis alanları, golf alanları, konut ve ikinci konut alanlarına ikamesi ile sonuçlanan süreç incelemeye alınmaktadır.

5.1 Neden Antalya?

Turizm politikalarının mekânsal izdüşümlerini bulmaya yönelik bu araştırmanın sonucunda turizm planlarının ve yatırımlarının nüfus, mahallî idareler, kentsel gelişme, kıyı alanları, tarım toprakları, orman alanları ve diğer arazi kullanımlar üzerindeki etkilerinin ortaya konması beklenmektedir. Çalışma kapsamında gerek ulusal kalkınma ve icra planları ile ilgili kurumların yürüttükleri diğer çalışmaların detaylı olarak okunması suretiyle sektöre yönelik politikaların, özellikle de mekânsal öngörülerin incelenmesi (Bknz. Bölüm Üç) gerekse de turizm yatırımlarının ülke genelindeki dağılımı (Bknz. Bölüm Dört) ve Antalya'nın ayrıcalıklı konumuna ilişkin sonuçlar sergilenmektedir.

¹ Bu bölümde kullanılan sayısal veriler dördüncü bölümde gerçekleştirilen kapsamlı sorgulamalara dayanmaktadır.

Ortaya konulan tabloyu destekleyici olarak bu bölüm kapsamında da sözü edilen mekânsal sonuçların somut ve anlaşılır göstergelerle sunulması amacıyla yerel ölçekte bazı incelemelere yer verilmektedir. Veri kaynakları, yöntem ve içerik olarak birbirini tamamlayan farklı coğrafi düzlemlerde yürütülen araştırmada 1982 sonrası turizm gelişiminin Antalya İli ve Belek Turizm Merkezi sınırları dâhilinde ele alındığı iki aşamalı bir sorgulama kurgulanmıştır. Antalya il sınırları turizm ekonomisinin nüfus, yerel örgütlenme süreçleri ve genel arazi kullanımda yarattığı temel bazı değişimlerin örneklenmesi bakımından uygun bir ölçek sunmaktadır. Kıyılardaki yoğunlaşmalar ve kitle turizminin yarattığı kutuplaşmanın sergilenmesi açısından il sınırları yeterli gelmektedir. Ayrıca Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) ve ilgili diğer kurumların il bazlı verileri idari sınırlar dâhilindeki grafik sorgulamalara zemin oluşturmaktadır. Belek Turizm Merkezi ise *tamamıyla tahsisli araziler üzerinde şekillenen ve turizm yatırımlarına paralel olarak hinterlandında çok ciddi mekânsal dönüşümler yaratan bir örnek olma özelliğine sahiptir.*

Türkiye'de uygulanan turizm politikalarının analizi sürecinde Antalya *ulusal turizm potansiyelini temsil kabiliyeti en yüksek coğrafya* olarak değerlendirilmiştir. Çalışma alanı olarak seçilmesinde coğrafi, doğal, tarihsel, kültürel özellikler ile ulusal turizm politikaları çerçevesinde planlama çalışmalarının, teşvik ve tahsis desteklerinin yoğunlaştığı bölgelerin arasında neden Antalya'nın birinci sırada geldiği sonraki iki başlıkta detaylı olarak anlatılmaktadır.

5.1.1 Bir Destinasyon Olarak Antalya

Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı hâkimiyetinin yanı sıra Sevr Antlaşması sonrası kısa süreli İtalyan işgali de gören Antalya coğrafyası barındırdığı çok sayıda arkeolojik, tarihsel ve kültürel eserle adeta bir açık hava müzesi özelliğine sahiptir. Akdeniz Bölgesi'nin batısında, lineer formda uzanan Antalya İli'nin kara sınırlarını Toroslar çizmektedir. 20.791 km² ile Türkiye'nin % 2,6'lık yüzölçümüne sahip Antalya İli; güneyinde Akdeniz, batısında Muğla, kuzeyinde Burdur ve Isparta, doğusunda Konya, Karaman ve Mersin ile çevrelenmiştir (Şekil 5.1).

Şekil 5.1 Çalışma alanını oluşturan Antalya İli'nin coğrafi konumu

Kaynak: Harita Genel Komutanlığı'nın "Türkiye Mülki İdare Bölümleri Haritası"ndan sadeleştirilmiştir.

Antalya il nüfusu 2009 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (A.D.N.K.S.) sonuçlarına göre 1.919.729 kişidir. Nüfusun % 69,4'ünün şehirlerde yaşadığı Antalya'da ilçe sayısı son yapılan düzenlemelerle 19, belediye sayısı ise 94 olmuştur. Şehirleşme oranı ve sanayi istihdamının toplam istihdama oranı bakımından ülke ortalamasının altında kalan Antalya kişi başına gayri safi yurt içi hâsıla, yıllık nüfus artışı ve tarım iş kolunda çalışanların toplam istihdama oranı bakımından ortalamanın üzerindedir (TÜİK, 2009). Turizmde ve yan sektörlerde önemli miktarda istihdam sağlanmasına karşın kayıt dışının ve mevsimlik istihdamın yüksek olduğu bir iş kolu olmasından ötürü sektörün gerçek istihdam değerlerine ulaşmak mümkün olamamaktadır.

630 km uzunluğunda kıyı şeridine sahip Antalya barındırdığı doğal, tarihsel, kültürel ve arkeolojik değerlerin yanı sıra deniz-kum-güneş üçlüsünden oluşan kitle turizminin Akdeniz pazarındaki en önemli destinasyonları arasında gösterilmektedir. Kıyı boyunca uzanan antik kentler ve limanlar, anıt mezarlar, el değmemiş koylar ve kumsallar ile endemik türleri barındıran ormanlar ve akarsular kitle turizmine ek olarak alternatif turizm türlerinin geliştirilmesine olanak tanımaktadır (Şekil 5.2). Golf turizmi, spor ve kongre turizmi son yıllarda ağırlık kazanan turizm türleridir. Öte yandan yat turizmi, rafting, dağ ve kış turizmi, av turizmi, mağara ve yayla turizmi potansiyele sahip diğer türlerdir.

Şekil 5.2 Önemli turistik çekim yerleri ile Antalya coğrafyası

Kaynak: <http://www.mercidabikturizm.com/images/antalya-tourist-map.jpg> adresinden alınmıştır.

Yabancı ve yerli turistlerin yoğun ilgi gösterdiği bir destinasyon olmanın yanı sıra ülke ortalamasının üzerindeki kalış süreleri ile de dikkat çekmektedir. Türkiye'nin önemli deniz limanlarından birinin bulunduğu Antalya havalimanı yolcu trafiği sıralamasında ise İstanbul'dan sonra ikinci durumdadır. Antalya uzun kıyı şeridi boyunca Kemer, Kemerağzı Kundu, Belek, Side, Alanya gibi kitle turizmi açısından önemli destinasyonlara sahiptir. Önceki bölümde yer verilen turizm talebinin mevsimsel dağılımı grafiklerinden okunacağı üzere Antalya kıyı odaklı geleneksel kitle turizminin Türkiye'deki en önemli varış noktası olup ülkenin mevcut turizm imajını hemen hemen bütün boyutları ile yansıtmaktadır. Ulusal turizm politikalarının tercihi olarak öne çıkması da bu boyutuyla anlam kazanmaktadır.

5.1.2 Ulusal Turizm Politikalarının Tercihi Olarak Antalya

Akdeniz'in önemli turizm pazarları arasında gösterilen Antalya turizminin gelişim sürecinde ulusal turizm politikaları son derece etkili olmuştur. Antalya coğrafyası sahip olduğu turizm potansiyelinin yanı sıra Turizmi Teşvik Yasası'nın orman vasfındaki hazine arazilerinin turizm yatırımlarına tahsisine olanak sağlaması ile kıyı bölgelerde yoğunlaşan orman varlığı ve uygun topografyası sayesinde 1982 sonrasında atağa

kalkmıştır. Antalya'yı özgün kılan doğal, tarihsel ve kültürel değerler bilinmesine karşın turizm gelişimi kalkınma planlarının başladığı yıllara tarihlenmektedir.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Antalya bölgesinin, Marmara ve Ege ile birlikte öncelikli olarak ele alınması kararlaştırılmıştır. Plan dönemi içerisinde hazırlanan “Turizm Öncelik Bölgelerinde Turist Eğilimleri ve Turistik Yatırımların Dağılımı” başlıklı çalışmada öncelik bölge ve merkezlerde yatak kapasitesinin artırılması öngörülmüş, 1967 yılını hedef alan projeksiyona göre en fazla turistik yatak ilavesi Antalya-Alanya için önerilmiştir (İmar ve İskân Bakanlığı, 1964). Doğal güzellikler, iklimsel özellikler, tarihsel değerler, arkeolojik alanlar, turistik altyapı ve halkın davranışlarını içeren etkenlere göre öncelikle gelişmeye elverişli on bir merkez arasında Antalya-Alanya da yer almıştır. Buna karşılık 1971 yılı itibarıyla belgeli tesislerin ancak % 3,4'ü Akdeniz Bölgesi'nde bulunmaktadır.

Planlı dönemle birlikte ulusal ölçekli fiziksel planlama çalışmalarına başlanmış ve ilk olarak 1969 yılında Çanakkale-Balıkesir il sınırının denizden başladığı nokta ile Antalya-İçel il sınırının denizden başladığı nokta arasında, 3 km derinliğindeki kıyı şeridi turistik gelişme bölgesi olarak saptanmıştır. 1969 tarihli uluslararası yarışma sonrası çalışmalarına başlanan “Side ve Çevresi Turistik Düzenleme Projesi” salt turizm planlamasına değil, aynı zamanda ulusal ölçekli fiziksel planlama anlayışına da önemli yenilikler getirmiştir. Bu proje ile birlikte güney sahillerini kitle turizmine açma yönünde önemli adımlar atılmış, kitlesel turizme hizmet verecek komplekslerin ve “organize turizm bölgeleri”nin kabulü gerçekleşmiştir (Çubuk, 1980'den aktaran Gezici, 1998 ve Mimarlar Odası Antalya Şubesi, 1996). Söz konusu çalışma aynı zamanda ikinci kalkınma planının “turizm yatırımlarının belirli bölgelerde ve yörelerde yoğunlaştırılarak, fiziksel planlara göre hayata geçirilmesi” yönündeki politikalarının da yansımasıdır.

1971 yılında bölgesel turizm politikaları konusunun Devlet Planlama Teşkilatı'ndan alınarak Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'na verilmesi Antalya'da turizm gelişimini hızlandıran önemli bir aşamadır. Bakanlık tarafından 1973 yılında İskandinavya Planlama ve Geliştirme Örgütü'ne “Antalya Master Planı” hazırlatılarak, yatırımların

bu plan çerçevesinde yürütülmesi kararlaştırılmıştır (Mimarlar Odası Antalya Şubesi, 1996). Antalya Limanı ile Gelidonya Burnu arasında kalan 80 km uzunluğundaki kıyı bölgesini kapsayan Güney Antalya Turizm Gelişim Projesi çalışmalarına ise 1974 yılında başlanmıştır.

1979 yılında yürürlüğe konulan Geçiş Dönemi Politikası'nda İstanbul (il), İzmir (alt bölge), Muğla (il) ve Kapadokya (alt bölge) ile birlikte Antalya (il) turizm gelişme bölgeleri olarak belirlenmiştir. Söz konusu bölgelerde turizm kenti özelliklerine sahip on iki öncelikli kıyı turizmi merkezi arasında Antalya bölgesinden Side ve Kemer yer almıştır. Bu çalışmada kıyı turizmi sürükleyici alt sektör olarak tanımlanmış ve diğer turizm türleri kıyı turizmini tamamladıkları oranda destek bulmuştur.

“Türkiye’nin 2010 Turizm Vizyonu ve II. Hamle Dönemi” başlıklı çalışmada ise Antalya bölgesi için turizm mevsiminin uzatılması ve kapasite kullanımının artırılması stratejisi çerçevesinde yaklaşık 12.000 ek yatak kapasitesi oluşturulması, yeni yatırım alanlarının ve golf sahalarının tahsis işlemlerinin tamamlanması planlanmıştır. Golf alanlarının Belek, Kemer ve Oymapınar bölgelerinde yer alması öngörülmüştür.

Antalya turizmi 2008 itibariyle 346.517 adet bakanlık belgeli yatakla Türkiye’nin konaklama kapasitesinin % 42’sini elinde bulundurmaktadır. Büyük çoğunluğu kıyı bölgelerde, kitle turizmine yönelik olarak planlanan 25 turizm alanı ve merkezi ile kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgesine sahiptir. Türkiye’deki beş yıldızlı yatakların % 55,9’u Antalya coğrafyasındadır. Yatırım belgeli tesislerde ortalama yatak kapasitesi Türkiye’de 335’te kalırken, Antalya’da bu oran 500’e kadar yükselmiştir. 1980-2008 aralığında ülke genelinde turizme ayrılan teşvik belgelerinin % 43 oranında Antalya’da yatırıma dönüşmesi öngörülmüştür. 2008 itibariyle Türkiye’ye gelen turistler % 33,8 oranında Antalya’yı tercih ederken, yabancılar için ortalama kalış süresi 5,7 geceye ulaşmıştır.

Antalya İli’nde turizm sektörüne sağlanan teşvikler ilanlı bölgelerde olduğu kadar belediyelerin sorumluluğundaki alanlarda da yoğun talep görmüştür. 2006 verileri ışığında belediye belgeli yatakların % 22’sinin Antalya’da bulunduğunu söylemek

mümkündür. Yukarıda sıralanan göstergeler Antalya coğrafyasının Türkiye turizmini temsil gücünü ve çalışma alanı olarak seçilme nedenlerini açıkça ortaya koymaktadır.

5.2 Öngörülen Turizm Politikalarının Antalya Coğrafyasındaki Yansımaları

Ulusal ekonomi politikalarında yaşanan eksen kaymasına paralel olarak 1980 sonrasında ihracata dayalı büyüme modelinin benimsendiği bir süreçte, hizmet sektörü kapsamında değerlendirilen turizm ülke ekonomisindeki ağırlığını giderek artırmıştır. Sanayileşme hamlelerinin sonuca ulaşabilmesi adına ihtiyaç duyulan döviz birikimini oluşturması beklenen turizm yatırımları büyük destek görmüştür. Nitekim ekonominin her alanında etkisini gösteren liberal politikaların bir yansıması olarak 1982 yılında yürürlüğe konan Turizmi Teşvik Yasası bu gelişmenin gereği olan yasal zemini oluşturmuştur. Doğal, tarihsel ve kültürel pek çok turistik potansiyeli barındırmalarına karşın Antalya, Muğla ve Aydın gibi iller de turizm alanındaki atılımlarını, özel sektöre büyük nakdî ve aynî kolaylıklar sağlayan bu düzenleme sonrası gerçekleştirebilmiştir. Diğer taraftan yeni siyasi ve ekonomik tercihler uyarınca turizm sektörüne yönelik olarak ulusal ölçekte alınan kararların ve uygulamaya konulan politikaların mekânsal yansımalarının belirgin olarak izlenebiliyor olması, Antalya coğrafyasının inceleme alanı olarak seçilmesinde etkili olmuştur.

Kalkınma planları çerçevesinde Turizmi Teşvik Yasası'nın yansımalarının açık biçimde görülmeye başlandığı beşinci plan dönemine kadar temel strateji kitle turizmine uygun yatırımların eldeki kısıtlı kaynakları da gözeterek turizm potansiyeli yüksek yerlerde yoğunlaştırılması şeklinde olmuştur. Bu doğrultuda özellikle birinci ve ikinci plan döneminde kamunun öncü ve örnek tesisleri geliştirmek adına üstyapı yatırımlarına soyunduğu, üçüncü plan döneminde bu alandan çekilmek istemesine karşın özel sektörün yetersiz kalması sonucu 1979 yılında kamunun konaklama yatırımlarına tekrar öncülük ettiği görülmektedir. Beşinci dönemden itibaren ise kamunun üstyapı alanından çekildiği ve yatırımları yönlendirmek suretiyle bu alanı tamamen özel sektöre bıraktığı bir dönem başlamıştır. Özel sektör lehine gelişen yatırım iklimini doğru analiz eden girişimcilerin ise turizm alanına daha fazla ilgi gösterdikleri bilinmektedir. İlk yıllarda turizm tahsislerine yoğun ilgi gösteren inşaat

ve tekstil firmaları daha sonra sektörde belirli uzmanlığa ulaşarak yatırımlarını sürdürmüşlerdir.

Ticari beklentinin yüksek olduğu konaklama sektörüne talep artarken, kamu otoritesi gerçekleştirdiği plan ve uygulamalarla yatırımların coğrafi dağılımında belirleyici olmuştur. 1980-2008 aralığında Antalya’da turizm konusunda düzenlenen 1.365 adet yatırım teşvik belgesinin dokuzu kamu adına düzenlenmiş ve bunlardan sadece 1985 ve 1986 yıllarında kullanılan birer adet teşvik belgesi yeni yatırımlara tahsis edilmiştir. Söz konusu verilere dayanarak *Antalya’da turizm yatırımlarının kamunun sunduğu olanakları kullanarak tamamen özel sektör tarafından gerçekleştirildiğini* ifade etmek mümkündür.

Beşinci plan dönemine kadar öncelikli geliştirilmesi planlanan alanlar arasında bulunan Antalya (ili), Alanya, Side, Manavgat ve Kemer’in ancak 1982 yılından sonra mevzuattaki düzenlemeler ile birlikte gelişmeye başladığı izlenmektedir. 1983 yılı itibariyle Antalya bakanlık belgeli yatakların sadece % 14,4’üne sahipken, 2008’de bu oran % 42’ye yükselmiştir. Bu gelişme sürecinde *fiziksel turizm planlarının hazırlanması, yatırımların bu planlara uygun olarak gerçekleştirilmesi, yatırımların yoğunlaştırılması, turizm öncelik bölgeleri ve organize turizm bölgeleri* öne çıkan turizm politika başlıklarıdır. Nitekim Güney Antalya ve Side turizm gelişim projeleri konaklama kapasitesini artırmak adına kamu tarafından yürütülen büyük ölçekli projelerin sonucunda gerçekleşmiştir.

Turizmi Teşvik Yasası sonrasında teşviklerin yardımıyla Antalya genelinde büyük gelişmeler gösteren turizm yatırımlarını kontrol altına almak mümkün olamamıştır. Özellikle kıyı alanlarda sürdürülen yoğunlaştırma ve tahsis politikaları sonucu yaşanan mekânsal kutuplaşma nüfus hareketlerinden arazi kullanım desenine kadar pek çok alanda etkilerini göstermeye başlamıştır. Bu yaşananlar sonrasında tarım topraklarının ve doğal alanların turizm gelişimine karşı korunması tedbirleri ise maalesef söylemin ötesine geçememiştir. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda teşviklerin doğal güzelliklerin korunarak turizme kazandırılmasına ayrılması istenmiş, sekizinci planda ise mevcut kapasiteler kullanılıncaya kadar yatırımların yavaşlaması öngörülmüştür. Buna

karşılık Antalya genelinde sekizinci plan döneminde yeni yatak arzı ile sonuçlanan; komple yeni yatırım, tevsi ve tamamlama teşvikleri % 71,8'lik paya sahiptir. Söz konusu teşvik belgeleri ile gerçekleştirilmesi öngörülen toplam yatırım ve istihdamın payı ise sırasıyla % 91 ve % 85,1'dir. Görüldüğü gibi bir yandan politikalar arasında kıyılara yönelik yatırımların yavaşlatılması düşüncesine yer verilmekle birlikte, diğer yandan arazi tahsislerinin sürdürülmesi ve teşviklerde bölgesel kısıtlamalara gidilmemesi politikalarla çelişen turizm gelişmelerini kaçınılmaz hale getirmiştir.

Şekil 5.3 Turizm yatırım alanları ve ikinci konut yapılaşmaları

Kaynak: http://www.realestateinturkey.co.uk/pictures/pro/belek_golf_apartments_5.jpg adresinden alınarak düzenlenmiştir.

Turizm yatırımlarının öngörüldüğü ve sektörün geleceği için ayrılan rezerv alanlarda turizm dışı kullanımlara izin verilmemesine, özellikle kıyı bölgelerde ikinci konut gelişimi kontrol altında tutulmak istenmesine karşın ikinci konut yapılaşması hem turizm yatırımlarının genişlemesini engelleyen hem de nitelikli tarım arazilerini tehdit eden boyutlara ulaşmıştır (Şekil 5.3). Bazı dönemlerde turizm talebini karşılamak üzere ikinci konutların turizme açılması dahi gündeme gelmiştir.

Yabancıların mülk edinmesine olanak tanıyan düzenlemeler sonrasında ise bu gelişmeyi dizginlemek neredeyse imkânsız bir hal almıştır. Turizm gelişimi öngörülen alanlarda ikinci konut yapılaşmaları ve arazi kullanım desenindeki değişimler Belek Turizm Merkezi özelinde kapsamlı olarak incelenecektir.

5.2.1 İlan Edilen Turizm Alanı ve Merkezleri ile Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgeleri

Turizm yatırımlarının yoğunlaşması istenen ve eldeki kısıtlı kaynakların rasyonel bir şekilde kullanımını sağlamak üzere belirlenen alanların esasen *kitle turizmine uygun öncelik bölgeleri* olarak nitelendirilmesi yerinde olacaktır. Bu kapsamda Antalya ölçeğinde Turizmi Teşvik Yasası öncesinde turizmin gelişmesi öngörülen bölgelerin ilgili mevzuatla birlikte “Turizm Alanı, Turizm Merkezi, Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi” olarak ilan edildiği görülmektedir. Bu itibarla söz konusu yasal düzenleme uyarınca Turizm İşleri Yüksek Koordinasyon Kurulu Kararı ile ilk olarak Side Turizm Alanı’nın ilanı 25.08.1982 tarihinde gerçekleştirilmiştir. Birinci grupta ayrıca Güney Antalya Turizm Alanı, Konyaaltı Turizm Merkezi ve Kaleiçi Turizm Merkezi ilanları da yer almıştır. Belek Turizm Merkezi ilanı ise 21.11.1984 gün ve 18582 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlük kazanmıştır. Son olarak 35. grupta yer alan Boğaçayı, Çandır Çayı ve Göksu Çayı Turizm Merkezi ile birlikte Antalya’da yürürlükte olan ilanların sayısı 25’e ulaşmıştır (Tablo 5.1).

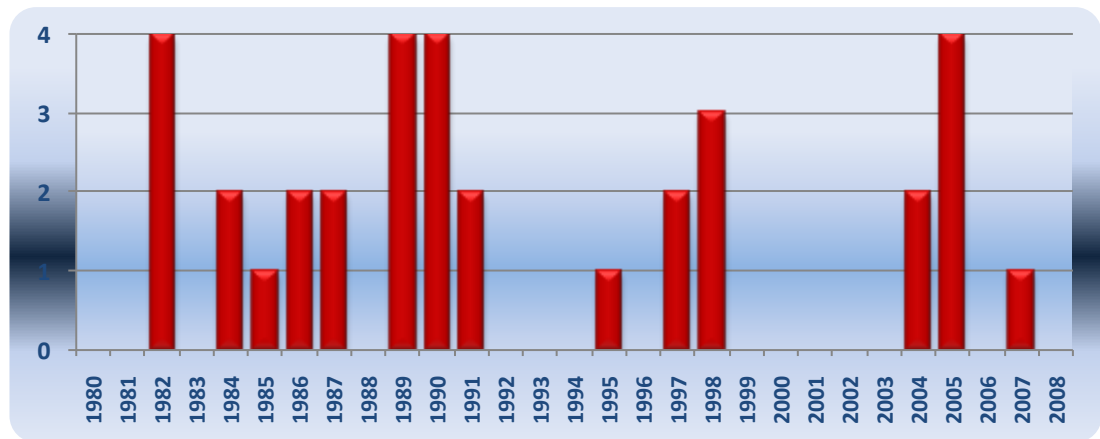
Türkiye’deki ilanlar içerisinde bugüne kadar Antalya il sınırlarına karşılık gelen toplam 34 ilan gerçekleşmiştir. Bunlardan dokuzu sonraki yıllarda yine Bakanlar Kurulu Kararı ya da Danıştay’ın aldığı kararlar ile iptal olmuştur. Antalya’daki turizm ilanlarının yıllara göre dağılımı incelendiğinde ilanların büyük çoğunluğunun 1982-1991 aralığında gerçekleştiği ve neredeyse her yıl yeni alanların eklendiği görülmektedir (Grafik 5.1).

Tablo 5.1 Antalya'daki turizm alanı ve merkezleri ile kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgeleri

	İLAN GRUBU	RESMİ GAZETE TARİHİ	RESMİ GAZETE SAYISI	BAKANLAR KURULU KARARI
1. ANTALYA SİDE TURİZM ALANI	1. GRUP	06.09.1982	17804	25.08.1982*
2. GÜNEY ANTALYA TURİZM ALANI	1. GRUP	06.09.1982	17804	25.08.1982*
3. ANTALYA KONYAALTI TURİZM MERKEZİ	1. GRUP	06.09.1982	17804	25.08.1982*
4. ANTALYA KALEİÇİ TURİZM MERKEZİ	1. GRUP	06.09.1982	17804	25.08.1982*
5. ANTALYA BELEK TURİZM MERKEZİ	3. GRUP	21.11.1984	18582	08.11.1984 84/8734
6. ANTALYA LARA TURİZM MERKEZİ	3. GRUP	21.11.1984	18582	08.11.1984 84/8734
7. ANTALYA SERİK ÇOLAKLI TURİZM MERKEZİ	4. GRUP	07.12.1985	18951	07.11.1985 85/10036
8. ANTALYA SERİK MANAVGAT KIYI KESİMİ TURİZM MERKEZİ	5. GRUP	05.08.1986	19186	04.07.1986 86/10792
9. ANTALYA ALANYA İNCEKUM TURİZM MERKEZİ	5. GRUP	05.08.1986	19186	04.07.1986 86/10792
10. ANTALYA ALANYA ALARA ÇAYI GÜNEYİ TURİZM MERKEZİ	7. GRUP	25.09.1987	19585	11.09.1987 87/12106
11. ANTALYA ALANYA ÇENGEL TURİZM MERKEZİ	7. GRUP	25.09.1987	19585	11.09.1987 87/12106
12. ANTALYA ALANYA DOĞUSU TURİZM MERKEZİ	9. GRUP	13.09.1989	20281	30.08.1989 89/14499
13. ANTALYA ALANYA BATISI TURİZM MERKEZİ	9. GRUP	13.09.1989	20281	30.08.1989 89/14499
14. ANTALYA GAZİPAŞA TURİZM MERKEZİ	9. GRUP	13.09.1989	20281	30.08.1989 89/14499
15. ANTALYA LARA TURİZM ALANI	9. GRUP	13.09.1989	20281	30.08.1989 89/14499
16. ANTALYA KALKAN TURİZM MERKEZİ	10. GRUP	05.03.1990	20452	18.01.1990 90/70
17. ANTALYA KAŞ TURİZM MERKEZİ	10. GRUP	05.03.1990	20452	18.01.1990 90/70
18. ANTALYA KAŞ KALKAN KIYI BANDI TURİZM ALANI	10. GRUP	05.03.1990	20452	18.01.1990 90/70
19. ANTALYA I NUMARALI TURİZM MERKEZİ	10. GRUP	05.03.1990	20452	18.01.1990 90/70
20. ANTALYA ARAPSUYU TURİZM MERKEZİ	11. GRUP	20.05.1991	20876	07.02.1991 91/1514
21. ANTALYA II NUMARALI TURİZM MERKEZİ	12. GRUP	20.09.1991	20997	13.08.1991 91/2137
22. ANTALYA ALANYA AKDAĞ KIŞ SPORLARI TURİZM MERKEZİ	17. GRUP	17.02.1995	22205	15.12.1994 94/6345
23. ANTALYA PERGE KONGRE VE FUAR TURİZM MERKEZİ	18. GRUP	09.04.1997	22959	07.08.1996 96/9195
24. ANTALYA DEMRE (KALE) KIYI BANDI TURİZM MERKEZİ	19. GRUP	07.10.1997	23133	23.09.1997 97/9985
25. ANTALYA AŞAĞIOBA TURİZM MERKEZİ	20. GRUP	11.01.1998	23227	06.01.1998 98/10496
26. ANTALYA ALANYA KARGICAK TURİZM MERKEZİ	20. GRUP	11.01.1998	23227	06.01.1998 98/10496
27. ANTALYA İBRADI MAŞATA YAYLASI TURİZM MERKEZİ	20. GRUP	11.01.1998	23227	06.01.1998 98/10496
28. ANTALYA KEMERAĞZI KUNDU KTKGB	23. GRUP	06.09.2004	25575	03.08.2004 2004/7789
29. ANTALYA KENT MERKEZİ KTKGB	25. GRUP	31.12.2004	25687	27.12.2004 2004/8321
30. ANTALYA SİDE II NOLU TURİZM MERKEZİ	24. GRUP	06.01.2005	25692	22.10.2004 2004/8328
31. KUZAY ANTALYA KTKGB	24. GRUP	06.01.2005	25692	22.10.2004 2004/8328
32. OYMAPINAR KTKGB	24. GRUP	06.01.2005	25692	22.10.2004 2004/8328
33. ANTALYA ALANYA AKSEKİ TURİZM MERKEZİ	27. GRUP	01.09.2005	25923	17.06.2005 2005/9280
34. ANTALYA BOĞAÇAY, ÇANDIR ÇAYI VE GÖKSU ÇAYI TURİZM MERKEZİ	35. GRUP	05.05.2007	26513	19.04.2007 2007/12050

*Turizm İşleri Yüksek Koordinasyon Kurulu Kararı ile ilan edilmiştir.

Kırmızı renkle yazılanlar iptal edilen turizm alanı ve merkezlerini işaret etmektedir.

Grafik 5.1 Antalya'daki turizm ilanlarının yıllara dağılımı

5.2.2 Turizm İlanlarının Türlerine Göre Coğrafi Dağılımı

Antalya’da gerçekleştirilen ilanlarla ağırlıklı olarak *kıyı alanlarda kitle turizmine uygun konaklama kapasitesinin artırılması* amaçlanmıştır. Bu kapsamda hâlen yürürlükte olan 25 ilandan 19 tanesi kıyı turizmine yöneliktir (Harita 5.1). Geri kalanlardan biri kış (Alanya Akdağ Kış Sporları Turizm Merkezi), ikisi yayla (İbradı Maşata Yaylası Turizm Merkezi, Alanya Akseki Turizm Merkezi), bir diğeri kongre (Perge Kongre ve Fuar Turizm Merkezi) ve diğer ikisi de turizm kenti (Kuzey Antalya K.T.K.G.B. ve Oymapınar K.T.K.G.B.) olarak belirlenmiştir. Kıyılardaki turizm bölgelerinde tahsise çıkılacak kamu arazileri tükenirken, diğer altı bölgede fiziksel planlama sürecinin dahi tamamlanamadığı görülmektedir.

Turizm politikaları arasında ürün çeşitlendirmesi ilkesinin ilk olarak 1978 yılında hazırlanan Geçiş Dönemi Politikası kapsamında konu edildiği bilinmektedir. Dördüncü plan metninde yat turizminin geliştirilmesi öngörülmüş, sonraki plan döneminden itibaren ise yeni türlerin desteklenmesi suretiyle *turizm ürününün çeşitlendirilmesi* turizm politikalarının demirbaşları arasında yerini almıştır. Söz konusu politika çerçevesinde Antalya il sınırları kapsamındaki ilk ilan ise ancak 1995 yılında gerçekleşmiştir. Alanya Akdağ Kış Sporları Turizm Merkezi bölgede turizm talebinin yılın tamamına dağılmasını sağlamak üzere oluşturulmuştur. Ancak turizm merkezinin de içerisinde bulunduğu oldukça geniş bir alanın “Alanya Dim Çayı Yaban Hayatı Geliştirme Sahası” ilan edilmesi sonucu henüz uygulama şansı bulamayan onaylı imar planlarının yenilenmesi ihtiyacı doğmuştur. Perge Kongre ve Fuar Turizm Merkezi 1997 yılında turizmi çeşitlendirmek için havaalanına yakın konumlandırılmış ancak planlama çalışmaları hala tamamlanamamıştır. 1998 yılında ilan edilen İbradı Maşata Yaylası Turizm Merkezi ise yayla turizminin yanı sıra sivil mimari örneklerinin korunarak turizme kazandırılması çerçevesinde önerilmiştir. Turizm merkezi içerisinde yaban hayatı geliştirme sahası ve millî park alanının bulunması, ayrıca yerleşmelerdeki mevcut imar planlarının turizm amaçlı revizyonlarının gerçekleştirilememiş olması nedeniyle beklenen hareketlilik sağlanamamıştır. Alanya Akseki Turizm Merkezi’nde de mera alanlarının varlığı nedeniyle plan çalışmaları sonuçlandırılmamıştır.

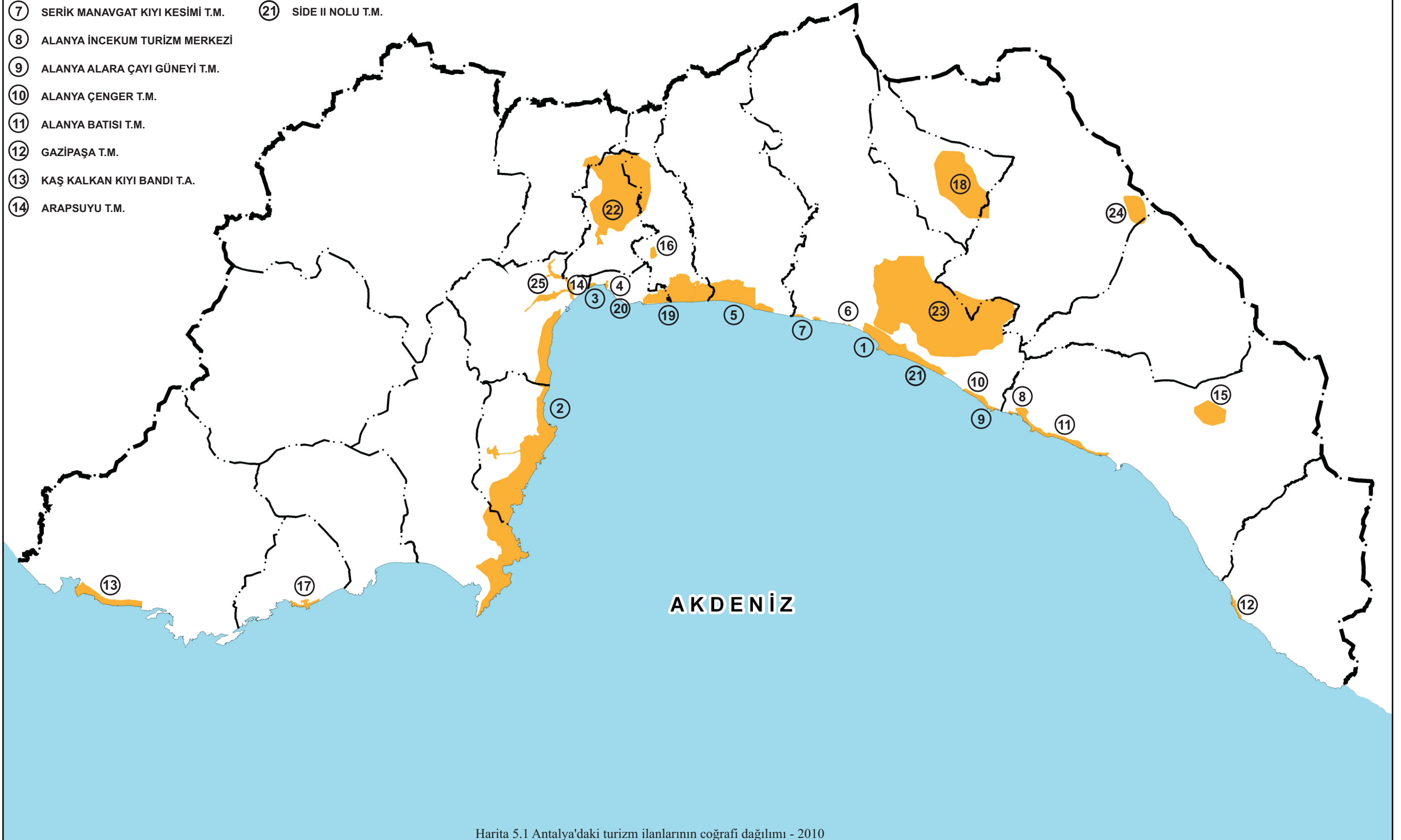
Turizm kenti kapsamında 2005 yılında 50.000 yatak öngörülen, 30.000 hektarlık Kuzey Antalya K.T.K.G.B'sinde 2B² arazileri ve işgaller sorun yaratırken, 2B kapsamındaki alanlara ilişkin yasal düzenleme tamamlanana kadar planlama çalışmalarına ara verilmiştir. Yine turizm kenti olarak 45.000 hektarlık alanda 30.000 yataklık konaklama kapasitesi öngörülen Oymapınar K.T.K.G.B'sine ilişkin Oymapınar Belediye Başkanlığı tarafından hazırlanan 1/25.000 ölçekli Oymapınar Çevre Düzeni Planı 17.07.2008 tarihinde Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından onaylanmıştır. Bölge genelinde başta golf turizmi olmak üzere sportif amaçlı turizm, doğa turizmi, gençlik turizmi, eko-turizm ve hobi bahçeleri, vb. alternatif turizm türlerinin geliştirilmesi planlanmaktadır. Oymapınar K.T.K.G.B. kapsamına giren su kaynakları koruma alanlarının mevcut yapısından ötürü alt ölçekli planlara başlanamamıştır. Öte yandan sonraki başlıklarda detaylı olarak ele alınacağı gibi kıyılardaki yoğunlaşma esas olarak Kemer, Muratpaşa, Serik, Manavgat ve Alanya ilçelerinde yaşanmaktadır.

² 6831 sayılı Orman Yasası'nın 1744 sayılı Yasa ile değiştirilen 2. Maddesi'nin B Bendi "31.12.1981 tarihinden önce bilim ve fen bakımından orman niteliğini tam olarak kaybetmiş yerlerden; tarla, bağ, bahçe, meyvelik, zeytinlik, fındıklık, fıstıklık (antep fıstığı, çam fıstığı) gibi çeşitli tarım alanları veya otlak, kışlak, yaylak gibi hayvancılıkta kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen araziler ile şehir kasaba ve köy yapılarının toplu olarak bulunduğu yerleşim alanları"nı ifade etmektedir. Yasa söz konusu alanların orman sınırları dışına çıkarılacağına hükmetmektedir ancak tartışmalar hâlen devam etmektedir.

①	SİDE T.A.	⑮	ALANYA AKDAĞ KIŞ SPORLARI T.M.	②②	KUZEY ANTALYA K.T.K.G.B.
②	GÜNEY ANTALYA T.A.	⑯	PERGE KONGRE VE FUAR T.M.	②③	OYMAPINAR K.T.K.G.B.
③	KONYAALTI T.M.	⑰	DEMRE (KALE) KIYI BANDI T.M.	②④	ALANYA AKSEKİ T.M.
④	KALEİÇİ T.M.	⑱	İBRADI MAŞATA YAYLASI T.M.	②⑤	ANTALYA BOĞAÇAY, ÇANDIR ÇAYI VE GÖKSU ÇAYI T.M.
⑤	BELEK T.M.	⑲	KEMERAĞZI KUNDU K.T.K.G.B.		
⑥	SERİK ÇOLAKLI T.M.	⑳	ANTALYA KENT MERKEZİ K.T.K.G.B.		
⑦	SERİK MANAVGAT KIYI KESİMİ T.M.	㉑	SİDE II NOLU T.M.		
⑧	ALANYA İNCEKUM TURİZM MERKEZİ				
⑨	ALANYA ALARA ÇAYI GÜNEYİ T.M.				
⑩	ALANYA ÇENGEL T.M.				
⑪	ALANYA BATISI T.M.				
⑫	GAZİPAŞA T.M.				
⑬	KAŞ KALKAN KIYI BANDI T.A.				
⑭	ARAPSUYU T.M.				

ÖLÇEK

1 / 850.000

Harita 5.1 Antalya'daki turizm ilanlarının coğrafi dağılımı - 2010

5.2.3 Turizm Gelişiminin Antalya İli Ölçeğindeki Sonuçları

Antalya İli genelinde turizm alanı ve merkezleri ile kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgelerinin nasıl bir dönüşüm ve mekânsal kutuplaşma yaratmış olduğu demografik yapı, mahallî idari örgütlenme ve kentleşme süreçlerine ilişkin kapsamlı irdelemeler üzerinden ele alınacak olup bu kategorilerdeki somut veriler turizm gelişiminin kentsel ve kırsal alanlar üzerindeki doğrudan ve dolaylı etkilerini çarpıcı bir şekilde ortaya koymaktadır.

5.2.3.1 Demografik Sonuçlar

1980 sonrasında arazi tahsisleri ve teşviklerle ivme kazanan turizm yatırımlarının ihtiyaç duyduğu iş gücü büyük ölçekli nüfus hareketlerinin yaşanmasına neden olmuştur. Turizmin temel ekonomik sektör olduğu Antalya'nın demografik gelişimi üzerinden bu gelişmeleri rahatlıkla okumak mümkündür. 1980 nüfus sayım sonuçlarına göre Antalya nüfusunun ülke toplamına oranı sadece % 1,7 iken, 2009 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi sonuçlarına göre bu oran % 2,65'e yükselmiştir. Öte yandan yıllık nüfus artış hızının % 4,8 gibi rekor bir seviyeye ulaştığı 1985-1990 aralığında ülke genelindeki artış hızı % 2,2 olarak gerçekleşmiştir (Tablo 5.2).

Tablo 5.2 Türkiye ve Antalya'nın demografik gelişimleri

YILLAR	TÜRKİYE		ANTALYA				
	NÜFUS SAYIM SONUÇLARI	YILLIK NÜFUS ARTIŞ ORANI	NÜFUS SAYIM SONUÇLARI	YILLIK NÜFUS ARTIŞ ORANI	TÜRKİYE İÇİNDEKİ PAYI	ŞEHİR NÜFUSU	MERKEZ BELEDİYE NÜFUSU
1927	13.848.270		206.270		1,49	35.533	
1935	16.158.018	2,11	242.609	2,03	1,50	43.857	22.993
1940	17.821.950	1,72	256.366	1,10	1,44	49.903	24.957
1945	18.790.174	1,06	278.178	1,63	1,48	48.714	25.037
1950	20.947.188	2,17	311.442	2,26	1,49	53.972	27.515
1955	24.065.763	2,78	357.568	2,76	1,49	67.480	35.285
1960	27.755.820	2,85	416.130	3,03	1,50	95.424	50.908
1965	31.391.421	2,46	486.910	3,14	1,55	129.657	71.833
1970	35.605.176	2,52	577.334	3,40	1,62	176.008	94.616
1975	40.348.719	2,50	669.357	2,96	1,66	223.089	130.774
1980	44.737.957	2,07	748.706	2,24	1,67	280.837	173.501
1985	50.664.458	2,49	891.149	3,48	1,76	397.712	261.114
1990	56.473.035	2,17	1.132.211	4,79	2,00	602.194	378.208
2000	67.804.927	1,83	1.719.751	4,18	2,54	936.330	603.190
2007*	70.586.256		1.789.925		2,54	1.127.634	775.157
2008*	71.517.100		1.859.275		2,60	1.273.940	955.596
2009*	72.561.312		1.919.729		2,65	1.331.743	955.573

Kaynak: TÜİK

*Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (A.D.N.K.S.) Sonuçları

Kırmızı yazılanlar büyükşehir belediyesi nüfusunu göstermektedir.

Antalya aldığı dış göçlerle nüfus artış hızında ilk sıraya yerleşirken, sanayi metropollerini bile geride bırakmıştır. 2009 A.D.N.K.S. sonuçları aynı yıl için en fazla göçün İstanbul (8.744 kişi) ilinden geldiğini göstermektedir. Antalya'nın yoğun göç aldığı diğer iller sırasıyla Konya (5.535), Ankara (5.137), Isparta (3.492), İzmir (3.145), Burdur (2.808) ve Mersin'den (2.507) oluşmaktadır. *Dış göç dinamiklerinde turizm kaynaklı istihdam kadar yerleşmek için Antalya'yı tercih eden Türk vatandaşlarının ve yabancıların da ağırlıkta olduğu bilinmektedir.* Nitekim ilçelere göre dağılım bu gerçeği destekler niteliktedir. *Kepez, Konyaaltı, Muratpaşa, Alanya ve Manavgat ilçeleri 80 ayrı ilden göç alırken, Serik 78 ve Kemer 76 ilden talep görmüşlerdir.* Merkez ilçelerdeki nüfusun da ağırlıklı olarak büyükşehir belediye sınırlarına komşu turizm beldelerinde çalıştığı düşünülürse turizmin nasıl bir talep ve çeşitlilik yarattığı daha rahat anlaşılabilir. Diğer taraftan dış göçten en fazla pay alan ilçelerin Muratpaşa, Kepez, Konyaaltı, Alanya, Manavgat, Aksu, Serik ve Kemer olduğu gözlenmektedir.

Antalya başka illerden büyük miktarlarda göç alırken, mülki sınırlar içerisinde de iç bölgelerden turizm yatırımlarının yoğunlaştığı kıyı yerleşmelere yönelen hareketlilik dikkat çekmektedir. 1980 yılından 2009'a kadar Akseki ve Gündoğmuş ilçe nüfuslarının yarı yarıya azaldığı, Elmalı İlçesi'nin % 7,2 oranında nüfus kaybettiği, 1990 yılında ilçe olan İbradı'nın ise kurulduğu yıl 17.126 olan nüfusunun 2009 itibarıyla 3.509'a gerilediği görülmektedir. İç kesimlerdeki diğer ilçe Korkuteli'nin nüfusu ise hemen hemen yerinde saymıştır. Batıdaki sahil yerleşmelerinin coğrafi konum ve arazi yapılarından ötürü kitle turizminden yeterince pay alamamaları nedeniyle aşırı göçe maruz kalmadıkları görülmektedir. Bu ilçeler arasında istisnai olarak Kumluca tarım ve seracılık alanında elde ettiği başarılar sonucu iki kattan fazla büyüme kaydetmiştir. Güney Antalya Turizm Alanı'ndaki gelişmeler çerçevesinde 1990 yılında kurulan Kemer İlçesi'nin nüfusu da 2009 yılına kadar 1,5 kat artmıştır (Tablo 5.3).

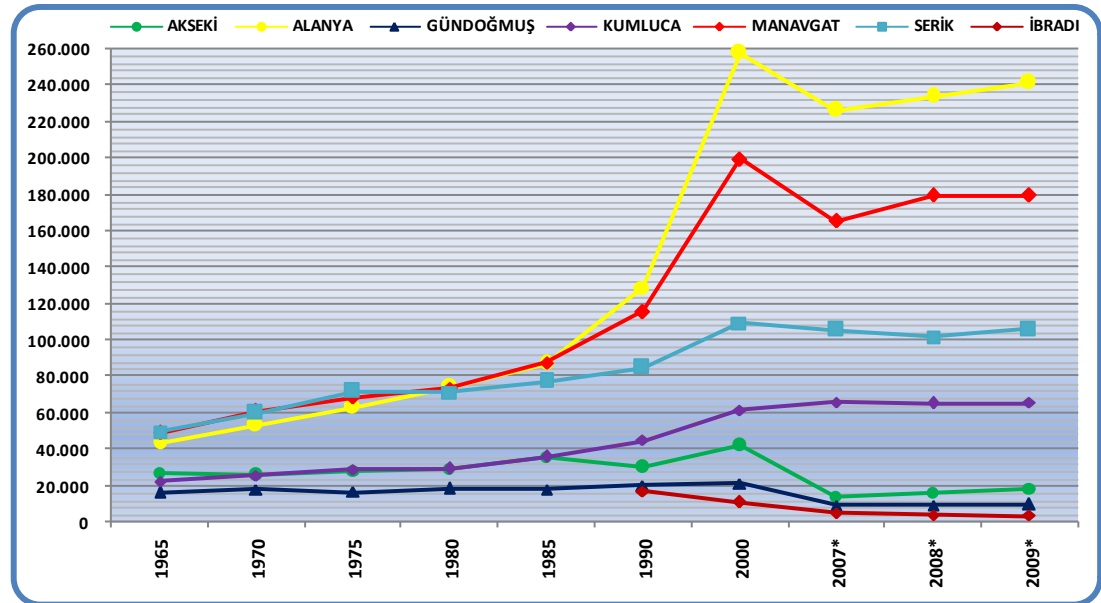
İlçeler bazında en fazla nüfus artışı Alanya'da yaşanmıştır. Antalya'nın nüfusu 1980-2009 aralığında 2,6 katına çıkarken, Alanya ilçe nüfusu 3,3 ve bir diğer önemli turizm destinasyonu Manavgat'ın nüfusu ise 2,4 katına yükselmiştir (Grafik 5.2). Alanya'daki turizm gelişiminin ilçe merkezinin yanı sıra kıyıdaki diğer yerleşmelere

de yayılması ilçe genelindeki nüfus artışını anlamlı kılmaktadır. Serik İlçesi'nde ise nüfus artışının nispeten düşük olması turizm gelişiminin Belek Turizm Merkezi ile sınırlı kalmasına bağlanabilir. Ayrıca Belek ve Kemer'deki turizm tesislerinin konum olarak büyükşehir belediye sınırları içerisinde veya komşu olmalarından ötürü çalışanların önemli bir bölümünün de il merkezinde ikamet ettikleri bilinmektedir.

Tablo 5.3 İlçe nüfuslarının gelişimi

	1965	1970	1975	1980	1985	1990	2000	2007*	2008*	2009*
AKSEKİ	26.763	26.161	27.801	28.603	35.311	30.229	42.467	13.621	15.828	18.203
ALANYA	43.459	53.552	63.235	74.148	87.080	129.106	257.671	226.236	233.919	241.451
ELMALI	31.900	34.106	35.181	40.586	40.357	35.324	40.041	36.213	38.077	37.645
FINİKE	19.794	22.835	23.917	25.461	29.776	34.576	42.087	45.296	46.520	46.095
GAZİPAŞA	21.501	25.302	28.714	31.606	37.604	40.840	44.541	47.699	48.675	48.369
GÜNDOĞMUŞ	16.368	18.097	16.551	18.344	17.948	20.409	21.513	9.446	9.246	9.783
KAŞ	38.047	43.962	47.765	50.640	56.683	40.469	47.519	49.629	50.786	52.564
KORKUTELİ	39.578	42.440	44.592	45.275	47.012	46.115	51.580	48.159	49.553	50.698
KUMLUCA	22.291	25.468	29.126	29.146	35.693	44.834	61.370	65.904	65.109	65.543
MANAVGAT	48.747	60.741	68.418	73.511	87.547	115.731	199.385	165.114	179.311	179.379
SERİK	49.606	59.720	71.812	71.481	77.321	84.755	109.360	105.755	101.961	105.856
MERKEZ	128.856	164.950	212.245	259.905	338.817	448.773	714.129	913.568		
DEMRE						20.656	22.170	24.809	25.076	24.664
İBRADİ						17.126	10.826	4.693	3.979	3.509
KEMER						23.268	55.092	33.153	35.639	35.889
AKSU									57.072	61.200
DÖŞEMEALTI									40.637	40.555
KEPEZ									387.904	394.672
KONYAALTI									92.126	106.748
MURATPAŞA									377.857	396.906
TOPLAM	486.910	577.334	669.357	748.706	891.149	1.132.211	1.719.751	1.789.295	1.859.275	1.919.729

*A.D.N.K.S. Sonuçları

Grafik 5.2 Antalya'daki bazı ilçe nüfuslarının gelişimi

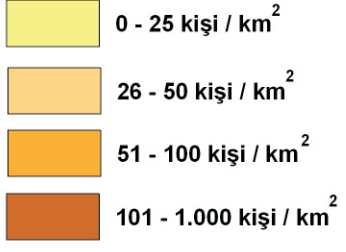
*A.D.N.K.S. Sonuçları

1965 Yılı Genel Nüfus Sayımları'nda iç bölgelerde bulunan dört ilçe nüfusunun Antalya toplamına oranı % 23,5 iken, bu oran 1980'de % 17'7'ye gerilemiş ve 2009 da İbradı İlçesi ile birlikte ancak % 6,2 olarak gerçekleşmiştir. Öte yandan 1980-2009 döneminde ilçe merkezlerindeki artışlar incelendiğinde 5216 sayılı yasa sonrası sınırları genişlemesine karşın Antalya merkez nüfusunun ancak 3,4 katına çıktığı, buna karşılık Manavgat'ın 5,7 Alanya'nın 4,3 Kumluca'nın 3,9 ve Serik'in 3,2 kat büyüdüğü görülmektedir. 1965-2009 aralığında ise Manavgat'ın merkez nüfusu tam olarak 13 katına çıkmıştır.

DPT (2004b) tarafından hazırlanan “İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması”nda Kemer İlçesi'nin % 86,17'lik nüfus artış hızı ile Türkiye genelindeki 872 ilçe arasında ikinci sırada, Alanya'nın (% 68,86) altıncı ve Manavgat'ın (% 51,68) yirminci sırada olduğu görülmektedir. Toplam nüfus büyüklüğüne göre ise Antalya merkez ilçe 714.129 kişi ile yedinci sıradadır. Diğer taraftan sosyo-ekonomik gelişmişlik indeksine göre tamamen turizm gelişimine paralel olarak kurulan Kemer 16'ncı ve iç kesimlerdeki ilçelerden Gündoğmuş ise 634'üncü sıradadır.

İlçelere göre nüfus yoğunluklarının 1980 ve 2009 yılları itibariyle dağılımını gösteren haritalar (Harita 5.2 ve Harita 5.3) turizm kaynaklı nüfus hareketleri sonucu kıyılarda yaşanan yoğunlaşmaya ışık tutmaktadır. 1980 itibariyle Merkez ve Serik ilçeleri dışındaki diğer yerleşmeler arasında nüfus yoğunluğu açısından önemli bir farklılık olmadığı gözlenmektedir. 2009 yılına gelindiğinde ise iç kesimlerdeki ilçelerde nüfus yoğunluğunun azaldığı ya da değişmediği buna karşılık kıyı yerleşmelerde yoğunluğun önemli derecede artış kaydettiği okunmaktadır. İl genelinde ortalama nüfus yoğunluğunun 36 kişi/km² olduğu 1980 yılında Merkez (104 kişi/km²), Serik (59 kişi/km²) ve Alanya (38 kişi/km²) bu ortalamanın üzerindeki ilçelerdir. 2009 yılında il ortalaması 93 kişi/km² olurken, Muratpaşa İlçesi'ndeki nüfus yoğunluğu 4.467 kişi/km², Kepez'de 1.192 kişi/km², Konyaaltı'nda 192 kişi/km², Aksu'da 142 kişi/km², Alanya'da 124 kişi/km² ve Kemer'de 92 kişi/km² olarak kaydedilmiştir. İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması'nda (DPT 2004b) 872 ilçe arasında birinci Sultanbeyli'nin 7.321 kişi/km² ve ikinci Büyükçekmece'nin 1.746 kişi/km² yoğunluğa sahip oldukları düşünüldüğüne özellikle Antalya merkez ilçelerdeki rakamlar son derece çarpıcı bir hâl almaktadır.

GÖSTERİM

ÖLÇEK

1 / 1.250.000

GÖSTERİM

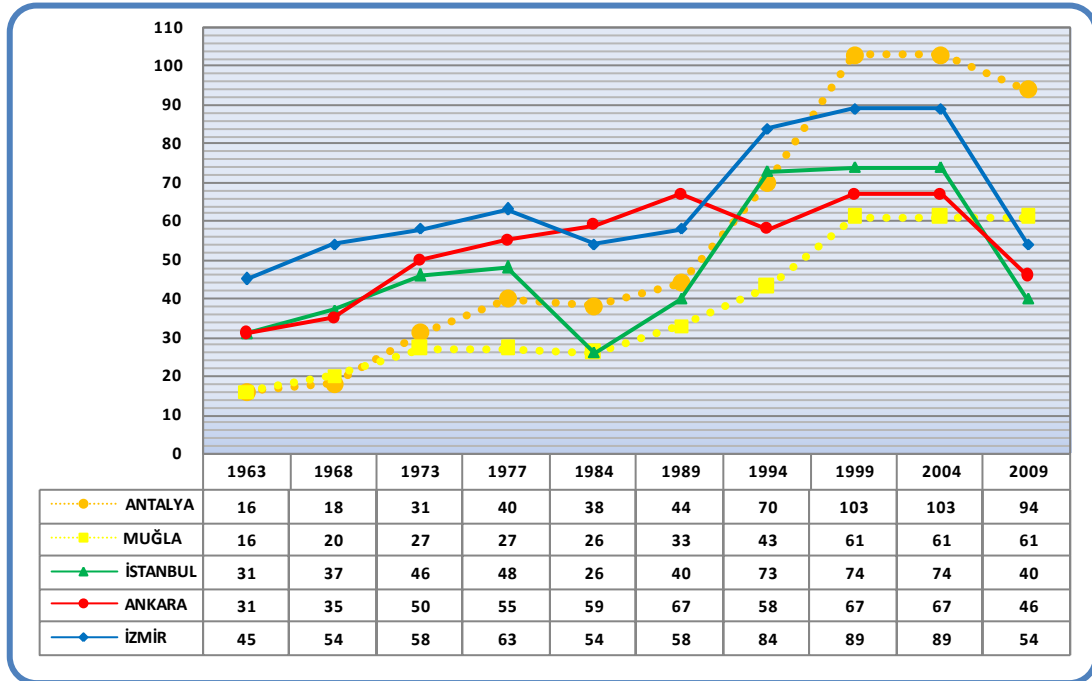
ÖLÇEK

1 / 1.250.000

5.2.3.2 Mahalli İdari Yapı ve Kentsel Gelişim Üzerindeki Etkiler

Planlı kalkınma döneminin başladığı 1963 yılında Antalya İli'nde toplam 16 belediye varken, 1984 yerel seçimlerinde belediye sayısı 38'e ve 2004 seçimlerinde 6,4 katına çıkarak 103'e yükselmiştir. Turizm yatırımlarının neden olduğu iş gücü talebine bağlı olarak en yüksek artışı 1989-1999 arasında gerçekleştiren Antalya, 2009 yerel seçimleri itibariyle en fazla belediye yerleşmesine sahip il konumundadır. Bir diğer turizm coğrafyası olan Muğla'da da toplam belediye sayısı yaklaşık 4 katına çıkarak 61'e ulaşmıştır. Türkiye'de nüfus ve gelişmişlik bakımından ilk üç sırada bulunan İstanbul'da belediye sayısı 2004 itibariyle 74, Ankara'da 67 ve İzmir'de 89'dur. 22.03.2008 tarihinde yürürlüğe giren 5747 sayılı Büyükşehir Belediyesi Sınırları İçinde İlçe Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile 5393 sayılı 13.07.2005 tarihli Belediye Yasası'nın 8. ve 11. maddeleri uyarınca yapılan düzenlemeler sonucunda 2009 yılında seçime giren yerel yönetimlerin sayısında önemli bir düşüş olmuştur. Buna karşılık Antalya'da 2009 seçimlerine katılan belediye sayısı 94'te kalmıştır (Grafik 5.3).

Grafik 5.3 Antalya ve seçilmiş diğer illerde belediye sayılarının gelişimi

Kaynak: 1963-1999 verileri www.yerelnet.org adresinden, 2004-2009 verileri ise www.tuik.gov.tr adresinden alınmıştır.

Belediyelerin coğrafi dağılımları incelendiğinde (Harita 5.4); Antalya İli'nde 1963 yerel seçimlerine katılan 16 belediyenin o dönemin ilçe merkezlerinin yanı sıra Aydıncık (Akseki), Turunçova (Finike), Bozova ve Çomaklı (Korkuteli) gibi kıyı bağlantısı olmayan ve tarımsal üretimde ön plana çıkan beldelerden oluştuğu okunmaktadır. 1984 seçimlerine katılan yeni belediyelerin büyük bölümünün yine tarım ve hayvancılık alanında ağırlık kazanan iç bölgelerde yoğunlaştığı görülmektedir. Diğer taraftan kıyıya yakın beldelerdeki gelişmelerin turizm kaynaklı değil, tarım alanındaki örtü altı üretime bağlı olarak yaşandığı izlenmektedir. Mevcut belediyeler arasında sadece Kalkan Belediyesi'nin turizme paralel olarak kurulduğunu ifade etmek mümkündür.

2004 seçimlerinde ise 103 yerel yönetimin kıyı kesiminde, özellikle turizm alan ve merkezlerine paralel bir gelişim içerisinde oldukları görülmektedir. Alanya (17), Manavgat (10), Serik (10) ve Kemer'de (5) bulunan belediyelerin büyük çoğunluğu turizm alanı ve merkezi ile kültür ve turizm koruma ve gelişim bölgelerinin gelişimi çerçevesinde kurulmuşlardır. Özellikle Alanya'daki belediyelerin sahil şeridinde ve birbirine komşu konumları turizmin ve kentsel gelişimin etkileşimine son derece çarpıcı bir örnek teşkil etmektedir.

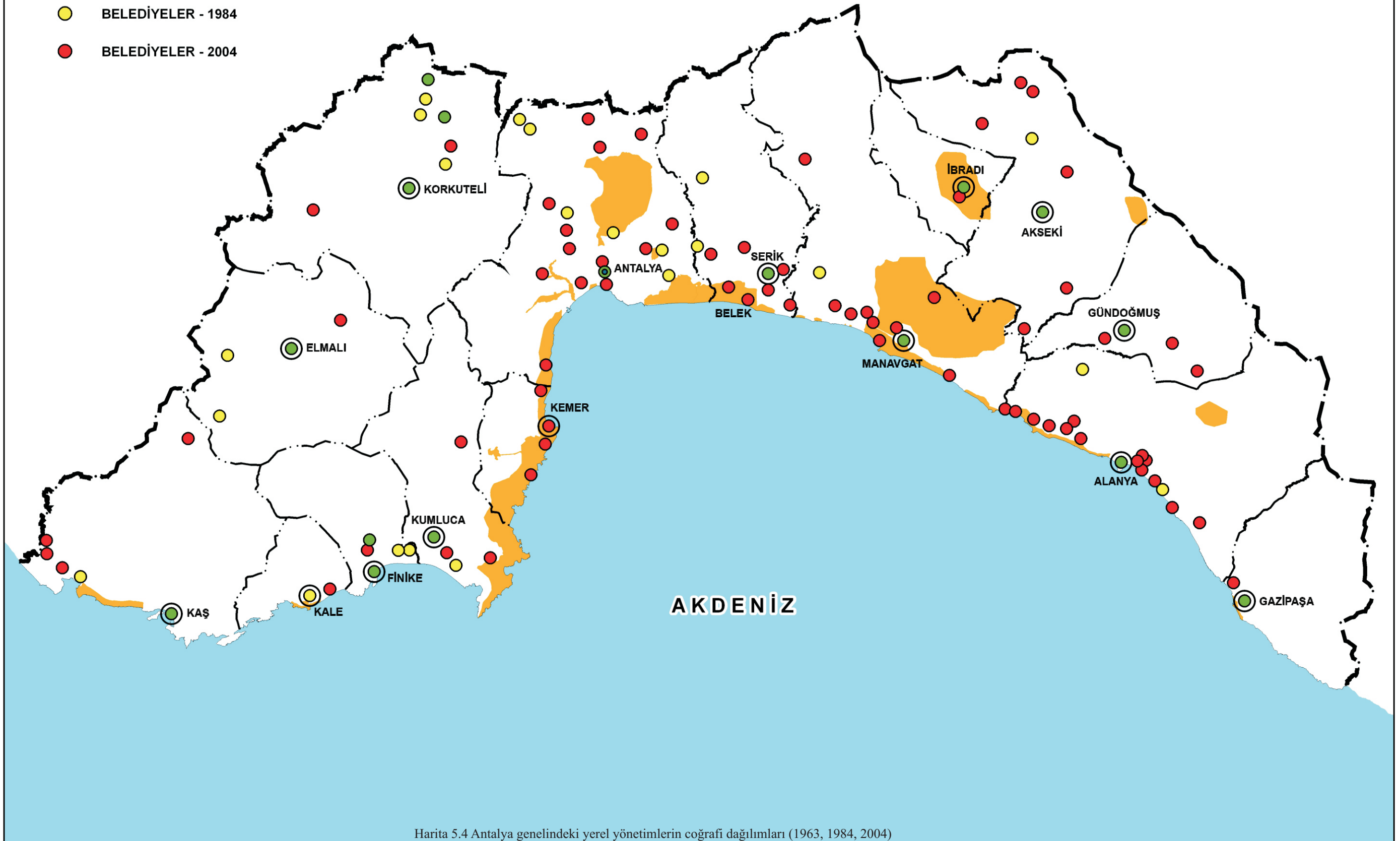
İl genelindeki turizm ilanları ile plan kararlarını ilişkilendiren çalışma (Harita 5.5) turizm ilanlarının sektörün gelişimine olduğu kadar plan kararlarının bütününe de etki ettiğine işaret etmektedir. Özellikle planlama süreçleri tamamlanan kıyı şeridindeki turizm ilanlarında sektörel yatırımların yanı sıra kentsel gelişmelerin ve ikinci konutlara yönelik kullanım kararlarının da yoğunlaştığı gözlenmektedir. Serbest bölge dışında genellikle turizm sektörüne yönelik olarak faaliyet gösteren üretim temelli kullanım alanları iç bölgelere odaklanırken; temel altyapı, eğitim ve hizmet alanları turizm yatırımlarına yakın planlanmıştır. Bu kapsamda hâlen inşaatı süren bir vakıf üniversitesinin turizmin dinamiklerinden yararlanmak amacıyla Belek Turizm Merkezi'nde yer seçtiği bilinmektedir. Öte yandan yürürlükteki imar planları büyükşehir yerleşmesi dışındaki kentsel gelişmenin kıyılara paralel olarak gelişmesini öngörmektedir.

GÖSTERİM

- İL MERKEZİ
- ⦿ İLÇE MERKEZLERİ
- BELEDİYELER - 1963
- BELEDİYELER - 1984
- BELEDİYELER - 2004

ÖLÇEK

1 / 850.000

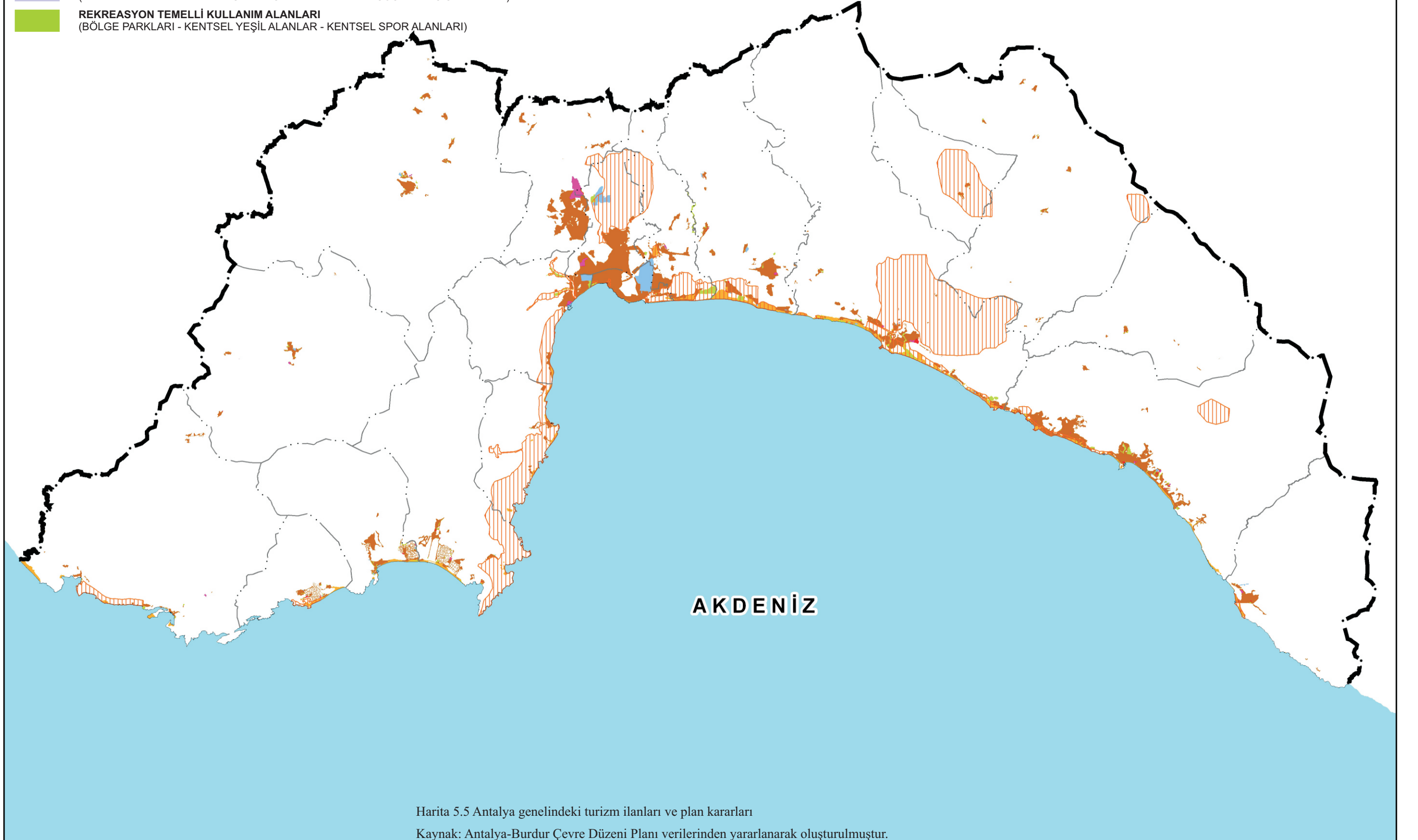
Harita 5.4 Antalya genelindeki yerel yönetimlerin coğrafi dağılımları (1963, 1984, 2004)

GÖSTERİM

- MERKEZİ KULLANIM ALANLARI**
(KENTSEL VE BÖLGESEL İŞ MERKEZLERİ - KONUT DIŞI KENTSEL ÇALIŞMA ALANLARI - MERKEZİ İŞ ALANLARI - TİCARET ALANLARI - TOPTAN TİCARET ALANLARI)
- TURİZM TEMELLİ KULLANIM ALANLARI**
(PLAJLAR VE KUMSALLAR - GÜNÜBİRLİK ALANLAR - KAMP ALANLARI - TURİZM TESİS ALANLARI - GOLF ALANLARI - FUAR ALANLARI)
- ÜRETİM TEMELLİ KULLANIM ALANLARI**
(KÜÇÜK SANAYİ SİTELERİ - SANAYİ ALANLARI - ORGANİZE SANAYİ BÖLGELERİ - SERBEST BÖLGE)
- KENTSEL YERLEŞİM ALANLARI**
(KENTSEL YERLEŞİM ALANLARI - KENTSEL GELİŞME ALANLARI - TERCİHLİ KONUT ALANLARI - TERCİHLİ KULLANIM ALANLARI)
- TEMEL ALTYAPI, EĞİTİM VE HİZMET ALANLARI**
(HAVAALANLARI - LİMANLAR- ÜNİVERSİTELER - İDARİ VE SOSYAL TESİS ALANLARI)
- REKREASYON TEMELLİ KULLANIM ALANLARI**
(BÖLGE PARKLARI - KENTSEL YEŞİL ALANLAR - KENTSEL SPOR ALANLARI)

ÖLÇEK

1 / 850.000

Harita 5.5 Antalya genelindeki turizm ilanları ve plan kararları

Kaynak: Antalya-Burdur Çevre Düzeni Planı verilerinden yararlanarak oluşturulmuştur.

5.2.3.3 Doğal Arazi Kullanım Deseninde Gözlenen Değişimler

Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından yürütülen 1991 ve 2001 tarihli genel tarım sayımları arasında arazi kullanımda meydana gelen değişiklikler, Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı'nca yayımlanan “Antalya İli Arazi Varlığı” çalışması kapsamında yer verilen toprak etütleri sonucu 1969 ve 1982 yılları arasında tarım alanlarında görülen farklılıklar, 1982 yılı itibariyle amaç dışı kullanılan arazilerin ilçelere dağılımı ve son olarak fiziksel planlama çalışmalarına ilişkin veriler üzerinden doğal arazi kullanımdaki dönüşümler açık bir biçimde ortaya çıkmakta ve karşılaştırmalı değerlendirmelere olanak vermektedir.

Turizm sektörünün *mekân üzerindeki dönüştürücü gücünün ve etkisinin* diğer ekonomik faaliyetlere oranla daha fazla olduğu yaşanan gelişim süreçlerinden rahatlıkla okunabilmektedir. Öncelikle turizm yatırımları mekândan bağımsız olarak düşünülemez. Yapısal özellikleri gereği turizm ürününün depolanması ya da başka pazarlara sunulması söz konusu bile olamaz. Turizm ürünü var olduğu yerde tüketilmek durumundadır. Bu ürünler arasında özellikle kitlesel tüketimin gereği olan kitle turizmi yatırımlarının geniş alan kullanımlarına ihtiyaç duyduğu bilinmektedir. Tarihsel ve arkeolojik değerler, millî parklar, doğal varlıklar ve bizzat yaşam alanlarımız olan kentsel yerleşmeler sosyal ve kültürel özgünlükleri oranında turizm ürününe dönüştürülebildiği gibi çoğu zaman da yasal mevzuat ve teşviklerin öncülüğünde nitelikli tarım ve orman alanları turizmin hizmetine sunulmaktadır. Bu itibarla 2634 sayılı *Turizmi Teşvik Yasası* orman alanlarının turizm yatırımlarına tahsisine olanak sağlayan içeriğiyle söz konusu alanlarda turizm gelişimini başlattığı gibi hinterlandındaki tarım alanları ve diğer hassas bölgelerin de bu gelişmeden olumsuz etkilendiği örneklerle sıklıkla rastlanmaktadır. Söz konusu yasal düzenleme bir taraftan kitle turizmine uygun konaklama altyapısının gelişmesine destek sunarken, diğer taraftan kıyı ve orman alanları, tarım toprakları, tarihsel ve doğal değerleri turizmin hizmetine açmıştır (Keleş ve Hamamcı, 2002).

Antalya 1980 öncesinde tarıma dayalı bir ekonomik yapılanma içerisinde gelişme gösterirken, yasal düzenlemeler ve ulusal turizm politikalarının gereği olarak kıyılarında

kitle turizmi yatırımlarının öngörülmesi ekonomik önceliğin tarımdan turizme doğru kaymasına neden olmuştur. Otuz yıllık zaman diliminde turizmin ağırlığı giderek artarken, mekânsal gelişim süreçleri ise büyük ölçüde turizm sektörü üzerinden şekillenmiştir. 1980 öncesinde planlanmaya başlanan Side ve Güney Antalya turizm gelişim projeleri ile Alanya bölgesindeki turizm yatırımları 1980 sonrasında ivme kazanmış, Belek Turizm Merkezi 1990 sonrasında devreye girmiş ve 2000 sonrasında kent merkezinin doğusunda büyük ölçekli konaklama yatırımları gerçekleştirilmiştir. Ülke ölçeğinde benimsenen turizm politikalarında turizm çeşitlendirmesi ve alternatif turizm türlerine yer verilmesine karşın kitle turizminin desteklenmesi önceliği kıyılar lehine bir kutuplaşmanın yaşanması ile sonuçlanmış ve özellikle Kemer-Alanya bandında yoğunluk had safhaya ulaşmıştır.

Kıyı şeridinde turizm gelişimi öngören ilanlar ve plan kararlarının yanı sıra süreç içerisinde mevcut planlarda yapılan yoğunluk artışları kıyılardaki baskının giderek çoğalması sonucunu doğurmuştur. Turizm gelişimine yönelik planlama çalışmaları sadece turizm yatırım alanları ile sınırlı kalmış, çoğu zaman bu alanlar için dahi bütüncül bir çerçeve oluşturamamıştır. *Sonuçta “planlı” turizm gelişimi hinterlandında plansız kentsel gelişmeleri ve özellikle de ikinci konut alanlarını beraberinde getirmiştir.* Oysa ulusal turizm politikalarının turizmin öncelikli gelişimini öngördüğü kıyı bölgelerini sadece turizm sektörünün tekeline aldığı ve fiziksel planlama çalışmalarının turizm dışındaki gelişmeleri engelleme iddiasında olduğu görülmektedir: “Kamu eliyle yapılan arazi kullanım planlarıyla, bu kıyılarda turizm sektörü önceliği vurgulanmıştır. Bu planlar, kıyılarda turizm sektörüne aykırı gelişmelere ve görsel kirlenmelere izin verilmeyeceği konusundaki kararlılığı belgelemektedirler” (Turizm Bankası, 1987).

Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından gerçekleştirilen toprak etütleri *tarım alanlarının planlı ve dengeli kullanımını sağlama, korunması ve geliştirilmesi için yapılacak çalışmaları planlama ve tarım dışı amaçlı arazi kullanım projeksiyonlarına altlık oluşturma* amaçlarını taşımaktadır. “.... 1966-1982 yıllarında Antalya’da yapılan etütlere göre az yoğun yerleşim ve turistik alan olarak kullanılan tarım alanlarındaki artış dikkat çekmektedir” (Aksoy ve Köseoğlu, 1990). Söz konusu zaman diliminde özellikle kıyı alanlarda tarım toprakları aleyhine gelişen süreçte turizm tesisleri, ikinci konut gelişmeleri ve konut kooperatiflerinin önemli ölçüde etkili olduğu görülmektedir.

“Antalya İli Arazi Varlığı” başlıklı yayında, toprak haritası kapsamında ildeki etüt çalışmalarının bitirildiği 1969 yılı ile 1982 tarihli toprak potansiyeli araştırması arasında arazi kullanmada meydana gelen değişiklikler ortaya konmuştur. 13 yıllık zaman aralığında yerleşim alanları toplamda % 110,1 oranında artarak 11.599 hektara ulaşmıştır. Üstelik bu dönemde *kentsel gelişmenin ağırlıklı olarak daha kaliteli ilk dört sınıf tarım toprakları üzerinde gerçekleştiği* görülmektedir (Tablo 5.4). Diğer taraftan özellikle kent merkezlerindeki gelişmeden en fazla etkilenen alanlar narenciye bahçeleri olmuştur (Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı, 1993).

Tablo 5.4 1969-1982 arasında arazi kullanmadaki değişimler (ha)

ARAZİ KULLANMA	1969	ORAN (%)	1982	ORAN (%)
KURU TARIM (NADASLI)	287.189	14,3	172.799	8,7
KURU TARIM (NADASSIZ)	75.916	3,8	85.260	4,3
SULU TARIM	83.050	4,1	115.837	5,9
BAĞ BAHÇE	12.496	0,6	21.548	1,1
ÖZEL MAHSÜLLER	2.644	0,1	27.802	1,4
ÇAYIR	6.414	0,3	4.950	0,3
MERA	64.734	3,2	114.024	5,8
ORMAN	712.347	35,6	718.214	36,3
FUNDALIK	364.482	18	384.761	19,4
YERLEŞİM YERLERİ	5.521	0	11.599	0,6
DİĞER ARAZİLER	332.748	17	227.645	11,5
SU YÜZEYİ	54.495	3	93.801	4,7

Kaynak Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı, 1993, s. 36'daki tablo baz alınarak verilerin sağlanması yapılmıştır.

1982 yılına ilişkin kentsel arazi kullanımların kabiliyet sınıflarına göre dağılımı tablosu çarpıcı bazı veriler içermektedir (Tablo 5.5). Buna göre il genelindeki 11.599 hektarlık yerleşim ve çalışma alanları toplamının % 50,8'i merkezde yer almaktadır. Genellikle ikinci konutların oluşturduğu az yoğun yerleşim alanları kapladıkları alan büyüklüklerine göre Alanya, Finike, Gazipaşa ve Kumluca ilçelerine dağılmıştır. Ancak ikinci konutların yanı sıra kaçak yapılaşmaların oluşturduğu seyrek alan kullanımları % 87,8 oranında merkez ilçe sınırlarında bulunmaktadır. Turizm amaçlı alan kullanımlarının ise anılan tarih itibariyle 600 hektarı bulduğu görülmektedir. Lara bölgesindeki turistik gelişmeler ve Güney Antalya Turizm Alanı'nın o tarihte merkez ilçe sınırlarına dâhil olduğu düşünüldüğünde turistik arazi kullanımda merkezin % 63,2'lik payının nereden kaynaklandığı açıklık kazanmaktadır. Gerçekleştirilen etütler

sonucunda Manavgat sınırları içerisinde 119, Alanya’da 67, Finike’de 19 ve Kumluca’da ise 16 hektarlık turistik alan tespit edilmiştir. Turizmi Teşvik Yasası’nın henüz yürürlüğe girmedigi dikkate alınrsa turistik alan kullanımlarının ağırlıklı olarak tarım alanları üzerinde yoğunlaşması anlamlı hale gelmektedir. Ancak bu dağılımda öne çıkan husus *turistik alanların % 80,2 ve az yoğun yerleşim alanlarının % 75,1 oranında ilk üç sınıf tarım toprakları üzerinde yer seçmesidir.*

Tablo 5.5 Kentsel arazi kullanımların kabiliyet sınıflarına dağılımı - 1982

KULLANIM ŞEKLİ	ARAZİ KULLANIM KABİLİYET SINIFLARI (HA)								TOPLAM
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	
ANTALYA İLİ									
YERLEŞİM (YOĞUN)								8.063	8.063
YERLEŞİM (AZ YOĞUN)	152	229	1.098		425	35	31		1.970
TURİSTİK ALAN	13	283	185	16	49	54			600
SANAYİ ALANI			28		422				450
HAVAALANI		516		516					516
MERKEZ									
YERLEŞİM (YOĞUN)								2.817	2.817
YERLEŞİM (AZ YOĞUN)	73	176	1.056		425				1.730
TURİSTİK ALAN	13	180	102		30	54			379
SANAYİ ALANI			28		422				450
HAVAALANI		516							516
AKSEKİ									
YERLEŞİM (YOĞUN)								611	611
ALANYA									
YERLEŞİM (YOĞUN)								356	356
YERLEŞİM (AZ YOĞUN)	79								79
TURİSTİK ALAN		67							67
ELMALI									
YERLEŞİM (YOĞUN)								858	858
FİNİKE									
YERLEŞİM (YOĞUN)								97	97
YERLEŞİM (AZ YOĞUN)			42			35			77
TURİSTİK ALAN					19				19
GAZİPAŞA									
YERLEŞİM (YOĞUN)								87	87
YERLEŞİM (AZ YOĞUN)		53							53
GÜNDOĞMUŞ									
YERLEŞİM (YOĞUN)								271	271
KAŞ									
YERLEŞİM (YOĞUN)								335	335
KORKUTELİ									
YERLEŞİM (YOĞUN)								1.462	1.462
KUMLUCA									
YERLEŞİM (YOĞUN)								227	227
YERLEŞİM (AZ YOĞUN)							31		31
TURİSTİK ALAN				16					16
MANAVGAT									
YERLEŞİM (YOĞUN)								450	450
TURİSTİK ALAN		36	83						119
SERİK									
YERLEŞİM (YOĞUN)								492	492

Kaynak: Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı, 1993 verilerinden derlenmiştir.

DİE tarafından yürütülen 1991 ve 2001 tarihli tarım sayımları söz konusu zaman aralığında arazi kullanımında meydana gelen değişimlerin alansal dağılımının okunmasını mümkün kılmaktadır. Türkiye genelinde, on yıllık dönemde 624.477 ha arazinin başka kullanımlara geçtiği görülmektedir. Bu arazilerin % 24,8'ine karşılık gelen 154.905 hektarı yapılaşma ve turizm alanına dönüşürken, Antalya'da başka kullanımlardan kazanılan yapılaşma ve turizm alanlarının oranı ise % 46,8'dir. Öte yandan yapılaşma ve turizm alanı olarak kazanılan arazilerin Türkiye genelinde % 80,3 ve Antalya'da % 88,4 oranında tarım arazilerinden dönüştüğü görülmektedir (Tablo 5.6).

Tablo 5.6 Türkiye ve Antalya'da 1991-2001 arasında arazi kullanımında meydana gelen değişiklikler

ARAZİ KULLANIMI					TARIMA		TARIMA	TARIMA	BAŞKA
		KORULUK	YAPILAŞMA	AÇIK ISLAK	ELVERİŞLİ OLUP	SU İLE	ELVERİŞSİZ	ELVERİŞSİZ	KULLANIM
	TARIM	VE ORMAN	VE TURİZM	ARAZİLER	KULLANILMAYAN	KAPLI	TAŞLIK	ÇORAK	ALANINA GEÇEN
	ARAZİSİ	ARAZİSİ	ALANI	(BATAKLIK)	ARAZİ	ALAN	ARAZİ	ARAZİ	TOPLAM ARAZİ
BAŞKA KULLANIM ALANINDAN KAZANILAN ARAZİ									
TÜRKİYE	94.475	128.930	154.905	4.432	128.956	72.650	25.422	14.707	624.477
TARIM ARAZİSİ	0	68.645	124.359	2.644	121.227	64.349	19.389	12.496	413.110
KORULUK VE ORMAN ARAZİSİ	27.802	0	7.149	65	3.463	1.514	3.627	1.050	44.670
YAPILAŞMA ALANI VE TURİZM ALANI	3.468	1.238	0	22	902	210	559	81	6.481
AÇIK ISLAK ARAZİLER (BATAKLIK)	4.938	205	415	0	1.258	1.570	0	0	8.386
TARIMA ELVERİŞLİ OLUP KULLANILMAYAN ARAZİ	24.738	22.145	13.243	10	0	1.327	1.256	394	63.112
SU İLE KAPLI ALAN (GÖL, BARAJ ALTINDA KALAN)	4.516	672	80	614	488	0	39	335	6.743
TARIMA ELVERİŞSİZ TAŞLIK ARAZİ	16.200	31.323	8.051	1.063	220	1.634	0	351	58.842
TARIMA ELVERİŞSİZ ÇORAK ARAZİ	12.813	4.701	1.608	14	1.398	2.047	551	0	23.134
ANTALYA	2.227	1.867	4.616	4	265	212	210	470	9.871
TARIM ARAZİSİ	0	1.211	4.083	4	265	212	210	470	6.454
KORULUK VE ORMAN ARAZİSİ	1.371	0	50	0	0	0	0	0	1.421
YAPILAŞMA ALANI VE TURİZM ALANI	71	100	0	0	0	0	0	0	171
AÇIK ISLAK ARAZİLER (BATAKLIK)	65	0	268	0	0	0	0	0	333
TARIMA ELVERİŞLİ OLUP KULLANILMAYAN ARAZİ	494	450	150	0	0	0	0	0	1.094
SU İLE KAPLI ALAN (GÖL, BARAJ ALTINDA KALAN)	40	0	0	0	0	0	0	0	40
TARIMA ELVERİŞSİZ TAŞLIK ARAZİ	72	106	66	0	0	0	0	0	244
TARIMA ELVERİŞSİZ ÇORAK ARAZİ	115	0	0	0	0	0	0	0	115

Kaynak: DİE 2001 Genel Tarım Sayımı verilerinden uyarlanmıştır.

Turizm gelişiminin doğal alanlar üzerindeki yansımalarını daha açık biçimde görmek ve güncel durumu saptamak için turizm ilanları il genelindeki koruma alanları ile ilişkilendirilmiştir (Harita 5.6). Bu analiz sonucunda kıyılarda yoğunlaşan turizm ilanlarının yasal statüye sahip doğal, kültürel, tarihsel ve arkeolojik alanlarla yakın konumlandığı, çoğu örnekte ise çakıştığı görülmektedir. Turizmi Teşvik Yasası sonrası yatırımcılara tahsisi mümkün hâle gelen orman vasfındaki hazine arazilerinin ve turistik çekicilikleri oluşturan ören yerlerinin turizm ilanların yer seçiminde belirgin oldukları izlenmektedir. Diğer taraftan mutlak tarım alanları, mera alanları, millî park, tabiatı koruma alanları, baraj koruma kuşakları, yaban hayatı koruma ve geliştirme alanlarının varlığı dahi turizm ilanlarına engel oluşturmamaktadır.

GÖSTERİM

ÖÇK ALANI

MİLLİ PARK

TABİATİ KORUMA ALANI

YABAN HAYATI KORUMA / GELİŞTİRME ALANI

SİT ALANLARI

BARAJ KORUMA KUŞAĞI

KÜLTÜR VE TURİZM KORUMA VE GELİŞİM BÖLGESİ
TURİZM ALANI / TURİZM MERKEZİ

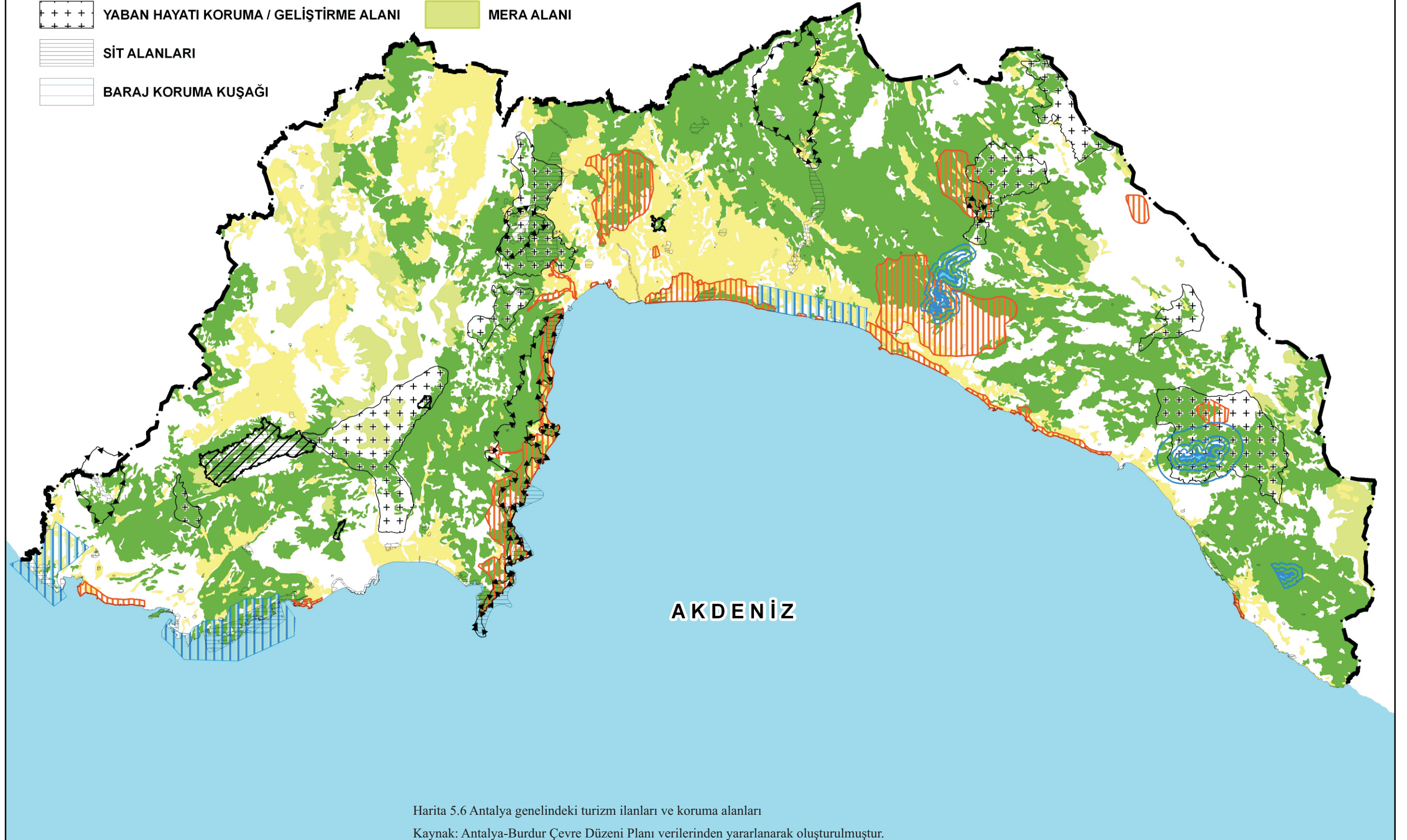
ORMAN ALANI

MUTLAK TARIM ALANI

MERA ALANI

ÖLÇEK

1 / 850.000

Harita 5.6 Antalya genelindeki turizm ilanları ve koruma alanları

Kaynak: Antalya-Burdur Çevre Düzeni Planı verilerinden yararlanarak oluşturulmuştur.

Tablo 5.7 Antalya genelindeki turizm ilanlarının koruma alanlarına dağılımı - 2009

ARAZİ KULLANIM TÜRLERİ	ANTALYA GENELİ		TURİZM İLANLI ALANLAR	
	YÜZÖLÇÜMÜ (HA)	ORAN (%)	YÜZÖLÇÜMÜ (HA)	ORAN (%)
ORMAN	955.664	46,1	66.283	50,9
MUTLAK TARIM ALANI	294.906	14,2	22.477	17,3
MERA	99.597	4,8	102	0,1
MİLLÎ PARK	80.593	3,9	15.468	11,9
YABAN HAYATI KORUMA/GELİŞTİRME ALANI	170.915	8,2	4.637	3,6
SİT ALANLARI	77.111	3,7	10.470	8,0
TOPLAM	2.072.222		130.221	

Kaynak: Antalya - Burdur Çevre Düzeni Planı verilerinden oluşturulmuştur.

Antalya İli bütününde toplam 130.221 hektara yayılan turizm ilanlarının koruma alanlarına dağılımı tabloda verilmiştir (Tablo 5.7). Buna göre turizm ilanları % 50,9 oranında orman mülkiyetlerine, % 17,3 oranında ise mutlak tarım alanlarına karşılık gelmektedir. Turizm ilanlı alanların yarıdan fazlasının orman arazilerine oturması, Turizm Teşvik Yasası sonrasında *orman mülkiyetlerinin yer seçim süreçlerinde ve sektörün gelişiminde ne derece etkili olduğuna* işaret etmektedir. Turizm ilanlı alanlarda kalan mutlak tarım alanlarının büyük bölümü zamanla yapılaşmaya açılırken, bir bölümü de turizm kaynaklı olumsuz gelişmeleri engellemek iddiasıyla ilan kapsamına alınmaktadır (Bknz. Belek Turizm Merkezi örneği). Böylelikle turizm planlaması sektörel kullanımların dışında kararlar üretirken, yerel halk ve sermaye gruplarının ise bu alanların turizme açılması yönündeki beklenti ve baskıları giderek artmaktadır. Öte yandan turizm ilanlı alanların statülü sahalarla da büyük oranda örtüştüğü görülmektedir. Söz konusu alanlarının % 11,9'u millî park, % 3,6'sı sit alanları ve % 3,6'sı yaban hayatı koruma/geliştirme alanı kapsamındadır.

Türkiye’de uygulanan ulusal turizm politikalarının yerel ölçekteki yansımaları söz konusu politikaların en somut örneklerinden olan Belek Turizm Merkezi’nin gelişme süreci üzerinden devam eden başlık kapsamında anlatılmaya çalışılacaktır.

5.3 “Öncelikli Geliştirilen Alanlar”a Örnek: Antalya Belek Turizm Merkezi

Ulusal turizm politikalarının eldeki sınırlı kaynaklarla gelişimi sağlayabilmek için *yatırımların turizm potansiyeli yüksek öncelik bölgelerinde yoğunlaştırılması* ilkesini benimsediği bilinmektedir. Söz konusu politika Antalya ve Muğla kıyılarına ağırlık verirken, özellikle Antalya kıyılarında belirlenen bazı alanlarda kitlesel turizm yatırımlarının geliştirilmesi öngörülmüştür. Başlangıçta kaynak israfını önlemek üzere

geliştirilen bu politika ilerleyen dönemlerde kitle turizminin ekonomik geri dönüşlerinin gerçekleşmesi ile birlikte daha yoğun destek ve uygulama şansı bulmuştur. Doğrudan hibe türü yardımlar, yatırım indirimleri ve en önemlisi hazine arazilerinin turizm yatırımcılarına tahsisi bu sürecin hızlandırılması için devreye sokulan temel bazı teşvik unsurlarındandır. Bu itibarla 1984 yılında ilan edilen Antalya Belek Turizm Merkezi *kıyılarda, kitle turizmine dönük yatırımların, orman vasfındaki hazine arazileri üzerinde planlanmasından* ötürü ulusal turizm politikalarının en somut uygulama örneklerindendir (Şekil 5.6).

Şekil 5.6 Antalya Belek Turizm Merkezi uydu görüntüsü

Kaynak: 13 Haziran 2009 tarihli Google Earth verisi

5.3.1 Antalya Belek Turizm Merkezi'nin Gelişimi

Antalya kıyı bandındaki turizm öncelik bölgelerinden bazılarında doğal keşif sürecine paralel olarak 1980 öncesinde turizme yönelik bir takım hareketler olduğu bilinmektedir. Antalya şehir merkezi, Alanya, Side gibi turizmin öncelikli olarak geliştirilmesi planlanan bölgelerin yanı sıra Kaş ve Kalkan gibi yerleşmelerde de oluşan talebe bağlı olarak yerel ölçekli bazı gelişmeler yaşanmıştır. Nitekim pansiyon ve motel türü küçük ölçekli işletmelerin gelişmesi sonucunda, bugün itibariyle Kaş ve Kalkan'da belediye belgeli tesislerin sayısı bakanlık belgelilerin çok üzerindedir. 1971'den sonra turizm planlamasının bakanlık tarafından yürütülmesi ve fiziksel planlama çalışmalarına başlanması ile birlikte bu alanlardan bazılarında organize turizm bölgeleri kurulması yoluna gidilmiştir. Kitle turizmi politikaları kapsamında değerlendirilen Belek Turizm Merkezi ise yukarıda sıralanan yerleşmelerin aksine doğal keşif sürecinin sonrasında değil, tamamen dışarıdan bir müdahale ile *Turizmi Teşvik Yasası'nın ruhuna ve ulusal turizm politikalarının önceliklerine* uygun olarak geliştirilmiştir. Aspendos ve Perge gibi

antik yerleşmelere, havaalanı ve kent merkezine yakınlığı; geniş kumsalları ve kirlenmemiş denizi, kitlesel turizm yatırımlarına uygunluğu, diğer taraftan orman vasfındaki hazine arazilerinin mevcut olması Belek'te turizm gelişiminin desteklenmesinin ardında yatan rasyonelleri oluşturmaktadır.

5.3.1.1 Antalya Belek Turizm Merkezi İlanları

Antalya Belek Turizm Merkezi 21.11.1984 gün ve 18582 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. 1984 yılında gerçekleştirilen ilanla (13.000 yatak), turizm merkezi Belek ve Kadriye yerleşmelerinin güneyinde, batıda Aksu Çayı ve doğuda Acısu Nehri ile sınırlanan kıyı şeridi ve hemen arkasındaki ormanlık alanı kapsayacak şekilde belirlenmiştir. Söz konusu turizm merkezinin sınırları 1990, 1991, 1997 ve 2006 yıllarında toplam dört kez değiştirilmiştir. 05.03.1990 tarihinde gerçekleştirilen değişiklikle (18.000 yatak, 2.800 ha) turizm merkezi sınırı, kıyıda ki turizm yatırımlarının Belek, Eminceler, Akkınlar (Kadriye) yerleşmelerinde neden olması muhtemel çarpık yapılaşmaların önüne geçebilmek amacıyla Belek ve Akkınlar köylerini de içine alacak şekilde genişletilmiştir. 20.09.1991'deki değişiklikle (20.000 yatak, 2.800 ha) her iki köy yerleşmesi arasında kalan tarım alanları da turizm merkezi sınırları içerisine alınmıştır. Ayrıca kuzeybatı sınırı Kumköy'e kadar genişletilirken, doğu sınırı ise Acısu nehir yatağına karşılık gelecek şekilde düzenlenmiştir. 07.10.1997 tarihinde yapılan revizyonda (30.000 yatak) turizm merkezinin doğu sınırı yine 1990'daki haline dönüştürülmüştür. 08.12.2006 gün ve 26370 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan son değişiklikle (53.000 planlı yatak, 3.900 ha) turizm merkezinin sınırları, kıyı bandında doygunluğa ulaşmış turizm yatırımlarının, bölgenin doğal ve kültürel özellikleri korunarak kontrollü gelişiminin sağlanması için kuzey yönüne genişletilmiştir (Şekil 5.4).

5.3.1.2 Antalya Belek Turizm Merkezi Planlama Süreci

Belek Turizm Merkezi'ni de kapsayan doğu Antalya'da planlama sürecinin başlangıcı 1950'lerin sonlarına kadar uzanmaktadır (Kızılgün (Türksoy), 2001'den aktaran Erdem Almaç, 2005). 1967 yılında DPT tarafından hazırlatılan, Muğla ve Antalya'daki 4.000 km²'lik alanı ve yaklaşık 1.000 km'lik sahil şeridini kapsayan "Akdeniz Bölge Projesi" ise bölgeye ilişkin ilk fiziksel plan olma özelliğine sahiptir (DPT 1969'dan aktaran Erdem Almaç, 2005).

Turizm merkezinin batı sınırını oluşturan Aksu Çayı'ndan başlayarak, Manavgat ve Alanya sahil şeridini içeren “Serik Manavgat Alanya Çevre Düzeni Planı” Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından 26.05.1981 tarihinde onaylanarak yürürlüğe girmiştir (Şekil 5.5). Söz konusu planın Belek Turizm Merkezi'ne karşılık gelen kısmında sadece orman alanlarının, kumsalların ve tarımsal niteliği korunacak alanların işlendiği görülmektedir. Belek köy yerleşmesi için ise mevcut ve gelişme kırsal konut alanları belirlenmiştir.

21.07.1986 tarih ve 1/25.000 Ölçekli “Belek Turizm Merkezi Nazım İmar Planı” ılandan sonra hazırlanan ve turizme yönelik gelişmeler öngören ilk plan çalışmasıdır (Şekil 5.6). Üçüncükum Tepesi, Taşlı Burun, İskele Mevki, İleribaşı ve Acısu istasyonlarından oluşan kıyı şeridinde turizm yerleşme alanları, kamping alanları, sosyal turizm tesisleri, kamu kuruluşları eğitim ve dinlenme tesisleri, günübirlik alanlar planlanmıştır. Turizm merkezi sınırları dışında kalmasına karşın Belek köy yerleşmesi için Serik Manavgat Alanya Çevre Düzeni Planı kararları korunmuştur. Aksu Çayı ve Beşgöz Deresi arasında kalan ve önceki planda orman alanı olarak gösterilen alan için ise “bölge parkı” kararı getirilmiştir. Planda ayrıca konaklama kapasitelerine de yer verilmiştir. Buna göre 223,5 hektarı kapsayan turizm yatırım alanlarında öngörülen toplam yatak kapasitesi 22.350, kamping alanlarında 3.672, kamu kamplarında 840 ve sosyal turizm tesislerinde 10.973 yatak olarak belirlenmiştir.

Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından 29.05.1990 tarihinde onaylanan “1/25000 Ölçekli Doğu Antalya Çevre Düzeni Planı (Serik-Manavgat-Alanya Çevre Düzeni Revizyon Planı)” kıyılardaki turizm kullanımlarının yanı sıra kuzeyde Antalya-Mersin Karayolu'na kadar uzanan bazı bölgeleri de içermektedir (Şekil 5.7). Üçüncükum Tepesi ve İskele Mevkisi'nde planlanan kamping alanları turizm tesis alanlarına dönüştürülmüştür. İlk olarak bu planla Belek Turizm Merkezi sınırları kapsamındaki orman alanlarının bir bölümünde “golf sahaları” planlanmıştır. Onay tarihi itibarıyla turizm merkezi sınırları dışında kalan Belek ve Akkınlar köy yerleşmelerine yönelik olarak ise seyrek yoğunluklu (kırsal meskûn ve gelişme) alan kararı getirilmiştir.

18.12.1998 tarihinde Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'na onaylanan “Doğu Antalya 1/25000 Çevre Düzeni Plan Değişikliği (Belek Revizyonu)”nda turizm merkezi sınırlarına karşılık gelen alanda 1986 yılında gerçekleştirilen planla bölge parkı olarak gösterilen alana yönelik doğal sit alanı kararının³ plana işlendiği görülmektedir (Şekil 5.8). Sahil şeridindeki turizm tesis alanları arasında kalan orman arazilerinin de konaklama, günübirlik ve kamping alanları ile dolduğu izlenmektedir. Turizm tesis alanlarının hemen arkasında ise yeni golf alanları öngörülmüştür. Öte yandan sağlık tesisi alanı ve mevcut yoğunlukların artırılması kararı planın öngördüğü temel değişikliklerdir. Plandaki önemli diğer değişiklikler turizm amaçlı kongre ve sergi merkezi ve botanik parkı kararlarıdır. Turizm merkezi sınırları içerisine alınan Kadriye Belediyesi'ne yönelik kentsel alan kullanım kararları ve Belek köy yerleşmesine yönelik kırsal yerleşme ve gelişme alan kararları getirilmiştir.

Turizm ilanlı alanlarda fiziksel planlama yetkilerini Kültür ve Turizm Bakanlığı sorumluluğunda toplayan 4957 sayılı yasal düzenlemenin yürürlüğe girmesinden önce Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'na 25.11.2002 tarihinde onaylanan “Doğu Antalya Çevre Düzeni Planı Belek Revizyonu” hâlen yürürlükte olan üst ölçekli son plandır (Şekil 5.9). İskele Mevki'sinin kuzeyinde bulunan orman alanının bir kısmının G7 konaklamalı golf alanı olarak planlanmasının yanı sıra Üçüncükum Tepesi Mevkisi'nde bulunan G2 golf alanının kuzeyindeki orman içi turistik mesire alanının golf alanına dâhil edilmesi, golf ve konaklama alanlarında kapasite artışına gidilmesi, mevcut sağlık tesisi alanının turizm amaçlı sağlık tesisi alanına dönüştürülmesi plan kapsamında öngörülen değişikliklerdir.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın gerçekleştirdiği 28.01.2004 tarihli “Doğu Antalya (Belek) Çevre Düzeni Planı Değişikliği” kapsamlı müdahaleler içermesi nedeniyle önemlidir. Taşlı Burun ve İskele mevkiilerine karşılık gelen değişiklik sonrası kalan son orman alanları ve botanik parkı konaklamalı golf alanlarına dönüştürülmüştür. Söz konusu golf alanlarında kesin tahsis işlemleri gerçekleşmesine ve yapılaşmalar tamamlanmasına karşın Danıştay Altıncı Dairesi'nin 2006/1664 esas ve 2008/8260

³ Kumköy Mevki Aksu ve Beşgöz çayları arası kıyısı Antalya Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 31.01.1996 gün 2840 sayılı kararı ile I. Derece Doğal Sit Alanı ilan edilmiştir.

sayılı kararı ile yapılan değişiklikler iptal edilmiştir. İptal kararı sonrası 25.11.2002 tarihli plan yürürlüğünü sürdürürken, bu plan üzerinde yapılan diğer tadilatlar sonucu Belek Turizm Merkezi'nin güncel planı şekilde (Şekil 5.10) görülmektedir.

Tablo 5.8 Belek Turizm Merkezi planlama kronolojisi

	ÖLÇEK	ONAY TARİHİ	ONAYLAYAN KURUM
SERİK MANAVGAT ALANYA ÇEVRE DÜZENİ PLANI	1/25.000	26.05.1981	BAYINDIRLIK VE İSKÂN BAKANLIĞI
BELEK TURİZM MERKEZİ NAZIM İMAR PLANI	1/25.000	21.07.1986	BAYINDIRLIK VE İSKÂN BAKANLIĞI
1/25000 ÖLÇEKLİ DOĞU ANTALYA ÇEVRE DÜZENİ PLANI	1/25.000	29.05.1990	BAYINDIRLIK VE İSKÂN BAKANLIĞI
DOĞU ANTALYA 1/25000 ÇEVRE DÜZENİ PLAN DEĞİŞİKLİĞİ (BELEK REVİZYONU)	1/25.000	18.12.1998	BAYINDIRLIK VE İSKÂN BAKANLIĞI
DOĞU ANTALYA ÇEVRE DÜZENİ PLANI BELEK REVİZYONU	1/25.000	25.11.2002	BAYINDIRLIK VE İSKÂN BAKANLIĞI
DOĞU ANTALYA (BELEK) ÇEVRE DÜZENİ PLANI DEĞİŞİKLİĞİ	1/25.000	28.01.2004	KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
BELEK (ANTALYA) NAZIM İMAR PLANI	1/5.000	1989	SERİK BELEDİYESİ
BELEK (ANTALYA) NAZIM İMAR PLANI	1/5.000	06.10.2003	BAYINDIRLIK VE İSKÂN BAKANLIĞI
BELEK (ANTALYA) REVİZYON NAZIM İMAR PLANI	1/5.000	08.09.2004	KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
BELEK (ANTALYA) REVİZYON NAZIM İMAR PLANI	1/5.000	15.06.2006	KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
BELEK (ANTALYA) İLAVE NAZIM İMAR PLANI	1/5.000	10.07.2007	KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI
ANTALYA-SERİK-KADRİYE NAZIM İMAR PLANI	1/5.000	1995	BAYINDIRLIK VE İSKÂN BAKANLIĞI
ANTALYA-SERİK-KADRİYE REVİZYON NAZIM İMAR PLANI	1/5.000	05.08.2002	BAYINDIRLIK VE İSKÂN BAKANLIĞI
ANTALYA-SERİK-KADRİYE NAZIM İMAR PLANI REVİZYONU	1/5.000	04.09.2006	KÜLTÜR VE TURİZM BAKANLIĞI

Yukarıda sıralanan planlar ve revizyon çalışmalarının dışında farklı tarihlerde çok sayıda plan değişikliğinin yapıldığı bilinmektedir. Ek tahsis talepleri sonucu kullanım alanlarının genişlemesi, fonksiyon değişiklikleri, yoğunluk ve kat artışları anılan değişikliklerin temel gerekçelerini oluşturmaktadır. Araştırmalarım sırasında karşılaştığım Üçüncükum Tepesi Mevkisi'nde turizm kompleksinin yer aldığı tahsisli 1307 ve 1308 parsellerde gerçekleştirilen değişiklikler Belek Turizm Merkezi'ndeki planlama sürecinin çarpıklığına işaret etmektedir. Orman vasfına sahip söz konusu hazine mülkiyetlerinin büyük bölümü öncelikle “eğlence merkezi” olarak planlanmıştır. 15.12.1993 tarihinde yapılan değişiklikle eğlence merkezinin (E: 0,03) alanı genişletilmiş ve 02.07.1996 tarihinde ise “turizm kompleksi alanı”na (E: 0,30, Hmax: 3 kat, maksimum 650 yatak) dönüştürülmüştür. 10.01.1997 tarihli değişiklikle maksimum yatak kapasitesi 850 olarak düzenlenmiştir. 28.04.1997 tarihinde maksimum kat yüksekliği beşe çıkarılmıştır. 18.12.1998 tarihli revizyonla konaklama tesisleri için E: 0,15'e ve diğer tesisler için 0,05'e düşürülmüştür. Bunlar dışında gerçekleştirilen revizyonlar ve plan notu değişiklikleri ile yatak sayılarının artırılması

ve personel lojmanlarının konaklama yatağı olarak kullanılması sağlanmıştır. Sonuç olarak anılan parsellerdeki belgeli yatak sayısı toplamı 1993'e ulaşmıştır.

Bilindiği gibi Belek ve Kadriye yerleşmeleri turizm yatırımlarının neden olması muhtemel çarpık yapılaşmaların önüne geçilebilmesi amacıyla 1990 yılında gerçekleştirilen ilanla turizm merkezi kapsamına alınmıştır. Bu düzenleme plansız gelişmeleri engellemeye yetmediği gibi söz konusu yerleşmelerin planlama pratiği turizm gelişimini ve yöredeki doğal alanları olumsuz etkilemiştir. 1999 yılında belediye statüsüne kavuşan Belek yerleşmesinin ilk planları 1989 yılında Serik Belediyesi tarafından Selçuk Üniversitesi'ne hazırlanmıştır. Yerleşme daha sonra turizm merkezi sınırlarına dâhil olmasına karşın Serik Belediye Meclisi'nde onaylanan planlar Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nın onayına sunulmamıştır. Ancak bu tarihten sonraki gelişme tamamen bu onaysız plan doğrultusunda gerçekleşmiştir (Eylül İmar Planlama ve Müşavirlik Bürosu, 2003).

Kentin ticaret merkezi, mevcut konut alanları, ikinci konut alanları tamamen bu plana göre oluşmuştur. Kentin merkezindeki ulaşım düzenlemeleri ve ikinci konut alanlarındaki yol ve otopark düzenlemelerinde de bu plan kararlarına uyulmuştur. Ayrıca yapılaşma koşullarında da yürürlüğe girmeyen plan kararları göz önünde tutulmuş, ticaret merkezi E: 0,90 Hmax: 3 kat, ikinci konut alanları ise E: 0,60 Hmax: 3 kat olarak yapılaşmıştır. 1989 yılında onaylanan plan kentin mülkiyet düzeninde de önemli değişiklikler yapmıştır.

Plan yürürlüğe girmemesine karşın Serik Belediyesi plana uygun olarak 3194 sayılı İmar Kanunu'nun 18. Maddesi'ni uygulamıştır. Kadastroya da tescil edilen bu uygulama sonucunda mülkiyet düzeni tamamen değişmiştir (Eylül İmar Planlama ve Müşavirlik Bürosu, 2003).

Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından 06.10.2003 tarihinde onaylanan "Belek (Antalya) Nazım İmar Planı'nın önceki plandan temel farkı yerleşmenin kuzeydoğusunda bulunan tarım alanlarıdır. Parselasyon planına sahip olmakla birlikte tarımsal faaliyetin sürdüğü bölgenin büyük olasılıkla Türkiye'de başka

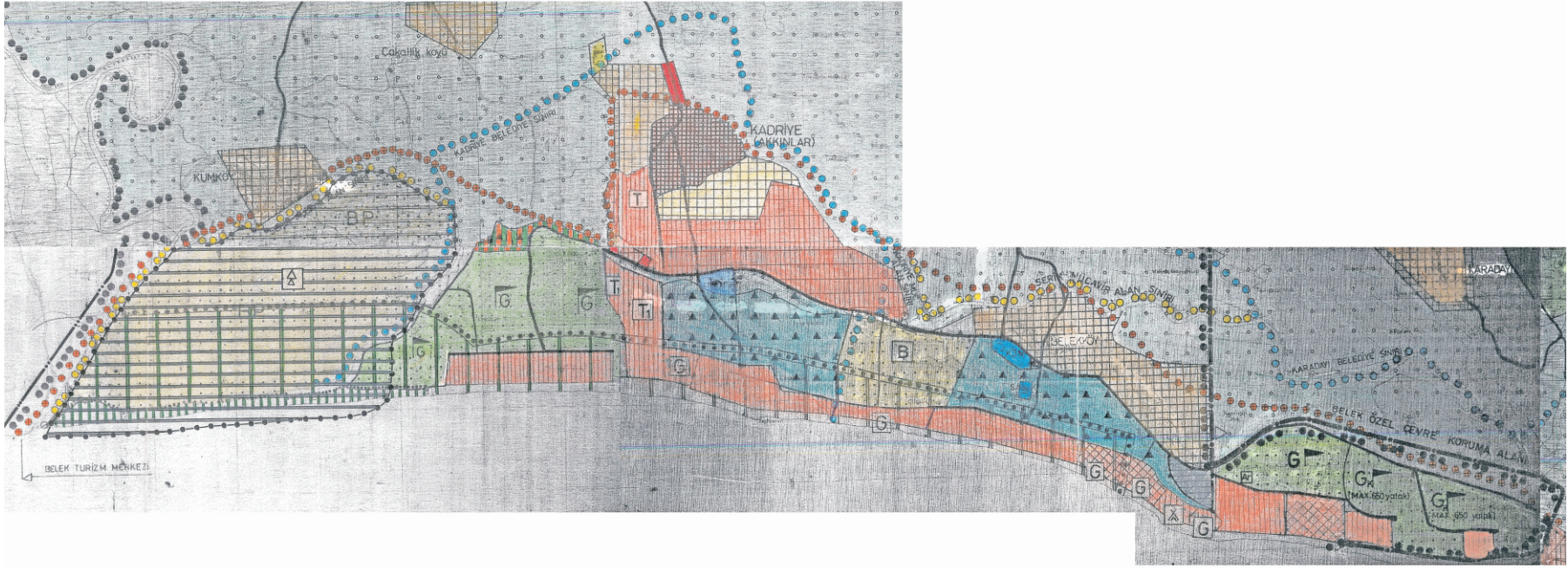
örneği mevcut değildir (Erdem Almaç, 2005). Söz konusu planın arazi kullanım tablosuna göre mevcut konut alanları % 5,3'lük paya sahipken, gelişme konut alanları % 11,7 ve ikinci konut alanları % 8,23'lük bir alan kaplamaktadır. Yerleşmede sonraki yıllarda Kültür ve Turizm Bakanlığı'nca onaylanan 08.09.2004 tarihli "Belek (Antalya) Revizyon Nazım İmar Planı"⁴, 15.06.2006 tarihli "Belek (Antalya) Revizyon Nazım İmar Planı" ve 10.07.2007 tarihli "Belek (Antalya) İlave Nazım İmar Planı" bulunmaktadır.

1992 mahallî ara seçimlerinde belediye olan Kadriye yerleşmesinde planlama süreci ikinci konut amaçlı mevzi imar planları ile başlamış daha sonra Bayındırlık ve İskân Bakanlığı'nca 1995 tarihinde onaylanan "Antalya-Serik-Kadriye Nazım İmar Planı" ile devam etmiştir. Bayındırlık ve İskân Bakanlığı tarafından onaylanan 05.08.2002 tarihli "Antalya-Serik-Kadriye Revizyon Nazım İmar Planı" ve 04.09.2006 tarihli "Antalya-Serik-Kadriye Nazım İmar Planı Revizyonu"⁵ ile sonraki yıllarda gerçekleştirilen diğer çalışmalardır.

Belek ve Kadriye yerleşmeleri turizm merkezi sınırları içerisinde olmalarına karşın turizm kaynaklı gelişimleri maalesef turistik sonuçlar doğurmamıştır. Turizm merkezi kapsamında olmadıkları 1990 yılına kadar özellikle Belek'te büyük miktarda ikinci konut inşaatının gerçekleştiği bilinmektedir. Sonraki yıllarda ise fonksiyonel olarak kıyıdaki turizm yatırımları ile ilişkilendirilmemiş, kamusal alanların ve sosyal donatıların yetersiz kaldığı ve gelecekteki turizm yatırımlarına bile engel teşkil eden gelişmeler yaşanmıştır. Yabancılar mülk satışına olanak sağlayan düzenleme sonrası yerleşmelerin geneline yayılan ikinci konut yatırımları tarım alanları üzerinde tehdit oluşturmaya devam etmektedir.

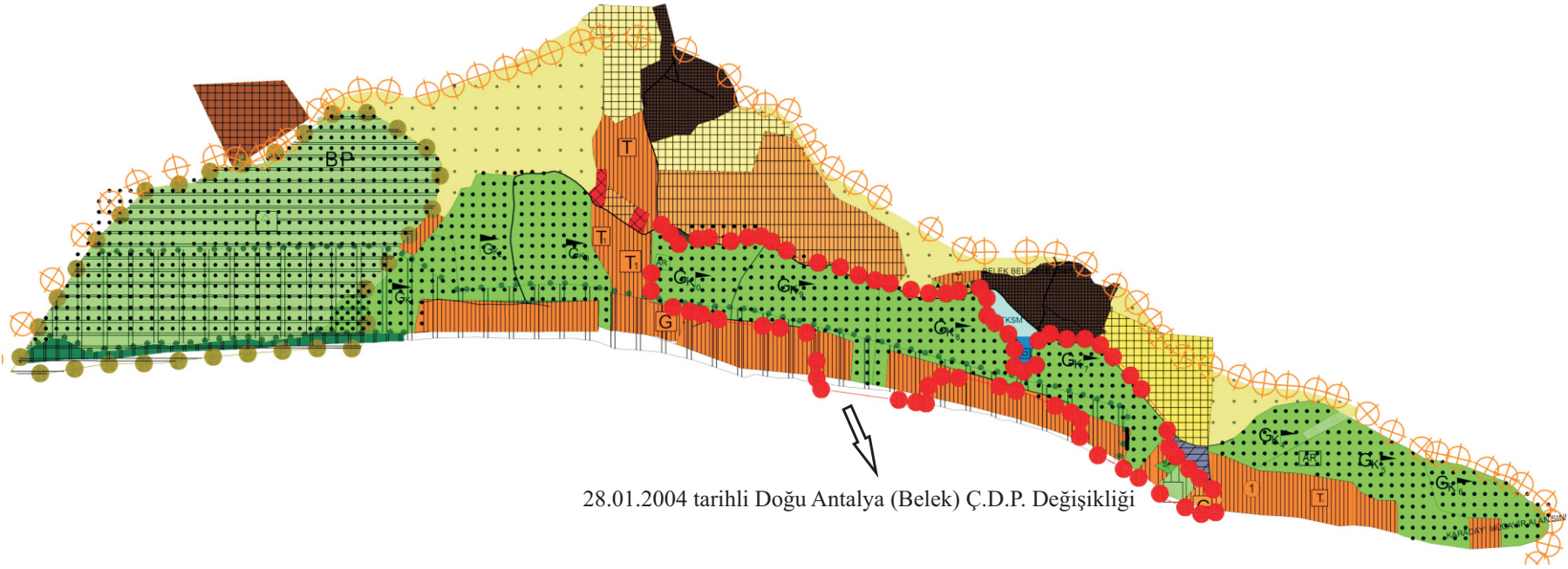
⁴ Söz konusu planla Belek genelinde planlı tek ortaöğretim tesis alanı spor alanına dönüştürülmüştür (Erdem Almaç, 2005).

⁵ Planda spor tesis alanı beldenin turizm hizmetlerini destekleyici olmasından ötürü özel üniversite alanına dönüştürülmüştür.

Şekil 5.8 Doğu Antalya 1/25000 Çevre Düzeni Plan Değişikliği (Belek Revizyonu) (18.12.1998)

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı Arşivi

Şekil 5.10 Doğu Antalya Çevre Düzeni Planı Belek Revizyonu (iptal kararları ve tadilatlar sonrası güncel durum)

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı Arşivi

5.3.1.3 Antalya Belek Turizm Merkezi Yatırım ve Gelişim Süreçleri

Belek Turizm Merkezi dördüncü ve beşinci beş yıllık kalkınma planları arasında, plansız geçen dönemde ilan edilmiştir. Her iki planda da baskın olan söylem kitle turizmine uygun konaklama yatırımlarının öncelik bölgelerinde geliştirilmesi yönündedir. Söz konusu politikalar uyarınca yapılaşması planlanan turizm merkezinin aynı zamanda konaklama kapasitesini artırması ve turizm gelirlerine katkı yapması öngörülmüştür (Şekil 5.11).

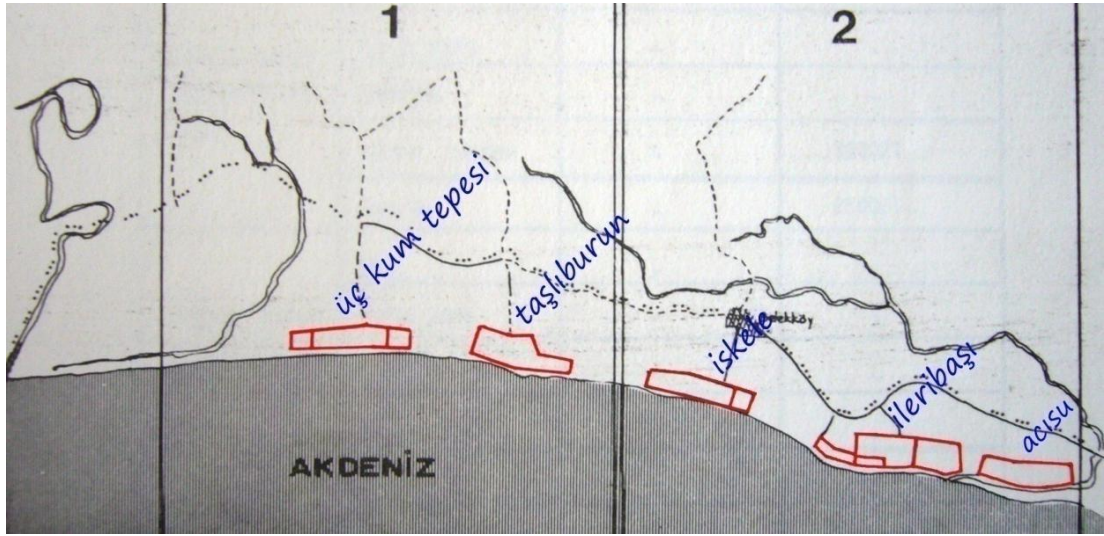
Şekil 5.11 Belek Turizm Merkezi'ndeki turizm yatırım alanları ve kentsel gelişmeler

Kaynak: 13 Haziran 2009 tarihli Google Earth verisi

1967 tarihli Akdeniz Bölge Projesi kapsamında Belek bölgesi turizm gelişimi için uygun alanlar arasında gösterilmiş ve 5.000 yataklık bir konaklama kapasitesi belirlenmiştir (Erdem Almaç, 2005). 1984 yılında gerçekleştirilen ilanda yatak sayısı 13.000 olarak ifade edilmiştir. 1990 yılında onuncu grupta gerçekleştirilen sınır değişikliği ile yatak sayısı 18.000'e çıkarılmıştır. 1991 yılındaki değişiklikle konaklama kapasitesi bu kez 20.000 olarak belirlenmiştir. 1997 yılında on dokuzuncu grup kapsamındaki değişiklik sonucu yatak sayısı 30.000'e ulaşmıştır. 08.12.2006 tarihli son değişiklikle planlı yatak kapasitesi 53.000 olarak öngörülmüştür.

Turizm Bankası tarafından yatırımların yönlendirilmesi vizyonu kapsamında, 1987 yılında yayımlanan Antalya Kıyı Bandı Turizm Yatırım Alanları (Turizm Bankası, 1987) çalışmasında Antalya genelindeki bütün kıyı alanlarının tanıtılması amaçlanmıştır. Bu çalışmaya göre sadece Doğu Belek bölgesinde var olan bir adet sosyal turizm

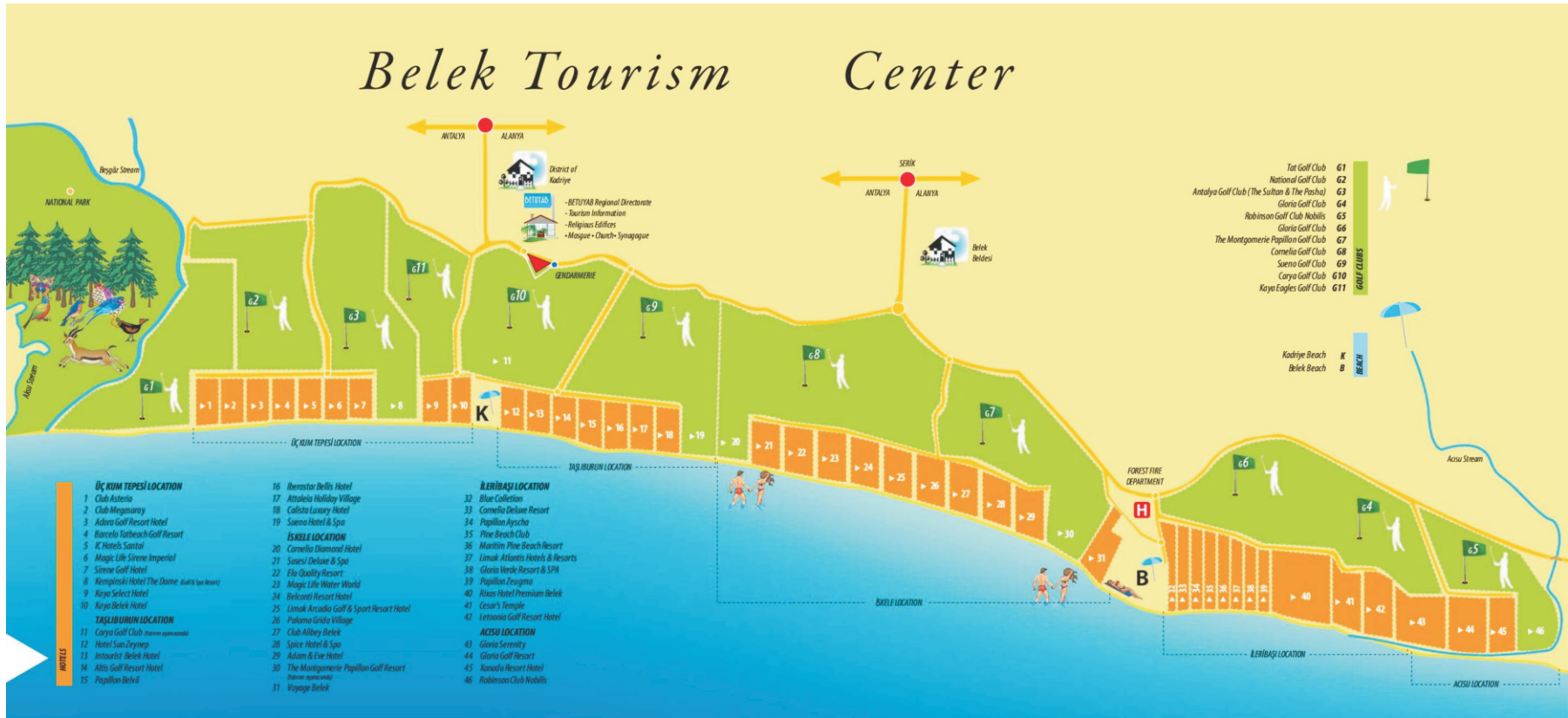
tesisinde 2.500 yataklık kapasite bulunmaktadır. Ayrıca bölge genelinde 26.074 yataklık yeni kapasite önerilmektedir. Kültür ve Turizm Bakanlığı (bt) tarafından yayımlanan Antalya İli Turizm Çalışmaları kapsamında, hazırlanmakta olan çevre düzeni planı değişikliği ile birlikte konaklama kapasitesinin 37.000'e ulaşmasının hedeflendiği ifade edilmektedir. Diğer taraftan büyük bölümünü Belek Turizm Merkezi'ndeki tesislerin oluşturduğu Serik İlçesi 2008 yılı konaklama kapasitesi 51.576 yatağa ulaşmıştır.

Şekil 5.12 Belek turizm yatırım alanları

Kaynak: Turizm Bankası, 1987 (Cilt 2), s. 20'den renklendirilmiştir.

Belek Turizm Merkezi Projesi'nin başlangıcında Üç Kum Tepesi, Taşlıburun ve İskele mevkielelerinden oluşan üç istasyon kurgulanmış, sonrasında İleribaşı ve Acısu gelişme alanlarının da eklenmesi ile istasyon sayısı beşe çıkmıştır (Sami Kılıç ile yapılan görüşmeden aktaran Erdem Almaç, 2005) (Şekil 5.12). Bölgede turizm yatırımcılarına yönelik ön izinlerin verilmesine 1987 yılında başlanmış, ilk kesin tahsis işlemi ise 11.05.1989 tarihinde gerçekleşmiştir. Bölgenin turizm kimliği taşımaması, yeterli altyapının bulunmaması ve halkın sosyolojik yapısının turizme hazır olmaması gibi nedenlerden ötürü başlangıçta tahsis çağrılarının yeterli talep görmediği bilinmektedir. Ancak daha sonra bölgeye olan ilginin artması ile 1989-2009 yılları arasında yaklaşık olarak 1.6113 ha orman alanı turizm yatırımlarına tahsis edilmiştir. Bugün itibarıyla Belek Turizm Merkezi'ndeki golf alanlarının ve diğer turizm tesis alanlarının dağılımı şekilde görülmektedir (Şekil 5.13)

Şekil 5.13 Belek Turizm Merkezi kapsamındaki turizm tesisleri

Kaynak: Belek Turizm Yatırımcıları Birliği (BETUYAB)

5.3.1.4 Demografik Sonuçlar

Turizm yatırımlarının gelişimine paralel olarak Belek ve (Akkınlar) Kadriye yerleşmelerinin nüfuslarının göçün de etkisi ile önemli oranda arttığı görülmektedir. Akkınlar köy nüfusu 1980’de 1.583 iken, 1985 sayımında düşüş göstermiş ardından 1990 yılında 3.030 kişiye ulaşmıştır. Sonuç olarak 1992 mahallî ara seçimlerinde belediye statüsüne kavuşmuştur. Belek yerleşmesinin nüfusu turizm öncesinde durağan hatta gerileme eğiliminde iken, 1990’da 856 kişi ve 1999’da belediyenin kurulmasının ardından 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı’nda 13 katına çıkarak 13.067’ye ulaşmıştır. Turistik beldelerin özellikle merkezî bütçeden daha fazla pay alabilmek adına yerleşik nüfuslarını yüksek gösterme eğiliminde oldukları bilinmektedir. Nitekim 2007 A.D.N.K.S.’nin uygulamaya başlanması ile birlikte söz konusu beldelerin nüfuslarında azalma görülmektedir. Ancak yine de turizm merkezi içerisindeki yerleşmelerin, ilandan önce gerçekleşen 1980 sayımındaki nüfusları ile 2009 nüfusları arasındaki uçurum çarpıcı boyutlardadır. Yaklaşık otuz yıllık zaman diliminde Serik merkez nüfusu 3,2 katına çıkarken, Belek’teki artış 8,5 ve Kadriye’de ise 3,1 oranında olmuştur. Turizm merkezine komşu diğer kırsal yerleşmelerden Aşağıçatma, Dikmen ve Eminceler köylerinin nüfuslarının azaldığı, geri kalanların da son derece sınırlı büyüme gösterdikleri aşağıdaki tablodan (Tablo 5.9) rahatlıkla okunmaktadır.

Tablo 5.9 Belek Turizm Merkezi’nin yakın yerleşmelerin nüfus gelişimlerine etkileri

	1965	1970	1975	1980	1985	1990	2000	2007	2008	2009
SERİK	7.336	12.164	14.161	15.955	19.214	23.106	30.579	49.027	47.784	51.119
BELEK	483	547	841	717	699	856	11.139	9.781	6.262	6.125
KADRIYE	867	947	1.295	1.583	1.554	3.030	13.067	3.615	4.367	4.912
AŞAĞIÇATMA	227	268	340	386	398	318	222	200	214	210
ÇAKALLIK	829	624	1.103	955	1.425	1.413	1.054	987	1.116	1.164
DİKMEN	586	545	1.027	863	654	552	518	553	564	559
EMİNCELER	1.107	479	965	905	737	807	504	503	552	563
KARADAYI	1.967	1.621	1.850	1.845	2.006	2.194	2.742	2.309	2.544	2.474
KUMKÖY	812	1.154	1.261	1.176	1.153	1.218	1.240	1.157	1.299	1.284

Kaynak: TÜİK

Turizm yatırımlarının genişlemesine paralel olarak civar köylerden Belek ve Kadriye yerleşmelerine doğru kimi zaman gerçek kimi zaman da nüfusu yüksek göstermeye yönelik zahirî bir göç hareketi gözlenmektedir. Bölgedeki yerleşmeler turizm kaynaklı en yoğun nüfus hareketlerini 1990-2000 aralığında tecrübe etmişlerdir.

Belek nüfusu söz konusu dönemde % 1.201,3 ve Kadriye nüfusu % 331,3 oranında artmıştır. Kumköy'ün nüfusu hemen hemen aynı seviyede kalırken, 1993 yılında belde olmaya hak kazanan Karadayı dışındaki, Aşağıçatma, Çakallık, Dikmen ve Eminceler köylerinin nüfuslarının azaldığı aşağıdaki tablodan görülmektedir (Tablo 5.10).

Tablo 5.10 Turizm gelişimine paralel olarak nüfus artışları (%)

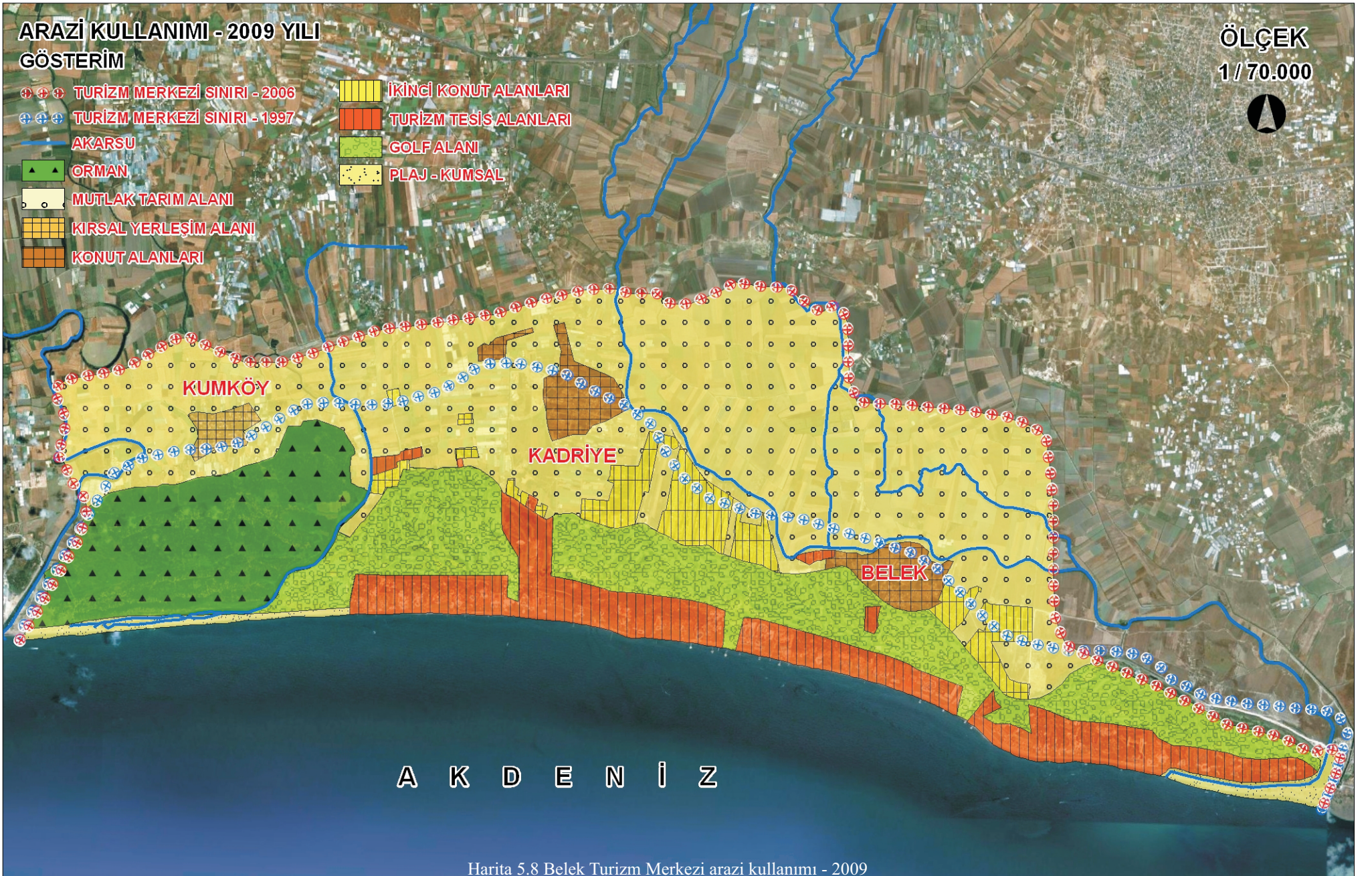
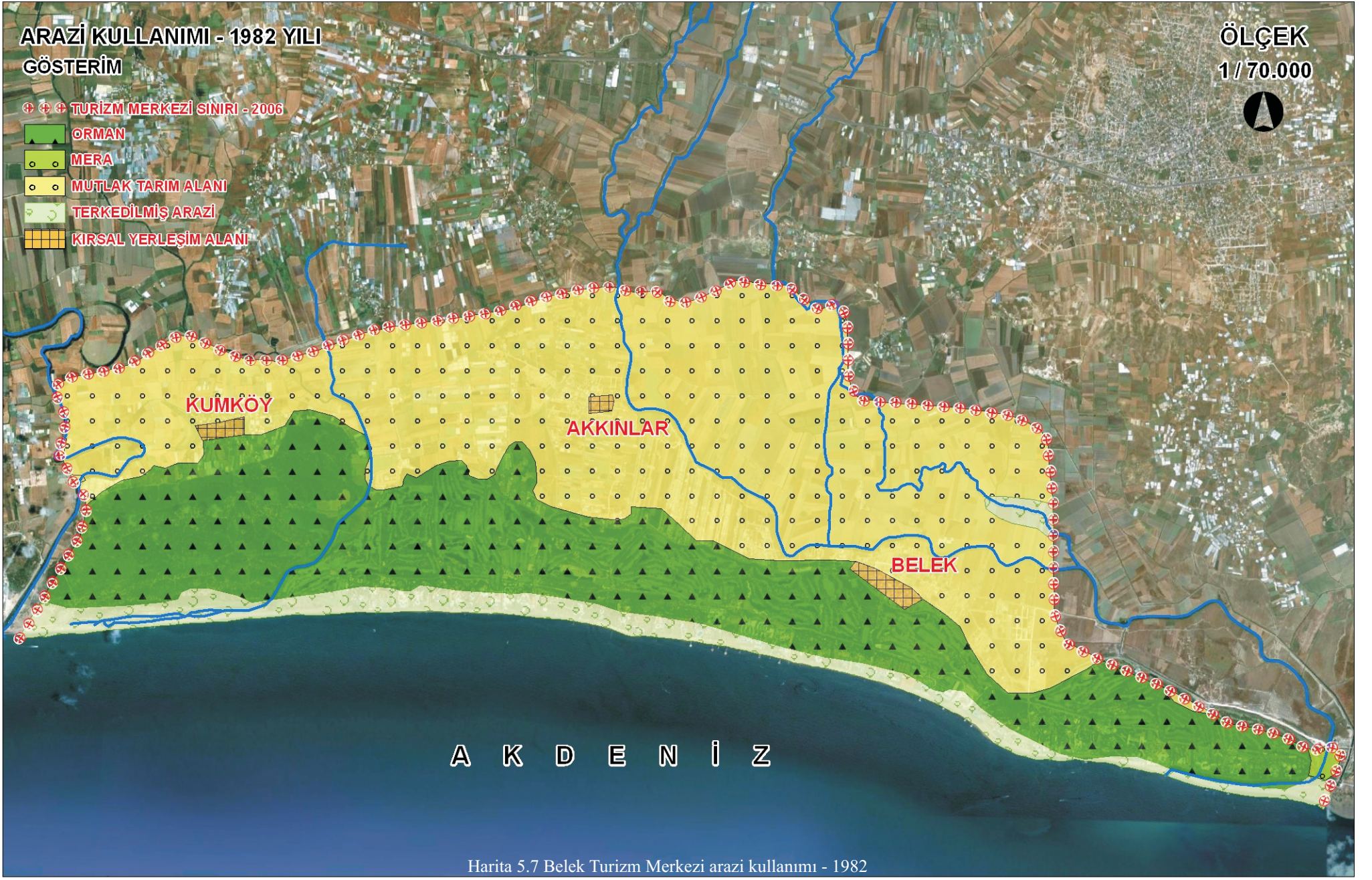
	1970/1965	1975/1970	1980/1975	1985/1980	1990/1985	2000/1990	2007/2000	2008/2007	2009/2008
SERİK	65,8	16,4	12,7	20,4	20,3	32,3	60,3	-2,5	7,0
BELEK	13,3	53,7	-14,7	-2,5	22,5	1.201,3	-12,2	-36,0	-2,2
KADRIYE	9,2	36,7	22,2	-1,8	95,0	331,3	-72,3	20,8	12,5
AŞAĞIÇATMA	18,1	26,9	13,5	3,1	-20,1	-30,2	-9,9	7,0	-1,9
ÇAKALLIK	-24,7	76,8	-13,4	49,2	-0,8	-25,4	-6,4	13,1	4,3
DİKMEN	-7,0	88,4	-16,0	-24,2	-15,6	-6,2	6,8	2,0	-0,9
EMİNCELER	-56,7	101,5	-6,2	-18,6	9,5	-37,5	-0,2	9,7	2,0
KARADAYI	-17,6	14,1	-0,3	8,7	9,4	25,0	-15,8	10,2	-2,8
KUMKÖY	42,1	9,3	-6,7	-2,0	5,6	1,8	-6,7	12,3	-1,2

Kaynak: TÜİK

5.3.1.5 Doğal Alanlara İlişkin Sonuçlar

Turizm merkezine yapılacak yatırımların bölgedeki komşu yerleşmelerde kontrolsüz gelişmelere neden olabileceği öngörüsüyle 1990'da gerçekleştirilen tevsi çalışmasında Belek ve Akkınlar (Kadriye) köyleri de turizm merkezinin sınırları içerisine dâhil edilmiştir. Ancak alınan önlemlere karşın turizm gelişimi her iki yerleşmede de arazi kullanım desenini önemli ölçüde değiştirmiştir. Benzer kaygılar Eminceler Köyü ve diğer komşu köyler için de duyulmasına karşın bu yerleşmeler turizm merkezinin dışında bırakıldığı için tarımsal üretimin sürdüğü ve kırsal alanların korunduğu görülmektedir.

Turizm merkezinin kuzeydoğu ve doğu sınırını oluşturan Acısu Nehri'nin nitelikli tarım topraklarının korunması adına önemli bir eşik oluşturduğu buna karşılık turizm merkezi sınırları içerisindeki *doğal alanların "planlı" bir şekilde turistik ve diğer kentsel kullanımlara dönüştüğü* gözlenmektedir. "Antalya - Burdur Planlama Bölgesi 1/100.000 Ölçekli Çevre Düzeni Planı"nın doğal verilere ilişkin analiz paftaları ve 1982 tarihli "Antalya İli Arazi Varlığı Haritası"nın karşılaştırılması sonucunda arazi kullanımda görülen değişim son derece çarpıcıdır (Harita 5.7 ve Harita 5.8).

Şekil 5.14 Belek Turizm Merkezi kapsamındaki orman alanlarının golf sahalarına dönüşüm sürecinde kesilen ağaçlar

Kaynak: Veysi Sağlam özel arşivi

Şekil 5.15 Belek Turizm Merkezi kapsamındaki golf sahalarının havadan görünümü

Kaynak: www.geziantalya.com adresinden alınmıştır.

1982 yılında orman, mera, mutlak tarım alanları ve kırsal yerleşimlerden oluşan arazi kullanım deseninin 2009 yılı itibarıyla köklü bir dönüşüme uğradığı görülmektedir. Turizm tesis yatırımlarının yasal mevzuatın yönlendirdiği şekilde orman alanları üzerinde geliştiği, tarım alanları üzerinde doğrudan bir etkisinin olmadığı izlenmektedir. Buna karşılık turizm merkezi sınırları içerisine alınan alanlarda tarım topraklarının kentsel gelişime özellikle de ikinci konut gelişimine feda edildiği görülmektedir.

Tablo 5.11 Belek Turizm Merkezi'nde yıllara göre arazi kullanımı

ARAZİ KULLANIM TÜRLERİ	1982 YILI	2009 YILI	DEĞİŞİM	
	YÜZÖLÇÜMÜ (HA)	YÜZÖLÇÜMÜ (HA)	YÜZÖLÇÜMÜ (HA)	ORAN (%)
ORMAN	2.358,8	745,5	-1.613,3	-68,4
MUTLAK TARIM ALANI	3.323,7	3.014,7	-309,1	-9,3
MERA	16,4	0,0	-16,4	
TERKEDİLMİŞ ARAZİ	508,8	0,0	-508,8	
KIRSAL YERLEŞİM ALANI	46,5	44,2	-2,4	-5,1
KONUT ALANLARI		205,3	205,3	
İKİNCİ KONUT ALANLARI		305,1	305,1	
TURİZM TESİS ALANLARI		722,9	722,9	
GOLF ALANI		1.086,7	1.086,7	
PLAJ-KUMSAL		129,9	129,9	
TOPLAM	6.254,3	6.254,3		

Bölgede hazine arazisi kesin tahsis işlemlerinin 1989 yılında başladığı düşünülürse sadece yirmi yıllık dönemde gerçekleşen turizm gelişimi sonucu yaklaşık 1.613 hektarlık orman arazisinin turizm, golf alanı (Şekil 5.14, Şekil 5.15), ulaşım ve altyapı kullanımlarına ayrıldığı, batı Belek bölgesinde bulunan orman mülkiyetinin ise doğal sit alanı ilan edilmesi sayesinde korunabildiği görülmektedir. 2009 yılına gelinceye kadar 309 hektarlık mutlak tarım arazisi kentsel gelişime özellikle de ikinci konut kullanımına dönüşmüştür. Turizmle doğrudan ilişkisi olmayan söz konusu kullanımlar yaklaşık 510 hektarlık bir alana yayılmaktadır. Turizm merkezi sınırları kapsamındaki mera alanı da süreç içerisinde turizm alanlarına dönüşürken, 1982 arazi kullanımında “terk edilmiş arazi” şeklinde tanımlanan yaklaşık 509 hektarlık kıyı ağırlıklı kullanım turizm tesis yatırımlarına ve plaj kullanımlarına geçmiştir (Tablo 5.11). Sonuç olarak turizm gelişimi öncesine ve günümüze ait arazi kullanım çalışmaları Belek Turizm Merkezi genelinde turizm yatırımlarının orman alanlarına ve turizm kaynaklı kentsel gelişmelerin mutlak tarım alanlarına karşılık geldiğine işaret etmektedir.

BÖLÜM ALTI

SONUÇLAR VE GELECEĞE İLİŞKİN SORGULAMALAR

Konu olarak turizm alanına temellenen bir çalışmanın sorgulama kapsamını tarihsel gelişme süreçlerinden bağımsız kurgulamak mümkün değildir. Bu bağlamda turizmin sektörel bir kimlik kazanmasına neden olan önemli gelişmelerin genellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasına karşılık geldiği görülmektedir. Söz konusu süreçte yaşanan -görelî- siyasi ve ekonomik istikrar ortamı, üretim aşamalarındaki değişikliklere paralel olarak boş zaman kavramının yerleşmesi, seyahat özgürlüğü önündeki engelleri kaldıran gelişmeler ve ulaşım teknolojilerinde kaydedilen ilerlemeler turizmin kitlesel özellikler kazanmasına, yaygınlaşmasına ve ekonomik bir olgu olarak kabul görmesine neden olmuştur. Bu tarihten itibaren Akdeniz’e kıyısı bulunan İtalya, Fransa ve İspanya gibi gelişmiş ülkelerden başlayarak hükümetlerin turizm sektörüne daha fazla ilgi gösterdikleri bilinmektedir. Anılan ülkelerde turizm yatırımları özellikle *ekonomik getirileri ve bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarını gidermedeki katkıları* nedeniyle yoğun talep görmüştür.

1980 sonrasında liberal ekonomik politikaların kapsama alanının genişlemesi, Berlin Duvarı’nın yıkılması, Doğu Bloku ülkelerinde yaşanan rejim değişiklikleri ve Sovyetler Birliği’nin dağılması türünden küresel ölçekli siyasi ve ekonomik gelişmeler dünyada turizm hareketlerinin yoğunlaştığı, yeni aktörlerin ve yeni destinasyonların pazara sunulduğu bir dönemi başlatmıştır. Gelişmelere paralel olarak *elde edilecek dövizlerle sanayi yatırımlarına finansman sağlamak ve kitlelere istihdam olanakları sunmak* amacıyla gelişmekte olan ülkelerin de turizm sektörüne yöneldikleri görülmektedir. Bu süreçte ihracata dayalı büyüme politikalarını uygulamaya koyan Türkiye’nin yanı sıra Akdeniz’e kıyısı bulunan eski Doğu Bloku ve Kuzey Afrika ülkelerinin de turizm politikalarına ekonomik kalkınma süreçlerinde büyük önem verdikleri izlenmektedir.

Turizm politikalarının ülkelerin gelişme süreçleri içerisinde bir kalkınma parametresi olarak kazandığı önemi, bu çalışmanın odaklandığı sorgulamaların yapılması ve benimsenen gelişme stratejilerin nasıl bir kentsel/kırsal çevre ile

sonuçlandırıldığının görülmesi ihtiyacını doğurmuştur. Nitekim küreselden yerele kadar uzanan eğilimler dünyanın değişen dinamikleri içerisinde turizmin de temel bazı değişimlerden geçmesine neden olurken, bu sürecin mekânsal yansımaları her coğrafya için farklı dönüşümler başlatmıştır. Bu itibarla Türkiye özelinde yapılacak değerlendirmeler büyük önem taşımaktadır. Ne üst ölçekte küresel eğilimlerden ve Akdeniz turizminin gelişim sürecinden, ne de alt ölçekte Antalya gibi bir kentin varlığından bağımsız yapılamayacak bu sorgulamaların sonuçları benimsenen turizm politikalarının arka planına önemli bir ışık tutmaktadır.

6.1 Turizm Gelişim Süreçlerine İlişkin Sonuçlar

Akdeniz Turizminin Gelişim Sürecine ve Güncel Eğilimlere İlişkin Sonuçlar:

- ✚ Barselona, Roma, Venedik gibi tarihsel ve kültürel olarak önemli kentlerin varlığına karşın Akdeniz turizmi ağırlıklı olarak *kıyı alanları üzerinden gelişim* göstermiştir.
- ✚ 2008 yılı verilerine göre dünya genelindeki *turist varışlarının* % 53,1'i ve *turizm gelirlerinin* % 50,2'si Avrupa ülkelerinde gerçekleşmiştir.
- ✚ *İspanya*'da kitle turizminin gelişimi kıyılarda aşırı betonlaşma, doğal kaynakların tükenmesi ve zamanla ülke imajının olumsuz etkilenmesi ile sonuçlanırken, *Yunanistan*'da ise doğal ve kültürel kaynakların korunması suretiyle yapılaşmanın kontrol edilmesi nispeten daha uzun süreli bir turizm gelişimini mümkün kılmıştır.
- ✚ İspanya turizm kaynaklı betonlaşma karşısında radikal bir karar alarak *kıyılardaki yapılaşmış alanların kamulaştırmasına* başlamıştır.
- ✚ Akdeniz turizm pazarında sektörün ulaştığı boyutlar karşısında, yeni turizm türlerinin *kitle turizmine alternatif* olmalarının ve aynı ekonomik kazancı sağlamalarının zorluğu görülmüştür.
- ✚ “Mavi Plan Çevre İnisiyatifi”nin *Akdeniz kıyılarının korunmasına* yönelik projeksiyonları kıyılardaki yoğunlaşmanın, aşırı kentleşme ve nüfus baskısının ve altyapı sorunlarının daha da artacağına işaret etmektedir.
- ✚ Avrupa Birliği örneğinde turizm sektörü son dönemde *üye ülkelerin entegrasyonu ve Avrupa vatandaşlığı kavramının yerleştirilmesi* süreçlerinde etkin olarak kullanılmaktadır.

- ✚ Turizm kaynaklı çevresel sorunlar Akdeniz'e kıyısı bulunan ülkeleri *ortak politikalar* (Örn. Avrupa Akdeniz Ortaklığı) üretmeye sevk ederken, ülkeler arasında var olan rekabet uygulamada bazı sorunlar yaratmaktadır.
- ✚ Turizm politikaları arasında turizmin coğrafi ve mevsimsel dağılımının iyileştirilmesi, *az gelişmiş yörelerde turizmin özendirilmesi, yeni türlerin desteklenmesi, ortak kültür mirasının yaşatılması ve çevresel hassasiyetin geliştirilmesi* konuları ağırlık kazanmaktadır.

Ulusal Turizm Politikalarına İlişkin Sonuçlar:

- ✚ Planlı dönem öncesinde (1923-1963) turizmin gelişimi son derece sınırlı olmuş, yatırımlar ve turist girişleri beklenenin altında gerçekleşmiştir. Yeterli sermaye birikiminden yoksun özel sektör turizm alanına yatırıma yanaşmamıştır. Bu durum karşısında *kamunun öncü ve örnek yatırımlara yöneldiği* görülmektedir.
- ✚ 1963 sonrasında turizm sektörüne kalkınma planı metinlerinde giderek daha fazla yer ayrılmıştır. Politikalarda ağırlık devletin öncü rolünden *özel sektör, sivil toplum örgütleri ve bunların kombinasyonlarını içeren yapılara* dönüşmüştür.
- ✚ Beşinci plan dönemine kadar konaklama tesis yatırımlarına soyunan kamu bu dönemden itibaren üstyapıyı kredi, teşvik ve arazi tahsis önlemleriyle desteklediği *özel sektöre* terk etmiştir.
- ✚ Kitle turizminin geliştirilmesine dönük politikalar altıncı plan dönemine kadar ulusal turizm politikalarının temelini oluşturmaktadır. Sonraki dönemlerde yeni türlere politika düzeyinde daha fazla yer verilmekle birlikte *kitle turizmi yatırımlarının yaygın şekilde desteklendiği* görülmektedir.
- ✚ Beşinci plan döneminden itibaren sektöre yönelik *serbestleşme hareketlerinin* yaygınlaştığı gözlenmektedir.
- ✚ Yedinci plan döneminden itibaren turizm politikası ve planlaması süreçlerine *yerel yönetimlerin, özel sektörün ve halkın katılımı* öngörülmüştür.
- ✚ Yedinci plan döneminde ormanlar başta olmak üzere kamu arazilerinin turizm yatırımlarına tahsisinde *doğal çevrenin korunması* ilke olarak benimsenmiştir.
- ✚ Sektöre yönelik ayni ve nakdi destek unsurları *yatırımların coğrafi dağılımında* etkin bir araç olmuştur.

- ✚ Yedinci plan döneminde *tamamlama, tevsii ve iyileştirme yatırımlarına öncelik* tanınmıştır.
- ✚ *Turizm ürününün çeşitlendirilmesine* yönelik ifadeler ilk kez 1978 tarihli Geçiş Dönemi Politikası kapsamında yer ayrılmıştır. Ancak *yeni turizm türlerinin desteklenmesine* beşinci plan döneminden itibaren karar verildiği gözlenmektedir.
- ✚ Dördüncü plan döneminde turizme ayrılan kıyı alanlarında *ikinci konut gelişimini* önleyici düzenlemeler yapılması istenmiştir.
- ✚ Konaklama kapasitesinin artışı karşısında *altyapı yatırımlarının* yetersiz kalışı ikinci dönemden itibaren tespit edilirken, takip eden yıllarda kullanıcıların altyapının finansmanına katılımları beklenen düzeye ulaşamamıştır.
- ✚ *Doğal varlıkların* korunarak turizm amaçlı kullanılması üçüncü dönemden itibaren ve *tarihsel/kültürel değerlerin* turizme kazandırılması ikinci plan döneminden itibaren politikalar arasında yer bulmuştur.
- ✚ Turizmin büyük sıçrama yaptığı beşinci ve altıncı plan dönemlerinde *tarım arazileri* üzerinde oluşan baskıya dikkat çekilmiştir.
- ✚ Kitle turizmine yönelik yatırımların yoğunlaştığı *kıyı bölgeleri* turizm kaynaklı çevresel sorunların sıklıkla görüldüğü alanların başında gelmektedir. Kıyılarının korunması ve kamu yararına uygun olarak kullanılması turizm politikalarının önemli başlıklarından olmuştur.
- ✚ Turizm gelişiminin bir *master plan* kapsamında ele alınması altıncı plan döneminde gündeme gelmiş, diğer taraftan *fiziksel planlama* çalışmaları kitle turizmi gelişimini yönlendirmek üzere yapılmıştır.
- ✚ Kitle turizminin gelişmesi beklenen *turizm öncelik bölgeleri* ve *organize turizm bölgeleri* (1982 sonrası turizm ilanlı alanlar) üzerinden sınırlı ulusal kaynakların etkin biçimde kullanılması düşünülmüştür.
- ✚ Yedinci plan döneminden itibaren turizm gelişiminin *bölgesel dengesizlikleri* ortadan kaldıracak şekilde yönlendirilmesi ve turizmin yılın tamamına yayılmasının sağlanması amaçlanmıştır.
- ✚ Türkiye Turizm Stratejisi'nin vizyonu *sürdürülebilir turizm yaklaşımı* benimsenerek istihdamın artırılmasında ve bölgesel gelişmede turizmin öncü bir sektör konumuna ulaştırılması ve Türkiye'nin uluslararası bir *marka* haline getirilmesinin sağlanmasıdır.

Bu sonuçlara genel bir perspektiften bakıldığında;

- *Türkiye’de turizm politikalarının dünya konjonktüründeki sektörel eğilimlere paralel geliştiği ve ilkesel olarak*
 - *turizm kaynaklı doğal tahribatlara ve coğrafi yoğunlaşmalara hassasiyet gösterdiği,*
 - *mevzuat ve örgütlenme bağlamında gerekli çerçeveyi oluşturduğu ve*
 - *sektörel ve fiziksel planlama boyutunda altyapı sağladığı gözlenmektedir.*

Türkiye Turizminin Gelişim Sürecine İlişkin Sonuçlar:

- ✚ Türkiye’de turizm yatırımları *devlet yardımlarından azami oranda yararlanmıştır.* Turizmi Teşvik Yasası ve ilgili yönetmeliklerle turizme yönelik desteklerin yasal zemini oluşturulmuştur.
- ✚ Turizmi Teşvik Yasası sonrasında *orman vasfındaki hazine arazileri* konaklama kapasitesinin artmasında büyük pay sahibidir.
- ✚ Turizm sektörü birçok ülkede bölgesel dengesizlikleri gidermede başarılı olurken, ülkemizde turizm yatırımlarının başını çektiği *yeni kutuplaşmalar* yaşanmıştır.
- ✚ Öngörülen politikalar ve diğer teşvik unsurları sonraki dönemlerde yatırımların belirlenen *kıyı bölgelerde yoğunlaşması ve mevsimsel kutuplaşma* sorunlarını beraberinde getirmiştir.
- ✚ Konaklama kapasitesini artırmaya yönelik *kitle turizmi yatırımlarının* belirli bölgelerde yoğunlaşması sağlanmıştır.
- ✚ 1982 sonrasında kamunun üstyapı yatırımlarından çekildiği, *özel sektörün* ön plana çıktığı ve *özelleştirmelerin* başladığı görülmektedir.
- ✚ 1963 yılında sadece % 2,4 olan *turizm gelirlerinin dış ticaret açığını karşılama oranı* 1982 yılında % 12, 1988 yılında ise % 88,1 olarak gerçekleşmiştir. 2001 krizinde turizm gelirlerinin dış ticaret açığını telafi oranı % 100’lük rekor seviyeye ulaşmıştır.
- ✚ 1980-2008 döneminde Hazine Müsteşarlığı tarafından toplam 83.689 *teşvik belgesi* düzenlenirken, turizm sektörü teşviklerden % 6 düzeyinde pay almıştır.
- ✚ Bu gelişmelere paralel olarak 1980-2008 döneminde turizm yatırımlarına verilen toplam 5.021 adet teşvik belgesinin % 98,3’ü *özel sektör* tarafından kullanılmıştır.

- ✚ 1980-2008 döneminde *yeni yatak arzı* ile sonuçlanan yatırımların turizm teşviklerinden yararlanma oranı % 81,8 olarak gerçekleşmiştir.
- ✚ *Antalya ve Muğla*'daki teşvik belgeli turizm yatırımları toplamı ülke genelinde, belge sayısına göre % 45,5, toplam yatırımlarda % 50,6 ve istihdamda ise % 52'lik bir orana ulaşmıştır.
- ✚ Arazi tahsislerinin ve verilen teşviklerin kalkınma planlarında öngörüldüğü üzere *yatırımların turizm öncelik bölgelerinde yoğunlaşmasını* sağlamada son derece başarılı olduğu görülmektedir.
- ✚ Kıyılara yönelik turizm politikaları sonucu Antalya ve Muğla'nın yatak sayıları toplamı 2008 yılı itibariyle ülke genelinde % 58,2 oranında paya ulaşmıştır. Konaklama yatırımlarına ilişkin bu dağılım *ülke turizmindeki kutuplaşmanın* açık bir göstergesidir.
- ✚ Her iki ildeki *belediye belgeli yatak sayılarının* toplamı 2006 itibariyle % 35,2'lik bir paya sahiptir. Bakanlık ve belediye belgeli yatak sayıları arasındaki fark söz konusu bölgelerin gelişim süreçlerinde ulusal politikaların etkinliğine işaret etmektedir.
- ✚ Turizmin yoğunlaştığı kıyılarda politik söylemlerin aksine kitle turizmine dönük yatırımlar aynı hızla sürmektedir. 2008 itibariyle yatırım belgeli tesislerde *ortalama yatak kapasitesi* Antalya'da 500'ü bulurken, Türkiye ortalaması 335'te kalmıştır.
- ✚ Türkiye 1980 yılında 1,3 milyon turist ağırlarken, 2008'de bu sayı yirmi kat artış göstererek 26,3 milyona ulaşmıştır. Turist sayısı artmakla birlikte *ziyaretçilerin mevsimsel dağılımı* sorunu hâlen çözülememiştir.
- ✚ *Turizm ilanlarında* turistik çekiciliklerin yanı sıra kıyılarda yoğunlaşan orman vasfındaki hazine mülkiyetlerinin de belirleyici olduğu gözlenmektedir.
- ✚ Önemli turizm destinasyonlarından *Antalya ve Muğla* illerinde turizm yatırımcısına sağlanan orman arazisi tahsisleri konaklama kapasitesinin gelişmesinde büyük paya sahiptir. 2006 itibariyle ülke genelinde yatırımcılara tahsis edilen orman vasfındaki hazine arazilerinin alansal olarak % 87,3'ü Antalya ve Muğla'da sınırlarına karşılık gelmektedir.

Bu sonuçlara genel bir perspektiften bakıldığında:

➤ *Türkiye’de turizm gelişiminin*

- *kamunun sağladığı destekler paralelinde özel sektör marifetiyle gerçekleştiği,*
- *kitle turizmi üzerinden belirlenen kıyı alanlarda örgütlendiği,*
- *kitlesel yatırımlara yönelmesi sonucu öngörülen kıyı bölgelerde mekânsal ve mevsimsel kutuplaşmalara neden olduğu,*
- *teşvik ve tahsis uygulamalarının sektörel gelişimde son derece etkili hâl aldığı gözlenmektedir.*

Antalya Turizminin Gelişimine İlişkin Sonuçlar:

- ✚ Türkiye’de uygulanan turizm politikalarının analizi sürecinde Antalya *ulusal turizm potansiyelini temsil kabiliyeti en yüksek coğrafya* olarak değerlendirilmiştir.
- ✚ *Kıyı bölgelerde yoğunlaşan orman varlığı ve uygun topografyası* sayesinde Antalya 1982 sonrasında atağa kalkmıştır. Orman vasfındaki hazine arazilerinin turizm yatırımlarına tahsisine olanak sağlanması sonucu sahip olduğu turizm potansiyeli Antalya İli’ni ulusal turizm politikalarının odağı haline getirmiştir.
- ✚ 1980-2008 aralığında *yeni yatak arzı* ile sonuçlanan yatırımların Antalya’da turizme sağlanan teşvik belgelerinin % 81,8’ine karşılık geldiği bilinmektedir. Sekizinci plan döneminde ise mevcut kapasiteler kullanılıncaya kadar yatırımların yavaşlaması öngörülmesine karşın Antalya’da *yeni yatak arzı* ile sonuçlanan turizm teşvikleri % 71,8’lik paya ulaşmıştır.
- ✚ 1980-2008 döneminde *Antalya’yı tercih eden ziyaretçilerin* sayısı 1.813 katına çıkmıştır.
- ✚ Deniz-kum-güneş üçlüsüne dayalı *kitle turizmi* Antalya’da *mevsimsel yığılmanın* temel nedenidir.
- ✚ Turizm Antalya’da *temel ekonomik sektör* halini almıştır. 1980-2008 döneminde turizm yatırımları teşvik belgeleri içerisinde % 57,1 oranında pay alırken, bu oran toplam yatırımlarda % 68,5 ve istihdam sağlamada % 75,1’e ulaşmıştır.
- ✚ Turizm yatırımlarının ülke genelindeki *kutuplaşması* Antalya il sınırları içerisinde daha açık olarak görülmektedir. Bakanlık belgeli konaklama kapasitesinin % 96,6’sı

geniş kıyı bandına sahip Alanya, Kemer, Manavgat, Serik ve Muratpaşa ilçelerinde konumlanmaktadır.

- ✚ Kıyı bölgelerdeki *ikinci konut gelişimi* hem turizm yatırımlarının genişlemesini engelleyen, hem de nitelikli tarım arazilerini tehdit eden boyutlara ulaşmıştır.
- ✚ Antalya’da yürürlükteki *25 ilandan 19 tanesi kıyı turizmine yöneliktir*. Kıyılardaki ilanlarda tahsise çıkılacak kamu arazileri tükenirken, diğer bölgelerde fiziksel planlama sürecinin dahi tamamlanamadığı görülmektedir.
- ✚ 1980 sonrasında arazi tahsisleri ve teşviklerle ivme kazanan turizm yatırımlarının işgücüne ihtiyaç duyması ile büyük ölçekli nüfus hareketleri yaşanmıştır. Antalya *turizm kaynaklı göç hareketleri* sonucunda yıllık nüfus artış hızında ilk sıraya yerleşmiştir.
- ✚ 2009 A.D.N.K.S. sonuçlarına göre Kepez, Konyaaltı, Muratpaşa, Alanya ve Manavgat ilçeleri *80 ayrı ilden göç* alırken, Serik 78 ve Kemer 76 ilden talep görmüştür.
- ✚ İl sınırları içerisinde iç bölgelerden turizm yatırımlarının yoğunlaştığı *kıyı yerleşmelere yönelen hareketlilik* dikkat çekmektedir.
- ✚ 1980-2009 döneminde Antalya merkez nüfusu 3,4 katına çıkarken, Manavgat 5,7 Alanya’nın 4,3 Kumluca 3,9 ve Serik’in 3,2 kat büyümüştür. 1965-2009 aralığında ise *Manavgat’ın merkez nüfusu tam olarak 13 katına çıkmıştır*.
- ✚ 2004 tarihli “*İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması*”nda Türkiye genelindeki 872 ilçe arasında Kemer % 86,17’lik nüfus artış hızı ile ikinci, Alanya (% 68,86) altıncı ve Manavgat (% 51,68) yirminci sırada bulunmaktadır. Sosyo-ekonomik gelişmişlik indeksine göre Kemer 16’ncı yer alırken, iç kesimlerdeki ilçelerden Gündoğmuş ise 634’üncü sıradadır.
- ✚ 1963 yılında Antalya genelinde toplam 16 belediye varken, 1984 yerel seçimlerinde belediye sayısı 38’e ve 2004 seçimlerinde 103’e yükselmiştir. 2009 yerel seçimleri itibariyle Antalya *en fazla belediye yerleşmesine sahip il* konumundadır.
- ✚ Antalya’daki *yerel yönetimlerin* sahil şeridinde, turizm ilanlı alanlara paralel olarak konumlandıkları görülmektedir. Özellikle Alanya’daki belediye yerleşmelerinin kıyı boyunca, birbirine komşu konumları *turizmin ve kentsel gelişimin etkileşimine* çarpıcı bir örnektir.

- ✚ İl bütünündeki turizm ilanlarının sektörün gelişimine olduğu kadar plan kararlarının bütününe de etki ettiği görülmektedir. Planlama süreçleri tamamlanan ilanlarda sektörel yatırımların yanı sıra kentsel gelişmeler ve ikinci konutlara yönelik kullanım kararları yoğunlaşmıştır. Yürürlükteki imar planları büyükşehir yerleşmesi dışındaki *kentsel gelişmenin kıyılara paralel gelişimini* öngörmektedir.
- ✚ Turizm planlaması sadece turizm ilanlı alanlarla sınırlı kalmış ancak bu alanlar için dahi bütüncül kararlar üretememiştir. Sonuçta “*planlı*” turizm gelişimi *hinterlandında plansız kentsel gelişmeleri ve ikinci konut yoğunlaşmalarını* beraberinde getirmiştir.
- ✚ 1969-1982 aralığında turistik alanların % 80,2 ve az yoğun yerleşim alanlarının % 75,1 oranında *ilk üç sınıf tarım topraklarına* karşılık geldiği görülmektedir.
- ✚ Antalya İli bütününde toplam 130.221 hektara yayılan turizm ilanları % 50,9 oranında *orman mülkiyetlerine*, % 17,3 oranında ise *mutlak tarım alanlarına* karşılık gelmektedir. Turizm ilanlı alanların yarıdan fazlasının orman alanlarına denk düşmesi Turizm Teşvik Yasası sonrasında *orman mülkiyetlerinin yerseçim süreçlerinde ve sektörün gelişimindeki etkinliğine* işaret etmektedir. Ayrıca turizm ilanlı alanların % 11,9’u *millî park*, % 3,6’sı *sit alanları* ve % 3,6’sı *yaban hayatı koruma/geliştirme alanı* kapsamındadır.

Bu sonuçlara genel bir perspektiften bakıldığında:

➤ *Antalya’daki turizm yoğunlaşmasının*

- *olası etkilerinin kontrol altına alınamadığı,*
- *kıyılar boyunca orman mülkiyetleri çerçevesinde gerçekleştiği,*
- *yasal statüye sahip alanlarla (sit alanları, millî parklar, yaban hayatı koruma alanları vb.) yakın konumlandığı, çoğu örnekte ise çakıştığı,*
- *değişen politika başlıklarına karşın kitle turizmi üzerinden artarak devam ettiği gözlenmektedir.*

Belek Turizm Merkezi Gelişim Sürecine İlişkin Sonuçlar:

- ✚ Belek Turizm Merkezi kıyılarda, *kitle turizmine dönük yatırımların, orman vasfındaki hazine arazileri üzerinde planlanmasından* ötürü ulusal turizm politikalarının en somut uygulama örneklerindendir.
- ✚ Süreç içerisinde kıyılardaki baskının artması mevcut *planlarda yapılan yoğunluk artışları* sonrasında gerçekleşmiştir.
- ✚ Belek Turizm Merkezi doğal gelişim süreci içerisinde değil, *Turizmi Teşvik Yasası'nın ruhuna ve ulusal turizm politikalarının önceliklerine uygun olarak* geliştirilmiştir.
- ✚ Orman vasfındaki hazine mülkiyetlerinin varlığı dışında Aspendos ve Perge gibi antik yerleşmelere, havaalanı ve kent merkezine yakınlığı, geniş kumsalları ve kirlenmemiş denizi, *kitlesel turizm yatırımlarına uygunluğu* turizm merkezi ilanının ardında yatan rasyonelleri oluşturmaktadır.
- ✚ Belek Turizm Merkezi'nin de içinde bulunduğu Serik ilçe sınırları dâhilinde, 2006 verilerine göre belediye belgeli 32 tesiste sadece 1.562 yatak bulunmaktadır. Salt bu gösterge bile ilçede turizmin gelişiminde *devlet desteklerinin etkinliğine* işaret etmektedir.
- ✚ *Belek Turizm Merkezi'nin sınırları* 1990, 1991, 1997 ve 2006 yıllarında toplam dört kez değiştirilmiştir.
- ✚ Planlama sürecinde *kitlesel yatırımlar* esas olmak üzere konaklama yatırımlarını destekleyecek golf ve spor alanları türünden geniş alan kullanımlarının geliştirildiği görülmektedir.
- ✚ Belek ve Kadriye yerleşmeleri turizm merkezi kapsamına alınmalarına karşın yerel planlama pratiği *mevzi planlarla ikinci konut gelişimlerini* teşvik edici bir süreci başlatmıştır. Yerleşmelerin kentsel gelişimi fonksiyonel olarak kıyıdaki turizm yatırımları ile ilişkilendirilmemiş, kamusal alanların ve sosyal donatıların yetersiz kaldığı ve gelecekteki turizm yatırımlarına bile engel teşkil eden gelişmeler yaşanmıştır.
- ✚ Turizm yatırımları öncesinde durağan hatta gerileme eğiliminde olan *Belek nüfusu* 1990'da 856 kişi iken 2000 Yılı Genel Nüfus Sayımı'nda *13 katına çıkarak* 13.067'ye ulaşmıştır.

✚ Turizm tesis yatırımlarının yasal mevzuatın yönlendirdiği şekilde *orman alanları üzerinde geliştiği* (yaklaşık 1.613 hektar), *tarım alanları üzerinde doğrudan bir etkisinin olmadığı* izlenmektedir. Buna karşılık turizm merkezi sınırları içerisine alınan alanlarda tarım topraklarının kentsel gelişime özellikle de *ikinci konut gelişimine* (309 hektar) feda edildiği görülmektedir.

Bu sonuçlara genel bir perspektiften bakıldığında:

➤ *Belek Turizm Merkezi örneğinde*

- *turizm yatırımlarının yasal ancak meşruiyeti tartışmalı biçimde ve kamu vicdanına sığmayan bir sonuca ulaşarak, tamamen orman vasfındaki hazine arazileri üzerinde konumlandığı,*
- *turizme ayrılması düşünülen rezerv alanların, bu amaçla turizm merkezi sınırları kapsamına alınmalarına karşın korunamadığı,*
- *turizm merkezine komşu, nitelikli tarım arazilerinin tarımsal karakterini muhafaza edebildiği,*
- *sınır değişiklikleriyle turizm merkezi kapsamına alınan tarım alanlarında spekülatif el değiştirmelere paralel olarak yerel halk ve sermaye gruplarının bu alanların turizme açılması yönündeki beklentileri ile baskı oluşturdıkları,*
- *turizm amaçlı planlama çalışmalarının ve süreç içerisinde gerçekleştirilen revizyon çalışmalarının yeni alanları turizme açma ve yoğunluk artırma amaçlı oldukları görülmektedir.*

6.2 Turizmin Geleceğine İlişkin Sorgulamalar

Turizm politikaları ve gelişim süreçlerine odaklanan bir çalışmanın sektörün geleceğine dair sorgulamaları farklı kapsamlarda tartışmaya açması ve öneriler getirmesi beklenecektir. Bu düşünceden hareketle söz konusu tartışmanın kapsamı aşağıdaki gibi olabilir:

- i.** Turizmin gelişiminde “kamu”nun rolü
- ii.** Politikaları destekleyici örgütlenme modelleri
- iii.** Bütüncül turizm planlaması
- iv.** Sektörün ekonomik bağlamı

i. Turizmin gelişiminde “kamu”nun rolü

Kavramın etimolojik açılımına bakıldığında kamunun “ortak faydalar” temeline ve bir bütün olarak halkın temsil edildiği “topluluk” mantığına oturduğu gözlenecektir. Bu “ortaklık” temeli faydalar ekseninden çıkarlar eksenine doğru kayma gösterdiği takdirde, kamu öz itibarıyla tartışmalı bir konuma taşınmaktadır. Turizm gelişim süreçleri üzerinde doğrudan politika oluşturma ve uygulama gücüne sahip kamu sektörünün de ilkesel olarak toplumun ve hatta doğal/ekolojik gereklilikler temelinde küresel ölçekte dünya halklarının geleceğini tehdit etmeyecek bir çerçevede hareket etmesi gerekmektedir. Oysa salt ekonomik kazanımlar üzerine kurgulanan turizm politikaları sektörel gelişim dinamiklerinden etkilenen yerel toplulukların ve doğal alanların sürdürülebilirliğine hassasiyet gösteren evrensel değerleri devre dışı bırakmaktadır. Turizm politikalarının belirlenen ilkeler çerçevesinde uygulanmasını sağlamakla yükümlü “kamu”nun rolü tam da bu noktada devreye girer. *Nitekim toplumun ve doğanın geleceğini risk altına almadan, ekonomik gelişim süreçlerinin dengelenmesini sağlayacak olan yapısal mekanizmalar ancak kamunun elindedir. Söz konusu yapısal mekanizmalar ekonomik kalkınma adına ne doğal alanların tahribatını, ne yerel toplulukların sosyo-ekonomik zarara uğratılmasını, ne de dengesiz kentleşme süreçlerinin benimsenmesini içermelidir.*

Tez çalışmasının ortaya çıkardığı ilginç saptamalardan biri İspanya’da uygulanmakta olan “Kıyı Koruma Yasası” sonrasında İspanya sahillerindeki yapılaşmış alanların kamulaştırma işlemlerine başlanması ile Türkiye’nin özellikle güney ve batı kıyılarında zaten kamunun elinde bulunan alanların büyük çoğunluğunun turizmi geliştirmek amacıyla özel sektöre tahsis edilmesi gibi bir kıyaslamaya ilişkindir. Antalya genelindeki turizm ilanlı alanların yarısından fazlasının orman vasfındaki hazine mülkiyetinde olması söz konusu karşılaştırmaya daha çarpıcı bir boyut kazandırmaktadır.

Bu noktada turizm politikalarına ilişkin sorgulamaların Türkiye özelinde ortaya çıkardığı sonuç şudur: *Ulusal turizm politikaları bağlamında Türkiye dünya konjonktürü ve sektörel eğilimlerle tutarlı bir seviyeyi sürdürülebilirlik esaslarına*

uyum gösterecek şekilde ve dolayısıyla içerdği doğal ya da yapay ilkelerle dengeli biçimde tarif ederken, politikaların coğrafi yansımaları bu arka planla tamamen çelişen uygulamaları bünyesinde barındırmaktadır. Antalya örneğinde çizilen tabloda bu çelişkili temel her türlü istatistikî ve coğrafi verilerle net olarak kanıtlanmaktadır. Belek'teki orman alanlarının tahribatı ise bu durumun en somut göstergelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır.

ii. Politikaları destekleyici örgütlenme modelleri

Ulusal turizm politikalarının kapsamı *politika-strateji-eylem planı gibi bir sistem bütününe* işaret etmelidir. Bu bağlamda üst ölçekte oluşturulan politikaların tüm boyutlarıyla bir bütün olarak uygulanabilmesi için kamu kurum ve kuruluşları, iş dünyası ve sivil toplum kuruluşları başta olmak üzere tüm tarafların benimsenen ortak hedefler doğrultusunda uyumlu bir biçimde hareket etmesi önem arz etmektedir. Ayrıca bu sistemde siyasi ve idari liderlik, karar alma, programlama, kaynak tahsisi, uygulama, koordinasyon ve denetimi içeren her türlü mekanizmanın belirli bir vizyon temeline oturmuş olması gerekmektedir.

Türkiye özelinde bakıldığında ulusal politikaların 1960'lı yıllardan beri turizm gelişmelerini yönlendirici çatıyı her türlü yasal ve yönetsel boyutu ile kurgulamada başarılı olduğunu söylemek mümkündür. Ancak gerek neo-liberal politikaların yönlendirmesiyle, gerekse ulusal ölçekte ekonomik yeniden yapılanma süreçlerinin turizm sektörü üzerine yüklediği rollerin etkisiyle, benimsenen ulusal politikalara bağlı kurgulanması gereken strateji ve eylemlerin asimetrik sonuçlar yaratarak politikalarla çelişir bir noktada gerçekleştirildiği iddia edilebilecektir. Politika-strateji-eylem planı-eylem gibi ardışıklık içeren bir sistemin maruz kaldığı kopuşun, yani eylemlerin politikaların temsilcisi olamaması anlamındaki sekteye uğramış sürecin sorumlusunun “örgütlenme sistemi”ne ilişkin kimi kurgulamalar olduğu öne sürülebilir. *İdari yapılanma/örgütlenme sisteminin benimsenen politikaları gereğince yansıtabilecek şekilde kurgulanmasının tek başına her türlü uygulama sorununu çözebilecek adeta sihirli bir araç olarak işlemesi ancak kamu ve özel, üst ve alt her türlü kademedede aynı görev ve sorumluluk bilincinin paylaşımına bağlıdır. Örneğin*

Belek özelinde yaşanan turizm alanı sınır değişiklikleri, yerel toplumun turizm alanlarının doğal çevrenin tahribatı pahasına genişlemesi üzerinden ekonomik beklenti içerisinde girmesine ve bu beklentilerin süreç içerisinde bir baskı unsuru olarak toplumsal çatışmalar yaratmasına neden olmaktadır. Burada idari yapılanmanın toplumsal zemini nasıl kayganlaştırdığı net olarak okunabilmektedir. Oysa benimsenen politikaların tutarlı bir eyleme dökülebilmesi için belirli bir örgütlenme sistemine ihtiyaç bulunmaktadır.

Kuşkusuz turizm politikalarının ve coğrafi yansımalarının deşifre edilmesine temellenen bu çalışmanın bir sonraki aşaması politikaların nasıl tutarlı bir şekilde eyleme dökülebileceğine dair sorgulamalar olmalıdır. Ancak literatürdeki bu boşluk içeriği ve kapsamı itibarıyla ayrı bir çalışma konusu olarak değerlendirilmelidir.

iii. Bütüncül turizm planlaması

1980’li yıllardan itibaren dünya genelinde turizm bölgesel kalkınma aracı olarak görülmesine ve ağırlıklı olarak merkezi hükümetler tarafından uygulanmasına karşın bu politikaların planlama boyutunda yansımaları genellikle parçacı ve noktasal sonuçlar doğurmuştur. Türkiye pratiğinde eşzamanlı olarak ivmelenen sektörel gelişim turizm ilanları, parsel ölçeğindeki tahsisler ve çoğunlukla turizm tesis alanlarına ilişkin arazi kullanım esaslarını konu alan planlar üzerinden gelişmiştir. Bu durum tez içerisinde vurgulanan noktasal yoğunlaşma ve mekânsal kutuplaşmaların temel nedenidir. Oysa turizm planlaması bütüncül bir çerçevede kurgulanma ihtiyacına işaret etmektedir. Sadece bölgenin turistik ürünlerini vitrine çıkaran bir destinasyon planlaması olarak görülmemelidir. *Dolayısıyla bütüncül turizm planlaması bölgesel ya da yerel ölçekli bir arazi kullanım çalışması olmayıp ekonomik boyutunun yanı sıra çevresel ve sosyo-kültürel konulara eğilmesi gereken ve yerel, bölgesel, ulusal ve özellikle de küresel ölçekli gelişme stratejileri içerisinde kendisine yer edinen bir içerikte kurgulanmalıdır.*

iv. Sektörün ekonomik bağlamı

Sektörün gelişim süreçlerine ilişkin değerlendirmeler ülkelere göre önem dereceleri değişmekle birlikte devletlerin bu alana olan ilgilerinin genellikle ekonomik öncelikli olduğunu ortaya koymaktadır. Son dönemde turizm politikaları yerelden uluslararası ölçeğe kadar farklı tarafların müdahil olduğu bir düzleme taşınırken, ulus devletler tarafından belirlenen politikaların etkinliği hâlen hissedilmektedir. Bu tabloda *ulusal sınırlar kapsamında bağlayıcı olan yasal düzenlemeler ve denetim mekanizmaları kadar ekonomik faydalarından ötürü “kamu”nun turizm alanını henüz kimselere kaptırmama düşüncesi* de hâkimdir. Sözü edilen kamusal yetkilerin ne derece etkin olduğu araştırma aşamasında farklı ülke deneyimleri üzerinden de örneklenmiştir. *Bu itibarla bir taraftan çevresel kaygılar ve değişen tüketici taleplerine paralel olarak, diğer taraftan sektördeki artan rekabet koşullarına tepki sonucu geliştirildiği ileri sürülen yeni türlerin “turistik ürün” olarak değer kazanması ve kitle turizmini ikâmesi ancak kamunun politika düzeyinde anılan turizm türlerinden ulusal coğrafyanın doğal, tarihsel ve kültürel bağlamına uyumlu olanları desteklemesi sonucu mümkün olabilir.* İspanya örneğinde turizm gelişiminin kıyılardaki yoğunlaşma ve özellikle adalarda neden olduğu çevresel sorunlar alternatif turizm türlerine popülerlik kazandırmıştır. Ancak uygulamalar kitlesel olmayan yeni türlerin adaların turizm gelirlerini ve sektördeki rekabet gücünü zayıflattığını göstermektedir. Dolayısıyla kitle turizminin yerine önerilen yeni türlerin kısa vadede aynı ekonomik kazanımları sağlaması ancak kitlesel turizme sunulan aynı ve nakdi desteklerden yararlanmaları ve bu tercihe yönelik politik, kurumsal ve düşünsel duruşla mümkün olabilir.

Nihaî olarak çıkış noktası itibariyle turizm politikalarının sorgulanmasına temellenen bu araştırma kapsamının vardığı nokta ulusal ölçekten bağımsız olarak geçerliliğini koruyan ve

- *turizmin gelişiminde “kamu”nun rolünün ‘ortak faydalar’ ve ‘evrensel değerler’ temeline dayandırıldığı,*
- *politikaları destekleyici örgütlenme modellerinin ulusal ve yerel gerçeklerle gelişmeyecek şekilde kurgulandığı,*
- *bütüncül turizm planlaması ilkelerinin tüm kurumsal düzeylerde kabul edildiğı ve*
- *sektörün ekonomik bağlamına dair gerçekliklerin göz önünde bulundurulduğu*

bir çerçevede turizmin akademik camia dışında yeniden tartışılması gereğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

- Akpınar, S. (20 Mart 2003). *Türkiye'nin turizm merkezlerinde eko turizm yaklaşımları*. 11 Ekim 2009, <http://www.kentli.org/makale/sizden.htm>.
- Aksoy, T. ve Köseoğlu, T. (1990). *Akdeniz Bölgesi'nde tarım alanlarının yanlış ve amaç dışı kullanımı*. Akdeniz Bölgesi'nde Tarımsal Verimlilik Sorunları Sempozyumu, 7-9 Kasım 1990, Antalya.
- Aktaş, A. (2002). *Turizm işletmeciliği ve yönetimi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ataer, M. U., Erdemli, S., ve Varışlı, A. (2003). Turizm sektörüne sağlanan devlet yardımları. *Hazine Dergisi*, (16).
- Atanur, G. S. (2006) Kitle turizminden sürdürülebilir turizme geçiş çabaları ve Balear örneği. *Paradoks: Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi* 2 (2). 09 Kasım 2009, http://www.paradoks.org/makale/yil2_sayi2/nkaslan.pdf.
- Atik, M., Altan, T. ve Artar, M. (2006). Turizm ve doğa koruma “Güney Antalya Bölgesi”: Gelişmeler ve sonuçları. *Akdeniz Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 19 (2), 165-177.
- Avcı, N. (2007). Turizmde taşıma kapasitesinin önemi. *Ege Akademik Bakış*, 7 (2), 485-501.
- Aydoğuş, İ., Soybalı, H. H. ve Baytok, A. (2006). Yunanistan ile Türkiye’de uygulanan turizm yatırım teşviklerinin karşılaştırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi*, VIII (1), 1-22.
- Aykaç, A. (13 Temmuz 2006). *Türk turizmine eleştirel bakış*. 07 Kasım 2009, <http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=192754>.

- Bandhu, D. (1989). *Jammu Kashmir and Ladakh: Tourist attractions and tourism*. Delhi: Akashdeep Publishing House.
- Batta, R.N. (2000). *Tourism & the environment: A quest for sustainability*. New Delhi: Indus Publishing.
- Baum, T. (2006). *Human resource management for tourism, hospitality and leisure: An international perspective*. London: Thomson.
- Benligiray, S. (1999). *İnsan kaynakları açısından otellerde performans yönetimi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Bianchini, F. & Parkinson M. (1993). *Cultural policy and urban regeneration: The West European experience*. Manchester: Manchester University Press.
- Bozkurt, M. (2001). *Turizmde müşteri memnuniyeti ve müşteri şikâyetleri yönetimi (Belek yöresinde bir uygulama)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Buckley, R. (2009). *Ecotourism: Practices and principles*. Cambridge: CABI.
- Bulut, E. (1998). *Turizmin Türkiye ekonomisindeki yeri ve ekonomik etkileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Burkart, A. J. & Medlik, S. (1981). *Tourism: Past, present and future*. London: Heinemann.
- Coccossis, H. (2002). Island tourism development and carrying capacity. In Y. Apostolopoulos & D. J. Gayle (Eds.). *Island tourism and sustainable development: Caribbean, Pacific, and Mediterranean experiences* (131-144). London: Praeger.

Coccossis, H. & Mexa A. (2004). Tourism carrying capacity: Methodological considerations. In H. Coccossis & A. Mexa, (Ed.), *The challenge of tourism carrying capacity assessment: Theory and practice* (55-90). Hants: Ashgate.

Çalabakan, Ş. (23 Ekim 2008). *İspanya kıyıları halka açılıyor!* 15 Kasım 2008, <http://www.milliyet.com.tr/default.aspx?aType=HaberDetay&ArticleID=1006728>.

Devlet İstatistik Enstitüsü. (2004). *DİE 2001 Genel Tarım Sayımı*. Ankara.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1963). *Birinci beş yıllık kalkınma planı (1963-1967)*. Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1967). *İkinci beş yıllık kalkınma planı (1968-1972)*. Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1972). *Üçüncü beş yıllık kalkınma planı (1973-1977)*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1978). *1979 yılı programı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1979). *Dördüncü beş yıllık kalkınma planı (1979-1983)*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1980). *1981 yılı programı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1981). *1982 yılı programı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1982). *1983 yılı programı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1983). *1984 yılı geçiş programı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1984). *Beşinci beş yıllık kalkınma planı (1985-1989)*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1985a). *1985 yılı icra planı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1985b). *1986 yılı programı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1986). *1987 yılı programı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1987). *1988 yılı programı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1988). *1989 yılı programı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1989a). *Altıncı beş yıllık kalkınma planı öncesinde gelişmeler (1984-1988)*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1989b). *Altıncı beş yıllık kalkınma planı (1990-1994)*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1989c). *1990 yılı programı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1990). *1991 yılı programı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1992a). *1992 yılı icra planı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1992b). *1993 yılı programı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1993). *1994 yılı programı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1995a). *Yedinci beş yıllık kalkınma planı (1996-2000)*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1995b). *1996 yılı programı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (1996). *1997 yılı programı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2000a). *Sekizinci beş yıllık kalkınma planı (2001-2005)*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2000b). *2000 yılı programı destek çalışmaları, ekonomik ve sosyal sektörlerdeki gelişmeler*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2000c). *2001 yılı programı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2001a). *Turizm özel ihtisas komisyonu raporu*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2001b). *2002 yılı programı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2003a). *2003 yılı programı destek çalışmaları, ekonomik ve sosyal sektörlerdeki gelişmeler*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2003b). *2004 yılı programı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2004a). *2005 yılı programı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2004b). *İlçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması araştırması*. Ankara: Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2005). *2006 yılı programı*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

Devlet Planlama Teşkilatı. (2006). *Dokuzuncu kalkınma planı (2007-2013)*. Ankara: Başbakanlık Basımevi.

- Devlet Planlama Teşkilatı. (2007). *Dokuzuncu kalkınma planı, turizm özel ihtisas komisyonu raporu*. Ankara.
- Emekli, G. (2005). Avrupa Birliği'nde turizm politikaları ve Türkiye'de kültürel turizm. *Ege Coğrafya Dergisi* 14 (1-2), 99-107.
- Ercan, H. (2000). *Açık ekonomi, istikrar tedbirleri ve sıcak para: Türkiye*. Ankara: Millî Prodüktivite Merkezi Yayınları No: 642.
- Erdem Almaç, F.İ. (2005). *Tourism development and special organisation: Antalya – Belek case* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Eylül İmar Planlama ve Müşavirlik Bürosu. (2003). *Belek (Antalya) İmar Planı Araştırma Raporu*. Ankara.
- Getz, D. (1982). A rationale and methodology for assessing capacity to absorb tourism. *Ontario Geography*, 19, 92-101.
- Getz, D. (1992). Tourism planning and destination life cycle. *Annals of Tourism Research*, 19 (4), 752-770.
- Gezici, F. (1998). *Sürdürülebilir bölgesel kalkınma amacıyla turizm eylemlerinin etkisi: Türkiye üzerine karşılaştırmalı bir araştırma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Gunn, C. A. (1972). *Vacationscape: Designing tourist regions*. Austin: Bureau of Business Research, University of Texas.
- Gunn, C. A. (1988). *Tourism planning* (2nd ed.). New York: Taylor & Francis.

- Gunn, C. A. & Var, T. (2002). *Tourism planning: Basics, concepts, cases* (4th ed.). New York: Routledge.
- Güney Antalya Turizmi Geliştirme ve Altyapı İşletme Birliği. (b.t.). 11 Kasım 2009, http://www.gatab.gov.tr/index.php?option=com_content&view=article&id=46.
- Gürson, P. (2004). *Dış turizm amaçlı tanıtımda il bazlı pazarlamanın önemi, halkla ilişkilerin rolü ve karşılaştırmalı örnek çalışma* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Hall, C. M. & Jenkins, J. M. (1995). *Tourism and public policy*. London: Routledge.
- Hall, C. M. (2000). *Tourism planning: Policies, processes and relationships*. Essex: Pearson Education Limited.
- Hall, C. M. & Page, S. J. (2002). *The geography of tourism and recreation: Environment, place and space* (2nd ed.). New York: Routledge.
- Holden, A. (2008). *Environment and tourism* (2nd ed.). NY: Routledge.
- Holloway, J. C. (1989). *The business of tourism* (3rd ed.). London: Pitman Publishing.
- Horner, S. & Swarbrooke, J. (2004). *International cases in tourism management*. Oxford: Elsevier Butterworth-Heinemann.
- Howie, F. (2003). *Managing the tourist destination*. London: Thomson Learning.
- Hudman, L. E. & Jackson, R. H. (2003). *Geography of travel & tourism* (4th ed.). New York: Thomson.
- Inskeep, E. (1987). *Tourism planning: An integrated and sustainable development approach*. New York: Van Nostrand Reinhold.

İçöz, O. (2005). *Turizm Ekonomisi* (3. Baskı). Ankara: Turhan Kitabevi.

İçöz, O., Var, T. ve İlhan, İ. (2002). *Turizm planlaması: Turizmde bölgesel planlama yaklaşımları*. Ankara: Turhan Kitabevi.

İmar ve İskân Bakanlığı. (1964). *Turizm öncelik bölgelerinde turist eğilimleri ve turistik yatırımların dağılımı*. Ankara.

Jafari, J. (1977). Editor's page. *Annals of Tourism Research*, 5 (Supplement 1), 6-11.

Jafari, J. (2000). *Encyclopedia of tourism*. London: Routledge.

Kastal Erdoğan, İ. (10 Eylül 2009). *İspanya turizm pazarının tarihsel gelişimi ve tanıtımı örnekleri*. 15 Eylül 2009, http://www.turizmdebusabah.com/haber_detay~haberNo~48215~f~ispanya_turizm_pazarının_tarihsel_gelişimi_ve_tanıtım_örnekleri.htm.

Keleş, R. ve Hamamcı, C. (2002) *Çevrebilim* (4. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi Yayınları.

Kozak, N., Akoğlan, M. ve Kozak, M. (1994). *Genel turizm ilkeler-kavramlar*. Ankara: Anatolia Yayıncılık.

Küçükaslan, N. (2006). Özel ilgi turizminde niş pazarlamanın yeri. *Paradoks: Ekonomi, Sosyoloji ve Politika Dergisi*, 2, (2). 09 Kasım 2009, http://www.paradoks.org/makale/yil2_sayi2/nkaslan.pdf.

Kültür ve Turizm Bakanlığı. (1982). *On iki öncelikli yerleşim merkezi*. Ankara: Planlama ve Yatırımlar Dairesi Başkanlığı Yayın No: 1982/9.

Kültür ve Turizm Bakanlığı. (11 Ocak 2004). *Türkiye'nin 2010 turizm vizyonu ve II. hamle dönemi konulu basın toplantısı* (Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın konuşması). 11 Ocak 2009, <http://www.tanitma.gov.tr/Genel/BelgeGoster.aspx?F6E10F8892433CFF1A9547B61DAFFE2AE1D77730CC5A4452>.

Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2006). *Türkiye turizm stratejisi (2023) (Taslak Rapor)*. Ankara.

Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2007). *Türkiye turizm stratejisi (2023)*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları - 3085.

Kültür ve Turizm Bakanlığı. (b.t.). *Antalya İli turizm çalışmaları*. Ankara: Turizm Genel Müdürlüğü.

Law, C. M. (2002). *Urban tourism: The visitor economy and growth of large cities* (2nd ed.). London: Continuum.

Leiper, N. (1979). The framework of tourism: Towards a definition of tourism, tourist and the tourist industry. *Annals of Tourism Research*, 6 (4), 390-407.

Leiper, N. (1995). *Tourism management*. Collingwood, VIC: TAFE Publications.

McIntosh, R. (1977). Social Tourism: Annual Congress of AIEST. *Annals of Tourism Research*, 5 (Supplement 1), 91-93.

Mak, J. (2004). *Tourism and the economy: Understanding the economics of tourism*. Honolulu, HI: University of Hawaii Press

Maliye Bakanlığı. (2002). *Genelge* (2002/20 sıra no). Ankara: Millî Emlak Genel Müdürlüğü.

Mason, P. (2008). *Tourism impacts, planning and management* (2nd ed.). Oxford: Butterworth and Heinemann.

Meriam-Webster's Online Dictionary. (b.t.). 25 Kasım 2009, <http://www.merriam-webster.com/dictionary/tour>.

Middleton, V. T. C. (1994). The tourism product. In S. F. Witt and L. Moutinho, (Eds.). *Tourism marketing and management handbook* (2nd ed.). New York: Prentice Hall.

Miller M. L. & Hadley N. P. (2005). Tourism and coastal development. In M. L. Schwartz, (Ed.), *Encyclopedia of Coastal Science* (1002-1008). Dordrecht: Springer.

Mimarlar Odası Antalya Şubesi. (1996). Antalya kıyı yerleşmeleri; planlama, yapılanma, kullanma ve sorunları. Antalya.

Murphy, P. E. (1985). *Tourism: A community approach*. New York: Methuen.

Önen, M. O. (2000). *Türkiye'nin turizm sektöründeki gelişmeler, dünya turizmindeki yeri ve Türkiye Kalkınma Bankası'nın rolü*. Ankara: Türkiye Kalkınma Bankası Matbaası.

Özkul, E. (2001). *Turizm hareketlerinin sosyo-kültürel etkileri (Marmaris örneği)*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Öztürk, D. ve Özyakışır, D. (2005). Türkiye ekonomisinde 1980 sonrası yaşanan yapısal dönüşümlerin GSMH, dış ticaret ve dış borçlar bağlamında teorik bir değerlendirmesi. *Mevzuat Dergisi*, (94). 08 Ağustos 2009, <http://www.mevzuatdergisi.com/2005/10a/01.htm>.

Page, S. J. (2003). *Tourism management: Management for change*. Oxford: Butterworth-Heinemann.

- Pearce, D. G. (1989). *Tourism development* (2nd ed.). Harlow: Longman Scientific and Technical.
- Saddul, P. (1995). Planning tourism for the 21st century: The carrying capacity notion. *Insula*, 4 (1), 57-72.
- Saveriades, A. (2000). Establishing the social tourism carrying capacity for the tourist resorts of the east coast of the Republic of Cyprus. *Tourism Management*, 21 (2), 147-156.
- Sayıştay Başkanlığı. (2006). *Kıyıların kullanımının planlanması ve denetimi* (Performans denetimi raporu). Ankara.
- Siyahhan, M. (2008). *Turizm ve otel işletmeciliği öğrencileri için hukuka giriş, işletme hukuku ve turizm hukuku dersleri* (Yayımlanmamış ders notları.) Ankara: Bilkent Üniversitesi Turizm ve Otel İşletmeciliği Yüksekokulu.
- Sosyal Güvenlik Kurumu. (b.t.). 11 Aralık 2009. <http://www.emekli.gov.tr/english/otel.html>.
- Spilanis, I. & Vayanni, H. (2004). Sustainable tourism: Utopia or necessity? The role of new forms of tourism in the Aegean islands. In B. Bramwell, (Ed.), *Coastal mass tourism: Diversification and sustainable development in Southern Europe* (269-291). Clevedon: Channel View Publications.
- Tarım Orman ve Köyişleri Bakanlığı. (1993). *Antalya İli arazi varlığı*. Ankara: Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü.
- Theobald, W. F. (1998). The meaning, scope and measurement of travel and tourism. In W. F. Theobald, (Ed.), *Global tourism* (2nd ed.) (3-21). Oxford: Butterworth-Heinemann.

Toker, B. (2007). Türkiye’de turizm sektörü teşviklerinin değerlendirilmesi. *Yönetim ve Ekonomi*, 14 (2), 81-92.

Turizm Bakanlığı. (1993). *Turizm Bakanlığı 30 yaşında (1963-1993)*. Ankara: Turizm Eğitimi Genel Müdürlüğü Yaygın Eğitim Daire Başkanlığı Yayınları.

Turizm Bankası. (1987). *Antalya kıyı bandı turizm yatırım alanları* (2 cilt). Ankara.

Turizm Bankası. (1987). *Güneybatı Türkiye turistik yatırım alanları* (2. Baskı). Ankara: Doruk Ofset.

Turizm Bankası. (b.t.). *Turizm yatırım alanları*.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2009). *Bölgesel göstergeler: TR61 Antalya, Burdur, Isparta*. Ankara: Türkiye İstatistik Kurumu Matbaası.

Türkiye Otelciler Federasyonu. (2008). *Konaklamanın seyahat pazarındaki yeri, ekonomiye katkıları ve turizm-endüstri ilişkileri*. İstanbul: Özgün Ofset.

Türkiye Seyahat Acentaları Birliği. (b.t.). 30 Mayıs 2009, <http://www.tursab.org.tr/content/turkish/kurumsal/tarihce.asp>.

Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu. (b.t.). 28 Mayıs 2009, <http://www.turing.org.tr/tr/tarihcemiz.asp>.

Türkiye Turizm Yatırımcıları Derneği. (2003). *Avrupa Birliği turizm mevzuatı rehberi: AB bilgi köprüleri programı*. İstanbul.

Türkiye Turizm Yatırımcıları Derneği. (b.t.). 13 Aralık 2009, <http://www.ttyd.org.tr/tr/page.aspx?id=906>.

Ulucak, E. M. ve Yazgı, A. (2001). *Turizm*. İstanbul: Okyay Yayıncılık.

- Uras, U. (2007). *Alternatif siyaset arayışları* (2. Baskı). İstanbul: İthaki Yayınları.
- Usal, A. ve Kurgun, O. A. (2006). *Turizm işletmelerinde maliyet analizleri*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ünlüönen, K., Tayfun, A. ve Kılıçlar, A. (2007). *Turizm ekonomisi*. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- Varan, N. I. (2009). *Research regarding the mountain agro-tourist management in the caraş-severin area* (Unpublished PhD Thesis). Timişoara: Banat's University of Agricultural Sciences and Veterinary Medicine.
- Wikipedia *The Free Encyclopedia*. (b.t.). 11 Eylül 2009, http://en.wikipedia.org/wiki/Tourism#Mass_tourism.
- Williams, P. W. & Gill, A. (1998). Tourism carrying capacity management issues. In W. F. Theobald, (Ed.), *Global tourism* (2nd ed.) (231-246). Oxford: Butterworth-Heinemann.
- World Tourism Organisation. (1995). *Concepts, definitions and classifications for tourism statistics* (Technical Manual No: 1). Madrid.
- World Tourism Organisation. (1995a). *Collection of tourism expenditure statistics* (Technical Manual No: 2). Madrid.
- World Tourism Organisation. (2001). *Tourism vision: Global forecasts and profiles of market segments* (volume 7). Madrid.
- World Tourism Organisation. (2009). *Tourism highlights* (2009 edition). Madrid.
- World Tourism Organisation. (b.t.). 25 Ağustos 2007, <http://www.unwto.org/index.php>.

Yalçın, Ç. (2002). *Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde Türkiye'deki tur operatörleri ve seyahat acentaları*. Geçmişten Geleceğe Akdeniz'de Turizm Kongresi, 17-24 Nisan 2002, Antalya.

Wohlmuther, C. (2008). *Current trends and challenges in tourism*. Europe Conference on Challenges of Tourism in the European Part of the Mediterranean with Emphasis on the Adriatic Destinations, 22 October 2008, Opatija (Croatia).